МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДЗ «ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА»

Кафедра історії та археології

Ігор Михальський

Актуальні проблеми новітньої історії країн світу

навчально-методичний посібник для здобувачів
другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності А4.03 Середня освіта (Історія та громадянська освіта)
денної та заочної форм навчання

Лубни
ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка»
2026

УДК 94(100)"19/20"(072)+(075.8)

Рецензенти:

Нефьодов Д. В. – доктор історичних наук, доцент кафедри історії Навчально-наукового педагогічного інституту імені В. О. Сухомлинського Національного Університету Кораблебудування імені адмірала Макарова

Радченко Н. М. – доктор історичних наук, доцент кафедри модерної історії України та зарубіжних країн факультету історії та міжнародних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Русанова М. І. – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри політології і міжнародних відносин Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Михальський І.

Актуальні проблеми новітньої історії країн світу: навчально-методичний посібник для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності А4.03 Середня освіта (Історія та громадянська освіта) денної та заочної форм навчання / Ігор Михальський ; ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Лубни : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2026. 516 с.

Навчально-методичний посібник містить матеріали, що мають допомогти здобувачам спеціальності А4.03 Середня освіта (Історія та громадянська освіта) опанувати освітній компонент «Актуальні проблеми новітньої історії країн світу». Хронологічно та тематично охоплює період з 1918 року по сьогодення.

Для здобувачів закладів вищої освіти всіх форм навчання, викладачів та вчителів історії.

УДК 94(100)"19/20"(072)+(075.8)

Обговорено та схвалено кафедрою історії та археології
(протокол № 1 від 26 серпня 2026 р.).
Рекомендовано до друку вченою радою
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
(протокол № 1 від 28 серпня 2026 р.).

© Михальський І.С., 2026
© ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2026

ЗМІСТ

Передмова..... 4
Контроль успішності та критерії оцінювання здобувачів вищої освіти… 10
Структура освітнього компонента «Актуальні проблеми новітньої історії країн світу». 14
Перший модуль
Тема 1.1. Версальська система. Облаштування повоєнного світу… 18
Тема 1.2. Становлення та трансформація політичних ідеологій у міжвоєнний період світової історії 96
Тема 1.3. Германське питання в 1920-ті роки. 125
Тема 1.4. Ідеологічні засади зовнішньої політики нацистської Німеччини. 154
Тема 1.5. Обстановка у світі напередодні Другої світової війни. Політична криза 1939 р. 179
Тема 1.6. Діяльність антигітлерівської коаліції в 1941–1945 рр… 191
Тема 1.7. Колоніальне питання під час другої світової війни… 220
Другий модуль
Тема 2.1. Облаштування світу після Другої світової війни. Ялтинсько- Потсдамська система міжнародних відносин… 244
Тема 2.2. Германська проблема після другої світової війни. 270
Тема 2.3. Австрійська проблема (1945–1955 рр.). 323

Тема 2.4. Утворення ООН та її діяльність у 1945–2026 рр… 339
Тема 2.5. Загострення обстановки. Початок «холодної війни» (1945–1953 рр.)…..... 375
Тема 2.6. Розвиток колишніх колоніальних країн в другій половині XX – на початку XXI ст…..... 427
Тема 2.7. Міжнародні відносини наприкінці XX – на початку XXI ст……. 452
Тема 2.8. Новітня історія Європи та Америки в курсі історії на рівні профільної середньої освіти…. 473
Плани семінарських занять…..... 485
Контроль самостійної роботи..... 505
Питання для підготовки до складання екзамену…..... 507
Література…..... 510

ПЕРЕДМОВА

Навчальна дисципліна «Актуальні проблеми новітньої історії країн світу» є обов'язковим освітнім компонентом магістерської програми обсягом 4,5 кредиту ECTS і викладається на першому році навчання. Курс спрямований на формування у майбутніх істориків та викладачів глибокого концептуального розуміння ключових воєнно-політичних, ідеологічних і соціально-економічних трансформацій XX – початку XXI ст.

В умовах сучасної гібридної війни та безпекової турбулентності вивчення новітньої історії постає не лише академічним завданням, а й важливим чинником національної безпеки та цивілізаційного самозбереження України. Програма орієнтує магістрантів на формування історичного світогляду, розвиток критичного мислення майбутніх громадян і консолідацію українського суспільства навколо цінностей свободи, демократії та поваги до прав людини.

Особливість курсу полягає в безпосередньому зв'язку академічної науки з потребами сучасної української школи. Це дає змогу підготувати конкурентоспроможних фахівців, здатних здійснювати професійну діяльність на демократичних і гуманістичних засадах.

Мета навчального курсу: підготовка висококваліфікованого фахівця-педагога шляхом комплексного вивчення найбільш значущих проблем і тенденцій розвитку країн світу від 1918 р. до початку XXI ст., а також формування у магістрантів уміння самостійно

аналізувати історичні джерела на основі новітнього методологічного інструментарію історичної науки.

За результатами опанування освітнього компонента «Актуальні проблеми новітньої історії країн світу» здобувач вищої освіти має набути передбачених освітньою програмою компетентностей, знань і вмінь:

Загальні компетентності

- Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.
- Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.
- Здатність діяти соціально відповідально та свідомо на засадах поваги до прав і свобод людини та громадянина; реалізувати свої права і обов'язки; усвідомлювати цінності громадянського суспільства та необхідність його сталого розвитку.
- Знання та розуміння предметної області і професійної діяльності.
- Здатність до комунікації в усній і письмовій формах державною та іноземною мовами для вирішення завдань професійної діяльності.
- Володіння навичками критичного мислення.
- Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).

Спеціальні (фахові) компетентності

- Вільне оперування основними історичними концепціями, здатність осмислювати і зіставляти історичні факти, висувати гіпотези, вибудовувати моделі процесів і явищ української та світової історії.
- Здатність проводити паралелі між поточними подіями та процесами в Україні та світі й минулим.
- Здатність до аналізу актуальних проблем світової та української історії новітньої доби, ключових подій, процесів та особливостей цього періоду.
- Здатність застосовувати пошук, аналіз та розуміння різних джерел та наукової інформації з історії України та всесвітньої історії, дискутувати про минуле в політичному й культурному аспектах.
- Здатність викладати складну історичну інформацію у зв'язній формі.
- Здатність виявляти і критично осмислювати історичні, історіографічні і нормативно-правові джерела різних видів, аналізувати наукові тексти та узагальнювати цю інформацію.

Програмні результати навчання

- *Знати* та *розуміти* етапи розвитку історичної науки, зміст її концепцій, теорій і шкіл, головні тенденції розвитку світової історіографії новітнього часу з метою науково обґрунтованого відбору й інтерпретації змісту навчальних курсів історії.
- *Знати* та *характеризувати* різні джерела та наукову інформацію з історії України та всесвітньої історії,

аналізувати минуле в політичному й культурному аспектах для застосування в освітньому процесі.

- *Демонструвати* системні знання з актуальних проблем історії України та світової історії XX – початку XXI ст., *визначати* головні історичні тенденції на цьому етапі, роль та місце України в світовому інтеграційному процесі з урахуванням завдань формування історичного мислення здобувачів освіти.
- *Застосовувати* наукову критику до аналізу поглядів дослідників минулого, *робити* узагальнення щодо теоретичного і методичного рівня наукових праць з історії та використовувати результати такого аналізу в освітній діяльності.
- *Пояснювати* суспільні явища, процеси та тенденції в Україні та світі, існуючі парадигми історії новітньої доби, історичні корені сучасних проблем людства з урахуванням освітнього контексту.
- *Застосовувати* пошук, аналіз та розуміння різних джерел та наукової інформації з історії України та всесвітньої історії, дискутувати про минуле в політичному й культурному аспектах у професійно-педагогічному контексті.
- *Представляти* власні знання, висновки та аргументацію; логічно, послідовно, структуровано й доступно *викладати* складний історичний матеріал у професійно-освітньому контексті.
- *Співпрацювати* з носіями різних історичних і культурних цінностей, керуючись принципами толерантності, діалогу і співробітництва.
-

- *Аналізувати* соціально та особистісно значущі світоглядні проблеми, *приймати* рішення на основі сформованих ціннісних орієнтирів.

Вивчення освітнього компонента «Актуальні проблеми новітньої історії країн світу» організовано за навчальним планом освітньої програми «Середня освіта (Історія та громадянська освіта)».

Курс	**Семестр**	**Аудиторні заняття (ДФ/ЗФ)**		**Самостійна робота (ДФ/ЗФ)**	**Семестровий контроль**
		Лекції	*Семінари*		
I	**1**	16/10	20/12	99/113	Екзамен

Даний посібник покликаний допомогти опанувати освітній компонент «Актуальні проблеми новітньої історії країн світу», яка викладається у на першому курсі в першому семестрі та хронологічно і тематично охоплює період з 1918 р. – початок XXI ст. (4,5 кредитів, 135 годин).

Основні форми навчальної роботи:

- лекції, спрямовані на формування теоретичної основи для подальшого засвоєння навчального матеріалу. Вони опрацьовуються в аудиторії, онлайн або самостійно з конспектуванням основного змісту;
- семінарські заняття, що дають змогу розширити межі фактичного матеріалу, поданого в лекціях, навчитися самостійно здобувати знання та оволодіти навичками

дослідно-пошукової діяльності. Вони передбачають ознайомлення з рекомендованою навчальною літературою, складання конспекту відповідно до плану та/або підготовку презентацій з подальшим їх обговоренням онлайн або в аудиторії;

- контроль самостійної роботи, що здійснюється шляхом виконання індивідуального завдання;
- виконання двох контрольно-модульних робіт у формі розгорнутих відповідей на теоретичні питання та/або тестових завдань;
- консультації з викладачем, призначені для отримання роз'яснень щодо роботи з освітнім компонентом, підготовки до практичних занять, контрольно-модульних робіт і складання екзамену чи заліку.

Форма контролю – екзамен.

КОНТРОЛЬ УСПІШНОСТІ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Поточний контроль здійснюється під час семінарських занять, а також у процесі оцінювання самостійної та індивідуальної роботи. Його мета полягає в перевірці рівня засвоєння здобувачами вищої освіти змісту освітнього компонента.

Поточний контроль з освітнього компонента «Актуальні проблеми новітньої історії країн світу» передбачає проведення 10 семінарських занять для здобувачів денної форми навчання та 6 семінарських занять для здобувачів заочної форми навчання, а також контроль самостійної роботи. Плани семінарських занять подано у відповідних тематичних розділах посібника.

Для контролю самостійної роботи з освітнього компонента «Актуальні проблеми новітньої історії країн світу» кожен здобувач вищої освіти має підготувати та захистити два реферати або есе із запропонованого викладачем переліку. Для здобувачів заочної форми навчання передбачено виконання додаткової індивідуальної роботи.

Модульний контроль є складовою поточного контролю і проводиться у формі письмових модульних робіт. З освітнього компонента «Актуальні проблеми новітньої історії країн світу» передбачено два модульні контролі, що можуть містити розгорнуті відповіді на теоретичні питання та/або тестові завдання.

Семестровий контроль з освітнього компонента «Актуальні проблеми новітньої історії країн світу» відповідно до навчального плану здійснюється у формі екзамену. Екзамен проводиться в усній формі під час екзаменаційної сесії.

Підсумкова оцінка за освітній компонент визначається як сума балів поточного контролю (максимум 60 балів) та екзамену (максимум 40 балів) і вноситься до екзаменаційної відомості після проведення екзамену.

Університет заохочує активну участь у науково-дослідницькій роботі, додаткових заходах формальної, неформальної та/або інформальної освіти з освітнього компонента «Актуальні проблеми новітньої історії країн світу».

Результати навчання, здобуті шляхом формальної, неформальної та/або інформальної освіти, можуть бути визнані та зараховані в межах передбачених освітнім компонентом видів навчальної діяльності відповідно до Положення про порядок визнання результатів навчання, здобутих шляхом формальної, неформальної та/або інформальної освіти в ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Семестрова оцінка виставляється за 100-бальною шкалою. Для її переведення в оцінку за національною шкалою («незадовільно», «задовільно», «добре», «відмінно») застосовується така шкала:

ECTS	Національна система	Визначення	100-бальна система
A	ВІДМІННО	Відмінне виконання завдання з незначною кількістю помилок. Здобувач має глибокі і системні знання з усього теоретичного та практичного курсу, вільно володіє понятійним апаратом, знає основні проблеми курсу, мету та завдання. Вміє застосовувати здобуті теоретичні та практичні знання. Не допускає помилок при виконанні завдань та самостійній роботі.	90–100
B	ДОБРЕ	Вище середнього рівня з кількома помилками. Здобувач має ґрунтовні знання, виконує теоретичну та практичну роботу без помилок, але може допустити незначні помилки при виконанні завдань та самостійній роботі.	83–89
C		Загалом добрі знання з кількома значними помилками. Здобувач знає програмний матеріал повністю, має практичні навички, але не завжди може самостійно та творчо мислити, вийти за межі теми.	75–82
D	ЗАДОВІЛЬНО	Посередньо, зі значною кількістю недоліків. Здобувач знає основні теми курсу, має уявлення про застосування практичних навичок, але його знання мають загальний характер. Володіє знаннями та вміннями не в повному обсязі.	67–74
E		Виконання завдання задовольняє мінімальним критеріям. Здобувач освіти знає основні теми курсу, має уявлення про застосування практичних навичок, але його знання мають поверховий характер. Має прогалини в теоретичному курсі та в практичних вміннях та навичках.	60–66

FX	НЕЗАДОВІЛЬНО	Для одержання кредитів потрібне доопрацювання. Здобувач має фрагментарні знання з усього курсу. Не володіє термінологією, понятійний апарат слабко сформований. Практичні вміння та навички на початковому рівні.	21–59
F		Необхідна серйозна подальша робота, обов'язковий повторний курс. Здобувач повністю не знає програмного матеріалу, не працював з викладачем або самостійно.	0–20

Критерії оцінювання (максимально можлива кількість балів, які може отримати здобувач вищої освіти за кожен вид навчальної діяльності з освітнього компонента, з урахуванням 100-бальної системи оцінювання)

Під час визначення семестрової оцінки рівень сформованості компетентностей здобувача вищої освіти оцінюється за такими критеріями:

Вид робіт	*Максимальна кількість балів*	
	ДФН	ЗФН
Семінарські заняття	30	24
Контроль самостійної (індивідуальної) роботи:	10	16
Контрольно-модульні роботи	20	20
Екзамен	40	40
РАЗОМ	100	100

СТРУКТУРА ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА «АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ КРАЇН СВІТУ»

Структура навчального матеріалу, представлена у програмі, логічно поділена на два змістовні модулі, що охоплюють найважливіші вузлові проблеми новітньої доби:

Змістовий модуль 1 («Світ після Першої світової війни») фокусує увагу на процесах становлення та руйнації Версальсько-Вашингтонської системи, гострому протистоянні та трансформації міжвоєнних політичних ідеологій (марксизму-ленінізму, соціал-демократії, фашизму й нацизму), германському питанні 1920-х років, а також передумовах Другої світової війни, дипломатичній історії антигітлерівської коаліції та колоніальному питанні.

Змістовий модуль 2 («Світ після Другої світової війни») спрямований на вивчення засад Ялтинсько-Потсдамського світопорядку, повоєнних германської та австрійської проблем, історії утворення та практичної діяльності ООН (аж до її сучасної безпекової кризи 2026 року), динаміки «холодної війни», деколонізації та важкого шляху модернізації країн «третього світу».

Особлива увага у курсі приділяється інтеграційним та системним процесам на зламі тисячоліть. Студенти аналізують еволюцію Європейського Союзу від Римських договорів до запровадження єдиної валюти євро та викликів типу «брекзиту», крах комуністичного блоку й розпад СРСР, а також перехід до нової постбіполярної системи. Окремий важливий концептуальний пласт дисципліни

присвячено становленню постіндустріального (інформаційного) суспільства, сутності науково-технічної революції, процесам глобалізації та протидії їм, розвитку масової культури й переходу від модернізму до постмодернізму.

Особливість цього курсу полягає у безпосередньому зв'язку академічної науки з потребами сучасної української школи. Тема 1.8 другого модуля виводить здобувачів на рівень практичного вивчення новітньої історії Європи та Америки в курсі історії на рівні профільної середньої освіти.

Змістовні модулі та їхня структура	**денна форма навчання**					**заочна форма навчання**				
	загальна кількість	**лекції**	**практичні заняття**	**лабораторні**	**самостійна робота**	**загальна кількість**	**лекції**	**практичні заняття**	**лабораторні**	**самостійна робота**
Перший модуль										
Версальська система. Облаштування повоєнного світу.	10	2	2		6	10	2	2		6
Становлення та трансформація політичних ідеологій у міжвоєнний період світової історії.	9		2		7	10		2		8

Германське питання в 1920-ті роки.	9		2		7	10		2		8
Ідеологічні засади зовнішньої політики нацистської Німеччини.	9	2			7	10				10
Обстановка у світі напередодні Другої світової війни. Політична криза 1939 р.	9	2			7	8	2			6
Діяльність антигітлерівської коаліції в 1941–1945 рр.	8	2			6	10				10
Колоніальне питання під час другої світової війни.	8		2		6	10				10
Другий модуль										
Облаштування світу після Другої світової війни. Ялтинсько-Потсдамська система міжнародних відносин.	10	2	2		6	8	2			6
Германська проблема після другої світової війни.	9		2		7	8		2		6
Австрійська проблема (1945–1955 рр.).	9	2			7	8				8
Утворення ООН та її діяльність у 1945–2026 рр.	8		2		6	8		2		6

Загострення обстановки. Початок «холодної війни» (1945–1953 рр.).	9	2			7	8	2			6
Розвиток колишніх колоніальних країн в другій половині XX – на початку XXI ст.	9		2		7	8				8
Міжнародні відносини наприкінці XX – на початку XXI ст.	10	2	2		6	10	2	2		6
Новітня історія Європи та Америки в курсі історії на рівні профільної середньої освіти.	9		2		7	9				9
	135	16	20		99	135	10	12		113

ПЕРШИЙ МОДУЛЬ

ТЕМА 1.1. ВЕРСАЛЬСЬКО-ВАШИНГТОНСЬКА СИСТЕМА. ОБЛАШТУВАННЯ ПОВОЄННОГО СВІТУ.

1. Суть та складові Версальсько-Вашингтонської системи
2. Версальський мирний договір.
3. Сен-Жерменський (1919 р.) та Тріанонський (1920 р.) договори.
4. Нейїський (1919 р.) та Севрський (1920 р.) договори.
5. Значення та наслідки Версальсько-Вашингтонської системи.

1. Суть та складові Версальсько-Вашингтонської системи

Версальська система постала як спроба держав-переможниць після Першої світової війни перевпорядкувати міжнародні відносини в Європі. Її основу становив не лише Версальський договір із Німеччиною, а й ціла сукупність мирних угод, які юридично закріпили розпад старих імперій, появу нових кордонів і нову ієрархію сил на континенті.

Цей світопорядок став першою в історії спробою побудувати міжнародні відносини на принципах колективної безпеки, самовизначення народів та відмови від таємної дипломатії, замінивши колишню систему «балансу сил» правовими нормами. Проте на практиці

система відображала насамперед інтереси країн-переможниць, які задовольнили власні територіальні та фінансові претензії за рахунок переможених країн.

Система географічно й функціонально поділялася на дві великі підсистеми: Версальську (спрямовану на врегулювання в Європі, Африці та на Близькому Сході) та Вашингтонську (орієнтовану на вирішення суперечностей на Далекому Сході та в Тихому океані).

Основою Версальської (європейської) підсистеми стали рішення Паризької мирної конференції (18 січня 1919 – 21 січня 1920 рр.), де головну роль відігравала «велика трійка» – Д. Ллойд Джордж (Велика Британія), Ж. Клемансо (Франція) та В.Вільсон (США).

Повоєнне врегулювання оформлювалося через серію договорів із Німеччиною та її союзниками. Версальський договір обмежував німецький військовий потенціал, запроваджував територіальні втрати й репараційні зобов'язання; Сен-Жерменський і Тріанонський договори закріпили розпад Австро-Угорщини; Нейїський і Севрський договори визначали становище Болгарії та Османської імперії. Саме сукупність цих рішень створила нову, але внутрішньо суперечливу архітектуру європейської безпеки.

Ліга Націй – перша універсальна міжнародна організація, створена за ініціативою В. Вільсона як інструмент мирного врегулювання конфліктів та колективної безпеки. Її Статут став невід'ємною частиною Версальського договору.

Конференція визначила державну приналежність західноукраїнських земель: Східну Галичину передали

Польщі, Буковину – Румунії, а Закарпаття – Чехословаччині. Франція ініціювала створення в Східній Європі «санітарного кордону» з міцних держав (Польща, Румунія, Чехословаччина) для стримування радянської Росії та контролю над Німеччиною. З цією ж метою було утворено Малу Антанту (союз Чехословаччини, Румунії та Югославії).

Вашингтонська (азійсько-тихоокеанська) підсистема була сформована під час Вашингтонської конференції (12 листопада 1921 – 6 лютого 1922 рр.) для розв'язання суперечностей між США, Великою Британією та Японією. Її зафіксували три ключові угоди: «Договір чотирьох держав» – гарантував недоторканність острівних володінь учасників у басейні Тихого океану; «Договір п'яти держав» – встановив пропорції обмеження військово-морських флотів (лінкорів) у співвідношенні: 5 (США) : 5 (Велика Британія) : 3 (Японія) : 1,75 (Франція) : 1,75 (Італія); «Договір дев'яти держав» – проголосив повагу до суверенітету та територіальної цілісності Китаю, закріпивши принцип «відкритих дверей» та «рівних можливостей» для іноземного капіталу.

Незважаючи на те, що система тимчасово стабілізувала міжнародні відносини у 1920-х роках, вона мала фундаментальні внутрішні дефекти, які зумовили її нетривкість.

Серед головних вад системи були надмірно жорсткі умови миру для переможених держав, слабкість Ліги Націй через неучасть США, ізоляція радянської Росії та непослідовне застосування принципу самовизначення

народів. Унаслідок цього мільйони німців, угорців та українців опинилися у статусі національних меншин у новостворених державах, а сам порядок залишався вразливим до ревізіоністських настроїв.

Зрештою, Версальсько-Вашингтонська система виявилася нестійкою і впродовж 1930-х рр. поступово втратила здатність стримувати ревізіоністську політику Німеччини, Італії та Японії.

2. Версальський мирний договір (1919 р.)

Версальський мирний договір, укладений 28 червня 1919 р., став центральним документом повоєнного врегулювання в Європі. Його значення полягало не лише в офіційному завершенні війни з Німеччиною, а й у створенні політико-правової моделі, яка одночасно мала гарантувати безпеку переможців і стримувати відновлення німецької могутності. Водночас відсутність Німеччини за столом переговорів зробила договір у німецькому суспільстві символом примусу й приниження.

Умови договору можна згрупувати за кількома напрямами: територіальні поступки, військові обмеження, фінансові зобов'язання та політичне переосмислення місця Німеччини в Європі. Така структура дає змогу побачити, що Версаль був не просто мирною угодою, а інструментом довготривалого контролю над переможеною державою.

Німеччина повертала Франції провінції Ельзас і Лотарингію. Бельгія отримувала округи Ейпен, Мальмеді та Морене. Данії передавали Північний Шлезвіг за результатами проведеного там плебісциту.

Саарський басейн: Вугільні шахти Саару переходили у власність Франції, а сама область на 15 років передавалася під управління Ліги Націй з подальшим проведенням референдуму щодо її державної належності.

Німеччина визнавала незалежність Польщі. До складу Польської держави відходили Познань, Померанія, більшість Західної та частина Східної Пруссії, а також частина Верхньої Силезії. Східна Пруссія виявилася територіально відірваною від решти Німеччини так званим «Польським (Данцизьким) коридором».

Порт Данциг (Ґданськ) оголошувався «вільним містом» під егідою Ліги Націй. Порт Мемель (Клайпеда) також переходив під управління Ліги Націй (у 1923 році переданий Литві).

Німеччина зобов'язувалася беззастережно поважати незалежність Австрії; будь-яке об'єднання Австрії з Німеччиною було суворо заборонено.

Німеччина позбавлялася всіх своїх колоніальних володінь, які через мандатну систему Ліги Націй були поділені між Францією, Великою Британією, Японією, Бельгією та Португалією.

Загалом унаслідок договору Німеччина втратила близько 13,5% своєї території та 10,5% населення (згідно з іншими джерелами – 1/8 території та 6,5 млн населення).

Військові статті договору мали на меті фактичне повне роззброєння країни.

Скасовувалася загальна військова повинність; комплектування армії дозволялося лише на добровільній основі.

Чисельність сухопутних військ обмежувалася до 100 тисяч осіб (включаючи не більше 4 тисяч офіцерів).

Генеральний штаб та військова академія ліквідовувалися.

Німеччині категорично заборонялося мати важку артилерію, танки, бойову авіацію та підводні човни. Військово-морський флот суттєво обмежувався.

Уздовж правого берега Рейну встановлювалася демілітаризована зона завширшки 50 км, де Німеччині заборонялося будувати укріплення й тримати війська. Лівобережжя Рейну тимчасово окупували війська Антанти.

На Німеччину та її союзників покладалася вся відповідальність за розв'язання війни та завдані збитки.

Німеччина зобов'язувалася виплачувати репарації. До 1 травня 1921 року вона мала сплатити аванс у 20 млрд золотих марок. Остаточна сума репарацій після тривалих суперечок союзників була встановлена у 132 млрд золотих марок.

Німеччина зобов'язувалася скасувати Брестський мирний договір та всі угоди, укладені з радянською Росією, а також повернути отримане за ними золото та цінності.

Невід’ємною частиною Версальського договору (його першим розділом) став Статут Ліги Націй – нової міжнародної організації колективної безпеки, створення якої ініціював президент США Вудро Вільсон.

Однак Сенат США відмовився ратифікувати Версальський договір саме через небажання зв'язувати країну членством у Лізі Націй. У зв'язку з цим у серпні 1921 р. США підписали з Німеччиною окремий

(сепаратний) мирний договір, який повністю дублював права та привілеї США за Версальською угодою, але не містив жодних статей про Лігу Націй.

3. Сен-Жерменський (1919 р.) та Тріанонський (1920 р.) договори.

Сен-Жерменський і Тріанонський договори закріпили не просто юридичне припинення існування Австро-Угорщини, а глибоку трансформацію політичної карти Центрально-Східної Європи. Вони створили нові державні кордони, але водночас залишили після себе складну спадщину національних меншин, територіальних претензій і реваншистських настроїв.

Сен-Жерменський мирний договір (10 вересня 1919 р.) був підписаний у місті Сен-Жермен-ан-Ле поблизу Парижа між державами Антанти та новоствореною Австрійською Республікою.

Договір офіційно узаконив ліквідацію Австро-Угорщини. Австрія визнавала повну незалежність Угорщини, Чехословаччини, Польщі та Королівства сербів, хорватів і словенців (КСХС, майбутньої Югославії).

Згідно договору був встановлений територіальний перерозподіл.

Колишні австрійські провінції Богемія, Моравія та австрійська Сілезія увійшли до складу Чехословаччини. Спроби австрійської делегації залишити за собою Судетську область із тримільйонним німецьким населенням зазнали поразки.

Південний Тіроль, Трієст та Істрія відійшли до Італії.

Бургендланд (колишня угорська частина імперії) був переданий Австрії, оскільки союзники не розглядали Угорщину як партнера.

Договір зафіксував передачу Східної Галичини Польщі, Буковини – Румунії, а Закарпатської України (Підкарпатської Русі) на правах автономії – Чехословаччині.

Також були затверджені військові та політичні обмеження.

Чисельність сухопутної армії Австрії обмежувалася всього 30 тисячами осіб; загальна військова повинність скасовувалася на користь добровільного принципу комплектування.

Країні суворо заборонялося мати важку артилерію, танки, військову авіацію та підводні човни.

Дунайський та морський флоти колишньої імперії передавалися союзникам, а за рахунок репарацій Австрія віддала переможцям увесь свій торговельний та рибальський флот.

Окрема стаття договору категорично забороняла будь-яке політичне чи економічне об'єднання Австрії з Німеччиною (Anschluss) без попередньої прямої згоди Ради Ліги Націй.

Тріанонський мирний договір (4 червня 1920 р.) був підписаний у Великому Тріанонському палаці Версаля з Угорщиною (під керівництвом уряду регента Міклоша Горті) після придушення там радянської влади. Його умови виявилися надзвичайно жорсткими.

За договором Угорщина втратила 77 % своєї території та 59 % населення (майже 3 мільйони етнічних угорців опинилися за кордоном у статусі нацменшин). Країна повністю втратила вихід до Адріатичного моря.

Словаччина та Закарпаття офіційно відходили до Чехословаччини.

Трансильванія, Буковина та Східний Банат передавалися Румунії.

Хорватія, Воєводина, Бачка та Західний Банат перейшли до Королівства СХС.

Бургендланд передавався Австрії.

Унаслідок нових кордонів Угорщина позбулася 58 % залізниць, 60 % автомобільних доріг, 84 % лісових ресурсів та 29 % вугілля. Країна була відрізана від традиційних джерел сировини й ринків збуту. Вона також мусила виплатити репарації у розмірі 200 млн золотих крон і надати переможцям режим найбільшого сприяння на транзит та торгівлю.

Армія обмежувалася лише 35 тисячами осіб на добровільній основі.

Заборонялося мати на озброєнні авіацію, танки, важку артилерію.

Військові кораблі (зокрема Дунайська флотилія) підлягали передачі союзникам.

Умови Тріанонського договору викликали глибоку національну травму й обурення в угорському суспільстві. Гасло «Ні! Ні! Ніколи!» стало символом невизнання цих кордонів (що відображено на тогочасних карикатурах та пам'ятниках). Ліквідація «Тріанону» й повернення

втрачених земель стали головною метою зовнішньої політики режиму М. Горті, що згодом штовхнуло Угорщину до військово-політичного союзу з нацистською Німеччиною та фашистською Італією.

4. Нейїський договір (1919 р.)

Нейїський договір став для Болгарії повоєнним актом примусового врегулювання, який одночасно фіксував її поразку у війні та обмежував подальші можливості державного розвитку. Його умови мали не лише територіальний чи фінансовий вимір, а й глибокі політичні наслідки, оскільки посилили в болгарському суспільстві відчуття несправедливості й бажання перегляду встановленого порядку.

Дата підписання: 27 листопада 1919 р. Договір набув чинності 9 серпня 1920 р. Місце підписання: Передмістя Парижа – Нейї-сюр-Сен (Франція).

Сторонами підписання були: з одного боку – переможена Болгарія (як учасниця блоку Центральних держав), з іншого – союзні держави-переможниці Антанти (США, Велика Британія, Франція, Італія, Японія, Греція, Бельгія, Китай, Польща, Португалія, Румунія, Королівство сербів, хорватів і словенців, Чехословаччина та інші).

Договір зафіксував поразку Болгарії та перемогу Антанти на Балканах. Надії Болгарії на підтримку з боку США, які виступали за компромісне розв'язання територіальних суперечок на Балканах, не виправдалися.

Болгарія позбавлялася всіх воєнних завоювань та втрачала близько 1/10 (або 11 %) своєї довоєнної території:

Болгарія відмовлялася на користь союзників від території Західної Фракії (Тракії), яку згодом передали Греції. Через це країна фактично втратила прямий вихід до Егейського моря, хоча договір формально декларував гарантування Болгарії свободи економічного транзиту.

Регіон Південна Добруджа залишався у складі Румунії.

Кордон з Королівством сербів, хорватів і словенців (КСХС): Болгарія уступала сусідній державі чотири прикордонні райони – території Тімок, Царібpод, Босілеград та Струміла.

Окрім Західної Фракії, до Греції також переходила південна частина Кюстенджийського району та частина Адріанопольського округу.

Оскільки договір узаконив передачу болгарських етнічних земель сусідам, це спровокувало масштабну міграцію та появу значної кількості біженців, що різко загострило соціальні проблеми всередині Болгарії.

Військові статті договору мали на меті максимальне роззброєння та послаблення Болгарії:

Скасовувалася загальна військова повинність; збройні сили дозволялося комплектувати виключно на добровільній основі за принципом вільного найму.

Чисельність болгарської армії обмежувалася 20 тисячами осіб.

Країні категорично заборонялося мати на озброєнні танки, військову авіацію, важкі гармати та підводні човни.

Болгарія була змушена взяти на себе важкі фінансові виплати.

Сума репарацій була встановлена у розмірі 2,25 млрд золотих франків (це становило чверть усього національного багатства країни).

Цю суму належало сплатити рівними частинами протягом 37 років.

Болгарія зобов'язувалася постачати продовольство (зокрема худобу) сусідам – Греції, Румунії та Королівству СХС, а також мусила повністю утримувати окупаційні війська на своїй території.

Окремим пунктом Болгарія зобов’язалася протягом п’яти років щорічно безкоштовно передавати Королівству СХС по 50.000 тонн вугілля.

Умови Нейїського договору викликали глибоку національну травму в болгарському суспільстві, підірвали авторитет уряду та налаштували армійський офіцерський корпус в опозицію до влади. Це створило сприятливий ґрунт для поширення радикальних реваншистських настроїв, що згодом підштовхнуло Болгарію до союзу з нацистською Німеччиною та приєднання до Троїстого пакту.

Процес ревізії договору відбувався у 1930-х рр.

У липні 1938 року за підтримки Німеччини Болгарія підписала Солонінську угоду з країнами Балканської Антанти. Згідно з нею, сторони офіційно відмовлялися від військових обмежень Нейїського договору та скасовували демілітаризовані зони на кордонах. У вересні 1940 року за Крайовською угодою Румунія повернула Болгарії її головну житницю – Південну Добруджу.

5. Значення та наслідки Версальсько-Вашингтонської системи

Версальсько-Вашингтонська система стала амбітною спробою перетворити воєнну перемогу Антанти на новий міжнародний порядок. Вона поєднувала модерні для свого часу принципи колективної безпеки й самовизначення з практикою силового диктату переможців, тому від самого початку несла в собі як стабілізаційний, так і конфліктний потенціал.

Її значення та наслідки для світової історії мають глибоко суперечливий характер.

Попри всі свої недоліки, створення нової системи міжнародних відносин мало низку важливих позитивних наслідків, які заклали основу для розвитку сучасного міжнародного права:

Вихід із глобального конфлікту та тимчасова стабілізація. Укладення мирних угод дало змогу народам вийти зі стану тотальної війни, сприяло розрядці післявоєнної напруженості та забезпечило відносну стабільність у міжнародних відносинах упродовж 1920-х рр.

Створювалася нова філософія міждержавних відносин. Лідерство тогочасних держав задекларувало важливі цивілізаційні принципи – визнання за народами права на самовизначення, відмову від війни як засобу розв'язання конфліктів та необхідність скорочення озброєнь.

Відбулося заснування Ліги Націй. Поява цієї організації стала першим кроком на шляху формування

єдиного міжнародного правового простору. На першому етапі своєї діяльності (у 1920-х рр.) вона довела свою корисність, успішно врегулювавши десятки локальних конфліктів.

Поява нових суверенних держав. Розпад багатонаціональних імперій (Германської, Австро-Угорської, Російської) завершився визнанням незалежності ряду нових європейських держав (Польщі, Чехословаччини, Угорщини, Фінляндії, країн Балтії, Югославії), народи яких тривалий час виборювали право на самостійний розвиток.

Найслабшим місцем цієї системи було те, що вона не змогла перетворити завершення війни на справедливий і прийнятний для більшості учасників мир. Переможені держави сприймали новий порядок як нав'язаний диктат, а частина новостворених держав отримала кордони, які породжували етнічну напругу й довготривалі територіальні суперечки.

Репресивний характер миру та реваншизм. Мирні договори з переможеними країнами були нав'язані їм переможцями й істотно обмежували їхній суверенітет. Репараційні зобов'язання та територіальні втрати спричинили економічні труднощі, посилили відчуття національного приниження й створили сприятливі умови для поширення реваншистських і радикальних політичних настроїв.

Порушення принципу самовизначення народів. Переможці не завжди послідовно застосовували цей принцип, особливо тоді, коли він суперечив їхнім геополітичним інтересам. Через це в державах Центрально-

Східної Європи опинилися значні національні меншини, зокрема німці, угорці та українці, що стало джерелом майбутньої напруги.

«Українське питання» як дестабілізуючий чинник. Вирішення українського питання Паризькою конференцією мало суперечливий та упереджений характер. Східна Галичина була передана Польщі, Буковина – Румунії, а Закарпаття – Чехословаччині. Зі східноєвропейських держав-союзниць Франція утворила так званий «санітарний кордон», спрямований на стримування Німеччини та ізоляцію радянської Росії. Українські землі опинилися на тривалий час розділеними кордонами чотирьох держав, що заблокувало створення єдиної суверенної України.

Ізоляціонізм США. Конгрес США відмовився ратифікувати Версальський договір і вступати до Ліги Націй, повернувшись до політики ізоляціонізму. Це позбавило систему єдиного потужного гаранта колективної безпеки поза межами Європи та нівелювало авторитет Ліги Націй.

Позасистемний статус СРСР та Німеччини. Дві найбільші континентальні держави тривалий час вважалися «неіснуючими» як незалежні гравці на міжнародній арені й прагнули підірвати Версальську систему зсередини. Радянський Союз через ідеологію «світової революції» вбачав у системі свого ворога, що виключало можливість створення повноцінного європейського балансу сил.

Криза колективної безпеки та слабкість Ліги Націй. Економічна криза 1929–1933 рр. послабила готовність держав до узгоджених санкцій і спільних дій проти

агресорів. Унаслідок цього принцип колективної безпеки залишався радше декларативним, ніж ефективним механізмом запобігання новим конфліктам.

Зрештою, Версальсько-Вашингтонська система не змогла перетворити завершення Першої світової війни на стійкий і прийнятний для більшості учасників міжнародний порядок. Вона закріпила поділ на переможців і переможених, залишила невирішеними низку територіальних і національних суперечностей та створила передумови для ревізіоністської політики 1930-х рр., що сприяло загостренню міжнародної кризи напередодні Другої світової війни.

ІСТОРИЧНІ ДЖЕРЕЛА

THE VERSAILLES TREATY JUNE 28, 1919.
ВЕРСАЛЬСЬКИЙ ДОГОВІР 28 ЧЕРВНЯ 1919 Р.

Повний текст:
https://avalon.law.yale.edu/subject_menus/versailles_menu.asp

ARTICLE 1. The original Members of the League of Nations shall be those of the Signatories which are named in the Annex to this Covenant and also such of those other States named in the Annex as shall accede without reservation to this Covenant. Such accession shall be affected by a Declaration deposited with the Secretariat within two months of the coming into force	**СТАТТЯ 1.** Початковими членами Ліги Націй є ті з держав-підписантів, які названі в Додатку до цього Статуту, а також ті інші держави, названі в Додатку, які приєднаються до цього Статуту без застережень. Таке приєднання здійснюється шляхом подання Декларації до Секретаріату протягом двох місяців із дня набрання чинності Статутом;

of the Covenant Notice thereof shall be sent to all other Members of the League. Any fully self-governing State, Dominion, or Colony not named in the Annex may become a Member of the League if its admission is agreed to by two-thirds of the Assembly provided that it shall give effective guarantees of its sincere intention to observe its international obligations and shall accept such regulations as may be prescribed by the League in regard to its military, naval, and air forces and armaments. Any Member of the League may, after two years notice of its intention so to do, withdraw from the League, provided that all its international obligations and all its obligations under this Covenant shall have been fulfilled at the time of its withdrawal.	повідомлення про це надсилається всім іншим членам Ліги. Будь-яка цілком самоврядна держава, домініон або колонія, не названа в Додатку, може стати членом Ліги, якщо її прийняття буде схвалене двома третинами Зібрання, за умови що вона надасть дієві гарантії свого щирого наміру додержуватися міжнародних зобов'язань і прийме такі правила, які можуть бути встановлені Лігою щодо її військових, морських і повітряних сил та озброєнь. Будь-який член Ліги може, після дворічного повідомлення про свій намір зробити це, вийти з Ліги за умови, що на момент виходу він виконав усі свої міжнародні зобов'язання та всі зобов'язання за цим Статутом.
ARTICLE 2. The action of the League under this Covenant shall be effected through the instrumentality of an Assembly and of a Council, with a permanent Secretariat.	**СТАТТЯ 2.** Діяльність Ліги згідно з цим Статутом здійснюється через Зібрання та Раду за наявності постійного Секретаріату.
ARTICLE 3. The Assembly shall consist of Representatives of the Members of the League. The Assembly shall meet at stated intervals and from time to time as occasion may require at the Seat of the League or at such other place as may be decided	**СТАТТЯ 3.** Зібрання складається з представників членів Ліги. Зібрання збирається у встановлені строки та час від часу, коли цього можуть вимагати обставини, у місці перебування Ліги або в такому іншому місці, яке може бути

upon. The Assembly may deal at its meetings with any matter within the sphere of action of the League or affecting the peace of the world. At meetings of the Assembly each Member of the League shall have one vote and may not have more than three Representatives.	визначене. На своїх засіданнях Зібрання може розглядати будь-яке питання, що належить до сфери діяльності Ліги або стосується миру у світі. На засіданнях Зібрання кожен член Ліги має один голос і може мати не більше трьох представників.
ARTICLE 4. The Council shall consist of Representatives of the Principal Allied and Associated Powers, together with Representatives of four other Members of the League. These four Members of the League shall be selected by the Assembly from time to time in its discretion. Until the appointment of the Representatives of the four Members of the League first selected by the Assembly, Representatives of Belgium, Brazil, Spain, and Greece shall be members of the Council. With the approval of the majority of the Assembly, the Council may name additional Members of the League whose Representatives shall always be members of the Council; the Council with like approval may increase the number of Members of the League to be selected by the Assembly for representation on the Council. The Council shall meet from time to time as occasion may require, and at least once a year, at the Seat of	**СТАТТЯ 4.** Рада складається з представників Головних Союзних і Об'єднаних держав разом із представниками чотирьох інших членів Ліги. Ці чотири члени Ліги час від часу обираються Зібранням на його розсуд. До призначення представників чотирьох членів Ліги, уперше обраних Зібранням, членами Ради будуть представники Бельгії, Бразилії, Іспанії та Греції. За схваленням більшості Зібрання Рада може назвати додаткових членів Ліги, представники яких завжди будуть членами Ради; Рада з таким самим схваленням може збільшити кількість членів Ліги, яких має обирати Зібрання для представництва в Раді. Рада збирається час від часу, коли цього можуть вимагати обставини, і щонайменше раз на рік у місці перебування Ліги або в такому іншому місці, яке може бути визначене. На своїх засіданнях Рада може розглядати будь-яке питання, що належить до сфери

the League, or at such other place as may be decided upon. The Council may deal at its meetings with any matter within the sphere of action of the League or affecting the peace of the world. Any Member of the League not represented on the Council shall be invited to send a Representative to sit as a member at any meeting of the Council during the consideration of matters specially affecting the interests of that Member of the League. At meetings of the Council, each Member of the League represented on the Council shall have one vote, and may have not more than one Representative.	діяльності Ліги або стосується миру у світі. Будь-якого члена Ліги, не представленого в Раді, запрошують надіслати представника для участі як члена в будь-якому засіданні Ради під час розгляду питань, що особливо стосується інтересів цього члена Ліги. На засіданнях Ради кожен член Ліги, представлений у Раді, має один голос і може мати не більше одного представника.
ARTICLE 5. Except where otherwise expressly provided in this Covenant or by the terms of the present Treaty, decisions at any meeting of the Assembly or of the Council shall require the agreement of all the Members of the League represented at the meeting. All matters of procedure at meetings of the Assembly or of the Council, including the appointment of Committees to investigate particular matters, shall be regulated by the Assembly or by the Council and may be decided by a majority of the Members of the League represented at the meeting. The first meeting of the	**СТАТТЯ 5.** За винятком випадків, коли в цьому Статуті або в умовах цього Договору прямо передбачено інше, рішення на будь-якому засіданні Зібрання або Ради потребують згоди всіх членів Ліги, представлених на засіданні. Усі процедурні питання на засіданнях Зібрання або Ради, включно з призначенням комітетів для розслідування окремих питань, регулюються Зібранням або Радою і можуть вирішуватися більшістю членів Ліги, представлених на засіданні. Перше засідання Зібрання і перше засідання Ради

Assembly and the first meeting of the Council shall be summoned by the President of the United States of America.	скликаються Президентом Сполучених Штатів Америки.
ARTICLE 7. The Seat of the League is established at Geneva. The Council may at any time decide that the Seat of the League shall be established elsewhere. All positions under or in connection with the League, including the Secretariat, shall be open equally to men and women. Representatives of the Members of the League and officials of the League when engaged on the business of the League shall enjoy diplomatic privileges and immunities. The buildings and other property occupied by the League or its officials or by Representatives attending its meetings shall be inviolable.	**СТАТТЯ 7.** Місцем перебування Ліги встановлюється Женева. Рада може в будь-який час постановити, що місце перебування Ліги буде встановлено в іншому місці. Усі посади в Лізі або у зв'язку з нею, включно із Секретаріатом, мають бути однаково відкриті для чоловіків і жінок. Представники членів Ліги та посадові особи Ліги під час виконання справ Ліги користуються дипломатичними привілеями та імунітетами. Будівлі та інше майно, зайняті Лігою або її посадовими особами чи представниками, які беруть участь у її засіданнях, є недоторканними.
ARTICLE 8. The Members of the League recognise that the maintenance of peace requires the reduction of national armaments to the lowest point consistent with national safety and the enforcement by common action of international obligations. The Council, taking account of the geographical situation and circumstances of each State, shall formulate plans for such reduction for the consideration and action of the several Governments. Such plans shall be subject to	**СТАТТЯ 8.** Члени Ліги визнають, що підтримання миру вимагає скорочення національних озброєнь до найнижчого рівня, сумісного з національною безпекою та забезпеченням виконання міжнародних зобов'язань спільними діями. Рада, беручи до уваги географічне положення й обставини кожної держави, розробляє плани такого скорочення для розгляду та дій відповідних урядів. Такі плани підлягають повторному

reconsideration and revision at least every ten years. After these plans shall have been adopted by the several Governments, the limits of armaments therein fixed shall not be exceeded without the concurrence of the Council. The Members of the League agree that the manufacture by private enterprise of munitions and implements of war is open to grave objections. The Council shall advise how the evil effects attendant upon such manufacture can be prevented, due regard being had to the necessities of those Members of the League which are not able to manufacture the munitions and implements of war necessary for their safety. The Members of the League undertake to interchange full and frank information as to the scale of their armaments, their military, naval, and air programmes and the condition of such of their industries as are adaptable to war-like purposes.	розглядові та перегляду щонайменше кожні десять років. Після ухвалення цих планів відповідними урядами встановлені в них межі озброєнь не можуть бути перевищені без згоди Ради. Члени Ліги погоджуються, що виробництво боєприпасів і знарядь війни приватними підприємствами викликає серйозні заперечення. Рада має надати рекомендації щодо того, як можна запобігти шкідливим наслідкам такого виробництва, з належним урахуванням потреб тих членів Ліги, які не здатні виробляти боєприпаси й знаряддя війни, необхідні для їхньої безпеки. Члени Ліги зобов'язуються обмінюватися повною та відвертою інформацією щодо масштабів своїх озброєнь, своїх військових, морських і повітряних програм, а також стану тих галузей своєї промисловості, які можуть бути пристосовані до воєнних цілей.
ARTICLE 10. The Members of the League undertake to respect and preserve as against external aggression the territorial integrity and existing political independence of all Members of the League. In case of any such aggression or in case of any threat or danger of such aggression the Council shall advise upon the means by which this obligation shall be fulfilled.	**СТАТТЯ 10.** Члени Ліги зобов'язуються поважати й зберігати від зовнішньої агресії територіальну цілісність і наявну політичну незалежність усіх членів Ліги. У разі такої агресії або у разі будь-якої загрози чи небезпеки такої агресії Рада надає рекомендації щодо засобів, за допомогою

	яких це зобов'язання має бути виконане.
ARTICLE 11. Any war or threat of war, whether immediately affecting any of the Members of the League or not, is hereby declared a matter of concern to the whole League, and the League shall take any action that may be deemed wise and effectual to safeguard the peace of nations. In case any such emergency should arise the Secretary General shall on the request of any Member of the League forthwith summon a meeting of the Council. It is also declared to be the friendly right of each Member of the League to bring to the attention of the Assembly or of the Council any circumstance whatever affecting international relations which threatens to disturb international peace or the good understanding between nations upon which peace depends.	**СТАТТЯ 11.** Будь-яка війна або загроза війни, незалежно від того, чи безпосередньо зачіпає вона будь-кого з членів Ліги чи ні, цим оголошується справою, що стосується всієї Ліги, і Ліга має вжити будь-яких дій, які можуть бути визнані мудрими й дієвими для збереження миру між націями. Якщо виникне така надзвичайна ситуація, Генеральний секретар на вимогу будь-якого члена Ліги негайно скликає засідання Ради. Також проголошується дружнім правом кожного члена Ліги доводити до відома Зібрання або Ради будь-яку обставину, що впливає на міжнародні відносини і загрожує порушити міжнародний мир або добру згоду між націями, від яких залежить мир.
ARTICLE 12. The Members of the League agree that if there should arise between them any dispute likely to lead to a rupture, they will submit the matter either to arbitration or to inquiry by the Council, and they agree in no case to resort to war until three months after the award by the arbitrators or the report by the Council. In any case under this Article the award of the arbitrators shall be made within a	**СТАТТЯ 12.** Члени Ліги погоджуються, що якщо між ними виникне будь-який спір, який може призвести до розриву, вони передадуть це питання або на арбітраж, або на розгляд Ради, і погоджуються в жодному разі не вдаватися до війни до закінчення трьох місяців після рішення арбітрів або доповіді Ради. У будь-якому випадку за цією Статтею рішення арбітрів має бути винесене в розумний

reasonable time, and the report of the Council shall be made within six months after the submission of the dispute.	строк, а доповідь Ради має бути складена протягом шести місяців після передання спору.
ARTICLE 16. Should any Member of the League resort to war in disregard of its covenants under Articles 12, 13, or 15, it shall ipso facto be deemed to have committed an act of war against all other Members of the League, which hereby undertake immediately to subject it to the severance of all trade or financial relations, the prohibition of all intercourse between their nations and the nationals of the covenant-breaking State, and the prevention of all financial, commercial, or personal intercourse between the nationals of the covenant-breaking State and the nationals of any other State, whether a Member of the League or not. It shall be the duty of the Council in such case to recommend to the several Governments concerned what effective military, naval, or air force the Members of the League shall severally contribute to the armed forces to be used to protect the covenants of the League. The Members of the League agree, further, that they will mutually support one another in the financial and economic measures which are taken under this Article, in order to minimise the loss and	**СТАТТЯ 16.** Якщо будь-який член Ліги вдасться до війни всупереч своїм зобов'язанням за Статтею 12, 13 або 15, він ipso facto вважатиметься таким, що вчинив акт війни проти всіх інших членів Ліги, які цим зобов'язуються негайно застосувати до нього розрив усіх торговельних або фінансових відносин, заборону будь-яких зносин між своїми громадянами та громадянами держави, що порушила Статут, а також запобігання будь-яким фінансовим, торговельним або особистим зносинам між громадянами держави, що порушила Статут, і громадянами будь-якої іншої держави, незалежно від того, чи є вона членом Ліги. У такому разі обов'язком Ради буде рекомендувати відповідним урядам, які дієві військові, морські або повітряні сили члени Ліги мають відповідно надати до складу збройних сил, що використовуватимуться для захисту зобов'язань Ліги. Члени Ліги, крім того, погоджуються, що вони взаємно підтримуватимуть один одного у фінансових та економічних заходах, ужитих відповідно до цієї Статті, з метою

inconvenience resulting from the above measures, and that they will mutually support one another in resisting any special measures aimed at one of their number by the covenant-breaking State, and that they will take the necessary steps to afford passage through their territory to the forces of any of the Members of the League which are co-operating to protect the covenants of the League. Any Member of the League which has violated any covenant of the League may be declared to be no longer a Member of the League by a vote of the Council concurred in by the Representatives of all the other Members of the League represented thereon.	мінімізувати втрати й незручності, що випливають із зазначених вище заходів, а також взаємно підтримуватимуть один одного в протидії будь-яким спеціальним заходам, спрямованим проти одного з них державою, що порушила Статут, і вживатимуть необхідних заходів для забезпечення проходу через свою територію сил будь-якого з членів Ліги, які співпрацюють для захисту зобов'язань Ліги. Будь-який член Ліги, який порушив будь-яке зобов'язання Ліги, може бути оголошений таким, що більше не є членом Ліги, голосуванням Ради за згодою представників усіх інших членів Ліги, представлених у ній.
ARTICLE 17. In the event of a dispute between a Member of the League and a State which is not a Member of the League, or between States not Members of the League, the State or States, not Members of the League shall be invited to accept the obligations of membership in the League for the purposes of such dispute, upon such conditions as the Council may deem just. If such invitation is accepted, the provisions of Articles 12 to 16 inclusive shall be applied with such modifications as may be deemed necessary by the	**СТАТТЯ 17.** У разі спору між членом Ліги та державою, яка не є членом Ліги, або між державами, що не є членами Ліги, держава або держави, які не є членами Ліги, запрошуються прийняти зобов'язання членства в Лізі для цілей такого спору на таких умовах, які Рада може вважати справедливими. Якщо таке запрошення буде прийнято, положення Статей 12–16 включно застосовуються з такими змінами, які Рада може визнати необхідними. Після надання такого запрошення

Council. Upon such invitation being given the Council shall immediately institute an inquiry into the circumstances of the dispute and recommend such action as may seem best and most effectual in the circumstances. If a State so invited shall refuse to accept the obligations of membership in the League for the purposes of such dispute, and shall resort to war against a Member of the League, the provisions of Article 16 shall be applicable as against the State taking such action. If both parties to the dispute when so invited refuse to accept the obligations of membership in the League for the purpose of such dispute, the Council may take such measures and make such recommendations as will prevent hostilities and will result in the settlement of the dispute.	Рада негайно розпочинає розслідування обставин спору й рекомендує такі дії, які за цих обставин можуть видаватися найкращими та найдієвішими. Якщо держава, яку таким чином запросили, відмовиться прийняти зобов'язання членства в Лізі для цілей такого спору і вдасться до війни проти члена Ліги, положення Статті 16 застосовуються щодо держави, яка вчинила такі дії. Якщо обидві сторони спору, отримавши таке запрошення, відмовляться прийняти зобов'язання членства в Лізі для цілей такого спору, Рада може вжити таких заходів і надати такі рекомендації, які запобігатимуть воєнним діям і сприятимуть урегулюванню спору.
ARTICLE 22. To those colonies and territories which as a consequence of the late war have ceased to be under the sovereignty of the States which formerly governed them and which are inhabited by peoples not yet able to stand by themselves under the strenuous conditions of the modern world, there should be applied the principle that the well-being and development of such peoples form a sacred trust of civilisation and that securities for the	**СТАТТЯ 22.** До тих колоній і територій, які внаслідок нещодавньої війни перестали перебувати під суверенітетом держав, що раніше ними управляли, і які населені народами, ще не здатними самостійно існувати в складних умовах сучасного світу, має застосовуватися принцип, згідно з яким добробут і розвиток таких народів становлять священну довіру цивілізації, а гарантії виконання цієї довіри мають бути включені до цього

performance of this trust should be embodied in this Covenant. The best method of giving practical effect to this principle is that the tutelage of such peoples should be entrusted to advanced nations who by reason of their resources, their experience or their geographical position can best undertake this responsibility, and who are willing to accept it, and that this tutelage should be exercised by them as Mandatories on behalf of the League. The character of the mandate must differ according to the stage of the development of the people, the geographical situation of the territory, its economic conditions, and other similar circumstances. Certain communities formerly belonging to the Turkish Empire have reached a stage of development where their existence as independent nations can be provisionally recognised subject to the rendering of administrative advice and assistance by a Mandatory until such time as they are able to stand alone. The wishes of these communities must be a principal consideration in the selection of the Mandatory. Other peoples, especially those of Central Africa, are at such a stage that the Mandatory must be responsible for the administration of the territory under conditions which will guarantee freedom of	Статуту. Найкращий спосіб практичного здійснення цього принципу полягає в тому, щоб опіку над такими народами було доручено передовим націям, які завдяки своїм ресурсам, досвіду або географічному положенню найкраще можуть узяти на себе цю відповідальність і готові її прийняти, а також щоб ця опіка здійснювалася ними як Мандатаріями від імені Ліги. Характер мандата має відрізнятися залежно від стадії розвитку народу, географічного положення території, її економічних умов та інших подібних обставин. Деякі спільноти, що раніше належали до Турецької імперії, досягли такого рівня розвитку, за якого їхнє існування як незалежних націй може бути тимчасово визнане за умови надання адміністративних порад і допомоги Мандатарієм доти, доки вони не зможуть існувати самостійно. Бажання цих спільнот мають бути головним міркуванням під час вибору Мандатарія. Інші народи, особливо народи Центральної Африки, перебувають на такій стадії, що Мандатарій має відповідати за управління територією за умов, які гарантуватимуть свободу совісті й релігії, з обмеженнями лише щодо підтримання громадського порядку й моралі,

conscience and religion, subject only to the maintenance of public order and morals, the prohibition of abuses such as the slave trade, the arms traffic, and the liquor traffic, and the prevention of the establishment of fortifications or military and naval bases and of military training of the natives for other than police purposes and the defence of territory, and will also secure equal opportunities for the trade and commerce of other Members of the League. There are territories, such as South-West Africa and certain of the South Pacific Islands, which, owing to the sparseness of their population, or their small size, or their remoteness from the centres of civilisation, or their geographical contiguity to the territory of the Mandatory, and other circumstances, can be best administered under the laws of the Mandatory as integral portions of its territory, subject to the safeguards above mentioned in the interests of the indigenous population. In every case of mandate, the Mandatory shall render to the Council an annual report in reference to the territory committed to its charge. The degree of authority, control, or administration to be exercised by the Mandatory shall, if not previously agreed upon by the Members of the League, be explicitly defined in each case by	заборону таких зловживань, як работоргівля, торгівля зброєю та торгівля спиртними напоями, а також запобігання створенню укріплень або військових і морських баз та військовому навчанню місцевого населення для інших цілей, ніж поліцейські потреби й оборона території; такі умови також мають забезпечувати рівні можливості для торгівлі й комерції інших членів Ліги. Існують території, такі як Південно-Західна Африка та деякі острови південної частини Тихого океану, які через нечисленність населення, малий розмір, віддаленість від центрів цивілізації, географічну суміжність із територією Мандатарія та інші обставини найкраще можуть управлятися за законами Мандатарія як невід'ємні частини його території, за умови дотримання зазначених вище гарантій в інтересах корінного населення. У кожному випадку мандата Мандатарій подає Раді щорічний звіт щодо території, дорученої його опіці. Ступінь влади, контролю або управління, що здійснюватиметься Мандатарієм, якщо його попередньо не погоджено членами Ліги, має бути в кожному випадку чітко визначений Радою. Має бути створена постійна Комісія для

the Council. A permanent Commission shall be constituted to receive and examine the annual reports of the Mandatories and to advise the Council on all matters relating to the observance of the mandates.	прийняття й розгляду щорічних звітів Мандатаріїв та надання Раді порад з усіх питань, що стосуються додержання мандатів.
ARTICLE 32. Germany recognises the full sovereignty of Belgium over the whole of the contested territory of Moresnet (called Moresnet neutre).	**СТАТТЯ 32.** Німеччина визнає повний суверенітет Бельгії над усією спірною територією Мореснету, що зветься Нейтральний Мореснет.
ARTICLE 33. Germany renounces in favour of Belgium all rights and title over the territory of Prussian Moresnet situated on the west of the road from Liege to Aix-la-Chapelle; the road will belong to Belgium where it bounds this territory.	**СТАТТЯ 33.** Німеччина відмовляється на користь Бельгії від усіх прав і правових підстав на територію Прусського Мореснету, розташовану на захід від дороги з Льєжа до Ахена; дорога належатиме Бельгії там, де вона межує з цією територією.
ARTICLE 34. Germany renounces in favour of Belgium all rights and title over the territory comprising the whole of the Kreise of Eupen and of Malmedy. During the six months after the coming into force of this Treaty, registers will be opened by the Belgian authority at Eupen and Malmedy in which the inhabitants of the above territory will be entitled to record in writing a desire to see the whole or part of it remain under German sovereignty. The results of this public expression of opinion will be communicated by the Belgian Government to	**СТАТТЯ 34.** Німеччина відмовляється на користь Бельгії від усіх прав і правових підстав на територію, що охоплює повністю округи Ейпен і Мальмеді. Протягом шести місяців після набрання чинності цим Договором бельгійська влада відкриє в Ейпені та Мальмеді реєстри, у яких мешканці зазначеної території матимуть право письмово заявити про бажання, щоб уся ця територія або її частина залишилася під німецьким суверенітетом. Результати цього публічного волевиявлення бельгійський

the League of Nations, and Belgium undertakes to accept the decision of the League.	уряд повідомить Лізі Націй, і Бельгія зобов'язується прийняти рішення Ліги.
ARTICLE 40. With regard to the Grand Duchy of Luxemburg, Germany renounces the benefit of all the provisions inserted in her favour in the Treaties of February 8, 1842, April 2, 1847, October 20-25, 1865, August 18, 1866, February 21 and May 11, 1867, May 10, 1871, June 11, 1872, and November 11, 1902, and in all Conventions consequent upon such Treaties. Germany recognises that the Grand Duchy of Luxemburg ceased to form part of the German Zollverein as from January 1, 1919, renounces all rights to the exploitation of the railways, adheres to the termination of the regime of neutrality of the Grand Duchy, and accepts in advance all international arrangements which may be concluded by the Allied and Associated Powers relating to the Grand Duchy.	**СТАТТЯ 40.** Щодо Великого Герцогства Люксембурзького Німеччина відмовляється від користування всіма положеннями, внесеними на її користь до договорів від 8 лютого 1842 року, 2 квітня 1847 року, 20–25 жовтня 1865 року, 18 серпня 1866 року, 21 лютого і 11 травня 1867 року, 10 травня 1871 року, 11 червня 1872 року та 11 листопада 1902 року, а також до всіх конвенцій, що випливають із цих договорів. Німеччина визнає, що Велике Герцогство Люксембурзьке з 1 січня 1919 року перестало входити до складу Німецького митного союзу, відмовляється від усіх прав на експлуатацію залізниць, приєднується до припинення режиму нейтралітету Великого Герцогства і заздалегідь приймає всі міжнародні угоди, які можуть бути укладені Союзними й Об'єднаними державами щодо Великого Герцогства.
ARTICLE 41. Germany undertakes to grant to the Grand Duchy of Luxemburg, when a demand to that effect is made to her by the Principal Allied and Associated Powers, the rights and advantages stipulated in favour of such Powers or their nationals	**СТАТТЯ 41.** Німеччина зобов'язується надати Великому Герцогству Люксембурзькому, коли відповідна вимога буде висунута їй Головними Союзними й Об'єднаними державами, права та переваги, передбачені на користь цих

in the present Treaty with regard to economic questions, to questions relative to transport and to aerial navigation.	держав або їхніх громадян у цьому Договорі щодо економічних питань, питань транспорту та повітряної навігації.
ARTICLE 42. Germany is forbidden to maintain or construct any fortifications either on the left bank of the Rhine or on the right bank to the west of a line drawn 50 kilometres to the East of the Rhine.	**СТАТТЯ 42.** Німеччині забороняється утримувати або споруджувати будь-які укріплення як на лівому березі Рейну, так і на правому березі на захід від лінії, проведеної за 50 кілометрів на схід від Рейну.
ARTICLE 43 In the area defined above the maintenance and the assembly of armed forces, either permanently or temporarily, and military maneuvers of any kind, as well as the upkeep of all permanent works for mobilization, are in the same way forbidden.	**СТАТТЯ 43.** У визначеній вище зоні так само забороняються утримання та зосередження збройних сил, як постійне, так і тимчасове, військові маневри будь-якого роду, а також утримання всіх постійних споруд для мобілізації.
ARTICLE 44 In case Germany violates in any manner whatever the provisions of Articles 42 and 43, she shall be regarded as committing a hostile act against the Powers signatory of the present Treaty and as calculated to disturb the peace of the world.	**СТАТТЯ 44.** У разі якщо Німеччина будь-яким чином порушить положення Статей 42 і 43, вона вважатиметься такою, що вчинила ворожий акт проти держав, які підписали цей Договір, і такою, що прагне порушити мир у світі.
ARTICLE 45 As compensation for the destruction of the coal-mines in the north of France and as part payment towards the total reparation due from Germany for the damage resulting from the war, Germany cedes to France in full and absolute possession,	**СТАТТЯ 45.** Як компенсацію за зруйнування вугільних копалень на півночі Франції та як часткову сплату загальних репарацій, належних від Німеччини за шкоду, спричинену війною, Німеччина поступається Франції у повне й

with exclusive rights of exploitation, unencumbered and free from all debts and charges of any kind, the coal-mines situated in the Saar Basin as defined in Article 48.	абсолютне володіння, з виключними правами експлуатації, без обтяжень і вільними від будь-яких боргів та повинностей будь-якого роду, вугільними копальнями, розташованими в Саарському басейні, як визначено у Статті 48.
ARTICLE 49. Germany renounces in favour of the League of Nations, in the capacity of trustee, the government of the territory defined above. At the end of fifteen years from the coming into force of the present Treaty the inhabitants of the said territory shall be called upon to indicate the sovereignty under which they desire to be placed.	**СТАТТЯ 49.** Німеччина відмовляється на користь Ліги Націй, у якості довірчого управителя, від управління визначеною вище територією. Після закінчення п'ятнадцяти років від набрання чинності цим Договором мешканці зазначеної території будуть покликані визначити суверенітет, під який вони бажають бути поставленими.
ALSACE-LORRAINE. The HIGH CONTRACTING PARTIES, recognising the moral obligation to redress the wrong done by Germany in 1871 both to the rights of France and to the wishes of the population of Alsace and Lorraine, which were separated from their country in spite of the solemn protest of their representatives at the Assembly of Bordeaux Agree upon the following Articles:	**ЕЛЬЗАС-ЛОТАРИНГІЯ.** ВИСОКІ ДОГОВІРНІ СТОРОНИ, визнаючи моральний обов'язок виправити несправедливість, заподіяну Німеччиною у 1871 році як правам Франції, так і волі населення Ельзасу та Лотарингії, які були відокремлені від своєї країни всупереч урочистому протесту їхніх представників на Зборах у Бордо, Погоджуються щодо таких статей:
ARTICLE 51. The territories which were ceded to Germany in accordance	**СТАТТЯ 51.** Території, що були віддані Німеччині відповідно до

with the Preliminaries of Peace signed at Versailles on February 26, 1871, and the Treaty of Frankfort of May 10, 1871, are restored to French sovereignty as from the date of the Armistice of November 11, 1918. The provisions of the Treaties establishing the delimitation of the frontiers before 1871 shall be restored.	Попереднього миру, підписаного у Версалі 26 лютого 1871 року, і Франкфуртського договору від 10 травня 1871 року, повертаються під французький суверенітет з дати перемир'я 11 листопада 1918 року. Положення договорів, що встановлювали розмежування кордонів до 1871 року, відновлюються.
ARTICLE 80. Germany acknowledges and will respect strictly the independence of Austria, within the frontiers which may be fixed in a Treaty between that State and the Principal Allied and Associated Powers; she agrees that this independence shall be inalienable, except with the consent of the Council of the League of Nations.	**СТАТТЯ 80.** Німеччина визнає і буде суворо поважати незалежність Австрії в межах кордонів, які можуть бути встановлені Договором між цією державою та Головними Союзними й Об'єднаними державами; вона погоджується, що ця незалежність є невідчужуваною, крім як за згодою Ради Ліги Націй.
ARTICLE 81. Germany, in conformity with the action already taken by the Allied and Associated Powers, recognises the complete independence of the Czecho-Slovak State which will include the autonomous territory of the Ruthenians to the south of the Carpathians. Germany hereby recognises the frontiers of this State as determined by the Principal Allied and Associated Powers and the other interested States.	**СТАТТЯ 81.** Німеччина, відповідно до дій, уже вжитих Союзними й Об'єднаними державами, визнає повну незалежність Чехо-Словацької держави, яка включатиме автономну територію русинів на південь від Карпат. Німеччина цим визнає кордони цієї держави, визначені Головними Союзними й Об'єднаними державами та іншими зацікавленими державами.

ARTICLE 82. The old frontier as it existed on August 3, 1914, between Austria-Hungary and the German Empire will constitute the frontier between Germany and the Czecho-Slovak State.	**СТАТТЯ 82.** Старий кордон у тому вигляді, у якому він існував 3 серпня 1914 року між Австро-Угорщиною та Німецькою імперією, становитиме кордон між Німеччиною та Чехо-Словацькою державою.
ARTICLE 83. Germany renounces in favour of the Czecho-Slovak State all rights and title over the portion of Silesian territory defined as follows: starting from a point about 2 kilometres south-east of Katscher, on the boundary between the Kreise of Leobschutz and Ratibor: the boundary between the two Kreise; then, the former boundary between Germany and Austria-Hungary up to a point on the Oder immediately to the south of the Ratibor-Oderberg railway; thence, towards the north-west and up to a point about 2 kilometres to the south-east of Katscher: a line to be fixed on the spot passing to the west of Kranowitz. A Commission composed of seven members, five nominated by the Principal Allied and Associated Powers, one by Poland and one by the Czecho-Slovak State, will be appointed fifteen days after the coming into force of the present Treaty to trace on the spot the frontier line between Poland and the Czecho-Slovak State. The decisions of this	**СТАТТЯ 83.** Німеччина відмовляється на користь Чехо-Словацької держави від усіх прав і правових підстав на частину сілезької території, визначену таким чином: починаючи від пункту приблизно за 2 кілометри на південний схід від Катшера, на межі між округами Леобшютц і Ратибор: межа між цими двома округами; далі – колишній кордон між Німеччиною та Австро-Угорщиною до пункту на Одері безпосередньо на південь від залізниці Ратибор–Одерберг; звідти у північно-західному напрямку і до пункту приблизно за 2 кілометри на південний схід від Катшера – лінія, що має бути встановлена на місці й проходить на захід від Крановіца. Комісія у складі семи членів, п'ятьох з яких призначать Головні Союзні й Об'єднані держави, одного – Польща і одного – Чехо-Словацька держава, буде призначена через п'ятнадцять днів після набрання чинності цим Договором для проведення на місці прикордонної лінії між

Commission will be taken by a majority and shall be binding on the parties concerned. Germany hereby agrees to renounce in favour of the Czecho-Slovak State all rights and title over the part of the Kreis of Leobschutz comprised within the following boundaries in case after the determination of the frontier between Germany and Poland the said part of that Kreis should become isolated from Germany: from the south-eastern extremity of the salient of the former Austrian frontier at about 5 kilometres to the west of Leobschutz southwards and up to the point of junction with the boundary between the Kreise of Leobschutz and Ratibor: the former frontier between Germany and Austria-Hungary; then, northwards, the administrative boundary between the Kreise of Leobschutz and Ratibor up to a point situated about 2 kilometres to the south-east of Katscher; thence, north-westwards and up to the starting-point of this definition: a line to be fixed on the spot passing to the east of Katscher,	Польщею та Чехо-Словацькою державою. Рішення цієї Комісії ухвалюватимуться більшістю голосів і будуть обов'язковими для зацікавлених сторін. Німеччина цим погоджується відмовитися на користь Чехо-Словацької держави від усіх прав і правових підстав на частину округу Леобшютц у межах таких кордонів у разі, якщо після визначення кордону між Німеччиною та Польщею зазначена частина цього округу буде відокремлена від Німеччини: від південно-східної крайності виступу колишнього австрійського кордону приблизно за 5 кілометрів на захід від Леобшютца на південь і до пункту з'єднання з межею між округами Леобшютц і Ратибор – колишній кордон між Німеччиною та Австро-Угорщиною; далі на північ – адміністративна межа між округами Леобшютц і Ратибор до пункту приблизно за 2 кілометри на південний схід від Катшера; звідти у північно-західному напрямку і до початкового пункту цього опису – лінія, що має бути встановлена на місці й проходить на схід від Катшера.
ARTICLE 87. Germany, in conformity with the action already taken by the Allied and Associated Powers, recognises the complete	**СТАТТЯ 87.** Німеччина, відповідно до дій, уже вжитих Союзними й Об'єднаними державами, визнає повну незалежність

independence of Poland, and renounces in her favour all rights and title over the territory bounded by the Baltic Sea, the eastern frontier of Germany as laid down in Article 27 of Part II (Boundaries of Germany) of the present Treaty up to a point situated about 2 kilometres to the east of Lorzendorf, then a line to the acute angle which the northern boundary of Upper Silesia makes about 3 kilometres north-west of Simmenau, then the boundary of Upper Silesia to its meeting point with the old frontier between Germany and Russia, then this frontier to the point where it crosses the course of the Niemen, and then the northern frontier of East Prussia as laid down in Article 28 of Part II aforesaid.

The provisions of this Article do not, however, apply to the territories of East Prussia and the Free City of Danzig, as defined in Article 28 of Part II (Boundaries of Germany) and in Article 100 of Section XI (Danzig) of this Part.

The boundaries of Poland not laid down in the present Treaty will be subsequently determined by the Principal Allied and Associated Powers.

A Commission consisting of seven members, five of whom shall be nominated by the Principal Allied and Associated Powers, one by Germany and

Польщі та відмовляється на її користь від усіх прав і правових підстав на територію, обмежену Балтійським морем, східним кордоном Німеччини, встановленим у Статті 27 Частини II (Кордони Німеччини) цього Договору, до пункту, розташованого приблизно за 2 кілометри на схід від Лорцендорфа, далі лінією до гострого кута, який північний кордон Верхньої Сілезії утворює приблизно за 3 кілометри на північний захід від Зімменау, далі кордоном Верхньої Сілезії до місця його зустрічі зі старим кордоном між Німеччиною та Росією, далі цим кордоном до пункту, де він перетинає течію Німану, а потім північним кордоном Східної Пруссії, встановленим у Статті 28 зазначеної вище Частини II.

Однак положення цієї Статті не застосовуються до територій Східної Пруссії та Вільного міста Данцига, як вони визначені у Статті 28 Частини II (Кордони Німеччини) та у Статті 100 Розділу XI (Данциг) цієї Частини.

Кордон Польщі, не встановлений у цьому Договорі, буде згодом визначений Головними Союзними й Об'єднаними державами.

Комісія у складі семи членів, п'ятьох з яких призначать Головні Союзні й

one by Poland, shall be constituted fifteen days after the coming into force of the present Treaty to delimit on the spot the frontier line between Poland and Germany. The decisions of the Commission will be taken by a majority of votes and shall be binding upon the parties concerned.	Об'єднані держави, одного – Німеччина і одного – Польща, буде утворена через п'ятнадцять днів після набрання чинності цим Договором для проведення на місці прикордонної лінії між Польщею та Німеччиною. Рішення Комісії ухвалюватимуться більшістю голосів і будуть обов'язковими для зацікавлених сторін.
ARTICLE 102. The Principal Allied and Associated Powers undertake to establish the town of Danzig, together with the rest of the territory described in Article 100, as a Free City. It will be placed under the protection of the League of Nations.	**СТАТТЯ 102.** Головні Союзні й Об'єднані держави зобов'язуються утворити місто Данциг разом з рештою території, описаної у Статті 100, як Вільне місто. Воно буде поставлене під захист Ліги Націй.
ARTICLE 104. The Principal Allied and Associated Powers undertake to negotiate a Treaty between the Polish Government and the Free City of Danzig, which shall come into force at the same time as the establishment of the said Free City, with the following objects: 1. To effect the inclusion of the Free City of Danzig within the Polish Customs frontiers, and to establish a free area in the port; 2. To ensure to Poland without any restriction the free use and service of all waterways, docks, basins, wharves and other works within the territory of the	СТАТТЯ 104. Головні Союзні й Об'єднані держави зобов'язуються укласти Договір між польським урядом і Вільним містом Данциг, який набере чинності одночасно зі створенням зазначеного Вільного міста, з такими цілями: 1. Включити Вільне місто Данциг до польських митних кордонів і створити в порту вільну зону; 2. Забезпечити Польщі без будь-яких обмежень вільне користування й обслуговування всіх водних шляхів, доків, басейнів, набережних та інших споруд на території Вільного

Free City necessary for Polish imports and exports; 3. To ensure to Poland the control and administration of the Vistula and of the whole railway system within the Free City, except such street and other railways as serve primarily the needs of the Free City, and of postal, telegraphic and telephonic communication between Poland and the port of Danzig; 4. To ensure to Poland the right to develop and improve the waterways, docks, basins, wharves, railways and other works and means of communication mentioned in this Article, as well as to lease or purchase through appropriate processes such land and other property as may be necessary for these purposes, 5. To provide against any discrimination within the Free City of Danzig to the detriment of citizens of Poland and other persons of Polish origin or speech; 6. To provide that the Polish Government shall undertake the conduct of the foreign relations of the Free City of Danzig as well as the diplomatic protection of citizens of that city when abroad.	міста, необхідних для польського імпорту й експорту; 3. Забезпечити Польщі контроль і управління Віслою та всією залізничною системою в межах Вільного міста, за винятком таких трамвайних та інших залізниць, які передусім обслуговують потреби Вільного міста, а також поштовим, телеграфним і телефонним зв'язком між Польщею та портом Данцига; 4. Забезпечити Польщі право розвивати й удосконалювати водні шляхи, доки, басейни, набережні, залізниці та інші споруди і засоби сполучення, згадані в цій Статті, а також орендувати або купувати в належному порядку такі земельні ділянки та інше майно, які можуть бути необхідними для цих цілей; 5. Передбачити недопущення будь-якої дискримінації у Вільному місті Данциг на шкоду громадянам Польщі та іншим особам польського походження або польської мови; 6. Передбачити, що польський уряд здійснюватиме ведення зовнішніх відносин Вільного міста Данциг, а також дипломатичний захист громадян цього міста за кордоном.
ARTICLE 116.	**СТАТТЯ 116.**

Germany acknowledges and agrees to respect as permanent and inalienable the independence of all the territories which were part of the former Russian Empire on August 1, 1914.	Німеччина визнає і погоджується поважати як постійну й невідчужувану незалежність усіх територій, які входили до складу колишньої Російської імперії станом на 1 серпня 1914 року.
In accordance with the provisions of Article 259 of Part IX (Financial Clauses) and Article 292 of Part X (Economic Clauses) Germany accepts definitely the abrogation of the Brest-Litovsk Treaties and of all other treaties, conventions, and agreements entered into by her with the Maximalist Government in Russia.	Відповідно до положень Статті 259 Частини IX (Фінансові положення) і Статті 292 Частини X (Економічні положення) Німеччина остаточно приймає скасування Брест-Литовських договорів та всіх інших договорів, конвенцій і угод, укладених нею з більшовицьким урядом у Росії.
The Allied and Associated Powers formally reserve the rights of Russia to obtain from Germany restitution and reparation based on the principles of the present Treaty.	Союзні й Об'єднані держави формально застерігають права Росії на одержання від Німеччини реституції та репарації, заснованих на принципах цього Договору.
ARTICLE 119.	**СТАТТЯ 119.**
Germany renounces in favour of the Principal Allied and Associated Powers all her rights and titles over her oversea possessions.	Німеччина відмовляється на користь Головних Союзних і Об'єднаних держав від усіх своїх прав і правових підстав на свої заморські володіння.
ARTICLE 160.	**СТАТТЯ 160.**
By a date which must not be later than March 31, 1920, the German Army must not comprise more than seven divisions of infantry and three divisions of cavalry.	До дати, яка має настати не пізніше 31 березня 1920 року, німецька армія не повинна складатися більш ніж із семи піхотних дивізій і трьох кавалерійських дивізій.
After that date the total number of effectives in the Army of the States constituting Germany must not exceed one hundred thousand men, including	Після цієї дати загальна чисельність особового складу армії держав, що утворюють Німеччину, не повинна перевищувати ста тисяч осіб,

officers and establishments of depots. The Army shall be devoted exclusively to the maintenance of order within the territory and to the control of the frontiers.

The total effective strength of officers, including the personnel of staffs, whatever their composition, must not exceed four thousand.

Divisions and Army Corps headquarters staffs shall be organised in accordance with Table No. 1 annexed to this Section.

The number and strengths of the units of infantry, artillery, engineers, technical services and troops laid down in the aforesaid Table constitute maxima which must not be exceeded.

The following units may each have their own depot:

An Infantry regiment; A Cavalry regiment; A regiment of Field Artillery; A battalion of Pioneers.

The divisions must not be grouped under more than two army corps headquarters staffs.

The maintenance or formation of forces differently grouped or of other organisations for the command of troops or for preparation for war is forbidden.

The Great German General Staff and all similar organisations shall be dissolved and may not be reconstituted in any form.

включно з офіцерами та особовим складом депо. Армія призначається виключно для підтримання порядку на території та контролю кордонів.

Загальна фактична чисельність офіцерів, включно з персоналом штабів, незалежно від їхнього складу, не повинна перевищувати чотирьох тисяч.

Штаби дивізій і армійських корпусів організовуються відповідно до Таблиці № 1, доданої до цього Розділу.

Кількість і чисельність підрозділів піхоти, артилерії, інженерних військ, технічних служб і військ, визначені у зазначеній Таблиці, становлять максимальні межі, які не можуть бути перевищені.

Кожна з таких частин може мати власне депо:

Піхотний полк; кавалерійський полк; полк польової артилерії; батальйон саперів.

Дивізії не повинні об’єднуватися більш ніж під двома штабами армійських корпусів.

Утримання або формування сил, інакше згрупованих, чи інших організацій для командування військами або підготовки до війни забороняється.

Великий німецький Генеральний штаб і всі подібні організації підлягають розпуску

The officers, or persons in the position of officers, in the Ministries of War in the different States in Germany and in the Administrations attached to them, must not exceed three hundred in number and are included in the maximum strength of four thousand laid down in the third sub-paragraph of paragraph (1) of this Article.	та не можуть бути відновлені в жодній формі. Кількість офіцерів або осіб, які перебувають у становищі офіцерів, у військових міністерствах різних держав Німеччини та в підпорядкованих їм адміністраціях не повинна перевищувати трьохсот; вони включаються до максимальної чисельності в чотири тисячі, встановленої в третьому підпункті пункту (1) цієї Статті.
ARTICLE 173. Universal compulsory military service shall be abolished in Germany. The German Army may only be constituted and recruited by means of voluntary enlistment.	**СТАТТЯ 173.** Загальна обов'язкова військова служба в Німеччині скасовується. Німецька армія може формуватися й комплектуватися лише шляхом добровільного найму.
ARTICLE 175. The officers who are retained in the Army must undertake the obligation to serve in it up to the age of forty-five years at least. Officers newly appointed must undertake to serve on the active list for twenty-five consecutive years at least. Officers who have previously belonged to any formations whatever of the Army, and who are not retained in the units allowed to be maintained, must not take part in any military exercise whether theoretical or practical, and will not be under any military obligations whatever.	**СТАТТЯ 175.** Офіцери, яких залишено в армії, повинні взяти на себе зобов'язання служити в ній щонайменше до досягнення сорока п'яти років. Новопризначені офіцери повинні взяти на себе зобов'язання перебувати на дійсній службі щонайменше протягом двадцяти п'яти послідовних років. Офіцери, які раніше належали до будь-яких формувань армії і яких не залишено в частинах, дозволених до утримання, не повинні брати участі в жодних військових навчаннях – ні

The number of officers discharged for any reason before the expiration of their term of service must not exceed in any year five per cent. of the total effectives of officers provided for in the third sub-paragraph (I) of Article 160 of the present Treaty.	теоретичних, ні практичних – і не підлягатимуть жодним військовим обов'язкам. Кількість офіцерів, звільнених з будь-якої причини до закінчення строку їхньої служби, не повинна перевищувати протягом будь-якого року п'яти відсотків загальної штатної чисельності офіцерів, передбаченої в третьому підпункті пункту (I) Статті 160 цього Договору.
ARTICLE 180. All fortified works, fortresses and field works situated in German territory to the west of a line drawn fifty kilometres to the east of the Rhine shall be disarmed and dismantled. Within a period of two months from the coming into force of the present Treaty such of the above fortified works, fortresses and field works as are situated in territory not occupied by Allied and Associated troops shall be disarmed, and within a further period of four months they shall be dismantled. Those which are situated in territory occupied by Allied and Associated troops shall be disarmed and dismantled within such periods as may be fixed by the Allied High Command. The construction of any new fortification, whatever its nature and importance, is forbidden in the zone referred to in the first paragraph above.	**СТАТТЯ 180.** Усі укріплені споруди, фортеці та польові укріплення, розташовані на німецькій території на захід від лінії, проведеної за п'ятдесят кілометрів на схід від Рейну, підлягають роззброєнню й демонтажу. Протягом двох місяців з дня набрання чинності цим Договором зазначені вище укріплені споруди, фортеці та польові укріплення, розташовані на території, не окупованій Союзними й Об'єднаними військами, мають бути роззброєні, а протягом наступних чотирьох місяців – демонтовані. Ті з них, що розташовані на території, окупованій Союзними й Об'єднаними військами, мають бути роззброєні й демонтовані у строки, які може встановити Союзне Верховне командування.

The system of fortified works of the southern and eastern frontiers of Germany shall be maintained in its existing state.	Будівництво будь-якого нового укріплення, незалежно від його характеру та значення, забороняється в зоні, зазначеній у першому абзаці вище. Система укріплених споруд південних і східних кордонів Німеччини має бути збережена в її наявному стані.
ARTICLE 181. After the expiration of a period of two months from the coming into force of the present Treaty the German naval forces in commission must not exceed: 6 battleships of the Deutschland or Lothringen type, 6 light cruisers, 12 destroyers, 12 torpedo boats, or an equal number of ships constructed to replace them as provided in Article 190. No submarines are to be included. All other warships, except where there is provision to the contrary in the present Treaty, must be placed in reserve or devoted to commercial purposes.	**СТАТТЯ 181.** Після закінчення двомісячного строку з дня набрання чинності цим Договором німецькі військово-морські сили, що перебувають у строю, не повинні перевищувати: 6 лінійних кораблів типу «Deutschland» або «Lothringen», 6 легких крейсерів, 12 есмінців, 12 міноносців або рівну кількість суден, збудованих для їх заміни, як передбачено Статтею 190. Підводні човни до їх складу не включаються. Усі інші військові кораблі, за винятком випадків, коли цим Договором передбачено інше, мають бути переведені до резерву або використані для комерційних цілей.
ARTICLE 183, After the expiration of a period of two months from the coming into force of the present Treaty, the total personnel of the German Navy, including the manning of the Deet, coast defences, signal stations, administration and other land	**СТАТТЯ 183.** Після закінчення двомісячного строку з дня набрання чинності цим Договором загальна чисельність особового складу німецького військового флоту, включно з екіпажами флоту, береговою обороною,

services, must not exceed fifteen thousand, including officers and men of all grades and corps,

The total strength of officers and warrant officers must not exceed fifteen hundred.

Within two months from the coming into force of the present Treaty the personnel in excess of the above strength shall be demobilised.

No naval or military corps or reserve force in connection with the Navy may be organised in Germany without being included in the above strength.

From the date of the coming into force of the present Treaty all the German surface warships which are not in German ports cease to belong to Germany, who renounces all rights over them.

Vessels which, in compliance with the Armistice of November 11, 1918, are now interned in the ports of the Allied and Associated Powers are declared to be finally surrendered.

Vessels which are now interned in neutral ports will be there surrendered to the Governments of the Principal Allied and Associated Powers. The German Government must address a notification to that effect to the neutral Powers on the coming into force of the present Treaty.

сигнальними станціями, адміністрацією та іншими береговими службами, не повинна перевищувати п'ятнадцяти тисяч осіб, включно з офіцерами та нижчими чинами всіх рангів і корпусів.

Загальна чисельність офіцерів і warrant-офіцерів не повинна перевищувати однієї тисячі п'ятисот осіб.

Протягом двох місяців з дня набрання чинності цим Договором особовий склад, що перевищує зазначену вище чисельність, підлягає демобілізації.

Жоден морський або військовий корпус чи резервні сили, пов'язані з військовим флотом, не можуть бути організовані в Німеччині без включення до зазначеної вище чисельності.

З дня набрання чинності цим Договором усі німецькі надводні військові кораблі, які не перебувають у німецьких портах, перестають належати Німеччині, яка відмовляється від усіх прав на них.

Судна, які відповідно до Перемир'я від 11 листопада 1918 року нині інтерновані в портах Союзних і Об'єднаних держав, оголошуються остаточно переданими.

Судна, які нині інтерновані в нейтральних портах, мають бути там передані урядам

	Головних Союзних і Об'єднаних держав. Німецький уряд повинен надіслати нейтральним державам відповідне повідомлення з набранням чинності цим Договором.
ARTICLE 191. The construction or acquisition of any submarine, even for commercial purposes, shall be forbidden in Germany.	**СТАТТЯ 191.** Будівництво або придбання будь-якого підводного човна, навіть для комерційних цілей, забороняється в Німеччині.
ARTICLE 198. The armed forces of Germany must not include any military or naval air forces. Germany may, during a period not extending beyond October 1, 1919, maintain a maximum number of one hundred seaplanes or flying boats, which shall be exclusively employed in searching for submarine mines, shall be furnished with the necessary equipment for this purpose, and shall in no case carry arms, munitions or bombs of any nature whatever. In addition to the engines installed in the seaplanes or flying boats above mentioned, one spare engine may be provided for each engine of each of these craft. No dirigible shall be kept.	**СТАТТЯ 198.** Збройні сили Німеччини не повинні включати жодних військових або морських повітряних сил. Німеччина може протягом періоду, що не триватиме після 1 жовтня 1919 року, утримувати максимальну кількість у сто гідролітаків або літаючих човнів, які використовуватимуться виключно для пошуку підводних мін, будуть оснащені необхідним для цієї мети обладнанням і в жодному разі не матимуть на борту зброї, боєприпасів або бомб будь-якого характеру. Крім двигунів, установлених на зазначених вище гідролітаках або літаючих човнах, для кожного двигуна кожного з цих апаратів може бути передбачений один запасний двигун. Жоден дирижабль не повинен утримуватися.

ARTICLE 203. All the military, naval and air clauses contained in the present Treaty, for the execution of which a time-limit is prescribed, shall be executed by Germany under the control of Inter-Allied Commissions specially appointed for this purpose by the Principal Allied and Associated Powers.	**СТАТТЯ 203.** Усі військові, морські та повітряні положення, що містяться в цьому Договорі й для виконання яких встановлено строк, виконуватимуться Німеччиною під контролем Міжсоюзних комісій, спеціально призначених для цієї мети Головними Союзними й Об'єднаними державами.
ARTICLE 231. The Allied and Associated Governments affirm and Germany accepts the responsibility of Germany and her allies for causing all the loss and damage to which the Allied and Associated Governments and their nationals have been subjected as a consequence of the war imposed upon them by the aggression of Germany and her allies.	**СТАТТЯ 231.** Союзні й Об'єднані уряди заявляють, а Німеччина визнає відповідальність Німеччини та її союзників за спричинення всіх втрат і всієї шкоди, яких зазнали Союзні й Об'єднані уряди та їхні громадяни внаслідок війни, нав'язаної їм агресією Німеччини та її союзників.
ARTICLE 233. The amount of the above damage for which compensation is to be made by Germany shall be determined by an Inter-Allied Commission, to be called the Reparation Commission and constituted in the form and with the powers set forth hereunder and in Annexes II to VII inclusive hereto. This Commission shall consider the claims and give to the German Government a just opportunity to be heard.	**СТАТТЯ 233.** Розмір зазначеної вище шкоди, за яку Німеччина має сплатити компенсацію, визначатиметься Міжсоюзною комісією, що називатиметься Репараційною комісією та буде утворена у формі й з повноваженнями, викладеними нижче та в Додатках II–VII включно до цього Договору. Ця Комісія розглядатиме вимоги та надасть німецькому урядові справедливу можливість бути вислуханим.

The findings of the Commission as to the amount of damage defined as above shall be concluded and notified to the German Government on or before May 1, 1921, as representing the extent of that Government's obligations. The Commission shall concurrently draw up a schedule of payments prescribing the time and manner for securing and discharging the entire obligation within a period of thirty years from May 1, 1921. If, however, within the period mentioned, Germany fails to discharge her obligations, any balance remaining unpaid may, within the discretion of the Commission, be postponed for settlement in subsequent years, or may be handled otherwise in such manner as the Allied and Associated Governments, acting in accordance with the procedure laid down in this Part of the present Treaty, shall determine.	Висновки Комісії щодо розміру шкоди, визначеної вище, мають бути завершені й повідомлені німецькому урядові не пізніше 1 травня 1921 року як такі, що визначають обсяг зобов'язань цього уряду. Комісія одночасно складе графік платежів, що визначатиме строки й порядок забезпечення та погашення всього зобов'язання протягом тридцяти років з 1 травня 1921 року. Однак якщо протягом зазначеного періоду Німеччина не виконає своїх зобов'язань, будь-який несплачений залишок може, на розсуд Комісії, бути відкладений для врегулювання в наступні роки або вирішений іншим способом, який визначать Союзні й Об'єднані уряди, діючи відповідно до процедури, встановленої в цій Частині цього Договору.
ARTICLE 235. In order to enable the Allied and Associated Powers to proceed at once to the restoration of their industrial and economic life, pending the full determination of their claims, Germany shall pay in such installments and in such manner (whether in gold, commodities, ships, securities or otherwise) as the Reparation Commission may fix, during 1919, 1920 and the	**СТАТТЯ 235.** З метою надати Союзним і Об'єднаним державам можливість негайно приступити до відновлення свого промислового та економічного життя до остаточного визначення їхніх вимог, Німеччина сплачуватиме такими частинами і в такому порядку (золотом, товарами, суднами, цінними паперами або іншим способом), які може

first four months Of 1921, the equivalent of 20,000,000,000 gold marks. Out of this sum the expenses of the armies of occupation subsequent to the Armistice of November 11, 1918, shall first be met, and such supplies of food and raw materials as may be judged by the Governments of the Principal Allied and Associated Powers to be essential to enable Germany to meet her obligations for reparation may also, with the approval of the said Governments, be paid for out of the above sum. The balance shall be reckoned towards liquidation of the amounts due for reparation. Germany shall further deposit bonds as prescribed in paragraph 12 (c) Of Annex II hereto.	встановити Репараційна комісія, протягом 1919, 1920 років і перших чотирьох місяців 1921 року еквівалент 20 000 000 000 золотих марок. Із цієї суми насамперед покриватимуться витрати окупаційних армій після Перемир'я від 11 листопада 1918 року, а також можуть бути оплачені з цієї суми, за схваленням зазначених урядів, такі постачання продовольства і сировини, які уряди Головних Союзних і Об'єднаних держав визнають необхідними, щоб Німеччина могла виконати свої репараційні зобов'язання. Залишок зараховуватиметься в рахунок погашення сум, належних як репарації. Німеччина також внесе облігації, як передбачено в пункті 12 (c) Додатка II до цього Договору.
ARTICLE 249. There shall be paid by the German Government the total cost of all armies of the Allied and Associated Governments in occupied German territory from the date of the signature of the Armistice of November 11, 1918, including the keep of men and beasts, lodging and billeting, pay and allowances, salaries and wages, bedding, heating, lighting, clothing, equipment, harness and saddlery, armament and rolling-stock, air services, treatment of sick and wounded,	**СТАТТЯ 249.** Німецький уряд має сплатити повну вартість утримання всіх армій Союзних і Об'єднаних урядів на окупованій німецькій території від дати підписання Перемир'я 11 листопада 1918 року, включно з утриманням людей і тварин, розміщенням і квартируванням, платнею та надбавками, окладами й заробітною платою, постільними речами, опаленням, освітленням, одягом, спорядженням,

veterinary and remount services, transport service of all sorts (such as by rail, sea or river, motor lorries), communications and correspondence, and in general the cost of all administrative or technical services the working of which is necessary for the training of troops and for keeping their numbers up to strength and preserving their military efficiency. The cost of such liabilities under the above heads so far as they relate to purchases or requisitions by the Allied and Associated Governments in the occupied territories shall be paid by the German Government to the Allied and Associated Governments in marks at the current or agreed rate of exchange. All other of the above costs shall be paid in gold marks.	упряжжю та сідельним спорядженням, озброєнням і рухомим складом, повітряними службами, лікуванням хворих і поранених, ветеринарними та ремонтними службами, транспортними службами всіх видів (зокрема залізничним, морським або річковим транспортом, вантажними автомобілями), зв'язком і кореспонденцією, а загалом – вартістю всіх адміністративних або технічних служб, функціонування яких необхідне для навчання військ, підтримання їхньої чисельності та збереження їхньої військової ефективності. Витрати за такими зобов'язаннями за зазначеними вище статтями, оскільки вони стосуються закупівель або реквізицій Союзними й Об'єднаними урядами на окупованих територіях, сплачуються німецьким урядом Союзним і Об'єднаним урядам у марках за поточним або погодженим обмінним курсом. Усі інші зазначені вище витрати сплачуються в золотих марках.
ARTICLE 331 The following rivers are declared international: the Elbe (Labe) from its confluence with the Vltava (Moldau), and the Vltava (Moldau) from Prague; the Oder (Odra) from its confluence with the Oppa; the	**СТАТТЯ 331** Такі річки оголошуються міжнародними: Ельба (Лаба) від її злиття з Влтавою (Молдау), а Влтава (Молдау) – від Праги; Одер (Одра) від його злиття з Оппою; Німан (Russstrom-Memel-Niemen) від

Niemen (Russstrom-Memel-Niemen) from Grodno; the Danube from Ulm; and all navigable parts of these river systems which naturally provide more than one State with access to the sea, with or without transshipment from one vessel to another; together with lateral canals and channels constructed either to duplicate or to improve naturally navigable sections of the specified river systems, or to connect two naturally navigable sections of the same river. The same shall apply to the Rhine-Danube navigable waterway, should such a waterway be constructed under the conditions laid down in Article 353.	Гродна; Дунай від Ульма; а також усі судноплавні частини цих річкових систем, які природно забезпечують більш ніж одній державі доступ до моря, з перевантаженням з одного судна на інше або без такого; разом із бічними каналами й протоками, спорудженими або для дублювання чи поліпшення природно судноплавних ділянок зазначених річкових систем, або для сполучення двох природно судноплавних ділянок тієї самої річки. Те саме застосовується до судноплавного водного шляху Рейн–Дунай, якщо такий водний шлях буде споруджено на умовах, установлених у Статті 353.
ARTICLE 346. The European Commission of the Danube reassumes the powers it possessed before the war. Nevertheless, as a provisional measure, only representatives of Great Britain, France, Italy and Roumania shall constitute this Commission.	**СТАТТЯ 346.** Європейська комісія Дунаю знову здійснює повноваження, якими вона володіла до війни. Проте як тимчасовий захід цю Комісію утворюватимуть лише представники Великої Британії, Франції, Італії та Румунії.
ARTICLE 428. As a guarantee for the execution of the present Treaty by Germany, the German territory situated to the west of the Rhine, together with the bridgeheads, will be occupied by Allied and Associated troops for a period of fifteen years from the	**СТАТТЯ 428.** Як гарантія виконання Німеччиною цього Договору німецька територія, розташована на захід від Рейну, разом із передмостовими укріпленнями, буде окупована військами Союзних і Об'єднаних держав протягом п'ятнадцяти років від дня

coming into force of the present Treaty.	набрання чинності цим Договором.
ARTICLE 430. In case either during the occupation or after the expiration of the fifteen years referred to above the Reparation Commission finds that Germany refuses to observe the whole or part of her obligations under the present Treaty with regard to reparation, the whole or part of the areas specified in Article 429 will be reoccupied immediately by the Allied and Associated forces.	**СТАТТЯ 430.** У випадку, якщо під час окупації або після закінчення п'ятнадцяти років, зазначених вище, Репараційна комісія встановить, що Німеччина відмовляється виконувати всі або частину своїх зобов'язань за цим Договором щодо репарацій, вся або частина територій, зазначених у статті 429, буде негайно знову окупована Союзними та Асоційованими силами.
ARTICLE 431. If before the expiration of the period of fifteen years Germany complies with all the undertakings resulting from the present Treaty, the occupying forces will be withdrawn immediately.	**СТАТТЯ 431.** Якщо до закінчення п'ятнадцятирічного періоду Німеччина виконає всі зобов'язання, що випливають з цього Договору, окупаційні війська будуть негайно виведені союзними та асоційованими військами.

TREATY OF PEACE BETWEEN THE ALLIED AND ASSOCIATED POWERS AND AUSTRIA [1920]
(ST. GERMAIN-EN-LAYE, 10 SEPTEMBER 1919)
МИРНИЙ ДОГОВІР МІЖ СОЮЗНИМИ ТА ОБ'ЄДНАНИМИ ДЕРЖАВАМИ ТА АВСТРІЄЮ [1920]
(СЕН-ЖЕРМЕН-АН-ЛЕ, 10 ВЕРЕСНЯ 1919 Р.)

ARTICLE 27 The frontiers of Austria shall be fixed as follows (see annexed Map):	**СТАТТЯ 27** Кордони Австрії встановлюються таким чином (див. додану карту):

1. With Switzerland and Lichtenstein:

The present frontier.

2. With Italy:

From the point 2645 (Gruben J.) eastwards to point 2915 (K1opaier Spitz), a line to be fixed on the ground passing through point 1483 on the Reschen-Nauders road;

thence eastwards to the summit of Dreiherrn Spitz (point 3505), the watershed between the basins of the Inn to the north and the Adige, to the south;

thence generally south-south eastwards to Point 2545 (Marchkinkele),

the watershed between the basins of the Drave to the east and the Adige to the west;

thence south-eastwards to point 2483 (Helm Spitz), a line to be fixed on the ground crossing the Drave between Winnbach and Arnbach;

thence east-south-eastwards to point 2050 (Osternig) about 9 kilometres north-west of Tarvis, the watershed between the basins of the Drave on the north and successively the basins of the Sextenbach, the Piave and the Tagliamento on the south;

thence east-south-eastwards to point 1492 (about 2 kilometres west of Thörl), the watershed between the Gail and the Gailitz;

thence eastwards to point 1509 (Pec), a line to be fixed on the ground cutting the Gailitz

1. Зі Швейцарією та Ліхтенштейном:

Поточний кордон.

2. З Італією:

Від точки 2645 (Грубен-Юг) на схід до точки 2915 (Кельм-Шпіц), лінія, що проходить через точку 1483 на дорозі Решен-Наудерс;

звідти на схід до вершини Дрейхерн-Шпіц (точка 3505), вододіл між басейнами річок Інн на півночі та Адідже на півдні;

звідти, загалом на південь-південь на схід до точки 2545 (Мархкінкеле), вододіл між басейнами річок Драва на сході та Адідже на заході;

звідти на південний схід до точки 2483 (Хельм-Шпіц), лінія, що перетинає Драву між Віннбахом та Арнбахом, що проходить через точку 1483;

звідти на схід-південний схід до точки 2050 (Остерніг) приблизно за 9 кілометрів на північний захід від Тарвіса, вододіл між басейнами Драви на півночі та послідовно басейнами Секстенбаха, П'яве та Тальяменто на півдні;

звідти на схід-південний схід до точки 1492 (приблизно за 2 кілометри на захід від Терля), вододіл між Ґейлем та Ґейліцом;

звідти на схід до точки 1509 (Пец), лінія, що має бути встановлена на місцевості, що перетинає Ґейліц на південь від

south of the town and station of Thörl and passing through point 1270 (Cabin Berg).

3. On the South, and then with the Klagenfurt area subject to the provisions of Section II of Part III (Political Clauses for Europe):

From point 1509 (Pec) eastwards to point 1817 (Malestiger), the crest of the Karavanken;

from point 1817 (Malestiger) and in a north-easterly direction as far as the Drave at a point situated about 1 kilometre south-east of the railway bridge on the eastern branch of the bend made by that river about 6 kilometres east of Villach, a line to be fixed on the ground cutting the railway between Mallestig and Faak and passing through point 666 (Polana);

thence in a south-easterly direction to a point about 2 kilometres above St. Martin, the course of the Drave;

thence in a northerly direction as far as point 871, about 10 kilometres to the east-north-east of Villach, a line running approximately from south to north to be fixed on the ground;

thence east-north-eastwards to a point to be chosen near point 725 about 10 kilometres north-west of Klagenfurt on the administrative boundary between

міста та станції Терль та проходить через точку 1270 (Кабін-Берг).

3. На півдні, а потім з районом Клагенфурта, з урахуванням положень Розділу II Частини III (Політичні положення для Європи):

Від точки 1509 (Пец) на схід до точки 1817 (Малестігер), гребінь Караванкену;

від точки 1817 (Малестігер) та у північно-східному напрямку до Драви в точці, розташованій приблизно за 1 кілометр на південний схід від залізничного мосту на східній гілці вигину, утвореного цією річкою, приблизно за 6 кілометрів на схід від Філлаха, лінія, що проходить на місцевості, що перетинає залізницю між Маллестігом та Фааком і проходить через точку 666 (Поляна);

звідти у південно-східному напрямку до точки приблизно за 2 кілометри вище від Сен-Мартена, русло Драви;

звідти у північному напрямку до точки 871, приблизно за 10 кілометрів на східно-північний схід від Філлаха, лінія, що проходить приблизно з півдня на північ, що проходить на місцевості;

звідти на схід-північний схід до точки, яка буде обрана поблизу точки 725, приблизно за 10 кілометрів на північний захід від Клагенфурта, на

the districts of St Veit and Klagenfurt,

a line to be fixed on the ground passing through points 1069 (Taubenbühel), 1045 (Gallinberg), and 815 (Freudenberg);

thence eastwards to a point to be chosen on the ground west of point 1075 (Steinbruch Kogel), the administrative boundary between the districts of St. Veit and Klagenfurt;

thence north-eastwards to the point on the Gurk where the administrative boundary of the district of Völkermarkt leaves that river, a line to be fixed on the ground passing through point 1076;

thence north-eastwards to point 1899 (Speikkogl), the administrative boundary between the districts of St Veit and Völkermarkt;

thence south-eastwards to point 842 (1 kilometre west of Kasparstein), the north-eastern boundary of the district of Völkermarkt;

thence eastwards to point 1522 (Hühner Kogel), a line to be fixed on the ground passing north of Lavamünd.

4. With the Serb-Croat-Slovene State, subject to the provisions of Section II of Part III (Political Clauses for Europe):

From point 1522 (Hühner Kogel) eastwards to point 917 (St Lorenzen), a line to be fixed

адміністративному кордоні між районами Санкт-Файт та Клагенфурт, лінія, яка буде встановлена на місцевості, що проходить через точки 1069 (Таубенбюель), 1045 (Галлінберг) та 815 (Фройденберг);

звідти на схід до точки, яка буде обрана на місцевості на захід від точки 1075 (Штайнбрух-Когель), адміністративний кордон між районами Санкт-Файт та Клагенфурт;

звідти на північний схід до точки на Гурку, де адміністративний кордон району Фелькермаркт залишає цю річку, лінія, яка буде встановлена на місцевості, що проходить через точку 1076;

звідти на північний схід до точки 1899 (Шпайккогль),

адміністративний кордон між районами Санкт-Файт та Фелькермаркт; звідти на південний схід до точки 842 (1 кілометр на захід від Каспарштайна), північно-східний кордон округу Фелькермаркт;

звідти на схід до точки 1522 (Хюнер-Когель), лінія, що проходить на північ від Лавамюнда.

4. З Сербсько-Хорватсько-Словенською Державою, з урахуванням положень Розділу II Частини III (Політичні положення для Європи):

on the ground passing through point 1330;

thence eastwards to the point where it meets the administrative boundary between the districts of Marburg and Leibnitz, the watershed between the basins of the Drave to the south and the Saggau to the north;

thence north-eastwards to the point where this administrative boundary meets the Mur, the abovementioned administrative boundary;

thence to the point where it meets the old frontier of 1867 between Austria and Hungary about 5 kilometres south-east of Radkersburg, the principal course of the Mur downstream;

thence northwards to a point to be fixed east of point 400 about 16 kilometres north of Radkersburg, the old frontier of 1867 between Austria and Hungary;

thence north-eastwards to a point to be fixed on the watershed between the basins of the Raab and the Mur about 2 kilometres east of Toka, being the point common to the three frontiers of Austria, Hungary and the Serb-Croat-Slovene State,

a line to be fixed on the ground, passing between the villages of Bonisfalva and Gedoudvar.

5. With Hungary:

From the point above defined north-eastwards to point 353

Від точки 1522 (Хюнер-Когель) на схід до точки 917 (Санкт-Лоренцен),

лінія, що проходить на місцевості через точку 1330;

звідти на схід до точки, де вона зустрічається з адміністративним кордоном між округами Марбург і Лейбніц, вододілом між басейнами Драви на півдні та Заггау на півночі;

звідти на північний схід до точки, де цей адміністративний кордон зустрічається з Муром, вищезгаданим адміністративним кордоном;

звідти до точки, де вона зустрічається зі старим кордоном 1867 року між Австрією та Угорщиною приблизно за 5 кілометрів на південний схід від Радкерсбурга,

головне русло Мура нижче за течією;

звідти на північ до точки, яка буде встановлена на схід від точки 400 приблизно за 16 кілометрів на північ від Радкерсбурга, старий кордон 1867 року між Австрією та Угорщиною;

звідти на північний схід до точки, яка буде встановлена на вододілі між басейнами Рааба та Мура приблизно за 2 кілометри на схід від Токи, що є спільною точкою для трьох кордонів Австрії, Угорщини та Сербо-Хорватсько-Словенської

about 6 kilometres north-north-east of Szentgotthard, a line to be fixed on the ground passing through point 353 (Janke B.), then west of the Radkersburg-Szentgotthard road and east of the villages of Nagyfalva, Nemetlak and Rabakresztur;

thence in a general north-easterly direction to point 234 about 7 kilometres north-north-east of Pinkamindszent, a line to be fixed on the ground passing through point 322 (Hochkogel), then south of the villages of Zsamand, Nemetbükkös and Karacsfa, and between Nagysaroslak and Pinkamindszent;

thence northwards to point 883 (Trött Kö) about 9 kilometres south-west of Köbszeg, a line to be fixed on the ground passing through points 241, 260 and 273, then east of Nagynarda and Rohoncz and west of Dozmat and Butsching;

thence north-eastwards to point 265 (Kamenje) about 2 kilometres south-east of Nikitsch, a line to be fixed on the ground, passing south-east of Liebing, Olmod and Locsmand, and north-west of Köszeg and the road from Köszeg to Salamonfa;

thence northwards to a point to be selected on the southern shore of Neusiedler See between Holling and Hidegseg, a line to be fixed on the ground, passing east of Nikitsch and Zinkendorf

держави, лінія, яка буде встановлена на місцевості, що проходить між селами Бонісфалва та Гедудвар.

5. З Угорщиною:

Від вищевказаної точки на північний схід до точки 353 приблизно за 6 кілометрів на північно-північний схід від Сентготтарда, лінія, що проходить на місцевості через точку 353 (Янке Б.), потім на захід від дороги Радкерсбург-Сентготтард та на схід від сіл Надьфалва, Неметляк та Рабакрестур;

звідти в загальному північно-східному напрямку до точки 234 приблизно за 7 кілометрів на північно-північний схід від Пінкаміндсента, лінія, що проходить на місцевості через точку 322 (Гочкогель), потім на південь від сіл Жаманд, Неметбюккеш та Карачфа, та між Надьшарошлаком та Пінкаміндсентом;

звідти на північ до точки 883 (Третт-Кьо) приблизно за 9 кілометрів на південний захід від Кьобсега, лінія, що проходить через точки 241, 260 та 273, потім на схід від Надьнарди та Рогонча та на захід від Дозмата та Бучинга;

звідти на північний схід до точки 265 (Каменє) приблизно за 2 кілометри на південний схід від Нікіча, лінія, що проходить на південний схід від

and west of Kövesd and Nemet-Pereszteg;

thence eastwards to point 115 situated about 8 kilometres south-west of St Johann, a line to be fixed on the ground, crossing the Neusiedler See, passing south of the island containing point 117, leaving in Hungary the branch railway running north-westwards from the station of Mexiko as well as the entire Einser canal, and passing south of Pamhagen;

thence northwards to a point to be selected about 1 kilometre west of Antonienhof (east of Kittsee), being the point common to the three frontiers of Austria, Hungary and the Czecho-Slovak State, a line to be fixed on the ground, leaving entirely in Hungarian territory the Csorna-Karlburg railway and passing west of Wüst-Sommerein and Kr. Jahrndorf, and east of Andau, Nikelsdorf, D. Jahrndorf and Kittsee.

6. With the Czecho-Slovak State:

From the point above defined north-westwards to the bend of the old frontier of 1867 between Austria and Hungary about 21/2 kilometres north-east of Berg, a line to be fixed on the ground, cutting the Kittsee-Pressburg road about 2 kilometres north of Kittsee;

thence northwards to a point to be selected on the principal

Лібінга, Ольмода та Локсманда, та на північний захід від Кьоссега та дороги з Кьоссега до Саламонфи;

звідти на північ до точки, що проходить на південному березі Нойзідлерзее між Холлінгом та Хідегсегом, лінія, що проходить на схід від Нікіча та Цінкендорфа та на захід від Кьовешда та Немет-Перестег;

звідти на схід до точки 115, розташованої приблизно за 8 кілометрів на південний захід від Санкт-Йоганна, лінія, що буде визначена на місцевості, що перетинає Нойзідлерзее, проходить на південь від острова, на якому знаходиться точка 117, залишаючи в Угорщині залізничну гілку, що йде на північний захід від станції Мексика, а також весь канал Айнзер, і проходить на південь від Памхагена;

звідти на північ до точки, що буде обрана приблизно за 1 кілометр на захід від Антонієнгофа (на схід від Кітзее), яка є спільною точкою для трьох кордонів Австрії, Угорщини та Чехословацької держави, лінія, що буде визначена на місцевості, що повністю залишає на угорській території залізницю Чорна-Карлбург і проходить на захід від Вюст-Зоммерейна та Край-Ярндорфа, і на схід від Андау, Нікельсдорфа, Долного Ярндорфа та Кітзее.

channel of navigation of the Danube about 41/2 kilometres upstream from the Pressburg bridge, a line to be fixed on the ground following as much as possible the old frontier of 1867 between Austria and Hungary;

thence westwards to the confluence of the Morava (March) with the Danube, the principal channel of navigation of the Danube;

thence the course of the Morava upstream, then the course of the Thaya upstream to a point to be selected about 2 kilometres south-east of the intersection of the Rabensburg-Themenau road with the Rabensburg-Lundenburg railway;

thence west-north-westwards to a point on the old administrative boundary between Lower Austria and Moravia situated about 400 metres south of the point where this boundary cuts the Nikolsburg-Feldsberg railway, a line to be fixed on the ground passing through points 187 (Dlouhyvrch), 221 (Rosenbergen), 223 (Wolfsberg), 291 (Raistenberg), 249 and 279 (Kallerhaide);

thence west-north-westwards the abovementioned administrative boundary;

thence westwards to a point to be selected about 3 kilometres east of the village of Franzensthal, the old

6. З Чехо-Словацькою державою:

Від вищезгаданої точки на північний захід до вигину старого кордону 1867 року між Австрією та Угорщиною, приблизно за 2,5 кілометра на північний схід від Берга, лінія, що буде визначена на місцевості, що перетинає дорогу Кіттзее-Прессбург приблизно за 2 кілометри на північ від Кіттзее;

звідти на північ до точки, що буде обрана на головному судноплавному каналі Дунаю приблизно за 4,5 кілометра вгору за течією від мосту Прессбург, лінія, що буде визначена на місцевості, що максимально точно повторює старий кордон 1867 року між Австрією та Угорщиною;

звідти на захід до злиття Морави (Марч) з Дунаєм, головним судноплавним каналом Дунаю;

звідти русло Морави вгору за течією, потім русло Тайї вгору за течією до точки, що буде обрана приблизно за 2 кілометри на південний схід від перетину дороги Рабенсбург-Теменау із залізницею Рабенсбург-Лунденбург;

звідти на захід-північний захід до точки на старому адміністративному кордоні між Нижньою Австрією та Моравією, розташованої приблизно за 400 метрів на

administrative boundary between Lower Austria and Bohemia;

thence southwards to point 498 (Gelsenberg) about 5 kilometres north-north-west of Gmünd, a line to be fixed on the ground passing east of the Rottenschachen-Zuggers road and through points 537 and 522 (G. Nagel B.);

thence southwards and then west-north-westwards to a point on the old administrative boundary between Lower Austria and Bohemia situated about 200 metres north of the point where it cuts the Gratzen-Weitra road, a line to be fixed on the ground passing between Zuggers and Breitensee, then through the most south-easterly point of the railway bridge over the Lainsitz leaving to Austria the town of Gmünd and to the Czecho-Slovak State the station and railway works of Gmünd (Wolfshof) and the junction of the Gmünd-Budweis and Gmünd-Wittingau railways, then passing through points 524 (Grundbühel), 577 (north of Hohenberg) and 681 (Lagerberg);

thence south-westwards the abovementioned administrative boundary;

thence north-westwards the old administrative boundary between Bohemia and Upper Austria to its point of junction with the frontier of Germany.

південь від точки, де цей кордон перетинає залізницю Нікольсбург-Фельдсберг, лінія, що має бути встановлена на місцевості, що проходить через пункти 187 (Длоугиврх), 221 (Розенберген), 223 (Вольфсберг), 291 (Райстенберг), 249 та 279 (Каллерхайде);

звідти на захід-північний захід вищезгаданий адміністративний кордон;

звідти на захід до точки, що має бути обрана приблизно за 3 кілометри на схід від села Франценсталь, старий адміністративний кордон між Нижньою Австрією та Богемією;

звідти на південь до точки 498 (Гельзенберг) приблизно за 5 кілометрів на північний-північний захід від Гмюнда, лінія, що має бути встановлена на місцевості, що проходить на схід від дороги Роттеншахен-Цуггерс та через пункти 537 та 522 (Г. Нагель Б.);

звідти на південь, а потім на захід-північний захід до точки на старому адміністративному кордоні між Нижньою Австрією та Богемією, розташованої приблизно за 200 метрів на північ від точки, де вона перетинає дорогу Гратцен-Вайтра, лінія, яка має бути встановлена на місцевості, проходить між Цуггерсом та Брайтензее, потім через

7. With Germany. The frontier of 3 August 1914	найпівденніше-східну точку залізничного мосту через Лайнзіц, залишаючи Австрії місто Гмюнд, а Чехо-Словацькій державі - станцію та залізничні споруди Гмюнд (Вольфсхоф) та вузол залізниць Гмюнд-Будвайс та Гмюнд-Віттінгау, потім проходить через пункти 524 (Грундбюель), 577 (на північ від Гогенберга) та 681 (Лагерберг); звідти на південний захід вищезгаданий адміністративний кордон; звідти на північний захід старий адміністративний кордон між Богемією та Верхньою Австрією до точки його з'єднання з кордоном Німеччини. 7. З Німеччиною. Кордон станом на 3 серпня 1914 року
ARTICLE 59 Austria renounces, so far as she is concerned, in favour of Roumania all rights and title over such portion of the former Duchy of Bukovina as lies within the frontiers of Roumania which may ultimately be fixed by the Principal Allied and Associated Powers.	**СТАТТЯ 59** Австрія відмовляється, наскільки це стосується її, на користь Румунії від усіх прав і титулів на ту частину колишнього герцогства Буковина, яка знаходиться в межах кордонів Румунії, які можуть бути остаточно встановлені Головними Союзними та Асоційованими Державами.
ARTICLE 88 The independence of Austria is inalienable otherwise than with the consent of the Council of the League of Nations. Consequently	**СТАТТЯ 88** Незалежність Австрії є невідчужуваною інакше, як за згодою Ради Ліги Націй. Отже, Австрія зобов'язується за

Austria undertakes in the absence of the consent of the said Council to abstain from any act which might directly or indirectly or by any means whatever compromise her independence, particularly, and until her admission to membership of the League of Nations, by participation in the affairs of another Power.	відсутності згоди зазначеної Ради утримуватися від будь-яких дій, які могли б прямо чи опосередковано чи будь-якими засобами скомпрометувати її незалежність, зокрема, і до прийняття її до членства в Лізі Націй, шляхом участі у справах іншої держави.
ARTICLE 120 The total number of military forces in the Austrian Army shall not exceed 30,000 men, including officers and depot troops. Subject to the following limitations, the formations composing the Austrian Army shall be fixed in accordance with the wishes of Austria: (1) The effectives of units must be fixed between the maximum and minimum figures shown in Table IV annexed to this Section. (2) The proportion of officers, including the personnel of staffs and special services, shall not exceed one-twentieth of the total effectives with the colours, and that of non-commissioned officers shall not exceed one-fifteenth of the total effectives with the colours. (3) The number of machine-guns, guns and howitzers shall not exceed per thousand men of the total effectives with the colours those fixed in Table V annexed to this Section.	**СТАТТЯ 120** Загальна чисельність військових сил Австрійської армії не повинна перевищувати 30 000 осіб, включаючи офіцерів та депо. З урахуванням наступних обмежень, формування, що складають Австрійську армію, встановлюються відповідно до побажань Австрії: (1) Чисельність підрозділів має бути встановлена між максимальною та мінімальною цифрами, зазначеними в Таблиці IV, що додається до цього Розділу. (2) Частка офіцерів, включаючи персонал штабів та спеціальних служб, не повинна перевищувати однієї двадцятої від загальної чисельності прапорів, а частка унтер-офіцерів не повинна перевищувати однієї п'ятнадцятої від загальної чисельності прапорів. (3) Кількість кулеметів, гармат та гаубиць не повинна перевищувати на тисячу осіб від загальної чисельності

The Austrian Army shall be devoted exclusively to the maintenance of order within the territory of Austria, and to the control of her frontiers.	прапорів кількість, зазначену в Таблиці V, що додається до цього Розділу. Австрійська армія присвячена виключно підтримці порядку на території Австрії та контролю за її кордонами.

TREATY OF PEACE BETWEEN THE ALLIED AND ASSOCIATED POWERS AND HUNGARY SIGNED AT TRIANON JUNE 4, 1920
МИРНИЙ ДОГОВІР МІЖ СОЮЗНИМИ ТА АСОЦІЙОВАНИМИ ДЕРЖАВАМИ ТА УГОРЩИНОЮ, ПІДПИСАНИЙ У ТРІАНОНІ 4 ЧЕРВНЯ 1920 РОКУ

Повний текст:
https://wwi.lib.byu.edu/index.php/Treaty_of_Trianon

ARTICLE 36. Hungary renounces so far as she is concerned in favour of Italy all rights and title which she could claim over the territories of the former Austro-Hungarian Monarchy recognized as forming part of Italy in accordance with the first paragraph of Article 36 of the Treaty of Peace concluded on September l0, 1919, between the Allied and Associated Powers and Austria.	**СТАТТЯ 36.** Угорщина відмовляється, що стосується її, на користь Італії від усіх прав і титулів, які вона могла б претендувати на території колишньої Австро-Угорської монархії, визнані частиною Італії відповідно до першого абзацу статті 36 Мирного договору, укладеного 10 вересня 1919 року між Союзними та Асоційованими Державами та Австрією.
ARTICLE 104. The total number of military forces in the Hungarian Army shall not	**СТАТТЯ 104.** Загальна чисельність військових сил Угорської армії не повинна перевищувати 35 000

exceed 35,000 men, including officers and depot troops.

Subject to the following limitations, the formations composing the Hungarian Army shall be fixed in accordance with the wishes of Hungary:

(1) The effectives of units must be fixed between the maximum and minimum figures shown in Table No. IV annexed to this Section.

(2) The proportion of officers, including the personnel of staffs and special services, shall not exceed one-twentieth of the total effectives with the colours, and that of non-commissioned officers shall not exceed one-fifteenth of the total effectives with the colours.

(3) The number of machine guns, guns and howitzers shall not exceed per thousand men of the total effectives with the colours those fixed in Table V annexed to this Section.

The Hungarian Army shall be devoted exclusively to the maintenance of order within the territory of Hungary, and to the control of her frontiers.

осіб, включаючи офіцерів та депо.

З урахуванням наступних обмежень, формування, що складають Угорську армію, встановлюються відповідно до побажань Угорщини:

(1) Чисельність підрозділів має бути встановлена між максимальною та мінімальною цифрами, зазначеними в Таблиці № IV, що додається до цього Розділу.

(2) Частка офіцерів, включаючи персонал штабів та спеціальних служб, не повинна перевищувати однієї двадцятої від загальної чисельності з прапорами, а частка унтер-офіцерів не повинна перевищувати однієї п'ятнадцятої від загальної чисельності з прапорами.

(3) Кількість кулеметів, гармат та гаубиць не повинна перевищувати на тисячу осіб від загальної чисельності з прапорами, зазначену в Таблиці V, що додається до цього Розділу.

Угорська армія присвячена виключно підтримці порядку на території Угорщини та контролю за її кордонами.

ARTICLE 181.

There shall be paid by Hungary, subject to the fifth paragraph of this Article, the total cost of all armies of the Allied and Associated

СТАТТЯ 181.

Угорщина сплачує, з урахуванням п'ятого абзацу цієї статті, загальні витрати на всі армії Союзних та Асоційованих Урядів, що окупують територію

Governments occupying territory within the boundaries of Hungary as defined by the present Treaty from the date of the signature of the Armistice of November 3, 1918, including the keep of men and beasts, lodging and billeting, pay and allowances, salaries and wages, bedding, heating, lighting, clothing, equipment, harness and saddlery, armament and rolling stock air services, treatment of sick and wounded, veterinary and remount services, transport services of all sorts (such as by rail sea, or river, motor-lorries), communications and correspondence, and, in general, the cost of all administrative or technical services the working of which is necessary for the training of troops and for keeping their numbers up to strength and preserving their military effficiency.

The cost of such liabilities under the above heads, so far as they relate to purchases or requisitions by the Allied and Associated Governments in the occupied territory, shall be paid by the Hungarian Government to the Allied and Associated Governments in crowns or any legal currency of Hungary which may be substituted for crowns.

в межах Угорщини, як це визначено цим Договором, з дати підписання Перемир'я від 3 листопада 1918 року, включаючи утримання людей і тварин, проживання та проживання, платню та грошове забезпечення, зарплати та заробітну плату, постільну білизну, опалення, освітлення, одяг, спорядження, упряж та сідла, озброєння та рухомий склад, повітряні послуги, лікування хворих та поранених, ветеринарні та пересадочні послуги, транспортні послуги всіх видів (наприклад, залізничним, морським, річковим, автофургонним), зв'язок та листування, і загалом витрати на всі адміністративні або технічні послуги, функціонування яких необхідне для навчання військ та підтримки їхньої чисельності та збереження їхньої військової ефективності.

Вартість таких зобов'язань за вищезазначеними пунктами, оскільки вони стосуються закупівель або реквізицій Союзними та Асоційованими Урядами на окупованій території, сплачується Угорським Урядом Союзним та Асоційованим Урядам у кронах або будь-якій законній валюті Угорщини, яка може замінити крони.

У випадках, коли Союзний Уряд, для здійснення таких закупівель або реквізицій на

In cases where an Allied Government, in order to make such purchases or requisitions in the occupied territory, has incurred expenditure in a currency other than crowns, such expenditure shall be reimbursed in any legal Hungarian currency at the rate of exchange current at the date of reimbursement, or at an agreed rate.

All other of the above costs shall be paid in the currency of the country to which the payment is due.

The above stipulations will apply to military operations carried out after November 3, 1918, to such extent as the Reparation Commission shall consider necessary, and the Reparation Commission shall have, so far as these operations are concerned, full-power to decide all questions, especially those relating to:

(a) The costs of the armies engaged in such operations, particularly the determination of their nature and amount, the portion of such costs to be charged to Hungary, the manner and currency in which such portion is to be paid, and any possible arrangements as regards preference or priority in connection with such payment

(b) The requisitioning in the course of the operations of property and securities of every

окупованій території, поніс витрати в валюті, відмінній від крон, такі витрати відшкодовуються в будь-якій законній угорській валюті за обмінним курсом, що діє на дату відшкодування, або за узгодженим курсом.

Всі інші вищезазначені витрати сплачуються у валюті країни, якій належить платіж.

Вищезазначені положення застосовуватимуться до військових операцій, проведених після 3 листопада 1918 року, в тій мірі, яку Репараційна комісія вважатиме за необхідне, і Репараційна комісія матиме, стосовно цих операцій, повні повноваження вирішувати всі питання, особливо ті, що стосуються:

(a) Витрат армій, залучених до таких операцій, зокрема визначення їх характеру та розміру, частини таких витрат, що стягується з Угорщини, способу та валюти, в якій така частина має бути виплачена, та будь-яких можливих домовленостей щодо переваг або пріоритету у зв'язку з такою оплатою

(b) Реквізиції під час операцій майна та цінних паперів будь-якого типу, зокрема можливої класифікації будь-якої частини такого майна або цінних паперів як військової здобичі, оцінки такого майна або цінних паперів, обсягу реституції, списання з

description, particularly the possible classification of any portion of such property or securities as war booty, the valuation of such property or securities, the extent to which restitution should be made, debiting on the reparation account of the sum representing the property or securities not restored against the Power in possession thereof, the method of payment tin cash or as a set-off on the reparation account) oi the sums so debited, and the dates on which such payment or set-off is to be made.	репараційного рахунку суми, що представляє майно або цінні папери, не повернуті державі, яка ними володіє, способу оплати (готівкою або як залік з репараційного рахунку) сум, списаних таким чином, та дат... за яким має бути здійснений такий платіж або залік.
ARTICLE 275. The following river is declared international: the Danube from Ulm; together with all navigable parts of this river system which naturally provide more than one State with access to the sea, with or without transhipment from one vessel to another, as well as lateral canals and channels constructed either to duplicate or to improve naturally navigable sections of the specified river system or to connect two naturally navigable sections of the same river. Any part of the above-mentioned river system which is not included in the general definition may be declared international by an agreement between the riparian States.	**СТАТТЯ 275.** Міжнародною оголошується наступна річка: Дунай від Ульма; разом з усіма судноплавними частинами цієї річкової системи, які природним чином забезпечують доступ до моря більш ніж одній державі, з перевантаженням з одного судна на інше або без нього, а також бічні канали та протоки, побудовані або для дублювання, або для покращення природно судноплавних ділянок зазначеної річкової системи, або для з'єднання двох природно судноплавних ділянок однієї й тієї ж річки. Будь-яка частина вищезгаданої річкової системи, яка не включена до загального визначення, може бути оголошена міжнародною за

	угодою між прибережними державами.

TREATY OF PEACE BETWEEN THE ALLIED AND ASSOCIATED POWERS AND BULGARIA, SIGNED AT NEUILLY-SUR-SEINE, 27 NOVEMBER 1919

МИРНИЙ ДОГОВІР МІЖ СОЮЗНИМИ ТА ОБ'ЄДНАНИМИ ДЕРЖАВАМИ ТА БОЛГАРІЄЮ, ПІДПИСАНИЙ У НЕЙЇ-СЮР-СЕН, 27 ЛИСТОПАДА 1919 РОКУ

Повний текст:
https://wwi.lib.byu.edu/index.php/Treaty_of_Neuilly

ARTICLE 48.	**СТАТТЯ 48.**
Bulgaria renounces in favour of the Principal Allied and Associated Powers all rights and title over the territories in Thrace which belonged to the Bulgarian Monarchy and which, being situated outside the new frontiers of Bulgaria as described in Article 27 (3), Part II (Frontiers of Bulgaria), have not been at present assigned to any State.	Болгарія відмовляється на користь Головних Союзних та Об'єднаних Держав від усіх прав і титулів на території у Фракії, які належали Болгарській Монархії та які, будучи розташованими за межами нових кордонів Болгарії, як описано у статті 27 (3), частині II (Кордони Болгарії), наразі не були передані жодній державі.
Bulgaria undertakes to accept the settlement made by the Principal Allied and Associated Powers in regard to these territories, particularly in so far as concerns the nationality of the inhabitants.	Болгарія зобов'язується прийняти угоду, укладену Головними Союзними та Об'єднаними Державами щодо цих територій, зокрема щодо національності мешканців.
The Principal Allied and Associated Powers undertake to ensure the economic outlets of Bulgaria to the Ægean Sea.	Головні Союзні та Об'єднані Держави зобов'язуються забезпечити економічні виходи Болгарії до Егейського моря. Умови цієї гарантії будуть встановлені пізніше.

The conditions of this guarantee will be fixed at a later date.

ARTICLE 66.

The total number of military forces in the Bulgarian Army shall not exceed 20,000 men, including officers and depot troops.

The formations composing the Bulgarian Army shall be fixed in accordance with the wishes of Bulgaria, subject to the following reservations:

(1) The effectives of units shall be compulsorily fixed between the maximum and minimum figures shown in Table IV annexed to the present Section.

(2) The proportion of officers, including the personnel of staffs and special services, shall not exceed one-twentieth of the total effectives with the colours, and that of non-commissioned offficers shall not exceed one-fifteenth of the total effectives with the colours.

(3) The number of machine guns and howitzers shall not exceed those fixed in Table V annexed to the present Section per thousand men of the total effectives with the colours.

The Bulgarian Army shall be exclusively employed for the maintenance of order within Bulgarian territory and for the control of the frontiers.

СТАТТЯ 66.

Загальна чисельність військових сил Болгарської армії не повинна перевищувати 20 000 осіб, включаючи офіцерів та troops. депо.

Формування, що складають Болгарську армію, встановлюються відповідно до wishes побажань Болгарії, з урахуванням the наступних застережень:

(1) Чисельність підрозділів обов'язково встановлюється між between maximum and максимальною та мінімальною minimum figures цифрами, зазначеними в Таблиці Table IV annexed to the present IV, що додається до цього Section. Розділу.

(2) Частка офіцерів, officers, включаючи персонал штабів та of staffs and special services, спеціальних служб, не повинна shall not перевищувати однієї двадцятої of the total від загальної чисельності colours, and that of прапорів, а частка сержантів не non-commissioned offficers shall повинна перевищувати однієї not exceed one-fifteenth of the п'ятнадцятої від загальної total effectives with the colours. чисельності прапорів.

(3) Кількість кулеметів, guns, гармат та гаубиць не повинна not перевищувати кількість, встановлену в Таблиці V, що Section додається до цього Розділу, на total тисячу осіб від загальної чисельності прапорів.

Болгарська армія використовується виключно для Bulgarian підтримки порядку на болгарській території та для контролю кордонів.

ARTICLE 121.

Bulgaria recognises that, by joining in the war of aggression which Germany and Austria-Hungary waged against the Allied and Associated Powers, she has caused to the latter losses and sacrifices of all kinds, for which she ought to make complete reparation

On the other hand the Allied and Associated Powers recognise that the resources of Bulgaria are not sufficient to enable her to make complete reparation.

Bulgaria, therefore, agrees to pay, and the Allied and Associated Powers agree to accept, as being such reparation as Bulgaria is able to make, the sum of 2,250,000,000 (two and a quarter milliards) francs gold.

This amount shall (except as hereinafter provided) be discharged by a series of half-yearly payments on January 1 and July 1 in each year, beginning on July 1, 1920.

The payments on July 1, 1920, and January 1, 1921, shall represent interest at the rate of 2 per cent. per annum from January 1, 1920, on the total sum due by Bulgaria. Thereafter each half-yearly payment shall include, besides the payment of interest at 5 per cent. per annum, the provision of a sinking fund sufficient to extinguish the total amount due

СТАТТЯ 121.

Болгарія визнає, що, приєднавшись до агресивної війни, яку Німеччина та Австро-Угорщина вели проти Союзних та Об'єднаних Держав, вона завдала останнім збитків та жертв різного роду, за які вона повинна сплатити повну репарацію.

З іншого боку, Союзні та Об'єднані Держави визнають, що ресурсів Болгарії недостатньо, щоб дозволити їй сплатити повну репарацію.

Таким чином, Болгарія погоджується сплатити, а Союзні та Об'єднані Держави погоджуються прийняти як таку репарацію, яку Болгарія може сплатити, суму в розмірі 2 250 000 000 (два з чвертю мільярди) франків золотом.

Ця сума (за винятком випадків, передбачених нижче) буде сплачена шляхом серії піврічних платежів 1 січня та 1 липня кожного року, починаючи з 1 липня 1920 року.

Платежі 1 липня 1920 року та 1 січня 1921 року являтимуть собою відсотки за ставкою 2 відсотки. щорічно з 1 січня 1920 року на загальну суму, належну Болгарії. Після цього кожен піврічний платіж включатиме, крім сплати відсотків у розмірі 5 відсотків річних, надання амортизаційного фонду, достатнього для погашення загальної суми, належної

by Bulgaria in 37 years from January 1, 1921.

These sums shall be remitted through the Inter-Allied Commission referred to in Article 130 to the Reparation Commission created by the Treaty of Peace with Germany of June 28, 1919, as constituted by the Treaty with Austria of September 10, 1919 Part VIII, Annex II, paragraph 2 (this Commission is hereinafter referred to as the Reparation Commission), and shall be disposed of by the Reparation Commission in accordance with the arrangements already made.

Payments required in accordance with the preceding stipulations to be made in cash may at any time be accepted by the Repar ation Commission, on the proposal of the Inter-Allied Commission, in the form of chattels, properties, commodities, rights, concessions, within or without Bulgarian territory, ships, bonds, shares or securities of any kind, or currency of Bulgaria or of other States, the value of such substitutes for gold being fixed at a fair and just amount by the Reparation Commission itself.

If the Reparation Commission desires at any time to dispose, either by sale or otherwise, of gold bonds based

Болгарії, протягом 37 років з 1 січня 1921 року.

Ці суми будуть перераховані через Міжсоюзницьку комісію, зазначену у статті 130, Репараційній комісії, створеній Мирним договором з Німеччиною від 28 червня 1919 року, утвореній Договором з Австрією від 10 вересня 1919 року, Частина VIII, Додаток II, пункт 2 (ця Комісія надалі іменується Репараційною комісією), і будуть розпоряджатися Репараційною комісією відповідно до вже досягнутих домовленостей.

Платежі, що вимагаються відповідно до попередніх положень та мають бути здійснені готівкою, можуть у будь-який час бути прийняті Репараційною комісією за пропозицією Міжсоюзницької комісії у формі рухомого майна, майна, товарів, прав, концесій, що знаходяться в межах або за межами болгарської території, суден, облігацій, акцій або цінних паперів будь-якого виду, або валюти Болгарії чи інших держав, причому вартість таких замінників золота встановлюється у справедливій та обґрунтованій сумі самою Репараційною комісією.

Якщо Репараційна комісія бажає у будь-який час розпорядитися, шляхом продажу чи іншим чином, золотими облігаціями на основі платежів,

on the payments to be made by Bulgaria, it shall have power to do so. The nominal amount of the bonds shall be fixed by it, after taking due account of the provisions of Articles 122, 123, and 129 of this Part, in consultation with the Inter-Allied Commission, but shall in no case exceed the total capital sums due by Bulgaria then outstanding.

Bulgaria undertakes in such case to deliver to the Reparation Commission, through the Inter-Allied Commission, the necessary bonds in such form, number, denominations and terms as the Reparation Commission may determine.

These bonds shall be direct obligations of the Bulgarian Government, but all arrangements for the service of the bonds shall be made by the Inter-Allied Commission. The Inter-Allied Commission shall pay all interest, sinking fund, or other charges connected with the bonds out of the half-yearly payments to be made by Bulgaria in accordance with this Article. The surplus, if any, shall continue to be paid to the order of the Reparation Commission.

These bonds shall be free of all taxes and charges of every description established or to be established by Bulgaria.

що мають бути здійснені Болгарією, вона має право зробити це. Номінальна сума облігацій встановлюється нею після належного врахування положень статей 122, 123 та 129 цієї частини, після консультації з Міжсоюзницькою комісією, але ні в якому разі не повинна перевищувати загальну суму капіталу, що належить Болгарії на той час.

Болгарія зобов'язується в такому випадку передати Репараційній комісії через Міжсоюзницьку комісію необхідні облігації у такій формі, кількості, номіналах та термінах, які визначить Репараційна комісія.

Ці облігації є прямими зобов'язаннями болгарського уряду, але всі домовленості щодо обслуговування облігацій здійснює Міжсоюзницька комісія. Міжсоюзницька комісія сплачує всі відсотки, амортизаційний фонд або інші витрати, пов'язані з облігаціями, з піврічних платежів, що здійснюються Болгарією відповідно до цієї статті. Надлишок, якщо такий є, продовжує виплачуватися на розпорядження Репараційної комісії.

Ці облігації звільняються від усіх податків та зборів будь-якого виду, встановлених або які будуть встановлені Болгарією.

ARTICLE 127. Bulgaria further undertakes to deliver to Greece, Roumania and the Serb-Croat-Slovene State, within six months from the coming into force of the present Treaty, live-stock of the descriptions and in the numbers set out hereunder…	**СТАТТЯ 127.** Болгарія також зобов'язується поставити Греції, Румунії та Сербо-Хорватсько-Словенській Державі протягом шести місяців з моменту набрання чинності цим Договором худобу, описану нижче, у такій кількості…
ARTICLE 128. By way of special compensation for the destruction caused to the coal-mines situated on Serbian territory occupied by the Bulgarian armies, Bulgaria undertakes, subject to the proviso contained in the final paragraph of this Article, to deliver to the Serb-Croat-Slovene State during five years from the coming into force of the present Treaty 50,000 tons of coal a year from the output of the Bulgarian State mines at Pernik. These deliveries shall be made free on rail on the Serb-Croat-Slovene frontier on the Pirot-Sofia railway. The value of these deliveries will not be credited to Bulgaria, and will not be taken in diminution of the payment required under Article 121. Provided, nevertheless, that these deliveries will only be made subject to the approval of the Inter-Allied Commission, which approval shall only be given if and in so far as the	**СТАТТЯ 128.** Як спеціальну компенсацію за руйнування, завдані вугільним шахтам, розташованим на сербській території, окупованій болгарськими арміями, Болгарія зобов'язується, з урахуванням застереження, що міститься в останньому абзаці цієї статті, постачати Сербсько-Хорватсько-Словенській державі протягом п'яти років з моменту набрання чинності цим Договором 50 000 тонн вугілля на рік з виробництва болгарських державних шахт у Перніку. Ці поставки здійснюватимуться франко-залізницею на сербсько-хорватсько-словенському кордоні по залізниці Пірот-Софія. Вартість цих поставок не буде зарахована Болгарії та не буде врахована як зменшення платежу, що вимагається згідно зі статтею 121. За умови, однак, що ці поставки будуть здійснюватися лише за умови схвалення Міжсоюзницької комісії, яке буде надано лише тоді і тією мірою, якою Комісія

Commission is satisfied that such deliveries of coal will not unduly interfere with the economic life of Bulgaria; the decision of the Commission on this point shall be final.	переконається, що такі поставки вугілля не будуть надмірно перешкоджати економічному життю Болгарії; рішення Комісії з цього питання буде остаточним.

TREATY OF SÈVRES (1920) THE ALLIED POWERS AND THE OTTOMAN EMPIRE

СЕВРСЬКИЙ ДОГОВІР (1920) МІЖ СОЮЗНИМИ ДЕРЖАВАМИ ТА ОСМАНСЬКОЮ ІМПЕРІЄЮ

Повний текст:

https://en.wikisource.org/wiki/Treaty_of_Sèvres

ARTICLE 27 I In Europe, the frontiers of Turkey will be laid down as follows: 1. The Black Sea from the entrance of the Bosphorus to the point described below. 2. With Greece From a point to be chosen on the Black Sea near the mouth of the Biyuk Dere, situated about 7 kilometres north-west of Podima, south-westwards to the most north-westerly point of the limit of the basin of the Istranja Dere (about 8 kilometres northwest of Istranja): a line to be fixed on the ground passing through	**СТАТТЯ 27** I У Європі кордони Туреччини будуть встановлені таким чином: 1. Чорне море від входу в Босфор до точки, описаної нижче. 2. З Грецією Від точки, яка буде обрана на Чорному морі поблизу гирла річки Біюк-Дере, розташованої приблизно за 7 кілометрів на північний захід від Подіми, на південний захід до найпівнічнішої точки межі басейну річки Істранджа-Дере (приблизно за 8 кілометрів на північний захід від Істранджа-Дере): лінія, яка буде встановлена на місцевості, що проходить через Капілджа-Даг та Учбунар-Тепе;

Kapilja Dagh and Uchbunar Tepe;

thence south-south-eastwards to a point to be chosen on the railway from Chorlu to Chatalja about 1 kilometre west of the railway station of Sinekli: a line following as far as possible the western limit of the basin of the Istranja Dere;

thence south-eastwards to a point to be chosen between Fener and Kurfali on the watershed between the basins of those rivers which flow into Biyuk Chekmeje Geul, on the north-east, and the basin of those rivers which flow direct into the Sea of Marmora on the south-west: a line to be fixed on the ground passing south of Sinekli;

thence south-eastwards to a point to be chosen on the Sea of Marmora about 1 kilometre south-west of Kalikratia: a line following as far as possible this watershed.

3. The Sea of Marmora

from the point defined above to the entrance of the Bosphorus.

II

In Asia, the frontiers of Turkey will be laid down as follows:

1. On the West and South

From the entrance of the Bosphorus into the Sea of Marmora to a point described

звідти на південь-південний схід до точки, яка буде обрана на залізниці від Чорлу до Чаталі приблизно за 1 кілометр на захід від залізничної станції Сінеклі: лінія, що йде, наскільки це можливо, вздовж західної межі басейну річки Істранджа-Дере;

звідти на південний схід до точки, яку буде обрано між Фенером та Курфалі на вододілі між басейнами тих річок, що впадають у Біюк-Чекмедже-Гель на північному сході, та басейном тих річок, що впадають безпосередньо в Мармурове море на південному заході: лінія, яка буде встановлена на місцевості, що проходить на південь від Сінеклі;

звідти на південний схід до точки, яку буде обрано на Мармуровому морі приблизно за 1 кілометр на південний захід від Калікратії: лінія, що проходить якомога далі вздовж цього вододілу.

3. Мармурове море

від точки, визначеної вище, до входу в Босфор.

II

В Азії кордони Туреччини будуть встановлені таким чином:

1. На заході та півдні

Від входу Босфору в Мармурове море до пункту, описаного нижче, розташованого у східній частині Середземного моря поблизу затоки Александретта поблизу Карataш-Бурун: Мармурове море,

below, situated in the eastern Mediterranean Sea in the neighbourhood of the Gulf of Alexandretta near Karatash Burun: the Sea of Marmora, the Dardanelles, and the Eastern Mediterranean Sea;

the islands of the Sea of Marmora, and those which are situated within a distance of 3 miles from the coast, remaining Turkish, subject to the provisions of Section IV and Articles 84 and 122, Part III (Political Clauses).

2. With Syria

From a point to be chosen on the eastern bank of the outlet of the Hassan Dede, about 3 kilometres north-west of Karatash Bu-run, north-eastwards to a point to be chosen on the Djaihun Irmak about 1 kilometre north of Babeli: a line to be fixed on the ground passing north of Karatash;

thence to Kesik Kale: the course of the Djaihun Irmak upstream;

thence north-eastwards to a point to be chosen on the Djaihun Irmak about 15 kilometres east-southeast of Karsbazar: a line to be fixed on the ground passing north of Kara Tepe;

thence to the bend in the Djaihun Irmak situated west of Duldul Dagh: the course of the Djaihun Irmak upstream;

Дарданелли та східна частина Середземного моря;

острова Мармурового моря та ті, що розташовані на відстані 3 миль від узбережжя, залишаючись турецькими, з урахуванням положень Розділу IV та статей 84 та 122, Частини III (Політичні положення).

2. Із Сирією

Від пункту, який буде обраний на східному березі гирла Хасан-Деде, приблизно за 3 кілометри на північний захід від Караташ-Бурун, на північний схід до пункту, який буде обраний на Джайхун-Ірмаку приблизно за 1 кілометр на північ від Бабелі: лінія, яка буде встановлена на місцевості, що проходить на північ від Караташ-Бурун;

звідти до Кесік Кале: протікання Джайхун Ірмаку вище за течією;

звідти на північний схід до точки, яку буде обрано на Джайхун Ірмаку приблизно за 15 кілометрів на східно-південний схід від Карсбазара: лінія, яку буде встановлено на місцевості, що проходить на північ від Кара-Тепе;

звідти до вигину Джайхун Ірмаку, розташованого на захід від Дулдул-Дагу: протікання Джайхун Ірмаку вище за течією;

звідти в загальному південно-східному напрямку до точки, яку буде встановлено на Емір-Мусі-Дагу приблизно за 15 кілометрів на південно-південний захід від

thence in a general south-easterly direction to a point to be chosen on Emir Musi Dagh about 15 kilometres south-south-west of Giaour Geul: a line to be fixed on the ground at a distance of about 18 kilometres from the railway, and leaving Duldul Dagh to Syria;

thence eastwards to a point to be chosen about 5 kilometres north of Urfa: a generally straight line from west to east to be fixed on the ground passing north of the roads connecting the towns of Bagh-che, Aintab, Biridjik, and Urfa and leaving the last three named towns to Syria;

thence eastwards to the south-western extremity of the bend in the Tigris about 6 kilometres north of Azekh (27 kilometres west of Djezire-ibn-Omar): a generally straight line from west to east to be fixed on the ground leaving the town of Mardin to Syria;

thence to a point to be chosen on the Tigris between the point of confluence of the Khabur Su with the Tigris and the bend in the Tigris situated about 10 kilometres north of this point: the course of the Tigris downstream, leaving the island on which is situated the town of Djezire-ibn-Omar to Syria.

3. With Mesopotamia

Гяур-Геула: лінія, яку буде встановлено на місцевості на відстані приблизно 18 кілометрів від залізниці, і яка залишає Дулдул-Даг за Сирією;

звідти на схід до точки, яку потрібно вибрати приблизно за 5 кілометрів на північ від Урфи: загалом пряма лінія із заходу на схід, яка має бути встановлена на місцевості, що проходить на північ від доріг, що з'єднують міста Багче, Айнтаб, Біріджік та Урфа, і залишає три останні названі міста Сирії;

звідти на схід до південно-західного краю вигину Тигру приблизно за 6 кілометрів на північ від Азеха (27 кілометрів на захід від Джезіре-ібн-Омара): загалом пряма лінія із заходу на схід, яка має бути встановлена на місцевості, залишаючи місто Мардін Сирії;

звідти до точки, яку потрібно вибрати на Тигрі між точкою злиття Хабур-Су з Тигром та вигином Тигру, розташованим приблизно за 10 кілометрів на північ від цієї точки: течія Тигру нижче за течією, залишаючи Сирії острів, на якому розташоване місто Джезіре-ібн-Омар.

3. З Месопотамією

Звідти в загальному східному напрямку до точки, яка буде обрана на північному кордоні вілаєту Мосул: лінія, яка буде встановлена на місцевості;

Thence in a general easterly direction to a point to be chosen on the northern boundary of the *vilayet* of Mosul: a line to be fixed on the ground; thence eastwards to the point where it meets the frontier between Turkey and Persia: the northern boundary of the *vilayet* of Mosul, modified, however, so as to pass south of Amadia. 4. On the East and the North East From the point above defined to the Black Sea, the existing frontier between Turkey and Persia, then the former frontier between Turkey and Russia, subject to the provisions of Article 89. 5. The Black Sea.	звідти на схід до точки, де вона зустрічається з кордоном між Туреччиною та Персією: північний кордон вілаєту Мосул, змінений, однак, таким чином, щоб проходити на південь від Амадії. 4. На сході та північному сході Від точки, визначеної вище, до Чорного моря, існуючий кордон між Туреччиною та Персією, потім колишній кордон між Туреччиною та Росією, з урахуванням положень статті 89. 5. Чорне море.
ARTICLE 37 The navigation of the Straits, including the Dardanelles, the Sea of Marmora and the Bosphorus, shall in future be open, both in peace and war, to every vessel of commerce or of war and to military and commercial aircraft, without distinction of flag. These waters shall not be subject to blockade, nor shall any belligerent right be exercised nor any act of hostility be committed within them, unless in pursuance of a	**СТАТТЯ 37** Судноплавство протоками, включаючи Дарданелли, Мармурове море та Босфор, буде в майбутньому відкритим як у мирний, так і у воєнний час для будь-якого торговельного чи військового судна, а також для військових і комерційних літаків, незалежно від прапора. Ці води не підлягатимуть блокаді, жодне воєнне право не здійснюватиметься, а жодні ворожі акти не будуть вчинені в них, окрім як на виконання рішення Ради Ліги Націй.

decision of the Council of the League of Nations.	
ARTICLE 165. The Turkish armed force shall in future be constituted and recruited by voluntary enlistment only. Enlistment shall be open to all subjects of the Turkish State equally, without distinction of race or religion. As regards the legions referred to in Article 156, their system of recruiting shall be in principle regional, and so regulated that the Moslem and non-Moslem elements of the population of each region may be, so far as possible, represented on the strength of the corresponding legion. The provisions of the preceding paragraphs apply to offficers as well as to men.	**СТАТТЯ 165.** Турецькі збройні сили надалі формуватимуться та комплектуватимуться лише шляхом добровільного набору. Набір буде відкритим для всіх підданих Турецької держави однаково, без розрізнення раси чи релігії. Що стосується легіонів, згаданих у статті 156, їхня система набору буде в принципі регіональною та регулюватиметься таким чином, щоб мусульманські та немусульманські елементи населення кожного регіону були, наскільки це можливо, представлені в чисельності відповідного легіону. Положення попередніх пунктів застосовуються як до офіцерів, так і до солдатів.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

У чому полягала ідея В. Вільсона щодо заміни колишньої таємної дипломатії принципами «відкритої» псевдодипломатії?

Які територіальні втрати понесла Німеччина у 1919 р.?

Як саме Ліга Націй мала запобігати новим війнам?

Які функції покладалися на Асамблею, Секретаріат, Раду Ліги Націй та Мандатну комісію

Чому німецька спільнота сприймала Версальський договір як несправедливий «диктат», накинутий силою та обманом?

Як рішення Локарнської конференції 1925 р. та укладення Рейнського гарантійного пакту змінили статус Німеччини в системі європейської безпеки порівняно з Версальським диктатом?

Які були реваншистські настрої в Німеччині після Версаля?

Чому Ж. Клемансо був змушений відмовитися від вимоги створення незалежної Рейнської зони й задовольнитися компромісними рішеннями (управління Сааром, демілітаризація лівого берега Рейну)?

ТЕМА 1.2. СТАНОВЛЕННЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ІДЕОЛОГІЙ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД СВІТОВОЇ ІСТОРІЇ.

1. Лібералізм та демократія: від кризи до «Нового курсу».
2. Лівий спектр: розкол, сталінізм та соціал-демократія.
3. Прайм-явище міжвоєнної доби: Злет фашизму та нацизму.
4. Традиційний консерватизм та авторитарні праві режими.

Міжвоєнний період (1918–1939) став часом глибокої кризи зламу класичного світоустрою, спричиненого Першою світовою війною, розпадом чотирьох імперій (Російської, Німецької, Австро-Угорської, Османської) та подальшою Великою депресією.

Політичний ландшафт цього двадцятиліття визначила «трибічна боротьба» між трьома основними ідеологічними моделями: ліберальною демократією, комунізмом та фашизмом.

1. Лібералізм та демократія: від кризи до «Нового курсу»

Після завершення Першої світової війни Сполучені Штати Америки остаточно затвердили себе як наймогутніша економічна держава світу, перетворившись із великого боржника на головного світового кредитора. У 1920-ті рр. в США розпочався період бурхливого

економічного зростання, який увійшов в історію під назвою доби «просперіті» або «процвітання» (1922–1929 рр.).

Цей розвиток супроводжувався масовим оновленням виробництва, використанням конвеєрного методу на автомобільних заводах Генрі Форда, стрімким розвитком хімічної, літакобудівної, лісової та електротехнічної промисловості, а також поширенням тейлоризму як наукового методу організації праці. У цей час у суспільстві сформувалися звичка жити в кредит, популярність реклами та міцна впевненість у безхмарному майбутньому.

Політичне життя США цього десятиліття контролювалося Республіканською партією через адміністрації президентів Воррена Гардінга, Кальвіна Куліджа та Герберта Гувера. Республіканці послідовно відстоювали засади класичного економічного лібералізму, що передбачали згортання державного втручання в господарство («держава – нічний охоронець»), підтримку вільного підприємництва, зниження податків для корпорацій та надання їм субсидій. Девізом К. Куліджа стало твердження «Справа Америки – бізнес», а Г. Гувер, прийшовши до влади у 1928 р., обіцяв назавжди здолати злидні й забезпечити кожному заможне життя.

Проте зовнішній блиск доби «просперіті» приховував глибокі структурні проблеми: тривалу затяжну кризу в сільському господарстві та наявність у країні від 1,5 до 2 мільйонів постійних безробітних.

Ілюзія стабільності була зруйнована 29 жовтня 1929 р. («чорний вівторок»), коли стався катастрофічний крах на Нью-Йоркській фондовій біржі. Це поклало початок

«Великій депресії» – першій світовій економічній кризі, яка виявилася безпрецедентною за своєю тривалістю, глибиною та руйнівними наслідками.

Промислове виробництво в країнах Заходу скоротилося вдвічі, сільське господарство зазнало падіння на 30 %, міжнародна торгівля зменшилася на дві третини, а загальна кількість безробітних перевищила 30 мільйонів осіб (із них до 17 мільйонів – у США). На околицях міст з'явилися «гувервілі» – бідняцькі поселення безробітних, які втратили житло, а доведені до відчаю громадяни здійснювали «голодні походи» на Вашингтон.

Класична ліберальна модель, яка заперечувала регулюючу роль держави й покладалася виключно на саморегуляцію вільного ринку, зазнала повного фіаско, перетворившись на кризу ліберально-демократичного ладу в цілому. Адміністрація Г. Гувера виявилася неспроможною подолати кризу, оскільки вважала американську економіку «абсолютно здоровою», а причини кризових явищ вбачала у повоєнному розладі світового господарства. Президент, залишаючись вірним ідеалам вільного підприємництва, пропонував обмежитися розширенням приватної благодійності й добровільним примиренням бізнесу з профспілками.

Це призвело до стрімкого падіння авторитету республіканців та посилення в усьому світі впливу радикальних тоталітарних альтернатив – лівої (більшовизм у СРСР) та правої (фашизм і нацизм в Італії й Німеччині).

Глибокі соціально-економічні потрясіння вимагали кардинального переосмислення ролі держави. У міжвоєнний період сформувався неолібералізм, представники якого (Дж. Гобсон, Т. Грін, Л. Гобхауз, Л. Ворд, Б. Кроче, Ф. Репке, В. Ойкен) відкинули класичне уявлення про пасивну роль уряду.

Вони обґрунтували концепцію «держави добробуту» (welfare state), згідно з якою держава зобов'язана активно втручатися в економіку для захисту демократичного устрою, вирішення соціальних конфліктів та реалізації програм допомоги незаможним, хворим, інвалідам і безробітним.

Економічну базу під це оновлене бачення підвів видатний британський економіст Джон Мейнард Кейнс у своїй праці «Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей» (1936 р.). Сутність кейнсіанства полягала у визнанні того, що ринкова економіка капіталізму нездатна до автоматичного саморегулювання й потребує постійного державного втручання та централізованого контролю.

Кейнс стверджував, що стан господарства прямо залежить від рівня купівельної спроможності населення. Тому, для виходу з депресії, держава має використовувати систему податків, регулювати норми відсотка й стимулювати купівельну спроможність через «накачування попиту»: збільшувати витрати на суспільні роботи; створювати додаткові робочі місця; перерозподіляти національний дохід на користь нужденних верств; контролювати та регулювати діяльність великих монополій і корпорацій.

Неоліберальні та кейнсіанські принципи стали практичною основою політики «Нового курсу» (New Deal) президента-демократа Франкліна Делано Рузвельта, обраного у 1932 р.

Перший етап (1933–1935 рр.) уряду Рузвельта зосередився на подоланні паралічу фінансової системи: було оздоровлено банківську мережу, запроваджено державне страхування депозитів (до 5 тисяч доларів), девальвовано долар, скасовано «золотий стандарт» та створено Комісію з торгівлі акціями для припинення спекуляцій на фондовій біржі.

Для порятунку аграрного сектору Закон про регулювання сільського господарства (AAA) впровадив компенсації фермерам за добровільне скорочення виробництва з метою стабілізації цін.

У промисловості Закон про відновлення національної промисловості (NIRA) зобов'язав підприємців впроваджувати «кодекси чесної конкуренції» (що регулювали обсяги випуску товарів, ринки збуту та рівень зарплат) й розгорнув масштабні громадські роботи для ліквідації безробіття.

Другий етап (1935–1938 рр.) відзначився масштабним реформуванням соціальної сфери. У 1935 р. було прийнято Національний акт про трудові відносини («закон Вагнера»), який закріпив право робітників створювати профспілки, проводити страйки та ввів систему державного регулювання трудових відносин.

Тоді ж було схвалено історичний Закон про соціальне забезпечення (1935 р.), який увів пенсії за віком (з 65 років),

державне страхування від безробіття та допомогу вдовам, сиротам й особам з інвалідністю.

Було збільшено ставки податків на надприбутки, спадщину й дарування, а Федеральну резервну систему перетворено на своєрідний центральний банк під контролем держави.

Реформи завершилися у 1938 р. ухваленням Закону про справедливі умови праці, який остаточно заборонив дитячу працю та встановив мінімальну погодинну оплату й нормативну тривалість робочого часу.

«Новий курс» став поворотним моментом в історії XX ст., який довів наявність можливості виходу з Великої депресії без ліквідації демократичного устрою та встановлення тоталітарної диктатури. Поки європейські країни в умовах кризи скочувалися до фашизму чи нацизму, США завдяки глибоким реформам врятували та примусили працювати демократичні інститути.

Оновлена неоліберальна ідеологія перетворила державу з пасивного спостерігача на активного регулятора економіки та гаранта соціальної захищеності громадян. Створена Рузвельтом модель соціально орієнтованого ринкового регулювання заклала міцний фундамент для формування післявоєнного демократичного суспільства на Заході.

2. Лівий спектр: розкол, сталінізм та соціал-демократія

Великий розкол лівого руху (1914–1923 рр.) став одним із найбільш визначальних чинників міжвоєнної

історії, розділивши прихильників соціалістичної ідеї на два непримиренні табори – революційний (комуністичний) та реформістський (соціал-демократичний).

Цей поділ та подальша еволюція сталінізму й соціал-демократії кардинально змінили політичну карту Європи та світу.

Перші глибокі тріщини в пролетарському інтернаціоналізмі виявилися ще на початку Першої світової війни, коли більшість соціалістичних партій II Інтернаціоналу підтримали воєнні зусилля своїх національних урядів. Тоді ліве крило соціал-демократії засудило війну як імперіалістичну та закликало перетворити її на громадянську революцію, тоді як поміркована (права) більшість вимагала негайного укладення справедливого миру.

Остаточний розкол оформився після Жовтневого перевороту 1917 р. в Росії та встановлення більшовиками «диктатури пролетаріату». Російська революція дала потужний поштовх радикальним течіям у європейських соціалістичних партіях. Її прихильники почали відокремлюватися від традиційних соціалістичних рухів, утворюючи комуністичні партії нового типу.

Розкол було зафіксовано на міжнародному рівні через створення паралельних організаційних структур:

Комуністичний (Третій) Інтернаціонал (Комінтерн): створений у Москві в березні 1919 р. під керівництвом В. Леніна як революційна ліва альтернатива соціал-демократії. Його ідеологічною основою став суворий інтернаціоналізм, який вимагав підпорядковувати

національні інтереси справі світової соціалістичної революції.

Робітничий соціалістичний інтернаціонал: остаточно відновив свою діяльність у 1923 р. (шляхом об'єднання Другого та так званого «двохполовинного» Віденського інтернаціоналів). Він згуртував прихильників поступових демократичних змін, які виступили з відкритою критикою більшовицьких методів.

Міжвоєнна соціал-демократія еволюціонувала в бік повного відкидання марксистських ідей про насильницьку революцію та диктатуру пролетаріату. Її стрижневою ідейно-політичною доктриною став «демократичний соціалізм».

Основні принципи соціал-демократії цього періоду були такі.

Реформізм – переконання, що справедливе суспільство має розбудовуватися не через руйнування капіталізму, а шляхом поступових соціальних і економічних реформ в межах існуючого законодавства.

Парламентаризм та демократія – безумовне визнання виборності влади, парламентаризму, політичного плюралізму та правової держави як вищих цінностей.

Орієнтація на «державу добробуту» (welfare state) – соціал-демократи відстоювали необхідність помірного державного втручання в економіку, націоналізацію лише стратегічно важливих галузей промисловості, розвиток системи соціального страхування (пенсій, допомоги з безробіття) та захист прав робітників через профспілки.

У роки Великої депресії (1929–1933 рр.) саме соціал-демократичні уряди (зокрема у Швеції та інших скандинавських країнах) успішно випробували на практиці перші моделі державного регулювання соціально-економічного життя без ліквідації демократичного ладу.

Після згортання революційної хвилі в Європі (зокрема поразок комуністичних повстань 1923 року в Німеччині та Болгарії) більшовицьке керівництво було змушене констатувати «тимчасову стабілізацію капіталізму». Це породило внутрішньопартійну дискусію, в якій Л. Троцький наполягав на неможливості побудови соціалізму в СРСР без світової революції, тоді як Й. Сталін у 1924 р. висунув концепцію «можливості побудови соціалізму в одній, окремо взятій країні».

Перемога сталінської групи у внутрішньопартійній боротьбі наприкінці 1920-х рр. призвела до остаточного утвердження тоталітарного режиму в СРСР, ідеологічним фундаментом якого став догматизований марксизм-ленінізм.

Характерними ознаками сталінізму як лівого тоталітаризму були економічний тоталітаризм, форсована модернізація, державний терор та контроль, культ особи лідера.

Економічний тоталітаризм – повне знищення приватної власності та ринкової економіки (ліквідація НЕПу), запровадження директивного державного планування.

Форсована модернізація («великий стрибок») – здійснення надзусиллями суспільства прискореної

імпортозамінної індустріалізації (важка промисловість) та насильницької колективізації сільського господарства.

Державний терор та контроль – ліквідація будь-якої опозиції, тотальний контроль над суспільством і культурою (нав'язування методу «соціалістичного реалізму»), створення розгалуженої репресивної системи (ГУЛАГ), масові депортації та винищення цілих верств населення (зокрема через штучно організований Голодомор).

Культ особи лідера (вождя) та зрощення монопольної більшовицької партії з державним апаратом.

Прийняття Сталіним курсу на «будівництво соціалізму в одній країні» призвело до того, що міжнародний комуністичний рух та Комінтерн були повністю підпорядковані державним інтересам СРСР.

Наприкінці 1920-х рр. Комінтерн під тиском Москви відмовився від тактики «єдиного робочого фронту» та оголосив соціал-демократів головними ворогами комуністів. Ухваливши тактику «клас проти класу» (VI конгрес Комінтерну, 1928 р.), радянське керівництво почало таврувати соціал-демократів як «соціал-фашистів» та «близнюків» фашизму. На початку 1932 р. Виконком Комінтерну навіть охарактеризував фашизм як «революціонізуючий фактор», що підриває капіталізм зсередини.

Ця деструктивна й ультрарадикальна установка розколола робітничий рух у європейських країнах. Вона унеможливила створення спільної антифашистської коаліції між комуністами та соціал-демократами, що безпосередньо полегшило прихід до влади Адольфа Гітлера

в Німеччині у 1933 р. Лише після цього, у середині 1930-х рр., Комінтерн поспіхом змінив курс, перейшовши до політики «Народних фронтів» заради об'єднання всіх демократичних сил.

3. Прайм-явище міжвоєнної доби: Злет фашизму та нацизму

Перша світова війна завдала нищівного удару по класичному європейському лібералізму та гуманістичним ідеалам, породивши масштабні соціальні потрясіння та глибоку світоглядну кризу.

Поява тоталітарних режимів у міжвоєнний період стала гірким наслідком епохи прискореної індустріалізації. Віра значної частини суспільства в можливість штучної, повністю «планової» перебудови соціуму призвела до того, що індивід втратив право на самостійне прийняття рішень, перетворившись на безсиле «коліщатко» гігантського державного апарату.

У часи нівелювання прав і традиційних станів виник тип «людини-маси» – нерішучої посередності, яка легко поступалася особистими свободами заради ілюзорного колективного блага. Такі індивіди намагалися перекласти відповідальність за власну долю на зовнішні сили, що створило ідеальне підґрунтя для утвердження авторитарних диктатур.

Після руйнації старого порядку перед європейськими націями постали три принципово різні шляхи подальшої модернізації: ліберальна демократія, фашистський

тоталітаризм (правий напрямок) та комуністичне будівництво (лівий напрямок).

Важкі повоєнні реалії, розорення середнього класу, безробіття та глибокі економічні кризи змусили правлячі кола та значні маси населення шукати порятунку в жорсткій диктатурі. Громадяни, розчаровані бездіяльністю та корупцією демократичних урядів, прагнули рішучих дій і вимагали від лідерів швидкого забезпечення всіх матеріальних благ «уже і тут».

Швидкий прихід до влади демагогів і самопроголошених «месій» був би неможливим без інструментів маніпулювання масовою свідомістю. Використовуючи можливості преси, радіомовлення та кінематографа, диктатори успішно нав'язували суспільству штучні «спільні» цінності, грали на почутті національного реваншу та поширювали ілюзію відновлення «вічної величі» минулих епох.

Рух італійського фашизму народився у 1919 р. під проводом Б. Муссоліні. Його рушійною силою стали ветерани Першої світової війни, ображені несправедливими для Італії умовами повоєнного Версальського миру, а також фінансова аристократія, яка вбачала у фашистах єдиний надійний заслін проти поширення більшовизму та радикального страйкового руху.

Ідеологія фашизму базувалася на принципі абсолютної першості інтересів держави та нації над правами окремої людини. Це знайшло своє практичне відображення у формулі: «Все для держави і нічого поза державою».

Економічною та політичною основою режиму Муссоліні стала корпоративна держава. Професійні спілки були повністю підпорядковані державним інтересам, а суспільство мобілізувалося на виконання директивних урядових програм, таких як «битви за врожай» чи грандіозна перебудова Рима.

Націонал-соціалістична робітнича партія Німеччини (НСДАП) утворилася у 1919 р., а з 1921 р. її фюрером (вождем) став А. Гітлер. Якщо італійські фашисти обожнювали державні інститути, то німецькі нацисти висували на перше місце чистоту нації та раси.

У період економічної стабілізації 1920-х років нацистська партія не мала серйозної ваги в суспільстві. Однак руйнівна світова криза 1929–1933 рр., яка залишила без роботи 6 мільйонів німців та знизила рівень життя до критичної межі, штовхнула мільйони зневірених людей до радикального реваншизму. Підтримка великих промисловців та розкол демократичних сил дозволили Гітлеру у січні 1933 р. отримати посаду рейхсканцлера й швидко встановити тоталітарну диктатуру.

Нацистська ідеологія трактувала світову історію виключно як арену перманентної боротьби рас за біологічне виживання. Офіційною політикою Німеччини став радикальний антисемітизм, расова сегрегація, створення гетто й концтаборів. Кінцевою метою проголошувалося завоювання «життєвого простору» на Сході для розвитку «арійської» раси та перетворення місцевого слов'янського населення на джерело дешевої робочої сили.

Спільними системними рисами тоталітарних ідеологій є: повне зосередження влади в руках однієї політичної партії, яка монопольно керує суспільством; наявність єдиної панівної ідеології, обов'язкової для всіх громадян; жорсткий контроль над ЗМІ, мистецтвом, спортом і системою освіти; культ особи беззаперечного лідера (вождя, дуче, фюрера); широке використання розгалуженого репресивного апарату, фізичного та морального терору проти інакодумців.

Принципові відмінності тоталітарних режимів: економічний уклад (на відміну від радянського більшовизму, який повністю ліквідував приватну власність та збудував планову командну економіку, фашисти й нацисти визнавали приватну власність на засоби виробництва та ринкові відносини, але ставили підприємців під жорсткий, тотальний нагляд держави); расовий фактор (для італійського фашизму расизм тривалий час не відігравав визначної ролі, тоді як для німецького нацизму біологічний расизм та антисемітизм були наріжним каменем і стрижнем усього світогляду від моменту заснування партії).

Лідери західних демократій тривалий час серйозно розглядали фашизм як ефективну противагу радянському більшовизму та «експорту комуністичної революції». Бажання спрямувати агресію Гітлера на Схід проти СРСР породило катастрофічну політику «умиротворення» та врешті-решт призвело до повного краху міжнародної системи безпеки й розв'язання Другої світової війни.

Політика Комінтерну, яка безпідставно таврувала поміркованих соціал-демократів як «соціал-фашистів», унеможливила створення широкої лівої антифашистської коаліції перед приходом нацистів до влади у 1933 р. Зі свого боку, соціалістичні та соціал-демократичні партії Європи часто прирівнювали фашизм до комунізму, відкидаючи будь-який союз із радикальними лівими силами.

4. Традиційний консерватизм та авторитарні праві режими

У міжвоєнний період (1918–1939 рр.) європейське суспільство переживало глибоку кризу ліберальної демократії, яка супроводжувалася руйнуванням традиційних інститутів та пошуком нових шляхів стабілізації суспільного ладу. На цьому тлі суттєвої трансформації зазнав традиційний консерватизм, який у багатьох країнах Центрально-Східної та Південної Європи став ідеологічним підґрунтям для встановлення авторитарних правих режимів.

Історично консерватизм виник як філософія збереження традиційного порядку, релігії, сім'ї та сильних державних інститутів, яка спиралася на ідею природної нерівності людей та необхідність утримання влади підготовленою елітою й аристократією. Проте після Першої світової війни консервативна доктрина зазнала суттєвих змін:

Якщо раніше консерватори орієнтувалися виключно на аристократію та фінансову верхівку, то в міжвоєнний період вони звернули увагу на селян, дрібних і середніх

підприємців, які найбільше потерпали від повоєнної нестабільності та шукали захисту від радикальних лівих рухів.

Нові консерватори визнали, що суспільний процес потребує змін, але наполягали на збереженні спадкоємності й наступності.

У країнах Західної Європи консерватори інтегрували у свої програми принципи, які раніше заперечували: вільні ринкові відносини, виборність органів влади, парламентаризм і конституціоналізм. Натомість у країнах, де демократичні інститути були слабкими, консерватори швидко схилилися до диктаторських методів управління.

Економічна криза 1929–1933 рр. завдала нищівного удару по ліберальній демократії, спровокувавши запит на «владу твердої руки». На відміну від тоталітарних режимів (нацизму чи більшовизму), які прагнули повного контролю над усіма сферами суспільного життя, авторитарні режими міжвоєнної доби мали інші характеристики: спиралися на режим особистої влади та диктаторські методи управління за допомогою армії, поліції та репресивного апарату; зберігали певні представницькі інститути (парламент), проте суттєво обмежували їхні права; опиралися на традиційні верстви – духовенство, великих землевласників (аристократію) та генералітет; допускали існування обмеженої (часто лояльної) опозиції при жорсткому придушенні ліворадикальних сил.

Основними моделями консервативного авторитаризму в Європі були: Угорщина під керівництвом адмірала Міклоша Горті (з 1920 р.), визначальними рисами

якогоибули панування традиційної земельної аристократії, обмеження демократичних прав і свобод при формальному збереженні представницьких інститутів влади та легальному існуванні поміркованої опозиції; режим «санації» Юзефа Пілсудського в Польщі (з 1926 р.), встановлений внаслідок військового перевороту; королівські диктатури на Балканах – Югославія, де у 1929 р. король Александр I замінив парламентський режим авторитарно-монархічним, що спирався на великосербську буржуазію, армію та поліцію; Румунія, де наростання авторитарних тенденцій призвело спочатку до встановлення особистої диктатури короля Кароля II у 1938 р., а згодом – до військово-легіонерського режиму Йона Антонеску; Болгарія, в якій традиційні консервативні еліти та військове керівництво підтримували авторитарний режим короля Бориса III.

Навіть у країнах із міцними демократичними традиціями існували потужні правоконсервативні та націоналістичні сили, зокрема у Франції діяли воєнізовані ліги «Вогняні хрести», «Французька дія» тощо. У лютому 1934 р. вони організували масові заворушення в Парижі з вимогами встановити «сильну владу», проте загрозу авторитаризму у Франції вдалося зупинити завдяки консолідації демократичного суспільства.

JOHN MAYNARD KEYNES. THE GENERAL THEORY OF EMPLOYMENT, INTEREST AND MONEY
ДЖОН МЕЙНАРД КЕЙНС. ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ ЗАЙНЯТОСТІ, ВІДСОТКА ТА ГРОШЕЙ

Повний текст: https://synapse9.com/ref/Keynes-ebook-TheGeneralTheory.pdf , https://www.marxists.org/reference/subject/economics/keynes/general-theory/

1. Про «абстиненцію» (утримання) багатих та майнову нерівність

«...the belief that the growth of capital depends upon the strength of the motive towards individual saving and that for a large proportion of this growth we are dependent on the savings of the rich out of their superfluity. [...] ...up to the point where full employment prevails, the growth of capital depends not at all on a low propensity to consume but is, on the contrary, held back by it; and only in conditions of full employment is a low propensity to consume conducive to the growth of capital».	«...переконання, що зростання капіталу залежить від сили мотиву до індивідуального заощадження і що у значній частині цього зростання ми залежимо від заощаджень багатих з їхнього надлишку. [...] ...доки не досягнуто повної зайнятості, зростання капіталу зовсім не залежить від низької схильності до споживання, а, навпаки, стримується нею; і лише в умовах повної зайнятості низька схильність до споживання сприяє зростанню капіталу».
«Thus our argument leads towards the conclusion that in contemporary conditions the growth of wealth, so far from	«Наш аргумент приводить до висновку, що в сучасних умовах зростання багатства не лише не залежить від утримання

being dependent on the abstinence of the rich, as is commonly supposed, is more likely to be impeded by it. One of the chief social justifications of great inequality of wealth is, therefore, removed»	[абстиненції] багатих, як зазвичай вважають, а, навпаки, найімовірніше, стримується ним. Через це усувається одне з головних соціальних виправдань значної нерівності багатства»
«They are fallaciously supposing that there is a nexus which unites decisions to abstain from present consumption with decisions to provide for future consumption; whereas the motives which determine the latter are not linked in any simple way with the motives which determine the former»	«Ті, хто думає подібним чином, обмануті оптичною ілюзією, яка змушує дві принципово різні діяльності виглядати однаково. Вони помилково припускають наявність зв'язку, який об'єднує рішення утриматися від теперішнього споживання з рішеннями забезпечити майбутнє споживання; тоді як мотиви, що визначають останнє, жодним простим чином не пов'язані з мотивами, які визначають перше».
«But inasmuch as an increase in the habitual propensity to consume will in general (i.e. except in conditions of full employment) serve to increase at the same time the inducement to invest, the inference commonly drawn is the exact opposite of the truth»	«Оскільки збільшення звичної схильності до споживання загалом (тобто за винятком умов повної зайнятості) слугує водночас посиленню стимулу до інвестування, висновок, який зазвичай роблять [про шкоду податків на спадщину для капіталу], є абсолютно протилежним істині».
«For my own part, I believe that there is social and psychological justification for significant inequalities of incomes and wealth, but not for such large disparities as exist today».	«Зі свого боку я вважаю, що існує соціальне та психологічне виправдання для значної нерівності доходів та багатства, але не для таких величезних розбіжностей, які існують сьогодні».

«The absurd, though almost universal, idea that an act of individual saving is just as good for effective demand as an act of individual consumption, has been fostered by the fallacy [...] that an increased desire to hold wealth [...] must, by increasing the demand for investments, provide a stimulus to their production...».	Абсурдна, хоча й майже універсальна ідея про те, що акт індивідуального заощадження є настільки ж корисним для ефективного попиту, як і акт індивідуального споживання, живилася помилкою [...] нібито зростання прагнення володіти багатством [...] має стимулювати його виробництво...».

2. Зниження відсоткових ставок та «евтаназія рантьє»

«The justification for a moderately high rate of interest has been found hitherto in the necessity of providing a sufficient inducement to save. But we have shown that the extent of effective saving is necessarily determined by the scale of investment and that the scale of investment is promoted by a low rate of interest, provided that we do not attempt to stimulate it in this way beyond the point which corresponds to full employment. Thus it is to our best advantage to reduce the rate of interest to that point relatively to the schedule of the marginal efficiency of capital at which there is full employment».	«Виправдання помірно високої відсоткової ставки досі вбачали в необхідності забезпечити достатній стимул для заощаджень. Але ми показали, що обсяг фактичних заощаджень обов'язково визначається масштабами інвестицій, а масштабам інвестицій сприяє низька відсоткова ставка за умови, що ми не намагаємося стимулювати їх у такий спосіб понад точку, яка відповідає повній зайнятості. Таким чином, у наших найкращих інтересах – знизити відсоткову ставку до тієї точки відносно графіка граничної ефективності капіталу, за якої існує повна зайнятість»
«Now, though this state of affairs would be quite compatible with some measure	«Тепер, хоча такий стан справ був би цілком сумісним із певною мірою індивідуалізму,

of individualism, yet it would mean the euthanasia of the rentier, and, consequently, the euthanasia of the cumulative oppressive power of the capitalist to exploit the scarcity-value of capital. Interest today rewards no genuine sacrifice, any more than does the rent of land. The owner of capital can obtain interest because capital is scarce, just as the owner of land can obtain rent because land is scarce. But whilst there may be intrinsic reasons for the scarcity of land, there are no intrinsic reasons for the scarcity of capital».	все ж він означав би евтаназію рантьє, а отже, евтаназію кумулятивної гнітючої влади капіталіста експлуатувати дефіцитну вартість капіталу. Відсоток сьогодні не винагороджує за жодну реальну жертву, так само як і земельна рента. Власник капіталу може отримувати відсоток тому, що капітал є дефіцитним, подібно до того, як власник землі може отримувати ренту тому, що земля є дефіцитною. Проте, якщо для дефіциту землі можуть існувати внутрішні причини, то для дефіциту капіталу немає жодних внутрішніх причин».
«I see, therefore, the rentier aspect of capitalism as a transitional phase which will disappear when it has done its work. And with the disappearance of its rentier aspect much else in it besides will suffer a sea-change. It will be, moreover, a great advantage of the order of events which I am advocating, that the euthanasia of the rentier, of the functionless investor, will be nothing sudden, merely a gradual but prolonged continuance of what we have seen recently in Great Britain, and will need no revolution. Thus we might aim in practice (there being nothing in this which is unattainable) at an increase in the volume of capital until it ceases to be	«Тому я розглядаю рантьєрський аспект капіталізму як перехідну фазу, яка зникне, коли виконає свою роботу. І з зникненням його рантьєрського аспекту багато чого іншого в ньому також зазнає глибоких змін. Крім того, великою перевагою того порядку подій, який я відстоюю, буде те, що евтаназія рантьє, бездіяльного інвестора, не буде чимось раптовим, а лише поступовим, але тривалим продовженням того, що ми нещодавно спостерігали у Великій Британії, і не потребуватиме революції. Таким чином, на практиці ми могли б прагнути (і в цьому немає нічого недосяжного) до збільшення обсягу капіталу, доки він не перестане бути дефіцитним, щоб бездіяльний

scarce, so that the functionless investor will no longer receive a bonus...».	інвестор більше не отримував бонусу...».
«Though the rentier would disappear, there would still be room, nevertheless, for enterprise and skill in the estimation of prospective yields about which opinions could differ. For the above relates primarily to the pure rate of interest apart from any allowance for risk and the like, and not to the gross yield of assets including the return in respect of risk».	«Хоча рантьє зникне, все ж залишиться простір для підприємливості та майстерності в оцінюванні перспективних доходів, щодо яких думки можуть розходитися. Адже все зазначене вище стосується насамперед чистої відсоткової ставки, без урахування будь-яких поправок на ризик тощо, а не валового доходу від активів, який включає плату за ризик»

3. Державне регулювання та «соціалізація інвестицій»

«The State will have to exercise a guiding influence on the propensity to consume partly through its scheme of taxation, partly by fixing the rate of interest, and partly, perhaps, in other ways. Furthermore, it seems unlikely that the influence of banking policy on the rate of interest will be sufficient by itself to determine an optimum rate of investment. I conceive, therefore, that a somewhat comprehensive socialisation of investment will prove the only means of securing an approximation to full employment; though this need not exclude all manner of	«Державі доведеться здійснювати керівний вплив на схильність до споживання частково через систему оподаткування, частково через встановлення процентної ставки і, можливо, іншими шляхами. Крім того, здається малоймовірним, що вплив банківської політики на процентну ставку буде сам по собі достатнім для визначення оптимального обсягу інвестицій. Тому я уявляю собі, що доволі всебічна соціалізація інвестицій виявиться єдиним практичним засобом забезпечення наближення до повної зайнятості, хоча це не повинно виключати всілякі компроміси

compromises and of devices by which public authority will co-operate with private initiative».	та способи, за допомогою яких державна влада співпрацюватиме з приватною ініціативою».
«But beyond this no obvious case is made out for a system of State Socialism which would embrace most of the economic life of the community. It is not the ownership of the instruments of production which it is important for the State to assume. If the State is able to determine the aggregate amount of resources devoted to augmenting the instruments and the basic rate of reward to those who own them, it will have accomplished all that is necessary».	«Але крім цього немає очевидних підстав для системи державного соціалізму, яка б охоплювала більшу частину економічного життя суспільства. Для держави неважливо перебирати у власність засоби виробництва. Якщо держава здатна визначати сукупний обсяг ресурсів, спрямованих на збільшення цих засобів, та базову ставку винагороди для тих, хто ними володіє, вона виконає все, що необхідно».
«...I am now somewhat sceptical of the success of a merely monetary policy directed towards influencing the rate of interest. I expect to see the State, which is in a position to calculate the marginal efficiency of capital-goods on long views and on the basis of the general social advantage, taking an ever greater responsibility for directly organising investment; since it seems likely that the fluctuations in the market estimation of the marginal efficiency of different types of capital... will be too great to be offset by any practicable changes in the rate of interest».	«...я тепер дещо скептично ставлюся до успіху суто монетарної політики, спрямованої на вплив на процентну ставку. Я сподіваюся побачити, як держава, яка перебуває в такому становищі, що може розраховувати граничну ефективність капітальних благ на далеку перспективу і на основі загальної суспільної вигоди, братиме на себе дедалі більшу відповідальність за безпосередню організацію інвестицій; оскільки здається ймовірним, що коливання ринкової оцінки граничної ефективності різних типів капіталу... будуть занадто великими, щоб їх можна було

	компенсувати будь-якими практично можливими змінами процентної ставки».
«...the enlargement of the functions of government, involved in the task of adjusting to one another the propensity to consume and the inducement to invest, would seem... to be a terrific encroachment on individualism. I defend it, on the contrary, both as the only practicable means of avoiding the destruction of existing economic forms in their entirety and as the condition of the successful functioning of individual initiative».	«...розширення функцій уряду, пов'язане з завданням узгодження між собою схильності до споживання та спонукання до інвестування, здалося б... жахливим зазіханням на індивідуалізм. Я захищаю його, навпаки, і як єдиний практично можливий засіб уникнення повного руйнування існуючих економічних форм, і як умову успішного функціонування приватної ініціативи».

4. Захист індивідуалізму та особистих свобод

«...individualism, if it can be purged of its defects and its abuses, is the best safeguard of personal liberty in the sense that, compared with any other system, it greatly widens the field for the exercise of personal choice. It is also the best safeguard of the variety of life, which emerges precisely from this extended field of personal choice, and the loss of which is the greatest of all the losses of the homogeneous or totalitarian state».	«...індивідуалізм, якщо його вдасться очистити від його недоліків та зловживань, є найкращою гарантією особистої свободи в тому сенсі, що, порівняно з будь-якою іншою системою, він значно розширює простір для здійснення особистого вибору. Він також є найкращою гарантією різноманітності життя, яка виникає саме з цього розширеного простору особистого вибору, і втрата якої є найбільшою з усіх втрат однорідної або тоталітарної держави».
«Whilst, therefore, the enlargement of the functions of government, involved in the task	«Тому, хоча розширення функцій уряду, пов'язане з завданням узгодження між

of adjusting to one another the propensity to consume and the inducement to invest, would seem to a nineteenth-century publicist or to a contemporary American financier to be a terrific encroachment on individualism. I defend it, on the contrary, both as the only practicable means of avoiding the destruction of existing economic forms in their entirety and as the condition of the successful functioning of individual initiative».	собою схильності до споживання та спонукання до інвестування, здалося б публіцисту дев'ятнадцятого століття або сучасному американському фінансисту жахливим зазіханням на індивідуалізм, я захищаю його, навпаки, і як єдиний практично можливий засіб уникнення повного руйнування існуючих економічних форм у їхній цілісності, і як умову успішного функціонування індивідуальної ініціативи».
«Within this field the traditional advantages of individualism will still hold good. Let us stop for a moment to remind ourselves what these advantages are. They are partly advantages of efficiency – the advantages of decentralisation and of the play of self-interest. The advantage to efficiency of the decentralisation of decisions and of individual responsibility is even greater, perhaps, than the nineteenth century supposed; and the reaction against the appeal to self-interest may have gone too far».	«У цих межах традиційні переваги індивідуалізму все ще залишатимуться в силі. Зупинімося на мить, щоб нагадати собі, в чому полягають ці переваги. Частково це переваги ефективності – переваги децентралізації та гри власного інтересу. Перевага децентралізації рішень та індивідуальної відповідальності для ефективності є навіть більшою, ніж, можливо, вважали у дев'ятнадцятому столітті; а реакція проти апеляції до власного інтересу, можливо, зайшла занадто далеко».
«There are valuable human activities which require the motive of money-making and the environment of private wealth-ownership for their full fruition. Moreover, dangerous human proclivities can be canalised into	«Існують цінні види людської діяльності, які для свого повного розквіту потребують мотиву наживи та умов приватної власності на багатство. Крім того, небезпечні людські нахили

comparatively harmless channels by the existence of opportunities for money-making and private wealth, which, if they cannot be satisfied in this way, may find their outlet in cruelty, the reckless pursuit of personal power and authority, and other forms of self-aggrandisement».	можуть бути спрямовані у порівняно нешкідливі русла завдяки наявності можливостей для заробітку грошей та накопичення приватного багатства, які, якщо їх не задовольнити цим шляхом, можуть знайти свій вихід у жорстокості, нерозсудливому прагненні до особистої влади та авторитету, а також інших формах самовеличання».
«Now, though this state of affairs would be quite compatible with some measure of individualism, yet it would mean the euthanasia of the rentier, and, consequently, the euthanasia of the cumulative oppressive power of the capitalist to exploit the scarcity-value of capital».	«Тепер, хоча такий стан справ був би цілком сумісним із певною мірою індивідуалізму, все ж він означав би евтаназію рантьє, а отже, евтаназію кумулятивної гнітючої влади капіталіста експлуатувати дефіцитну вартість капіталу».

5. Передумова для міжнародного миру

«But if nations can learn to provide themselves with full employment by their domestic policy (and, we must add, if they can also attain equilibrium in the trend of their population), there need be no important economic forces calculated to set the interest of one country against that of its neighbours. There would still be room for the international division of labour and for international lending in appropriate conditions. But there would no longer be a pressing motive why one country need	«Але якщо нації зможуть навчитися забезпечувати собі повну зайнятість за допомогою своєї внутрішньої політики (і, додамо, якщо вони також зможуть досягти рівноваги в тенденціях розвитку свого населення), більше не існуватиме жодних серйозних економічних чинників, здатних протиставити інтереси однієї країни інтересам її сусідів. Усе ще залишатиметься простір для міжнародного поділу праці та міжнародного кредитування у відповідних умовах. Але

force its wares on another or repulse the offerings of its neighbour...».	більше не буде настійної потреби, чому одна країна повинна нав'язувати свої товари іншій або відкидати пропозиції свого сусіда...».
«War has several causes. Dictators and others such, to whom war offers, in expectation at least, a pleasurable excitement, find it easy to work on the natural bellicosity of their peoples. But, over and above this, facilitating their task of fanning the popular flame, are the economic causes of war, namely, the pressure of population and the competitive struggle for markets; it is the second factor, which probably played a predominant part in the nineteenth century, and might again...».	«Війна має кілька причин. Диктаторам та їм подібним, для яких війна пропонує, принаймні в очікуванні, приємне збудження, легко грати на природній войовничості своїх народів. Але, крім цього, полегшуючи їхнє завдання роздмухування народного полум'я, існують економічні причини війни, а саме: тиск населення та конкурентна боротьба за ринки збуту; саме цей другий чинник, імовірно, відігравав панівну роль у дев'ятнадцятому столітті й може відіграти її знову».
«International trade would cease to be what it is, namely, a desperate expedient to maintain employment at home by forcing sales on foreign markets and restricting purchases, which, if successful, will merely shift the problem of unemployment to the neighbour which is worsted in the struggle, but a willing and unimpeded exchange of goods and services in conditions of mutual advantage».	«Міжнародна торгівля перестала б бути тим, чим вона є нині, – а саме відчайдушним засобом підтримки зайнятості всередині країни шляхом форсування продажів на іноземних ринках та обмеження закупівель (що в разі успіху лише перекладає проблему безробіття на сусіда, який зазнав поразки у боротьбі), – а стала б добровільним і безперешкодним обміном товарами та послугами в умовах взаємної вигоди».
«Never in history was there a method devised of such efficacy for setting each country's	«Ніколи в історії не було вигадано методу такої ефективності для встановлення

advantage at variance with its neighbours' as the international gold (or, formerly, silver) standard. For it made domestic prosperity directly dependent on a competitive pursuit of markets and a competitive appetite for the precious metals. [...] In truth the opposite holds good. It is the policy of an autonomous rate of interest, unimpeded by international preoccupations, and of a national investment programme directed to an optimum level of domestic employment which is twice blessed in the sense that it helps ourselves and our neighbours at the same time».	розбіжностей між інтересами однієї країни та інтересами її сусідів, як міжнародний золотий (а раніше срібний) стандарт. Бо він робив внутрішнє процвітання безпосередньо залежним від конкурентної гонитви за ринками та конкурентного апетиту до благородних металів [...] Насправді ж усе навпаки. Саме політика автономної відсоткової ставки, незакутої міжнародними зобов'язаннями, та національної інвестиційної програми, спрямованої на оптимальний рівень внутрішньої зайнятості, є двічі благословенною у тому сенсі, що вона допомагає і нам самим, і нашим сусідам одночасно».

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

Великий розкол лівих – революція чи реформа?

Чому марксистсько-ленінська доктрина вважала єдино можливим шляхом насильницьку революцію та встановлення диктатури пролетаріату?

Чому для італійської моделі визначальним був культ держави?

Які расово-біологічні елементи складали ядро німецького нацизму?

Чому в одних країнах перевагу віддали авторитарному закручуванню гайок, а в інших– компромісній соціал-

реформістській політиці патернізму й залучення поміркованих лівих до урядових кабінетів?

Як консерватори ставилися до економічного регулювання та соціальних відносин?

Коли післявоєнний «страх перед більшовицькою революцією» в Європі почав згасати, які два шляхи були обрані для стабілізації капіталістичної системи?

Сформулюйте різницю між загальним поняттям «тоталітаризм» та його праворадикальним різновидом – «фашизмом».

ТЕМА 1.3. ГЕРМАНСЬКЕ ПИТАННЯ В 1920-ТІ РОКИ.

1. Наслідки Версальського диктату.
2. Веймарська республіка та внутрішня нестабільність.
3. Дипломатичний прорив та стабілізація.

У 1920-х рр. «германське питання» стало одним із головних вузлів європейської політики. Його суть полягала у суперечності між прагненням переможців утримати Німеччину в межах Версальських обмежень і бажанням самої Німеччини повернути собі статус великої держави, переглянути умови миру та подолати міжнародну ізоляцію.

1. Наслідки Версальського диктату

Німеччина увійшла у 1920-ті рр. в умовах жорстких обмежень, накладених державами-переможцями. Вона зазнала суттєвого скорочення своїх володінь, втративши загалом близько 1/8 частини території (понад 67 тис. кв. км) та 10,5 % населення (~6,5 млн осіб).

Франції повернуто Ельзас і Лотарингію. Саарська область перейшла під управління Ліги Націй на 15 років, а її вугільні шахти стали власністю Франції. Бельгія отримала округи Ейпен і Мальмеді. Данія отримала Північний Шлезвіг за результатами плебісциту.

Найбільші втрати відбулися на користь Польщі (Познань, частини Західної Пруссії та Верхньої Силезії). Був створений «Польський коридор» до Балтійського моря, який відрізав Східну Пруссію від основної території

Німеччини. Данциг (Гданськ) та Мемель (Клайпеда) були відібрані у Німеччини та перейшли під управління Ліги Націй (Мемель згодом передано Литві).

Німеччина була позбавлена всіх своїх заморських володінь, які стали підмандатними територіями держав-переможниць (Великої Британії, Франції, Японії та інших).

З метою позбавлення Німеччини воєнного потенціалу було введено жорсткі санкції: чисельність сухопутної армії обмежена до 100 тис. осіб (з них лише 4 тис. офіцерів); скасовано загальну військову повинність; армія мала комплектуватися виключно на добровільній основі; розпущено Генеральний штаб та військову академію; Німеччині заборонялося мати важку артилерію, танки, підводні човни та військову авіацію; військово-морський флот був різко скорочений до мінімуму (6 броненосців, 6 легких крейсерів); створено Рейнську демілітаризовану зону – Німеччині заборонялося тримати війська та будувати укріплення на лівому березі Рейну та в 50-кілометровій смузі на правому.

Окрім того, на Німеччину були покладені економічні та правові зобов'язання. Стаття 231 покладала на Німеччину та її союзників всю відповідальність за розв'язання війни. Це стало основою для стягнення величезних репарацій, сума яких пізніше була визначена у 132 млрд золотих марок.

Переможці отримали право на безмитне ввезення товарів до Німеччини (режим найбільшого сприяння). Найбільші річки (Ельба, Одер, Неман, Дунай) та Кільський канал були оголошені відкритими для міжнародного судноплавства.

Німеччина зобов’язалася передати союзникам усе золото та цінності, отримані від Радянської Росії за Брестським миром.

Окрім того, встановлювалися політичні обмеження. Німеччині було категорично заборонено об’єднуватися з Австрією (Аншлюс); вона мала визнати незалежність усіх новостворених держав у Центральній та Східній Європі (Польщі, Чехословаччини та ін.); країна була тимчасово виключена з міжнародної спільноти і не була прийнята до новоствореної Ліги Націй на момент заснування організації.

Становище Німеччини за Версальським мирним договором (28 червня 1919 р.) характеризувалося як вкрай тяжке та принизливе, що самі німці сприймали як «диктат», нав’язаний силою без жодного права на переговори. Країна опинилася у стані глибокої політичної та економічної ізоляції, втративши статус великої держави.

Умови Версальського договору спричинили в німецькому суспільстві глибоке почуття національної образи та реваншизму, що згодом стало ґрунтом для приходу до влади нацистів. Маршал Фош після підписання договору влучно зауважив: «Це не мир, це перемир'я на двадцять років».

2. Веймарська республіка та внутрішня нестабільність

Веймарська республіка стала першим масштабним досвідом демократичного правління в Німеччині, але народжувалася вона в обставинах воєнної поразки, революції та глибокої недовіри до нової влади. Її слабкість

визначалася не лише економічними кризами, а й тим, що значна частина суспільства й еліт не сприймала республіку як легітимний політичний порядок.

Республіка постала в умовах глибокої воєнної поразки та революційного вибуху. 3 листопада 1918 р. в місті Кілі спалахнуло повстання військових моряків, обурених спробою командування кинути флот в останній безнадійний бій. Це викликало ланцюгову реакцію в усій країні.

Кайзер Вільгельм II зрікся престолу, а канцлер Макс Баденський передав владу соціал-демократу Фрідріху Еберту. З балкона Рейхстагу було проголошено республіку.

Ліві радикали – комуністична група «Спартак» на чолі з Карлом Лібкнехтом та Розою Люксембург – прагнули повторити радянський досвід більшовиків у Росії та встановити диктатуру пролетаріату. Вони влаштовували збройні повстання, ставлячи країну на поріг громадянської війни.

Щоб придушити виступи лівих радикалів у Берліні (січень 1919 р.) та Баварську радянську республіку (навесні 1919 р.), соціал-демократичний уряд Ф. Еберта звернувся по допомогу до армії та ультраправих добровольчих загонів фронтовиків. К. Лібкнехта та Р. Люксембург було схоплено й розстріляно. Це придушення зробило Еберта політичним заручником військових еліт та назавжди розкололо лівий табір, унеможлививши їхнє подальше співробітництво проти фашистської загрози.

Через безперервні заворушення в Берліні Установчі збори розпочали свою роботу в тихому місті Веймар (земля Тюрингія).

Веймарська конституція (прийнята влітку 1919 р.): проголосила Німеччину президентсько-парламентською федеративною республікою із 17 земель. На папері це була одна з найдемократичніших конституцій у світі (вводилося загальна свобода союзів, зборів, виборчі права для жінок).

Президент обирався напряму на 7 років і мав надзвичайні повноваження: право вето, право самостійно призначати канцлера, розпускати рейхстаг та в односторонньому порядку проголошувати надзвичайний стан, фактично скасовуючи окремі статті конституції.

Головним ударом по легітимності нової влади став Версальський мирний договір (28 червня 1919 р.). Німеччина втратила значні території, всі колонії та була обкладена непомірними репараціями. Праві націоналістичні сили таврували соціал-демократичний уряд як «листопадових злочинців», які підписали цей «принизливий диктат» і нібито встромили ніж у спину непереможеній німецькій армії на фронті.

Зміцнілі під час придушення комуністичних повстань праві мілітаристські угруповання швидко почали боротьбу проти самої демократії:

Військові частини під керівництвом генерала В. фон Лютвіца та політика В. Каппа захопили Берлін. Командування регулярної армії (рейхсверу) відмовилося захищати уряд, заявивши, що «армія в армію не стріляє». Республіку врятував лише тотальний загальний страйк берлінських робітників, який повністю паралізував місто й змусив путчистів відступити.

Радикальна права організація «Консул» розгорнула справжнє полювання на поміркованих політиків. Ними були вбиті підписант перемир'я міністр фінансів Маттіас Ерцбергер (1921 р.) та міністр закордонних справ Вальтер Ратенау (1922 р.).

У Мюнхені лідер новоствореної НСДАП Адольф Гітлер разом із генералом Е. Людендорфом здійснив спробу державного перевороту, яка, втім, була легко придушена поліцією.

Економічні негаразди виступали головним каталізатором політичної анархії.

Через затримку репараційних поставок вугілля й деревини французькі та бельгійські війська окупували головне промислове серце Німеччини – Рурську область. Уряд закликав до пасивного опору, а для покриття витрат розпочав безконтрольний друк грошей. Країну охопила катастрофічна гіперінфляція (восени 1923 р. $1 дорівнював 4,2 трлн марок, ціни в крамницях змінювалися щогодини, а зарплатню робітникам видавали в кошиках). Позитивним наслідком було списання внутрішніх воєнних боргів держави, проте середній клас був повністю розорений, що позбавило республіку її природної соціальної опори.

У вересні 1924 р. кабінет В. Маркса провів грошову реформу й запровадив нову дойчмарку. Завдяки залученню великих американських кредитів за «планом Дауеса» економіка стабілізувалася, а міністр закордонних справ Густав Штреземан домігся повернення Німеччини до великої політики як рівноправного партнера (Локарнська конференція, вступ до Ліги Націй у 1926 р.).

Стабілізація виявилася ілюзорною, оскільки трималася виключно на короткострокових позиках США.

Після початку світової кризи 1929 р. американські капітали були відкликані. Виробництво в Німеччині впало на 58 %, безробіття вразило понад 6 мільйонів осіб, у липні 1931 р. збанкрутували найбільші банки.

Опинившись у злиднях, німці масово зневірювалися в демократичних інститутах. Вплив центристських партій стрімко падав. Голоси виборців розділилися між двома екстремістськими силами – комуністами (КПГ) та нацистами (НСДАП).

Побоюючись лівого перевороту, великі промисловці, військові та президент Пауль фон Гінденбург зробили ставку на Гітлера. У січні 1933 р. Гінденбург призначив А. Гітлера рейхсканцлером.

Використавши провокацію з підпалом Рейхстагу в лютому 1933 р., нацисти заборонили комуністичну пресу, розгорнули відкритий терор проти соціал-демократів, ухвалили закон про надзвичайні повноваження для уряду та повністю ліквідували політичну демократію, формально зберігаючи при цьому Веймарську конституцію чинною.

3. Дипломатичний прорив та стабілізація

Дипломатична стратегія Німеччини у 1920-х рр. полягала в поступовому виході з ізоляції без прямого порушення Версальської системи. Берлін намагався одночасно використовувати контакти із Заходом і співпрацю з радянською Росією, щоб послабити тиск

переможців і повернути собі статус повноправного учасника європейської політики.

Рапалльський договір (1922 р.). Німеччина та РСФРР відновили дипломатичні відносини та відмовилися від взаємних претензій, що стало шоком для країн Антанти.

Рурська криза (1923 р.). Через затримку репараційних виплат Франція та Бельгія окупували Рур, що призвело до економічного колапсу та нечуваної гіперінфляції.

Плани Дауеса (1924 р.) та Юнга (1929 р.). Для стабілізації німецької економіки США ініціювали надання кредитів та перегляд графіку репарацій, що дозволило Німеччині відновити промисловий потенціал.

Локарнські угоди (1925). Німеччина гарантувала недоторканність своїх західних кордонів, що відкрило їй шлях до Ліги Націй, до якої вступила у 1926 році як постійний член Ради.

Наприкінці 1920-х рр. завдяки політиці міністра закордонних справ Г. Штреземана Німеччина відновила статус великої держави. Проте початок Великої депресії (1929 р.) підірвав цю стабільність, посиливши реваншистські настрої, якими згодом скористалися нацисти.

DER DEUTSCH-RUSSISCHE VERTRAG, 16. APRIL 1922
НІМЕЦЬКО-РОСІЙСЬКИЙ ДОГОВІР, 16 КВІТНЯ 1922 Р.

Повний текст:
https://www.1000dokumente.de/Dokumente/Der_Vertrag_von_Rapallo?setlang=de

ARTIKEL 1.	**СТАТТЯ 1**
Die beiden Regierungen sind darüber einig, dass die Auseinandersetzung zwischen dem Deutschen Reich und der Russischen Sozialistischen Föderativen Sowjet-Republik über die Fragen aus der Zeit des Kriegszustandes zwischen Deutschland und Rußland auf folgender Grundlage geregelt wird:	Два уряди погоджуються, що спір між Німецьким Рейхом та Російською Радянською Федеративною Соціалістичною Республікою щодо питань, що виникають під час воєнного стану між Німеччиною та Росією, буде вирішено на наступній основі:
a) Das Deutsche Reich und die R.S.F.S.R. verzichten gegenseitig auf den Ersatz ihrer Kriegskosten sowie auf den Ersatz der Kriegsschäden, d.h. derjenigen Schäden, die ihnen und ihren Angehörigen in den Kriegsgebieten durch militärische Maßnahmen einschließlich aller in Feindesland vorgenommenen Requisitionen entstanden sind. Desgleichen verzichten beiden Teile auf den Ersatz der Zivilschäden, die den Angehörigen des einen Teiles durch die sogenannten Kriegsausnahmegesetze oder durch Gewaltmaßnahmen	а) Німецький Рейх та РРФСР взаємно відмовляються від будь-яких претензій на відшкодування своїх військових витрат та компенсацію за військові збитки, тобто збитки, понесені ними та їхніми громадянами у зонах воєнних дій в результаті військових дій, включаючи всі реквізиції, здійснені на території противника. Аналогічно, обидві сторони відмовляються від будь-яких претензій на відшкодування збитків цивільному населенню, завданих громадянам однієї сторони так званими винятковими законами

staatlicher Organe des anderen Teiles verursacht worden sind. b) Die durch den Kriegszustand betroffenen öffentlichen und privaten Rechtsbeziehungen, einschließlich der Frage der Behandlung der in die Gewalt des anderen Teiles geratenen Handelsschiffe, werden nach dem Grundsatz der Gegenseitigkeit geregelt werden. c) Deutschland und Rußland verzichten gegenseitig auf Erstattung der beiderseitigen Aufwendungen für Kriegsgefangene. Ebenfalls verzichtet die Deutsche Regierung auf Erstattung der von ihr für die in Deutschland internierten Angehörigen der Roten Armee gemachten Aufwendungen. Die Russische Regierung verzichtet ihrerseits auf Erstattung des Erlöses aus von Deutschland vorgenommenen Verkäufen des von diesen Internierten nach Deutschland gebrachten Heeresgutes.	воєнного часу або актами насильства, вчиненими державними органами іншої сторони. b) Публічні та приватні правовідносини, що постраждали від воєнного стану, включаючи питання поводження з торговельними суднами, що потрапили під опіку іншої сторони, будуть вирішені за принципом взаємності. c) Німеччина та Росія взаємно відмовляються від будь-якого відшкодування своїх відповідних витрат на військовополонених. Уряд Німеччини також відмовляється від свого права на відшкодування витрат, понесених на інтернованих у Німеччині військовослужбовців Червоної Армії. Російський уряд, зі свого боку, відмовляється від права на відшкодування коштів від продажу Німеччиною військового спорядження, довезеного до Німеччини цими інтернованими.
ARTIKEL 2 Deutschland verzichtet auf die Ansprüche, die sich aus der bisherigen Anwendung der Gesetze und Maßnahmen der R.S.F.S.R. auf deutsche Reichsangehörige oder ihre Privatrechte sowie auf die Rechte des Deutschen Reiches und der	**СТАТТЯ 2** Німеччина відмовляється від усіх претензій, що виникли внаслідок попереднього застосування законів та заходів РСФСР, проти німецьких громадян або їх приватних прав, а також проти прав Німецького Рейху та його

Länder gegen Rußland sowie auf die Rechte des Deutschen Reiches und der Länder gegen Rußland sowie aus den von der R.S.F.S.R. oder ihren Organen sonst gegen Reichsangehörige oder ihre Privatrechte getroffenen Maßnahmen ergeben, vorausgesetzt, daß die Regierung der R.S.F.S.R. auch ähnliche Ansprüche dritter Staaten nicht befriedigt.	складових держав проти Росії, та проти інших заходів, вжитих РСФСР або її органами проти німецьких громадян або їх приватних прав, за умови, що уряд РСФСР також не задовольнить аналогічні претензії третіх держав.
ARTIKEL 3 Die diplomatischen und konsularischen Beziehungen zwischen dem Deutschen Reiche und der R.S.F.S.R. werden sogleich wieder aufgenommen. Die Zulassung der beiderseitigen Konsuln wird durch ein besonderes Abkommen geregelt werden.	**СТАТТЯ 3** Дипломатичні та консульські відносини між Німецьким Рейхом та РРФСР будуть негайно відновлені. Призначення консулів обома сторонами буде регулюватися окремою угодою.
ARTIKEL 4 Die beiden Regierungen sind sich ferner auch darüber einig, daß für die allgemeine Rechtsstellung der Angehörigen des einen Teiles im Gebiete des anderen Teiles und für die allgemeine Regelung der beiderseitigen Handels- und Wirtschaftsbeziehungen der Grundsatz der Meistbegünstigung gelten soll. Der Grundsatz der Meistbegünstigung erstreckt sich nicht auf die Vorrechte und Erleichterungen, die die R.S.F.S.R. einer Sowjet-Republik oder einem solchen Staate gewährt, der früher Bestandteil	**СТАТТЯ 4** Два уряди також погоджуються, що принцип режиму найбільшого сприяння застосовуватиметься до загального правового статусу громадян однієї сторони на території іншої сторони та до загального регулювання їхніх взаємних торговельних та економічних відносин. Принцип режиму найбільшого сприяння не поширюється на привілеї та пільги, надані РРФСР радянській республіці або будь-якій державі, що раніше входила до складу Російської імперії.

des ehemaligen russischen Reiches war.	
ARTIKEL 5 Die beiden Regierungen werden den wirtschaftlichen Bedürfnissen der beiden Länder in wohlwollendem Geiste wechselseitig entgegenkommen. Bei einer grundsätzlichen Regelung dieser Frage auf internationaler Basis werden sie in vorherigen Gedankenaustausch eintreten. Die Deutsche Regierung erklärt sich bereit, die ihr neuerdings mitgeteilten, von Privatfirmen beabsichtigten Vereinbarungen nach Möglichkeit zu unterstützen und ihre Durchführung zu erleichtern.	**СТАТТЯ 5** Два уряди взаємно враховуватимуть економічні потреби обох країн у дусі доброї волі. Вони проведуть попередні обговорення щодо будь-якого фундаментального міжнародного врегулювання цього питання. Уряд Німеччини заявляє про свою готовність підтримувати, наскільки це можливо, угоди, нещодавно повідомлені йому приватними компаніями, та сприяти їхньому виконанню.
ARTIKEL 6 Die Artikel 1b und 4 dieses Vertrages treten mit der Ratifikation, die übrigen Bestimmungen dieses Vertrages treten sofort in Kraft. Ausgefertigt in doppelter Urschrift in Rapallo am 16. April 1922.	**СТАТТЯ 6** Статті 1b та 4 цього Договору набувають чинності після ратифікації; решта положень цього Договору набувають чинності негайно. Вчинено у двох примірниках у Рапалло 16 квітня 1922 року.

THE DAWES PLAN (1924)

ПЛАН ДАУЕСА (1924 Р.)

Повний текст: https://germanhistorydocs.org/en/weimar-germany-1918-1933/the-dawes-plan-1924

PART I We have approached our task as business men anxious to obtain effective results. We	*ЧАСТИНА І* Ми підійшли до нашого завдання як бізнесмени, які прагнуть отримати ефективні

have been concerned with the technical, not the political aspects of the problem presented to us. We have recognized, indeed, that political considerations necessarily set certain limits within which the solution must be found if it is to have any chance of acceptance. To this extent, and this extent only, we have borne them in mind.

[…]

The committee has had to consider to what extent the balancing of the budget and stabilization of the currency could be re-established permanently in Germany as she actually is at the present moment, with limitations as to her fiscal and economic rights over a part of her area.

We should say at the outset we have been unable to find any practical means for insuring permanent stability in the budget of currency under these conditions, and we think it unlikely that such means exist. The solution of the double problem submitted to us implies, indeed, restoration of Germany's credit, both externally and internally, and it has appeared to us impossible to provide for this restoration under the conditions mentioned. We have therefore been compelled to make the assumption that the fiscal and

результати. Ми були стурбовані технічними, а не представлені нам політичні аспекти проблеми. У нас є дійсно, визнав, що політичні міркування обов'язково встановлюють певні межі, в яких має бути знайдено рішення, якщо воно має мати будь-які шанси на прийняття. В такому обсязі, і тільки в цьому обсязі, ми їх врахували.

[...]

Комітету довелося розглянути, якою мірою балансування бюджет і стабілізацію валюти можна відновити постійно в Німеччині, якою вона є зараз, з обмеженнями щодо її фіскальних та економічних прав на частину її площа.

Ми повинні сказати, що на початку ми не змогли знайти жодного практичні засоби для забезпечення постійної стабільності в бюджеті валюта за цих умов, і ми вважаємо малоймовірним, щоб така засоби існують. Рішення подвійної проблеми, поданої нам дійсно, передбачає відновлення кредиту Німеччини, як ззовні і внутрішньо, і нам це виявилося неможливим забезпечити ця реставрація за згаданих умов. Тому ми маємо був змушений зробити припущення, що фіскальний та економічний єдність Рейху буде відновлено. Весь наш звіт базується на ця гіпотеза.

economic unity of the Reich will be restored. Our whole report is based on this hypothesis.

[…]

The task would be hopeless if the present situation in Germany accurately reflected her potential capacity. Proceeds from Germany's national production could not in that case enable her both to meet her national needs and insure payment of her foreign debts.

But Germany's growing and industrious population, her great technical skill, the wealth of her material resources, the development of her agriculture on progressive lines, her eminence in industrial science, all these factors enable us to be hopeful with regard to her future production. Further, since 1919 the country has been improving its plant equipment. Experts specially appointed to examine the railways have shown in their report that expense has not been spared in improving the German railway system. Telephone and telegraph communications have been assured with the help of the most modern appliances. Harbors and canals have likewise been developed. Lastly, the industrialists have been enabled further to

[...]

Завдання було б безнадійним, якби нинішня ситуація в Німеччині точно відображала її потенційну здатність. Надходження від Німеччини національне виробництво в такому випадку не могло дозволити їй обом зустрітися її національні потреби і страхувати виплату зовнішніх боргів.

Але зростаюче та працьовите населення Німеччини, її велике технічна майстерність, багатство її матеріальних ресурсів, розвиток її сільського господарства на прогресивних лініях, її видатність у промислова наука, усі ці фактори дозволяють нам сподіватися з огляду на її майбутнє виробництво. Далі з 1919 року країна має удосконалює обладнання заводу. Експерти, спеціально призначені для огляньте залізниці, показали у своєму звіті, що витрати ні був пощадений для вдосконалення німецької залізничної системи. Телефон і телеграфний зв'язок забезпечено за допомогою більшості сучасна техніка. Також були розроблені гавані та канали. Нарешті, промисловцям вдалося ще більше збільшити повністю сучасні заводи, які зараз адаптовані в багатьох галузях промисловості виробляти більший вихід, ніж до війни.

Тому Німеччина добре забезпечена ресурсами, які вона має володіє та засоби їх

increase the entirely modern plants which now are adapted in many industries to produce a greater output than before the war.

Germany therefore is well equipped with the resources she possesses and the means of exploiting them on a large scale. When the present credit shortage has been overcome she will be able to resume a favored position of activity in a world where normal conditions of exchange gradually are being restored. Without undue optimism it may be anticipated that Germany's production will enable her to satisfy her own requirements and to raise the amounts contemplated in this plan for reparation obligations. The restoration of her financial situation and her currency, as well as the world's return to a sound economic position, seem to us the essential but adequate conditions for obtaining this result.

We propose to deal in the first place with the currency problem. The present financial and currency position of Germany is stated in Part II. It will be seen that by means of the rentenmark stability has been attained for a few months, but on a basis which in the absence of other measures can only be temporary. The committee proposes the

експлуатації у великих масштабах. Коли нинішню нестачу кредитів вдалося подолати, що вона зможе відновіть сприятливу позицію діяльності у світі, де це нормально поступово відновлюються умови обміну. Без зайвого можна очікувати оптимізму, що виробництво Німеччини дозволить їй задовольнити власні вимоги та зібрати суми у цьому плані передбачено зобов'язання щодо відшкодування. The відновлення її фінансового становища та її валюти, а також повернення світу до здорового економічного становища здається нам таким істотні, але адекватні умови для отримання цього результату.

Ми пропонуємо в першу чергу розібратися з валютною проблемою. Поточна фінансова та валютна позиція Німеччини вказана в Частина II. Буде видно, що за допомогою стабільності ренти було досягнуто протягом кількох місяців, але на основі, яка в відсутність інших заходів може бути лише тимчасовою. Комітет пропонує заснувати новий емісійний банк у Німеччині або крім того, реорганізація Рейхсбанку як необхідна агентство зі створення в Німеччині єдиної і стабільної валюти. Такого валюта, вважає комітет, необхідна для відновлення фінансів Німеччини, збалансування її бюджету та

establishment of a new bank of issue in Germany or, alternatively, a reorganization of the Reichsbank as an essential agency for creating in Germany a unified and stable currency. Such a currency, the committee believes, is necessary for the rehabilitation of Germany's finances, balancing of her budget and restoration of her foreign credit.

[…]

We repudiate, of course, the view that Germany's full domestic demands constitute a first charge on her resources and that what is available for her treaty obligations is merely the surplus revenue that she may be willing to realize, but at the same time, if the prior obligation for reparation that is fixed for Germany to pay, together with an irreducible minimum for her own domestic expenditure, make up in a given year a sum beyond her taxable capacity, then budget instability at once ensues and currency stability is also probably involved. In that event an adjustment of treaty obligations of years is obviously the only course possible. The amount that can safely be fixed for reparation purposes tends, therefore, to be the difference between the maximum revenue and the

відновлення її іноземного кредиту.

[...]

Звичайно, ми відкидаємо думку про те, що Німеччина повністю внутрішня вимоги становлять першу плату за її ресурси, і що таке для її договірних зобов'язань доступний лише надлишок доходу що вона може бути готова усвідомити, але водночас, якщо попереднє зобов'язання щодо відшкодування, встановлене для сплати Німеччиною, разом із незнижуваним мінімумом для її власного домашнього господарства витрати складають у певному році суму, що перевищує її оподатковувану потужності, потім відразу виникає нестабільність бюджету та валюти ймовірно, також задіяна стабільність. У цьому випадку коригування договірні зобов'язання років, очевидно, є єдиним можливим шляхом. Сума, яку можна безпечно зафіксувати для цілей відшкодування, має тенденцію отже, бути різницею між максимальним доходом і мінімальні витрати на власні потреби Німеччини.

[...]

Ми повністю визнаємо як необхідність, так і справедливість збереження принцип, втілений у договорі, згідно з яким виплати Німеччини повинні збільшуйтеся разом із

minimum expenditure for Germany's own needs.

[…]

We fully recognize both the necessity and justice of maintaining the principle embodied in the treaty that Germany's payments should increase with what may prove to be the increase of her future capacity. We also recognize that the estimate now made once for all might well underestimate this and that it is both just and practicable that the Allies should share any increased prosperity. All that we regard as essential as a condition of stabilization is that any such increased demands to correspond with increasing capacity should be determined by a method which is clearly defined in the original settlement and which is capable of automatic or at least professional, impartial and practically indisputable application.

[…]

We have done our utmost to apply the principle of commensurate taxation.

It is not open to dispute as a simple principle of justice, and it is contemplated by the treaty that the German people should be placed under a burden of taxation at least as heavy as that borne by the peoples of the allied countries. No single

тим, що може виявитися збільшенням її майбутнього ємність. Ми також визнаємо, що оцінка тепер зроблена раз на все цілком може недооцінити це і те, що це і справедливо, і практично, що союзники повинні розділити будь-яке зростання добробуту. Все, що ми вважаємо важливою умовою стабілізації, є що будь-яке таке підвищення вимагає відповідності зі збільшенням потужність повинна визначатися методом, який чітко визначений у первинному поселенні і який здатний до автоматичного або при найменш професійний, неупереджений і практично незаперечний аплікація.

[...]

Ми зробили все можливе, щоб застосувати принцип співмірності оподаткування.

Він не є відкритим для суперечок як простий принцип справедливості, і договір передбачає, що німецький народ повинен бути покладено на тягар оподаткування, принаймні такий же важкий, як той, який несе народи країн-союзників. Жодна людина в Німеччині, незалежно від того, чи виступає як окрема особа, чи представляє будь-яку частину нація не прийняла цей принцип, коли він був прямо поставлено йому. Будь-яке обмеження щодо нього, якщо воно є, повинно бути обмеженням практичності та загальноекономічною

person in Germany, whether speaking as an individual or representing any section of the nation, has failed to accept that principle when it has been squarely put to him. Any limitation upon it, if there is one, must be a limitation of practicability and general economy expediency in the interest of the Allies themselves. Obviously it is morally sound and it would be clearly repugnant to all sense of natural justice that the taxpayers of the countries with large important regions devastated by the war should bear the burden of restoring them while the taxpayers of Germany, on whose territory the war caused no comparable devastation, escape with a lighter burden.

[…]

There has been a tendency in the past to confuse two distinct though related questions, viz.: First, the amount of revenue Germany can raise available for the reparation account, and, second, the amount which can be transferred to foreign countries. The funds raised and transferred to the Allies on the reparation account cannot in the long run exceed the sums which the balance of payments makes it possible to transfer without currency and budget

доцільністю в інтерес самих союзників. Очевидно, це морально здорово і це було б явно огидно для будь-якого почуття природної справедливості що платники податків країн з великими важливими регіонами спустошені війною повинні нести тягар їх відновлення платників податків Німеччини, на території якої війна спричинила не подібне спустошення, втеча з легшим тягарем.

[...]

У минулому існувала тенденція плутати два різних хоча пов'язані питання, а саме: По-перше, сума доходу Німеччина може залучити доступний для рахунку відшкодування, і, по-друге, сума, яку можна перерахувати іноземним державам. Фонди піднято та передано союзникам на рахунок репарацій у довгостроковій перспективі не може перевищувати суми платіжного балансу дає можливість переказу без валюти та бюджету виникає нестабільність. Але цілком очевидно, що сума в профіцит бюджету, який можна збільшити за рахунок оподаткування, не обмежується цілком окреме питання умов зовнішньої передачі. Ми запропонуйте чітко розрізнити дві проблеми, і по-перше вирішити проблему максимального профіциту

instability ensuing. But it is quite obvious that the amount of the budget surplus which can be raised by taxation is not limited by the entirely distinct question of conditions of external transfer. We propose to distinguish sharply between the two problems, and first deal with the problem of the maximum budget surplus and afterward with the problem of payment to the Allies. In the past the varying conclusions formed as to Germany's capacity have often depended upon which of these two methods has been chosen.

[…]

Above all, we recommend our proposal for these reasons: It adjusts itself automatically to realities. The burden which should rest upon the German taxpayer should in justice so obviously be commensurate with that borne by the allied taxpayer that in our view nothing but the most compelling and proved necessity should operate to make it lighter.

[…]

With these principles in mind we recommend Germany should make payment from the following sources: (a) from her ordinary budget, (b) from railway bonds and transport tax, (c) from industrial debentures.

бюджету і далі з проблемою оплати союзникам. У минулому різноманітні сформовано висновки щодо Німеччини's ємність часто залежала від який з цих двох методів було обрано.

[...]

Перш за все, ми рекомендуємо нашу пропозицію з цих причин: це автоматично налаштовується на реальність. Тягар, який повинен покладайтеся на те, що німецький платник податків має бути справедливим відповідно до того, що несе союзний платник податків, який, на нашу думку не повинно діяти нічого, крім найпереконливішої та доведеної необхідності щоб зробити його легшим.

[...]

Маючи на увазі ці принципи, ми рекомендуємо Німеччині оплата з наступних джерел: (*a*) з її звичайного бюджету, (*b*) від залізничних облігацій та транспортний податок, (*c*) від промислові боргові зобов'язання.

[...]

Комітет був вражений справедливістю та бажаність вимагати як внесок у репараційні виплати від німецької промисловості сума не менше 5 000 000 000 золотих марок бути представлені першими іпотечними облігаціями на 5 відсотків відсотки та 1 відсоток потопаючого фонду на рік. Ця сума облігацій менше загального

[…]

The committee has been impressed with the fairness and desirability of requiring as a contribution to reparation payments from German industry a sum of not less than 5,000,000,000 gold marks to be represented by first mortgage bonds bearing 5 per cent interest and 1 per cent sinking fund per annum. This amount of bonds is less than the total debt of industrial undertakings in Germany before the war. Such indebtedness has for the most part been discharged by nominal payments in depreciated currency or practically extinguished. In addition, the industrial concerns have profited in many ways through the depreciated currency, such as the long-delayed payment of taxes by subsidies granted and advances made by the German Government and by depreciation of emergency money which they have issued. On the other hand, it is incontestably true that there have also in many instances resulted losses through the depreciation of currency from the sale of output at fixed prices and in other ways.

[…]

Realizing the depletion of the liquid capital supply in

боргу промислових підприємств Німеччини перед війною. Така заборгованість здебільшого була погашені номінальними платежами в знеціненій валюті або практично згасла. Крім того, промислові концерни мають багато в чому отримав прибуток через знецінену валюту, наприклад давно відстрочена сплата податків наданими субсидіями та зробленими авансами урядом Німеччини та знеціненням екстрених грошей які вони видали. З іншого боку, це беззаперечно правда це також у багатьох випадках призвело до збитків через знецінення валюти від продажу продукції за фіксованими цінами та іншими способами.

[...]

Усвідомлюючи виснаження ліквідної пропозиції капіталу в Німеччині і щоб був передбачений період для його відновлення рекомендувати відсотки на 5 000 000 000 боргових зобов'язань вище згадується, що повністю скасовано протягом першого року, що відсотки протягом другого року становлять 2½ відсотків, протягом третього року рік 5 відсотків, а потім 5 відсотків, плюс 1 відсоток занурення фонд. [...]

Germany and that a period should be provided for its recuperation we recommend that the interest on the 5,000,000,000 of debentures above referred to be waived entirely during the first year, that the interest during the second year be 2½ per cent, during the third year 5 per cent, and thereafter 5 per cent, plus 1 per cent sinking fund. […]

REPORT OF THE COMMITTEE OF EXPERTS ON REPARATIONS, PARIS, 1929
ЗВІТ КОМІСІЇ ЕКСПЕРТІВ З РЕПАРАЦІЙ, ПАРИЖ, 1929 Р.

Повний текст: https://fraser.stlouisfed.org/title/annual-report-secretary-treasury-state-finances-194/annual-report-secretary-treasury-state-finances-fiscal-year-ended-june-30-1929-appendices-5575?page=83

ЗВІТ КОМІСІЇ ЕКСПЕРТІВ З РЕПАРАЦІЙ
(Париж, 7 червня 1929 року)
Голова Комісії: Овен Д. Юнг (Owen D. Young)

ПРЕАМБУЛА ТА МЕТА

Комісія експертів, призначена урядами Бельгії, Великої Британії, Німеччини, Італії, Франції, Японії та Сполучених Штатів Америки, зібралася в Парижі для розробки пропозицій щодо остаточного та підсумкового

врегулювання проблеми репарацій Німеччини, замінивши тимчасовий режим Плану Дауеса (1924 р.).

РОЗДІЛ І. ПРИЗНАЧЕННЯ, СКЛАД ТА МЕТОДИКА РОБОТИ КОМІСІЇ

1. Призначення (Appointment)

Комісія була створена на виконання рішення, ухваленого в Женеві 16 вересня 1928 року представниками урядів Бельгії, Франції, Великої Британії, Німеччини, Італії та Японії, згідно з яким було домовлено про «повне й остаточне врегулювання репараційної проблеми» та про створення для цієї мети Комісії фінансових експертів, призначених шістьма вказаними урядами та урядом Сполучених Штатів Америки.

Згодом вищезазначені уряди визначили завдання Комісії у наступних термінах:

«Німецький уряд та уряди Allied Powers (Держав-союзниць) погодилися призначити Комісію фінансових експертів для розробки пропозицій щодо повного й остаточного врегулювання репараційної проблеми; ці пропозиції мають включати розробку завершеного плану для розв'язання німецьких репараційних зобов'язань на умовах, які дозволили б забезпечити як здійснення цих виплат, так і їх переказ Німеччиною».

2. Склад (Constitution)

Комісія була сформована з наступних членів та їхніх заступників:

Від Бельгії:

М. Еміль Франкі (M. Émile Francqui), М. Каміль Ґутт (M. Camille Gutt);

Заступники: М. Еннессінес (M. Hennessy), М. Еміль Дігнбек (M. Émile Digneffe).

Від Франції:

М. Еміль Моро (M. Émile Moreau), М. Жан Пармантьє (M. Jean Parmentier);

Заступники: М. Морис Фрер (M. Maurice Frère), М. П'єр Кесне (M. Pierre Quesnay).

Від Німеччини:

Д-р Гіалмар Шахт (Dr. Hjalmar Schacht), Д-р Людвіг Кастль (Dr. Ludwig Kastl);

Заступники: Д-р Альберт Вьоглер (Dr. Albert Vögler) (пізніше замінений д-ром Куртом Фраєром), Д-р Клеменс Ламерс (Dr. Clemens Lammers).

Від Великої Британії:

СЕР Джосія Стамп (Sir Josiah Stamp), СЕР Сесіл Бадд (Sir Cecil Budd);

Заступники: СЕР Чарльз Аддіс (Sir Charles Addis), СЕР Артур Солтер (Sir Arthur Salter).

Від Італії:

Синьйор Альберто Піреллі (Signor Alberto Pirelli), Синьйор Фульвіо Сувіч (Signor Fulvio Suvich);

Заступники: Синьйор Джузеппе Б'янкіні (Signor Giuseppe Bianchini), Синьйор Маріо Альберті (Signor Mario Alberti).

Від Японії:

М. Кінго Камо (Mr. Kingo Kamo), М. Дзіносуке Іноуе (Mr. Jinosuke Inoue);

Заступники: М. Сейхіро Чіба (Mr. Seiichiro Chiba), М. Тейдзі Секіне (Mr. Teiji Sekine).

Від Сполучених Штатів Америки:

М. Овен Д. Юнг (Mr. Owen D. Young), М. Дж. П. Морґан (Mr. J. P. Morgan);

Заступники: М. Томас Н. Перкінс (Mr. Thomas N. Perkins), М. Томас В. Ламонт (Mr. Thomas W. Lamont).

Комісія одноголосно обрала пана Овена Д. Юнга своїм Головою.

3. Методика роботи (Means of Work)

Комісія розпочала свої засідання в Парижі 11 лютого 1929 року та безперервно продовжувала роботу протягом майже чотирьох місяців.

Для виконання покладених на неї завдань Комісія створила підкомітети з вивчення окремих спеціальних питань, зокрема:

щодо заснування нового банку для здійснення міжнародних розрахунків;

щодо визначення обсягу, строків та умов виплати німецьких ануїтетів;

щодо комерціалізації та мобілізації частини репараційного боргу;

щодо остаточної ліквідації контрольних органів, створених за Планом Дауеса.

Усі рішення та рекомендації, що містяться в цьому Звіті, були ухвалені Комісією одноголосно.

Розділ II. Банк міжнародних розрахунків (Bank for International Settlements – BIS)

Заснування: Створення незалежного міжнародного банку з штаб-квартирою в Базелі (Швейцарія).

Функції:

1. Виконання обов'язків депозитарію та розрахункового агента для прийому, обліку та розподілу репараційних платежів.

2. Заміна Репараційної комісії та Постійного комісара з репараційних виплат у Берліні.

3. Сприяння розвитку міжнародного співробітництва центральних банків.

Розділ III. Розмір та графік ануїтетів (щорічних платежів)

Строк виплат: 59 років (з 1 вересня 1929 року до 31 березня 1988 року).

Загальна сума: Скорочена з номінальних 132 млрд до 112 млрд золотих марок (еквівалент ~26,3 млрд доларів США).

Середній щорічний ануїтет: Становить 2050,6 мільйона золотих марок на рік.

Розділ IV. Поділ ануїтетів на безумовні та відстрочувані

1. Безумовна (невідкладна) частка:

Становить 660 мільйонів золотих марок на рік.

Виплачується обов'язково у іноземній валюті без права уряду Німеччини на затримку чи відстрочку за будь-яких умов.

500 млн марок з цієї суми закріплюються за Францією для забезпечення відбудови її зруйнованих регіонів.

2. Відстрочувана (умовна) частка:

Решта суми (~1 390 млн марок на рік).

Німецькому уряду надається право у разі виникнення загрози стабільності національної валюти (рейхсмарки)

заперечувати проти переказу цієї частини боргу у іноземну валюту або відстрочити виплату основного капіталу на термін до 2 років.

Розділ V. Джерела покриття виплат

1. Німецькі державні залізниці (Deutsche Reichsbahn): Надання спеціального податку/збору на залізницю для забезпечення безумовної частки ануїтету (660 млн марок). Скасовується прямий іноземний контроль над залізницею.

2. Загальний бюджет Німецької Держави: Решта щорічного ануїтету виплачується безпосередньо з державного бюджету Німеччини.

Розділ VI. Зв'язок із міжсоюзницькими військовими боргами (Out-Payments)

Структура німецьких ануїтетів після 1966 року повністю прив'язується до виплат, які союзники (Велика Британія, Франція, Італія, Бельгія) мусять здійснювати Казначейству США за військовими кредитами Першої світової війни. У разі зменшення американських вимог до союзників, репараційний борг Німеччини автоматично скорочується на відповідний відсоток.

Розділ VII. Розподіл платежів між державами-кредиторами

Розподіл репараційних надходжень здійснюється за наступною відсотковою шкалою:

Франція: ~52,7%

Велика Британія: ~20,6%

Італія: ~11,1%

Бельгія: ~4,5%

Японія, Югославія, Румунія, Греція, Португалія, США: решта відсотків.

Розділ VIII. Натуральні репарації (Reparations in Kind)

Поступове скорочення поставок товарів (вугілля, промислове обладнання) у рахунок репарацій протягом 10 років із повним їх припиненням до 1939 року.

Розділ IX. Ліквідація минулого та відновлення суверенітету

Повне скасування зовнішнього фінансового контролю над Веймарською республікою.

Ліквідація Репараційної комісії, Організації залізничного контролю та посади Генерального агента з репарацій (Сеймура Паркера Ґілберта).

Дострокове виведення окупаційних військ Союзників із Рейнської області (Рейнська деокупація).

Розділ X. Комерціалізація та мобілізація

Перетворення частини безумовного боргу Німеччини у відкриті облігації та цінні папери, які Банк міжнародних розрахунків може розміщувати на приватних міжнародних фінансових ринках.

Розділ XI–XII. Заключні положення та підписи

Угода набирає чинності після ратифікації відповідними урядами та підписання Гаазьких угод 1929–1930 рр.

ОСНОВНІ ДОДАТКИ ДО ПЛАНУ (ANNEXES)

Додаток I: Статут та принципи діяльності Банку міжнародних розрахунків (BIS).

Додаток II: Порядок та механізми здійснення валютних переказів.

Додаток III: Спеціальні фінансові коригування між країнами-кредиторами.

Додаток IV: Графік розподілу 660 мільйонів безумовного ануїтету.

Додаток V: Таблиця повного графіка щорічних виплат з 1929 по 1988 рік.

Додаток VI: Докладна схема покриття міжсоюзницьких боргів.

Додаток VII: Звільнення та повернення німецьких активів за кордоном.

Додаток VIII: Порядок створення Консультативного комітету у разі виникнення валютної кризи в Німеччині.

ПІДПИСАНТИ ДОКУМЕНТА (Підписи голів делегацій)

Сполучені Штати Америки: Овен Д. Юнг (Owen D. Young), Дж. П. Морґан (J. P. Morgan)

Німеччина: Гіалмар Шахт (Hjalmar Schacht), Людвіг Кастль (Ludwig Kastl)

Велика Британія: Джосія Стамп (Josiah Stamp), Сесіл Бадд (Cecil Budd)

Франція: Еміль Моро (Émile Moreau), Жан Пармантьє (Jean Parmentier)

Італія: Альберто Піреллі (Alberto Pirelli), Фульвіо Сувіч (Fulvio Suvich)

Бельгія: Еміль Франкі (Émile Francqui), Каміль Ґутт (Camille Gutt)

Японія:

Кінго Камо (Kingo Kamo), Дзіносуке Іноуе (Jinosuke Inoue)

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

Які обставини призвели до окупації франко-бельгійськими військами Рурської області у січні 1923 р.?

З якою метою у грудні 1923 р. було створено два комітети експертів?

Яка була різниця між завданнями комітету Реджинальда Маккени та комітету Чарльза Дауеса?

Які три основні категорії ресурсів за Планом Дауеса мали наповнювати репараційний фонд Німеччини?

Чому західні уряди розглядали економічну стабілізацію Німеччини за Планом Дауеса як бар'єр проти комуністичної загрози та спробу спростувати радянські пророцтва про неминучий крах капіталістичної системи?

Які були геополітичні наслідки Рапалльського договору між Німеччиною та Радянською Росією, укладеного 16 квітня 1922 р.?

Які міжнародно-правові зміни принесло підписання Німеччиною Локарнських угод у 1925 р. з провідними державами Заходу?

ТЕМА 1.4. ІДЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ НАЦИСТСЬКОЇ НІМЕЧЧИНИ.

1. Расова теорія та вищість «арійців».
2. Концепція «Життєвого простору» (Lebensraum)
3. Антисемітизм та боротьба з «жидо-більшовизмом».
4. Ревізіонізм та Пангерманізм.
5. Соціал-дарвінізм та культ війни.

Зовнішня політика нацистської Німеччини виростала з ідеології, у якій реванш за Версаль, расова ієрархія та ідея територіальної експансії були пов'язані в єдину програму дії. Для нацистського керівництва міжнародні відносини не були простором компромісу: вони трактувалися як боротьба рас і держав за виживання, ресурси та панування.

1. Расова теорія та вищість «арійців»

Формування расової теорії на межі XIX–XX ст. спиралося на ідеологічне підґрунтя популярних тоді концепцій соціал-дарвінізму (де розвиток суспільства трактувався як біологічна боротьба за виживання) та географічного детермінізму. Безпосередньою основою для появи агресивного шовіністичного націоналізму міжвоєнного періоду стали расистські теорії Ж. А. де Гобіно XIX ст., а також ідеї інтегрального націоналізму Ш. Морраса та М. Барреса.

В ідеології німецького нацизму расовий фактор отримав визначальне значення: історія людства розглядалася як безперервна біологічна боротьба рас за

виживання, а ключем до успіху проголошувалося збереження чистоти крові й повернення до корінних расових цінностей. Прихильники нацизму стверджували, що люди так званої «германської крові» є «вищою расою», покликаною підкорювати, панувати та знищувати інші народи.

У книзі «Майн Кампф» Адольф Гітлер розділив людство на три класи: засновників (творців) культури, її носіїв (Kulturträger) та руйнівників культури (Kulturzerstörer).

Роль творця або засновника цивілізації віддавалася виключно «арійцю». Автор проголошував, що вся сучасна людська культура, мистецтво, наука та техніка є майже повністю творчим продуктом арійської раси. Арієць називався «Прометеєм людства», з чийого чола злітає божественна іскра генія, і без якого людство зануриться в темряву, а культура згасне.

Визначальною рисою арійця проголошувалися не стільки його розумові здібності, скільки вища готовність жертвувати особистими інтересами та життям заради спільноти. Ця якість визначалася як шляхетна форма самозбереження та істинного «ідеалізму».

На противагу арійцю ставився єврей, який визначався як найсильніший контраст і загроза расовому виживанню. Нацистська теорія заперечувала, що єврей є кочівником (номінально кочівники мають відношення до праці), і таврувала його як «паразита» в тілі інших народів, який шукає новий живильний простір.

Перші культури, за цією теорією, виникали там, де арієць підкорював «нижчі народи» і використовував їх як «перший технічний інструмент» під своїм командуванням.

У нацистській расовій теорії змішування крові (Blutsvermischung) визначалося як єдина причина занепаду і загибелі всіх великих культур минулого.

Відмова від збереження чистоти крові й змішування з підкореними народами трактувалися як першородний гріх, що веде до втрати творчих здібностей, фізичного та розумового виродження. Народи, за твердженням Гітлера, гинуть не від програних воєн, а через втрату сили опору, притаманної лише чистій крові.

Для запобігання «забрудненню арійської крові» у вересні 1935 р. в Німеччині ухвалили Нюрнберзькі расові закони («Про громадян рейху» та «Про захист німецької крові й честі»). Вони позбавляли «неарійців» (насамперед євреїв) громадянства та забороняли їм шлюби й статеві стосунки з арійцями. Аналогічні расові закони, що оголошували «чисту арійську італійську расу» вищою за інші, з'явилися в Італії у 1937–1938 рр.

Нацистське керівництво поширювало расову нерівність навіть на власне суспільство. У промовах Гітлер поділяв німецький народ на дві нерівні частини: 1) чисті арійці: наділені якостями «панів» (господ), які мають виключне право на владу в країні; 2) нечисті елементи: більшість німців, які представляють «жіночний елемент» суспільства, що за своєю природою жадає підпорядкуватися жорсткому керівництву абсолютного володаря.

2. Концепція «Життєвого простору».

Концепція «життєвого простору» (нім. Lebensraum) була одним із центральних ідеологічних стовпів германського нацизму, що визначала його зовнішню та расову політику.

Цей світогляд безпосередньо формувався під впливом популярних наприкінці XIX – на початку XX ст. теорій соціального дарвінізму (де історія людства розглядалася як біологічна боротьба рас за існування) та географічного детермінізму (де географічний простір визначав долю націй). Нацисти вважали війни та насильство природними станами людства, а мир – лише тимчасовою перервою між ними.

У праці «Майн Кампф» Адольф Гітлер наголошував, що першочерговим завданням держави є встановлення «здорової, природної, життєвої пропорції» між кількістю населення та площею й якістю територій.

Здоровим вважалося лише таке співвідношення, яке повністю забезпечувало прогодування нації продуктами її власної землі. Будь-яке інше становище вважалося ненормальним, шкідливим і таким, що врешті-решт призведе народ до фізичного знищення.

Нацистське керівництво стверджувало, що Німеччина перенаселена й нездатна прогодувати себе власними силами. Гітлер заявляв: «Немислимо забезпечити наш народ харчуванням на скільки-небудь тривалий термін на площі у 470 тисяч або навіть 570 тисяч квадратних кілометрів... Не можна вічно миритися з цим браком простору, бо це призведе до загибелі нашого народу».

Тому єдиним безальтернативним рішенням проголошувалося фізичне розширення території.

Розмір території держави оцінювався нацистами не лише з продовольчого боку, а й з військового та загальнополітичного поглядів.

Великі простори були необхідні для надійного захисту держави, оскільки військова сила значною мірою визначалася воєнно-географічними факторами. Лише володіння достатньо великим простором на планеті проголошувалося гарантом справжньої свободи буття нації.

Основним простором для розвитку «арійської нордичної раси» (до якої нацисти зараховували німців) була визначена Східна Європа.

Східні завоювання здійснювалися головно з метою розширення «життєвого простору» Німеччини та набуття нею додаткових ресурсів.

Окуповані території СРСР та Польщі нацисти розглядали виключно як колоніальні землі, що підлягають заселенню німецькими колоністами.

Нацисти вважали абсолютно виправданим загарбання територій, заселених іншими, на їхню думку, «неповноцінними» народами, з метою забезпечення простору для розвитку німців. Місцеве населення на цих територіях підлягало частковому фізичному знищенню, депортації та заміні німецькими поселенцями, що призвело до масштабних репресій під час війни.

3. Антисемітизм та боротьба з «жидо-більшовизмом»

Концепт «жидо-більшовизму» (або «єврейсько-більшовицької змови») був одним із центральних пропагандистських та ідеологічних інструментів у міжвоєнній Європі та під час Другої світової війни, у якому штучно об'єднувалися расовий антисемітизм та радикальний антикомунізм.

В основі націонал-соціалістичної ідеології лежав радикальний расизм, який розглядав історію як постійну біологічну боротьбу рас за виживання. Поразка Німеччини в Першій світовій війні та поширення ліберальних і лівих ідей трактувалися нацистами виключно як наслідок руйнівного єврейського впливу.

Адольф Гітлер у «Майн Кампф» прямо проголошував марксизм штучним єврейським вченням, створеним для ліквідації природної расової ієрархії та нівелювання ролі видатних особистостей. На думку нацистських теоретиків, євреї використовували марксистську ідеологію та профспілковий рух не для допомоги робітникам, а для знищення національних економік і підкорення народів, перетворюючи їх на «слухняне стадо».

Офіційна програма НСДАП вимагала свободи віросповідань лише доти, доки вони не загрожували німецькій расі, і декларувала безальтернативну боротьбу з «єврейсько-матеріалістичним духом всередині та поза нами».

У геополітичній доктрині нацизму особливе місце посідало твердження, що Радянський Союз (більшовицька Росія) є уособленням єврейського панування:

Гітлер заявляв, що Російська імперія століттями існувала й зберігала міцність виключно завдяки її «германському ядру» у вищих керівних верствах. За твердженням лідера нацистів, більшовицька революція призвела до повного винищення цієї германської еліти, місце якої зайняли євреї.

Нацистська теорія стверджувала, що євреї за своєю природою не здатні самостійно утримувати державу, будучи «ферментом дезорганізації». Звідси робився висновок: «кінець єврейського панування в Росії буде також кінцем Росії як держави», а радянський більшовизм є лише спробою єврейства у XX столітті завоювати світове панування.

Штамп про «єврейсько-більшовицьку змову» використовувався керівництвом Третього рейху для легітимації та морального виправдання війни на знищення проти СРСР:

Нацисти розглядали війну проти Радянського Союзу не як звичайний збройний конфлікт, а як расову війну за «життєвий простір» (Lebensraum). У березні 1941 року генерал Альфред Йодль у «Особливих інструкціях» до плану «Барбаросса» зазначив: «більшовицько-єврейська інтелігенція має бути знищена, оскільки досі вона була "угнетателем" народу».

2 липня 1941 р. шеф Головного управління імперської безпеки Рейнхард Гейдрих видав наказ, згідно з яким

обов'язковій страті на окупованих територіях підлягали «всі функціонери Комінтерну... та євреї, які обіймають партійні та державні посади».

Саме з початком війни проти СРСР антисемітські переслідування переросли в систематичну державну програму повного фізичного знищення єврейського народу («остаточне вирішення єврейського питання»). Спеціальні айнзатцгрупи СС розпочали масові страти євреїв у Литві, Білорусі та Україні. Символом цього геноциду стала трагедія в Бабиному Яру в Києві, де за короткий час було винищено десятки тисяч євреїв.

Уявлення про більшовизм як про виключно «єврейський уряд» використовували не лише німецькі націонал-соціалісти, а й інші військові та політичні рухи, що протистояли радянській владі:

Під час Громадянської війни в Росії ідеологи «Білого руху» у своїх зверненнях до червоноармійців закликали припинити боротьбу за «комісародержавіє» та «брехливу владу Альфельбаумів (Зінов'єв), Бронштейнів (Троцький), Розенфельдів (Каменєв), Нахамнесів (Стеклов)...». Вони стверджували, що більшовики намагаються насадити «Інтернаціонал», аби російськими багатствами могли розпоряджатися «не росіяни, а всілякі пройдисвіти».

Хоча нацистська пропаганда до останніх днів таврувала СРСР як «жидо-більшовицьку» державу, у повоєнному Радянському Союзі (особливо у 1948–1953 рр.) сталінський режим сам перейшов до політики державного антисемітизму:

4. Ревізіонізм та Пангерманізм.

Ревізіонізм та пангерманізм складали ідеологічний фундамент зовнішньої політики нацистської Німеччини, слугуючи водночас інструментами мобілізації німецького суспільства та виправданням для майбутньої агресії.

Реваншистські та ревізіоністські настрої в Німеччині виникли одразу після Першої світової війни як реакція на Версальський мирний договір, який німці сприймали як несправедливий «диктат». За його умовами Німеччина втратила 1/8 своєї території, а понад 6,5 мільйонів німців опинилися за кордоном. Права опозиція Веймарської доби активно пропагувала міф про те, що країна програла війну лише через зраду політиків, які підписали цей договір.

Другий пункт програми «25 пунктів» нацистської партії (оприлюдненої у 1920 р.) прямо вимагав скасування умов Версальського та Сен-Жерменського мирних договорів і повернення Німеччині рівноправності у відносинах з іншими націями.

Після приходу до влади у 1933 р. нацисти зробили ревізію Версальських обмежень своїм першочерговим завданням. Німеччина демонстративно вийшла з Ліги Націй та Міжнародної конференції з разоруження (1933 р.), повернула Саар за результатами плебісциту (1935 р.), запровадила загальний військовий обов'язок (1935 р.) та в односторонньому порядку ремілітаризувала Рейнську демілітаризовану зону (1936 р.), що одночасно розірвало і Версальський, і Локарнські договори.

Перший пункт програми НСДАП вимагав «об'єднання всіх німців на основі права самоопределення народів у

Велику Німеччину». Цей принцип використовувався для виправдання анексії сусідніх територій, де компактно проживало німецькомовне населення.

Австрія історично розглядалася пангерманістами як невід'ємна частина німецького простору через узи мови, культури та старих союзів. Її приєднання до Третього рейху стало першим масштабним кроком до реалізації пангерманської програми.

Нацистська пропаганда та Судето-немецка партія Конрада Генлейна штучно роздмухували тему «гноблення» трьох мільйонів судетських німців у Чехословаччині. За Мюнхенською угодою Велика Британія та Франція погодилися передати Судетську область Німеччині.

Мемельський округ (Клайпеда), втрачений Німеччиною у 1919 р., було приєднано під прямою загрозою військового удару по Литві.

У березні 1939 р., окупувавши та розчленувавши решту Чехословаччини (створивши Протекторат Чехії та Моравії), А. Гітлер уперше порушив власні пангерманські обіцянки, загарбавши території, населення яких не мало жодного етнічного стосунку до німців.

Ревізіонізм та пангерманізм були лише початковими етапами значно ширшої расової концепції нацизму – завоювання «життєвого простору» на Сході Європи.

5. Соціал-дарвінізм та культ війни

На межі XIX–XX ст. у європейському інтелектуальному просторі відбувся глибокий світоглядний зсув, пов'язаний із кризою класичної ліберальної ідеї. У цей

період у суспільній думці набули значної популярності концепції, які намагалися пояснити розвиток людства за допомогою суто природничих та біологічних законів.

Соціальний дарвінізм став одним із провідних напрямів тогочасної соціології, що швидко завоював прихильність у країнах Європи та США на початку XX століття.

Базова теза соціал-дарвінізму полягала в тому, що розвиток людського суспільства обумовлюється біологічною боротьбою за виживання. Закони природного відбору та еволюції були механічно перенесені на соціальні відносини між класами, етносами й державами.

Ця теорія тісно переплiталася з концепцією географічного детермінізму, яка стверджувала, що саме географічне розташування, розмір території та забезпеченість ресурсами є визначальними чинниками у долі й характері народів.

На основі соціал-дарвіністських уявлень радикалізувалися расові теорії, антисемітизм, ксенофобія та крайні форми шовінізму. У частині політичної думки інші народи дедалі частіше розглядалися не як партнери міжнародної взаємодії, а як конкуренти, яких можна підкорити або усунути заради власного розвитку.

Культ війни виростав із тривалої європейської воєнно-філософської традиції, яка ідеалізувала збройне насильство:

Відомий військовий теоретик XIX ст. К. Клаузевіц сформулював класичну тезу, що «війна є продовження політики, тільки іншими, насильственними засобами». Війна розглядалася як легітимний інструмент вирішення

насущних проблем «залізом і кров'ю». Більше того, філософ Г. Гегель проголошував ідеалістичну й навіть санітарну роль конфліктів, стверджуючи, що «війна оберігає народи від гниття».

У цей період оформлюється мілітаризм – державна ідеологія, спрямована на виправдання безмежного нарощування військової могутності та допустимості безпосереднього використання воєнної сили як для вирішення міжнародних суперечок, так і для придушення внутрішніх конфліктів.

Мілітаризація суспільства спиралася на агресивний шовінізм, який пропагував винятковість власної нації, її зверхність над усіма іншими та розпалював ворожнечу на національному ґрунті.

Практичне втілення соціал-дарвіністських теорій та мілітаризму в роки Першої світової війни призвело до радикальної деформації суспільної свідомості – війна перестала бути справою виключно професійних військових і охопила абсолютно всі верстви суспільства;

Поява масштабної державної пропаганди війни (плакатів, листівок, преси) була спрямована на масове «оброблення» населення, нагнітання масової ворожнечі й виправдання дій влади. Усе частіше лунали відкриті заклики до знищення всього населення країни-супротивника та представників цієї нації взагалі. Першим у XX ст. сучасним проявом масового геноциду, народженим цією атмосферою, стала трагедія депортації та винищення вірмен в Османській імперії.

Жорстокість війни зруйнувала колишні уявлення про гуманізм та цінність людської особистості, змусивши людину засумніватися в можливостях власного розуму. Посилилися глибокі занепадницькі й песимістичні настрої, які яскраво відображені в праці О. Шпенглера «Загибель Європи». Повоєнне суспільство виявилося надзвичайно сприйнятливим до тоталітарних ідей, оскільки звикло до насильства як до природного способу регулювання життя.

У диспозиційному сенсі мілітаризм і маскулінність виступають як взаємопов'язані соціокультурні конструкти, які в консервативних ідеологіях обстоюють ціннісну нерівність чоловіцтва та жіноцтва.

Суспільний тиск та пропаганда під час воєнних криз активно експлуатують традиційні патріархальні уявлення, де воїн постає як універсальний захисник, покликаний здійснити альтруїстичне самопожертвування заради колективного блага. Культурні символи та наративи за таких умов набувають утилітарного характеру, слугуючи інструментом консолідації та мобілізації суспільних ресурсів.

Ці ідеологічні установки надали зовнішній політиці Третього рейху агресивного й експансіоністського характеру, що стало одним із ключових чинників розв’язання Другої світової війни та масового насильства проти цивільного населення.

ADOLF HITLER «MEIN KAMPF», 1943.
АДОЛЬФ ГИТЛЕР «МОЄ ЖИТТЯ», З ВИДАННЯ 1943 Р.

Повний текст:
https://web.archive.org/web/20060504055832/http://unglaublichkeiten.net/lager/MeinKampf.pdf

1. Расова доктрина та примат «арійства»

«Was wir heute an menschlicher Kultur, an Ergebnissen von Kunst, Wissenschaft und Technik vor uns sehen, ist nahezu ausschließlich schöpferisches Produkt des Ariers. Gerade diese Tatsache aber läßt den nicht unbegründeten Rückschluß zu, daß er allein der Begründer höheren Menschentums überhaupt war, mithin den Urtyp dessen darstellt, was wir unter dem Worte „Mensch“ verstehen. Er ist der Prometheus der Menschheit, aus dessen lichter Stirne der göttliche Funke des Genies zu allen Zeiten hervorsprang...».	«Те, що ми сьогодні бачимо перед собою як людську культуру, як результати мистецтва, науки й техніки, є майже виключно творчим продуктом арійця. Саме цей факт дозволяє зробити небезпідставний висновок, що він один був засновником вищого людства взагалі, а отже, представляє праобраз того, що ми розуміємо під словом "людина". Він є Прометеєм людства, з чийого світлого чола в усі часи злітала божественна іскра генія...».
«Würde man die Menschheit in drei Arten einteilen: in Kulturbegründer, Kulturträger und Kulturzerstörer, dann käme als Vertreter der ersten wohl nur der Arier in Frage».	«Якби людство можна було розділити на три класи: на засновників [творців] культури, її носіїв та руйнівників культури, то як представник першого класу міг би розглядатися, мабуть, лише арієць».
«Dieser Aufopferungswille zum Einsatz der persönlichen	«Ця воля до самопожертви заради використання особистої

Arbeit und, wenn nötig, des eigenen Lebens für andere ist am stärksten beim Arier ausgebildet. Der Arier ist nicht in seinen geistigen Eigenschaften an sich am größten, sondern im Ausmaße der Bereitwilligkeit, alle Fähigkeiten in den Dienst der Gemeinschaft zu stellen».	праці та, якщо необхідно, власного життя для інших, найсильніше розвинена в арійця. Арієць величний не стільки своїми розумовими здібностями як такими, скільки мірою готовності поставити всі свої спроможності на службу спільноті».
«Gerade unsere deutsche Sprache aber besitzt ein Wort, das in herrlicher Weise das Handeln nach diesem Sinne bezeichnet: Pflichterfüllung, das heißt, nicht sich selbst genügen, sondern der Allgemeinheit dienen. Die grundsätzliche Gesinnung, aus der ein solches Handeln erwächst, nennen wir zum Unterschied vom Egoismus, vom Eigennutz – Idealismus»	«Саме наша німецька мова володіє словом, яке чудово описує діяння в такому дусі: виконання обов'язку (Pflichterfüllung) – тобто не задовольняти самого себе, а служити суспільству. Принципове налаштування, з якого виростає така дія, ми називаємо, на відміну від egoїзму та власної вигоди, ідеалізмом».
«Das Ergebnis jeder Rassenkreuzung ist also, ganz kurz gesagt, immer folgendes: a) Niedersenkung des Niveaus der höheren Rasse, b) körperlicher und geistiger Rückgang und damit der Beginn eines, wenn auch langsam, so doch sicher fortschreitenden Siechtums. Eine solche Entwicklung herbeiführen, heißt aber denn doch nichts anderes, als Sünde treiben wider den Willen des ewigen Schöpfers»	«Результат будь-якого схрещування рас, коротко кажучи, завжди є таким: а) зниження рівня вищої раси, б) фізичний та розумовий занепад і тим самим початок хворобливого стану, який хоч і повільно, але впевнено прогресує. Сприяти такому розвитку означає не що інше, як чинити гріх проти волі одвічного Творця».
«Die Sünde wider Blut und Rasse ist die Erbsünde dieser Welt und das Ende einer sich ihr ergebenden Menschheit».	«Гріх проти крові та раси є першородним гріхом цього світу і кінцем людства, яке йому піддається».

«Die Blutsvermischung und das dadurch bedingte Senken des Rassenniveaus ist die alleinige Ursache des Absterbens aller Kulturen; denn die Menschen gehen nicht an verlorenen Kriegen zugrunde, sondern am Verlust jener Widerstandskraft, die nur dem reinen Blute zu eigen ist».	«Змішування крові та зумовлене цим зниження рівня раси є єдиною причиною відмирання всіх культур; адже народи гинуть не від програних воєн, а через втрату тієї сили опору, яка притаманна лише чистій крові».

2. Інструментальна концепція держави

«Die grundsätzliche Erkenntnis ist dann die, daß der Staat keinen Zweck, sondern ein Mittel darstellt. Er ist wohl die Voraussetzung zur Bildung einer höheren menschlichen Kultur, allein nicht die Ursache derselben. Diese liegt vielmehr ausschließlich im Vorhandensein einer zur Kultur befähigten Rasse».	«Принципове розуміння полягає в тому, що держава є не метою, а засобом [для досягнення мети]. Вона, безумовно, є передумовою для формування вищої людської культури, але не причиною її виникнення. Ця причина криється виключно в наявності раси, здатної до творення культури».
«Daraus ergibt sich folgende Erkenntnis: Der Staat ist ein Mittel zum Zweck. Sein Zweck liegt in der Erhaltung und Förderung einer Gemeinschaft physisch und seelisch gleichartiger Lebewesen. Diese Erhaltung selber umfaßt erstlich den rassenmäßigen Bestand und gestattet dadurch die freie Entwicklung aller in dieser Rasse schlummernden Kräfte».	«Звідси випливає таке розуміння: держава є засобом для досягнення мети. Її мета полягає у збереженні та розвитку спільноти фізично та духовно однорідних живих істот. Це збереження передусім охоплює расовий склад і завдяки цьому уможливлює вільний розвиток усіх сил, що дрімають у цій расі»
«Wir haben schärfstens zu unterscheiden zwischen dem Staat als einem Gefäß und der Rasse als dem Inhalt. Dieses Gefäß hat nur dann einen Sinn, wenn es den	«Ми повинні що найсуворіше розрізняти державу як судину та расу як вміст. Ця судина має сенс лише тоді, коли вона здатна

Inhalt zu erhalten und zu schützen vermag; im anderen Falle ist es wertlos».	зберегти та захистити вміст; в іншому випадку вона є марною».
«Der Staat stellt eben nicht einen Inhalt dar, sondern eine Form».	«Держава є не вмістом, а лише формою».
«...daß eine Staatsautorität nur dann das Recht hat, Achtung und Schutz zu verlangen, wenn sie den Belangen eines Volkstums entspricht, mindestens ihm nicht Schaden zufügt».	«...державний авторитет має право вимагати поваги та захисту лише тоді, коли він відповідає інтересам народу, або принаймні не завдає йому шкоди».
«Staatsautorität als Selbstzweck kann es nicht geben, da in diesem Falle jede Tyrannei auf dieser Welt unangreifbar und geheiligt wäre. Wenn durch die Hilfsmittel der Regierungsgewalt ein Volkstum dem Untergang entgegengeführt wird, dann ist die Rebellion eines jeden Angehörigen eines solchen Volkes nicht nur Recht, sondern Pflicht».	«Державного авторитету як самоцілі існувати не може, оскільки в такому разі будь-яка тиранія в цьому світі була б недоторканною та священною. Якщо за допомогою засобів урядової власти народ ведеться до загибелі, то повстання кожного члена такого народу є не лише правом, а й обов'язком».
«Der Staat hat aber mit einer bestimmten Wirtschaftsauffassung oder Wirtschaftsentwicklung gar nichts zu tun. Er ist nicht eine Zusammenfassung wirtschaftlicher Kontrahenten in einem bestimmt umgrenzten Lebensraum zur Erfüllung wirtschaftlicher Aufgaben, sondern die Organisation einer Gemeinschaft physisch und seelisch gleicher Lebewesen zur besseren Ermöglichung der Forterhaltung ihrer Art sowie der Erreichung des dieser von der Vorsehung	«Держава ж не має нічого спільного з певним розумінням чи розвитком економіки. Вона не є об'єднанням економічних контрагентів на чітко обмеженій території для виконання економічних завдань, а є організацією спільноти фізично та духовно рівних живих істот з метою кращого забезпечення збереження їхнього виду, а також досягнення визначеної для них Провидінням мети їхнього існування».

vorgezeichneten Zieles ihres Daseins».	
«Damit aber ist der Staat ein völkischer Organismus und nicht eine wirtschaftliche Organisation».	«А отже, держава є народним [етнічним] організмом, а не економічною організацією».

3. Заперечення демократії та принцип вождя

«Die Demokratie des heutigen Westens ist der Vorläufer des Marxismus, der ohne sie gar nicht denkbar wäre. Sie gibt erst dieser Weltpest den Nährboden, auf dem sich dann die Seuche auszubeuten [auszubreiten] vermag».	«Демократія сьогоднішнього Заходу є попередницею марксизму, який без неї взагалі немислимий. Вона першою надає цій світовій чумі живильне середовище, на якому потім може поширюватися пошесть».
«Indem das parlamentarische Prinzip der Majoritätsbestimmung die Autorität der Person ablehnt und an deren Stelle die Zahl des jeweiligen Haufens setzt, sündigt es wider den aristokratischen Grundgedanken der Natur...».	«Відкидаючи авторитет особистості та ставлячи на його місце число відповідного натовпу [більшості], парламентарний принцип визначення більшості грішить проти аристократичної фундаментальної ідеї природи...».
«Denn eines soll und darf man nie vergessen: Die Majorität kann auch hier den Mann niemals ersetzen. Sie ist nicht nur immer eine Vertreterin der Dummheit, sondern auch der Feigheit. Und so wenig hundert Hohlköpfe einen Weisen ergeben, so wenig kommt aus hundert Feiglingen ein heldenhafter Entschluß».	«Бо одного не слід і не можна ніколи забувати: більшість і тут ніколи не зможе замінити людину. Вона завжди є представницею не лише дурості, а й боягузтва. І так само, як сто порожніх голів не дадуть одного мудреця, так і зі ста боягузів не вийде героїчного рішення».
«Es ist nicht das Ziel unseres heutigen demokratischen Parlamentarismus, etwa eine Versammlung von Weisen zu	«Метою нашого нинішнього демократичного парламентаризму є не створення зібрання мудреців,

bilden, als vielmehr eine Schar geistig abhängiger Nullen zusammenzustellen, deren Leitung nach bestimmten Richtlinien um so leichter wird, je größer die persönliche Beschränktheit des einzelnen ist. Nur so kann Parteipolitik im heutigen üblen Sinne gemacht werden. Nur so aber ist es auch möglich, daß der eigentliche Drahtzieher immer vorsichtig im Hintergrund zu bleiben vermag, ohne jemals persönlich zur Verantwortung gezogen werden zu können»	а радше згуртування зграї розумово залежних нулів, керувати якими за певними директивами тим легше, чим більшою є особиста обмеженість кожного з них. [...] Лише завдяки цьому стає можливим, що справжній ляльковод завжди може обережно залишатися в тіні, ніколи не притягуючись до особистої відповідальності».
«Dem steht gegenüber die wahrhaftige germanische Demokratie der freien Wahl des Führers, mit dessen Verpflichtung zur vollen Übernahme aller Verantwortung für sein Tun und Lassen. In ihr gibt es keine Abstimmung einer Majorität zu einzelnen Fragen, sondern nur die Bestimmung eines einzigen, der dann mit Vermögen und Leben für seine Entscheidung einzutreten hat».	«Цьому протиставляється справжня германська демократія вільного вибору вождя з його обов'язком повністю взяти на себе всю відповідальність за свої дії та вчинки. У ній немає голосування більшості з окремих питань, а є лише рішення одного-єдиного, який потім мусить відповідати за своє рішення власним майном та життям».
«Gott sei gedankt, darin liegt ja eben der Sinn einer germanischen Demokratie, daß nicht der nächstbeste unwürdige Streber und moralische Drückeberger auf Umwegen zur Regierung seiner Volksgenossen kommt, sondern daß schon durch die Größe der zu übernehmenden Verantwortung Nichtskönner und Schwächlinge zurückgeschreckt werden».	«Дякувати Богу, саме в цьому і полягає сенс германської демократії, що не перший-ліпший негідний кар'єрист і моральний симулянт манівцями приходить до керування своїми співгромадянами, а що вже сама величина відповідальності, яку необхідно взяти на себе, відлякує нездар і слабаків».

«Die Bewegung vertritt im kleinsten wie im größten den Grundsatz der unbedingten Führerautorität, gepaart mit höchster Verantwortung».	«Рух відстоює як у найменшому, так і в найбільшому принцип безумовного авторитету вождя, поєднаного з найвищою відповідальністю».
«Immer wird der Führer von oben eingesetzt und gleichzeitig mit unbeschränkter Vollmacht und Autorität bekleidet. Nur der Führer der Gesamtpartei wird aus vereinsgesetzlichen Gründen in der Generalmitgliederversammlung gewählt. Er ist aber der ausschließliche Führer der Bewegung. Sämtliche Ausschüsse unterstehen ihm und nicht er den Ausschüssen. Er bestimmt und trägt damit aber auch auf seinen Schultern die Verantwortung».	«Вождь завжди призначається зверху і водночас наділяється необмеженими повноваженнями та авторитетом. [...] Він є одноосібним вождем руху. Усі комітети підпорядковуються йому, а не він комітетам. Він ухвалює рішення і тим самим несе відповідальність на своїх плечах».
«Wer Führer sein will, trägt bei höchster unumschränkter Autorität auch die letzte und schwerste Verantwortung. Wer dazu nicht fähig oder für das Ertragen der Folgen seines Tuns zu feige ist, taugt nicht zum Führer. Nur der Held ist dazu berufen. Der Fortschritt und die Kultur der Menschheit sind nicht ein Produkt der Majorität, sondern beruhen ausschließlich auf der Genialität und der Tatkraft der Persönlichkeit».	«Хто хоче бути вождем, той разом із найвищим необмеженим авторитетом несе також кінцеву й найважчу відповідальність. Хто на це не здатний або занадто боягузливий, щоб відповідати за наслідки своїх дій, той не годиться у вожді. До цього покликаний лише герой. Прогрес і культура людства є продуктом не більшості, а спираються виключно на геніальність та енергію особистості».
«Der Staat muß in seiner Organisation, bei der kleinsten Zelle, der Gemeinde, angefangen bis zur obersten Leitung des	«Держава мусить мати у своїй організації, починаючи від найменшої клітини – громади – і закінчуючи

gesamten Reiches, das Persönlichkeitsprinzip verankert haben. Es gibt keine Majoritätsentscheidungen, sondern nur verantwortliche Personen, und das Wort „Rat“ wird wieder zurückgeführt auf seine ursprüngliche Bedeutung. Jedem Manne stehen wohl Berater zur Seite, allein die Entscheidung trifft ein Mann».	найвищим керівництвом усієї імперії, закріплений принцип особистості. Немає рішень більшості, є лише відповідальні особи, а слову "рада" знову повертається його первісне значення. Поруч із кожним чоловіком, безумовно, стоять радники, але рішення ухвалює один чоловік».
«Der Grundsatz, der das preußische Heer seinerzeit zum wundervollsten Instrument des deutschen Volkes machte, hat in übertragenem Sinne dereinst der Grundsatz des Aufbaues unserer ganzen Staatsauffassung zu sein: Autorität jedes Führers nach unten und Verantwortung nach oben».	«Принцип, який свого часу зробив прусську армію чудовим інструментом німецького народу, у переносному значенні має стати принципом побудови всієї нашої концепції держави: авторитет кожного вождя донизу та відповідальність догори».

4. Антисемітизм та антимарксизм

«Nur die Kenntnis des Judentums allein bietet den Schlüssel zum Erfassen der inneren und damit wirklichen Absichten der Sozialdemokratie. Wer diese Volk kennt, dem sinken die Schleier irriger Vorstellungen über Ziel und Sinn dieser Partei vom Auge, und aus dem Dunst und Nebel sozialer Phrasen erhebt sich grinsend die Fratze des Marxismus».	«Тільки пізнання юдейства дає ключ до розуміння внутрішніх, а отже, і справжніх намірів соціал-демократії. У того, хто знає цей народ, спадає з очей пелена помилкових уявлень про мету та сенс цієї партії, і з туману та серпанку соціальних фраз вискалюється огидна гримаса марксизму».
«Indem ich den Juden als Führer der Sozialdemokratie erkannte, begann es mir wie Schuppen von den Augen zu fallen. Ein langer innerer	«Коли я усвідомив, що єврей є лідером соціал-демократії, у мене ніби луска з очей спала. Цим завершилася тривала

Seelenkampf fand damit seinen Abschluß».	внутрішня душевна боротьба».
«Die jüdische Lehre des Marxismus lehnt das aristokratische Prinzip der Natur ab und setzt an Stelle des ewigen Vorrechts der Kraft und Stärke die Masse der Zahl und ihr totes Gewicht. Sie leugnet so im Menschen den Wert der Person, bestreitet die Bedeutung von Volkstum und Rasse und entzieht der Menschheit damit die Voraussetzung ihres Bestehens und ihrer Kultur».	«Єврейське вчення марксизму відкидає аристократичний принцип природи і ставить на місце одвічного привілею сили та міці масу числа та її мертву вагу. Воно заперечує цінність особистості в людині, заперечує значення народності та раси і цим позбавляє людство передумов його існування та культури».
«Unter diesem Mantel rein sozialer Gedanken liegen wahrhaft teuflische Absichten verborgen, ja, sie werden mit frechster Deutlichkeit auch wohl in voller Öffentlichkeit vorgetragen. Mit der Zertrümmerung der Persönlichkeit und der Rasse fällt das wesentliche Hindernis für die Herrschaft des Minderwertigen – dieses aber ist der Jude».	«Під цим плащем суто соціальних ідей приховано воістину диявольські наміри, які до того ж із нахабною відвертістю висловлюються цілком публічно. Із руйнуванням особистості та раси зникає головна перешкода для панування неповноцінних – а цим неповноцінним є саме єврей».
«Karl Marx war wirklich nur der eine unter den Millionen, der in dem Sumpfe einer langsam verkommenden Welt mit dem sicheren Blick des Propheten die wesentlichsten Giftstoffe erkannte, sie herausgriff, um sie, einem Schwarzkünstler gleich, in eine konzentrierte Lösung zur schnelleren Vernichtung des unabhängigen Daseins freier Nationen auf dieser Erde zu bringen. Dieses alles aber im Dienste seiner Rasse».	«Карл Маркс насправді був лише одним із мільйонів, хто в болоті світу, що повільно занепадав, впевненим поглядом пророка розпізнав найважливіші отруйні речовини, вихопив їх, щоб, подібно до чорнокнижника, перетворити на концентрований розчин для швидшого знищення незалежного існування вільних націй на цій землі. І

	все це – на службі своєї раси».
«Siegt der Jude mit Hilfe seines marxistischen Glaubensbekenntnisses über die Völker dieser Welt, dann wird seine Krone der Totentanz der Menschheit sein, dann wird dieser Planet wieder wie einst vor Jahrmillionen menschenleer durch den Äther ziehen. [...] So glaube ich heute im Sinne des allmächtigen Schöpfers zu handeln: Indem ich mich des Juden erwehre, kämpfe ich für das Werk des Herrn».	«Якщо єврей за допомогою свого марксистського віросповідання переможе народи цього світу, тоді його корона стане таночком смерті для людства, тоді ця планета знову, як і мільйони років тому, безлюдною мчатиме крізь ефір. [...] Тому сьогодні я вірю, що дію в дусі всемогутнього Творця: борючись проти єврея, я борюся за справу Господа».

5. Геополітична концепція «життєвого простору»

«Erst wenn des Reiches Grenze auch den letzten Deutschen umschließt, ohne mehr die Sicherheit seiner Ernährung bieten zu können, ersteht aus der Not des eigenen Volkes das moralische Recht zur Erwerbung fremden Grund und Bodens. Der Pflug ist dann das Schwert, und aus den Tränen des Krieges erwächst für die Nachwelt das tägliche Brot».	«Лише тоді, коли кордон Райху охопить останнього німця, але більше не зможе забезпечити безпеку його харчування, із нужди власного народу виникає моральне право на придбання чужої землі. Плуг тоді стає мечем, а зі сліз війни виростає щоденний хліб для нащадків».
«Die Außenpolitik des völkischen Staates hat die Existenz der durch den Staat zusammengefaßten Rasse auf diesem Planeten sicherzustellen, indem sie zwischen der Zahl und dem Wachstum des Volkes einerseits und der Größe und Güte des Grund und Bodens andererseits ein gesundes,	«Зовнішня політика народної держави має забезпечити існування на цій планеті раси, об'єднаної державою, створюючи здорове, життєздатне та природне співвідношення між чисельністю й приростом народу з одного боку, та

lebensfähiges, natürliches Verhältnis schafft».	площею й якістю землі – з іншого».
«Nur ein genügend großer Raum auf dieser Erde sichert einem Volke die Freiheit des Daseins».	«Лише достатньо великий простір на цій землі гарантує народу свободу його існування».
«Allerdings, eine solche Bodenpolitik kann nicht etwa in Kamerun ihre Erfüllung finden, sondern heute fast ausschließlich nur mehr in Europa. Man muß sich damit kühl und nüchtern auf den Standpunkt stellen, daß es sicher nicht Absicht des Himmels sein kann, dem einen Volke fünfzigmal so viel an Grund und Boden auf dieser Welt zu geben als dem anderen».	«Звичайно, така земельна політика не може знайти свого здійснення десь у Камеруні, вона сьогодні можлива майже виключно лише в Європі. Тут слід холодно й тверезо стати на ту точку зору, що небо напевно не мало наміру давати одному народу в п'ятдесят разів більше землі в цьому світі, ніж іншому».
«Man wird das freilich nicht gerne tun. Dann jedoch tritt das Recht der Selbsterhaltung in seine Wirkung; und was der Güte verweigert wird, hat eben die Faust sich zu nehmen».	«Добровільно цього, звісно, ніхто не зробить. Але тоді вступає в дію право на самозбереження; і те, у чому відмовлено добром, кулак має взяти силою».
«Sie kann und wird nur Sinn erhalten, wenn sie die Rückendeckung bietet für eine Vergrößerung des Lebensraumes unseres Volkes in Europa. Denn nicht in einer kolonialen Erwerbung haben wir die Lösung dieser Frage zu erblicken, sondern ausschließlich im Gewinn eines Siedlungsgebietes, das die Grundfläche des Mutterlandes selbst erhöht...».	«Вона [зовнішня політика] може і матиме сенс лише тоді, коли забезпечить тили для збільшення життєвого простору нашого народу в Європі. Бо вирішення цього питання ми маємо вбачати не в колоніальних придбаннях, а виключно в отриманні території для заселення, яка збільшить площу самої батьківщини...».
«Das Recht auf Grund und Boden kann zur Pflicht werden, wenn ohne Bodenerweiterung ein	«Право на землю може стати обов'язком, якщо без розширення території великий

großes Volk dem Untergang geweiht erscheint».	народ здається приреченим на загибель».
«Wir stoppen den ewigen Germanenzug nach dem Süden und Westen Europas und weisen den Blick nach dem Land im Osten. Wir schließen endlich ab die Kolonial- und Handelspolitik der Vorkrigszeit und gehen über zur Bodenpolitik der Zukunft».	«Ми зупиняємо одвічний рух германців на південь і захід Європи та спрямовуємо погляд на землі на Сході. Ми остаточно завершуємо колоніальну та торговельну політику довоєнного часу і переходимо до земельної політики майбутнього».
«Wenn wir aber heute in Europa von neuem Grund und Boden reden, können wir in erster Linie nur an Rußland und die ihm untertanen Randstaaten denken».	«Коли ми сьогодні говоримо про нові землі в Європі, ми в першу чергу можемо думати лише про Росію та підпорядковані їй окраїнні держави».
«Wollte man in Europa Grund und Boden, dann konnte dies im großen und ganzen nur auf Kosten Rußlands geschehen, dann mußte sich das neue Reich wieder auf der Straße der einstigen Ordensritter in Marsch setzen, um mit dem deutschen Schwert dem deutschen Pflug die Scholle, der Nation aber das tägliche Brot zu geben».	«Якби ми хотіли землі в Європі, то це в цілому могло відбутися лише за рахунок Росії; тоді нове царство мало б знову вирушити в похід шляхом колишніх лицарів орденів, щоб німецьким мечем відвоювати землю для німецького плуга, а нації дати щоденний хліб».

Питання для самоперевірки

Як Гітлер обґрунтовував «право сили» на нові землі?

Що передбачала політика «онізації» (германізації) в плані «Ост»?

Чому нацисти вважали Радянський Союз «ферментом дезорганізації»?

Як соціал-дарвінізм виправдовував расову дискримінацію?

Як нацисти обґрунтовували агресію проти СРСР?

ТЕМА 1.5. ОБСТАНОВКА У СВІТІ НАПЕРЕДОДНІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ. ПОЛІТИЧНА КРИЗА 1939 Р.

1. Загальна ситуація у світі та передумови кризи 1939 р.
2. Політична криза 1939 року
3. Пакт Молотова – Ріббентропа та початок війни.

Напередодні Другої світової війни міжнародна система перебувала в стані швидкої дезінтеграції. Криза 1939 р. стала наслідком не одного дипломатичного провалу, а накопичення суперечностей: руйнування Версальсько-Вашингтонського порядку, агресивної політики тоталітарних режимів, слабкості Ліги Націй і нездатності великих держав своєчасно домовитися про спільне стримування агресора.

1. Загальна ситуація у світі та передумови кризи

Наприкінці 1930-х рр. міжнародні відносини визначалися протистоянням трьох основних сил («трикутника»): країн буржуазної демократії (Велика Британія, Франція), нацистського блоку (Німеччина, Італія, Японія) та Радянського Союзу.

Загальна ситуація у світі наприкінці 1930-х рр. визначалася руйнуванням Версальсько-Вашингтонської системи, наслідками Великої депресії та агресивною політикою держав, які прагнули перегляду повоєнного порядку.

Міжнародна арена передвоєнного десятиліття характеризувалася протистоянням трьох основних центрів впливу:

Країни буржуазної демократії (Велика Британія, Франція): Були головними гарантами Версальського порядку, але через внутрішні труднощі та страх перед новою війною перейшли до політики «умиротворення».

Блок агресивних держав (Німеччина, Італія, Японія): Прагнули радикального переділу світу, завоювання «життєвого простору» та ліквідації обмежень, накладених після Першої світової війни.

Радянський Союз: Намагався вийти з міжнародної ізоляції, маневруючи між двома іншими силами, і тривалий час виступав за створення системи «колективної безпеки».

Світова економічна криза підірвала політичну стабільність, призвела до масового безробіття (у 1932 р. – 12 млн у США, 6 млн у Німеччині) та зростання радикалізму.

Економічні труднощі підірвали довіру до ліберальних інститутів і сприяли посиленню авторитарних та радикальних рухів, зокрема встановленню нацистської диктатури в Німеччині у 1933 р.

Німеччина та Японія, прагнучи подолати наслідки кризи й посилити свій міжнародний статус, зробили ставку на мілітаризацію економіки та підготовку до зовнішньої експансії.

Протягом 1930-х рр. система колективної безпеки послідовно руйнувалася через бездіяльність Ліги Націй та відкриту агресію:

У 1931 р. Японія захопила Маньчжурію, створивши перший осередок війни. Згодом відбулися масштабні зіткнення з СРСР (озеро Хасан у 1938 р. та річка Халхин-Гол у 1939 р.).

Італія окупувала Ефіопію (1935–1936 рр.) та Албанію (квітень 1939 р.). Громадянська війна в Іспанії (1936–1939 рр.) стала полем ідеологічного та військового протистояння фашистських режимів та СРСР.

Німеччина послідовно порушувала умови Версальського договору: ввела війська у Рейнську зону (1936 р.), здійснила «аншлюс» Австрії (березень 1938 р.) та за підтримки Британії і Франції анексувала Судетську область Чехословаччини за Мюнхенською угодою (вересень 1938 р.).

Безпосередньою передумовою кризи 1939 р. стало остаточне розчленування Чехословаччини в березні 1939 р., коли Німеччина окупувала Прагу. Ця подія мала вирішальні наслідки:

Гітлер вперше захопив територію з не німецьким населенням, чим довів, що його цілі виходять далеко за межі «права націй на самовизначення».

Велика Британія та Франція зрозуміли, що Німеччина прагне гегемонії, і надали гарантії допомоги Польщі, Румунії та Греції.

Після Чехословаччини Польща стала наступним об'єктом територіальних претензій Гітлера (щодо Данцига та «польського коридору»), що безпосередньо призвело до глобального конфлікту.

Після Мюнхенської угоди Сталін дедалі менше довіряв готовності західних демократій до спільного стримування Німеччини й розпочав підготовку до тактичного зближення з Берліном. Символом цього курсу стала заміна М. Литвинова на В. Молотова на посаді наркома закордонних справ у травні 1939 р.

Таким чином, до літа 1939 р. світ опинився в ситуації, коли дипломатичні ресурси були вичерпані, а провідні держави готувалися до вирішального зіткнення, вибираючи між створенням антифашистського союзу та сепаратними домовленостями з агресором.

2. Політична криза 1939 р.

Політична криза 1939 р. стала кульмінацією руйнування Версальсько-Вашингтонської системи міжнародних відносин і безпосереднім прологом до Другої світової війни.

15 березня 1939 р. німецькі війська окупували Чехію та Моравію, оголосивши їх під своїм протекторатом, а Словаччину перетворили на маріонеткову державу. Це означало остаточний розрив Мюнхенських угод і перехід Гітлера від анексії німецькомовних земель до відкритої гегемонії над іншими народами.

У березні Німеччина змусила Литву повернути їй Клайпеду (Мемель) та нав'язала Румунії нерівноправну економічну угоду, що ставила румунську нафту під контроль рейху.

7 квітня 1939 р. фашистська Італія вторглася в Албанію та окупувала її протягом тижня, що посилило напруженість на Балканах.

22 травня Німеччина та Італія підписали військово-політичний союз, який зобов'язував їх до автоматичної взаємодопомоги у разі війни.

Польща стала наступною ціллю Гітлера; від неї вимагали згоди на приєднання Данцига до Німеччини та створення екстериторіального «коридору» через польські землі.

Після відмови Польщі Гітлер 11 квітня 1939 року затвердив план «Вайс», що передбачав блискавичний розгром польської держави до 1 вересня.

28 квітня Німеччина денонсувала декларацію про ненапад з Польщею (1934 р.) та морську угоду з Великою Британією (1935 р.).

Британія та Франція, усвідомивши провал політики «умиротворення», надали офіційні гарантії допомоги Польщі, Румунії, Греції та Туреччині.

Велика Британія вперше в мирний час запровадила загальну військову повинність (квітень 1939 р.).

З квітня по серпень 1939 р. велися переговори між СРСР, Британією та Францією про створення оборонного союзу. Головними перешкодами стали питання про гарантії країнам Прибалтики проти «непрямої агресії» та відмова Польщі надати право проходу радянським військам через свою територію.

Паралельно британський уряд вів неофіційні контакти з Німеччиною, розглядаючи можливість політичних і

економічних домовленостей в обмін на збереження миру. Інформація про такі контакти посилювала недовіру радянського керівництва до західних партнерів.

Сталін, не довіряючи Заходу та прагнучи виграти час, обрав тактичне зближення з Німеччиною. 23 серпня 1939 р. в Москві було підписано договір про ненапад, секретний протокол якого розмежував сфери впливу в Східній Європі.

Підписання пакту розв'язало руки Гітлеру, гарантувавши йому нейтралітет СРСР. 1 вересня 1939 року вермахт напав на Польщу.

3 вересня Велика Британія та Франція оголосили Німеччині війну, що означало початок світового конфлікту, хоча активних наземних боїв на Заході тривалий час не було («дивна війна»).

17 вересня радянські війська увійшли на територію Польщі, зайнявши Західну Україну та Білорусь.

Політична криза завершилася остаточним поділом Польщі за договором «Про дружбу і кордон» (28 вересня 1939 р.), що встановив спільний німецько-радянський контроль над Східною Європою.

Безпосереднім поштовхом до фінальної кризи стало захоплення Німеччиною Чехословаччини в березні 1939 р., що означало повний крах політики умиротворення та порушення Гітлером власних зобов'язань.

3. Пакт Молотова–Ріббентропа та початок війни.

Пакт Молотова–Ріббентропа (офіційно – Договір про ненапад між Німеччиною та Радянським Союзом) був підписаний у Москві в ніч на 23 серпня 1939 р. Свої підписи

під документом поставили народний комісар закордонних справ СРСР В'ячеслав Молотов та міністр закордонних справ Німеччини Йоахім фон Ріббентроп у присутності Йосипа Сталіна.

Після Мюнхенської угоди 1938 р. радянське керівництво втратило віру в надійність західних демократій як союзників проти Гітлера.

Влітку 1939 р. переговори між СРСР, Великою Британією та Францією зайшли в глухий кут, зокрема через небажання Польщі та Румунії пропускати радянські війська через свою територію.

Німеччина прагнула уникнути війни на два фронти перед запланованим нападом на Польщу. СРСР, своєю чергою, прагнув отримати час для зміцнення армії та розширити свої кордони на захід.

Військовий конфлікт із Японією на річці Халхін-Гол змушував СРСР шукати гарантій безпеки на своїх західних кордонах.

Договір був укладений терміном на 10 років і передбачав такі зобов'язання сторін: утримання від агресивних дій та будь-якого нападу стосовно один одного, як окремо, так і спільно з іншими державами; дотримання нейтралітету, якщо одна зі сторін стане об'єктом воєнних дій з боку третьої держави; відмова від участі у союзах держав, спрямованих проти іншої сторони; мирне врегулювання суперечок через консультації або спеціальні комісії.

Найважливішою частиною пакту став таємний протокол, який розмежовував «сфери інтересів» Німеччини та СРСР у Східній Європі.

Таємний протокол відносив Фінляндію, Естонію та Латвію до радянської сфери впливу, а північний кордон Литви визначав як межу між сферами інтересів.

Польщу планували поділити по лінії річок Нарев, Вісла та Сан.

СРСР заявляв про інтерес до Бессарабії, тоді як Німеччина підтверджувала свою політичну незацікавленість у цьому регіоні.

Пакт розв'язав руки Гітлеру, який уже 1 вересня 1939 р. напав на Польщу.

17 вересня 1939 р. війська СРСР увійшли на територію Польщі, зайнявши Західну Україну та Західну Білорусь. СРСР згодом анексував країни Прибалтики, Бессарабію та Північну Буковину.

Радянський Союз десятиліттями заперечував існування таємного протоколу. Лише в грудні 1989 р. З'їзд народних депутатів СРСР офіційно визнав наявність цих документів і засудив їх як юридично неспроможні та недійсні з моменту підписання.

Вінстон Черчилль у мемуарах зазначав, що цей договір став свідченням повного краху англійської та французької дипломатії, назвавши його «реалістичною, але холодно розрахованою політикою» СРСР, спрямованою на відтермінування зіткнення з Німеччиною.

Початком Другої світової війни вважається 1 вересня 1939 р., коли нацистська Німеччина здійснила збройний

напад на Польщу. Безпосереднім приводом до агресії став інсценований німецькими спецслужбами Глейвіцький інцидент, під час якого агенти захопили радіостанцію та закликали поляків повстати проти Німеччини.

Напад здійснювався відповідно до заздалегідь підготовленого плану «Вайс» (Білий план), затвердженого А. Гітлером ще 11 квітня 1939 р. План передбачав стратегію «бліцкригу» (блискавичної війни) – швидкий розгром польських збройних сил шляхом танкових ударів та оточення противника.

Германське командування зосередило проти Польщі 1,8 млн солдатів, близько 2800 танків та понад 2 тис. літаків. Польські війська чинили запеклий опір, проте сили були нерівними: німецька авіація швидко захопила панування в повітрі, руйнуючи міста та дезорганізуючи тил. Вже до 16 вересня столиця Польщі – Варшава – була оточена, а 28 вересня вона капітулювала.

3 вересня 1939 р., виконуючи союзницькі зобов'язання перед Польщею, Велика Британія та Франція оголосили Німеччині війну. Згодом до них приєдналися британські домініони (Канада, Австралія, Нова Зеландія та інші). Проте, попри оголошення війни, англо-французькі війська на Західному фронті не вели активних наземних бойових дій проти німецької «лінії Зігфрида». Цей період, що тривав до квітня 1940 р., отримав назву «дивна війна» (drole de guerre).

17 вересня 1939 р., згідно з таємними домовленостями з Німеччиною (пакт Молотова – Ріббентропа), війська СРСР перейшли східний кордон Польщі. Радянське

керівництво офіційно обґрунтувало цей крок «взяттям під захист» населення Західної України та Західної Білорусі у зв'язку з фактичним розпадом польської держави. Польський уряд був змушений залишити країну і був інтернований у Румунії.

28 вересня 1939 р. Німеччина та СРСР підписали Договір про дружбу і кордон, який зафіксував фактичний розділ польської території між двома державами приблизно по «лінії Керзона».

Після розгрому Польщі бойові дії перемістилися в інші регіони:

У листопаді 1939 р. почалася радянсько-фінська війна («зимова війна»). 9 квітня 1940 р. Німеччина розпочала вторгнення в Данію та Норвегію. 10 травня 1940 р. вермахт розпочав широкомасштабний наступ на Заході, вторгнувшись у Бельгію, Нідерланди, Люксембург та згодом у Францію, що призвело до поразки союзників та капітуляції Франції 22 червня 1940 р. Ці події завершили трансформацію локальної кризи в наймасштабніший глобальний конфлікт в історії.

ІСТОРИЧНІ ДЖЕРЕЛА

Declaration of the Government of the German Reich and the Government of the U.S.S.R. of September 28, 1939
Декларація уряду Німецького Рейху та уряду СРСР від 28 вересня 1939 року

Повний текст:
https://avalon.law.yale.edu/20th_century/dec939.asp

After the Government of the German Reich and the Government of the U.S.S.R. have, by means of the treaty signed today, definitively settled the problems arising from the collapse of the Polish state and have thereby created a sure foundation for a lasting peace in Eastern Europe, they mutually express their conviction that it would serve the true interest of all peoples to put an end to the state of war existing a present between Germany on the one side and England and France on the other. Both Governments will therefore direct their common efforts, jointly with other friendly powers if occasion arises, toward attaining this goal as soon as possible.

Should, however, the efforts of the two Governments remain fruitless, this would demonstrate the fact that England and France are responsible for the continuation of the war, whereupon, in case of the continuation of the war, the Governments of Germany and of the U.S.S.R. shall engage in mutual consultations with regard to necessary measures.

Moscow, September 28,1939.

For the Government of the German Reich:
J.RIBBENTROP

Після того, як уряд Німецького Рейху та уряд СРСР за допомогою підписаного сьогодні договору остаточно врегулювали проблеми, що виникли внаслідок розпаду Польської держави, і тим самим створили надійну основу для тривалого миру у Східній Європі, вони взаємно висловлюють свою переконаність у тому, що справжнім інтересам усіх народів буде покласти край воєнному стану, що існує між Німеччиною з одного боку та Англією та Францією з іншого. Тому обидва уряди спрямують свої спільні зусилля, разом з іншими дружніми державами, якщо виникне така можливість, на досягнення цієї мети якомога швидше.

Однак, якщо зусилля двох урядів залишаться безрезультатними, це продемонструє той факт, що Англія та Франція несуть відповідальність за продовження війни, після чого, у разі продовження війни, уряди Німеччини та СРСР проведуть взаємні консультації щодо необхідних заходів.

Москва, 28 вересня 1939 року.

За Уряд Німецького Рейху:
Й. РІББЕНТРОП

За дорученням Уряду СРСР:

By authority of the Government of the U.S.S.R.: V.MOLOTOV	В. МОЛОТОВ 28 вересня 1939 року

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ.

Які держави підписали цей Антикомінтернівський пакт у листопаді 1936 р., і яка країна приєдналася до нього у 1937 р.?

Лідери яких держав підписали Мюнхенську угоду, яка узаконила розчленування Чехословаччини?

Які території Чехословаччини, окрім Судетської області, що відійшла Німеччині, за результатами Мюнхена та Першого Віденського арбітражу загарбали Польща та Угорщина?

Що таке Глейвицький інцидент від 31 серпня 1939 р.?

Чому окупація та розчленування Чехії й Моравії Німеччиною у березні 1939 р. стали точкою неповернення й кінцем британської політики «умиротворення»?

ТЕМА 1.6. ДІЯЛЬНІСТЬ АНТИГІТЛЕРІВСЬКОЇ КОАЛІЦІЇ В 1941–1945 РР.

1. Формування антигітлерівської коаліції (1941–1942 рр.).
2. Дипломатична діяльність «Великої трійки» (1943–1945 рр.).
3. Напрями співпраці та суперечності антигітлерівської коаліції.

Антигітлерівська коаліція сформувалася як вимушений, але стратегічно необхідний союз держав, що мали різні політичні системи й довоєнні інтереси, однак були об’єднані спільною метою – зупинити експансію нацистської Німеччини, фашистської Італії, мілітаристської Японії та їхніх союзників. У західній дипломатичній традиції для цього союзу дедалі частіше використовували назву «Об’єднані Нації».

1. Формування антигітлерівської коаліції (1941–1942 рр.)

У 1941–1942 рр. антигітлерівська коаліція пройшла шлях від окремих дипломатичних заяв і двосторонніх домовленостей до оформленого міжнародного союзу. Її поява була зумовлена тим, що напад Німеччини на СРСР і вступ США у війну перетворили конфлікт на справді глобальне протистояння, у якому жодна з великих держав уже не могла діяти ізольовано.

Перші кроки та реакція на нацистську агресію відбулися у червні–липні 1941 р.

На початку червня 1941 р. в Лондоні відбулася перша зустріч делегатів країн, які зазнали агресії. Велика Британія разом із чотирма домініонами (Канадою, Австралією, Новою Зеландією, Південною Африкою), вісім урядів у вигнанні (Бельгії, Чехословаччини, Греції, Люксембургу, Нідерландів, Норвегії, Польщі, Югославії) та представники «Вільної Франції» домовилися про координацію спільних дій.

Напад Німеччини на Радянський Союз 22 червня 1941 р. зруйнував розрахунки А. Гітлера на міжнародну ізоляцію СРСР. Прем'єр-міністр Великої Британії Вінстон Черчилль та президент США Франклін Рузвельт негайно заявили про підтримку радянської сторони. В. Черчилль проголосив: «Кожний, хто воює проти А. Гітлера, – друг Англії, кожен, хто воює на його боці, – ворог Англії».

12 липня 1941 р. в Москві було підписано угоду між СРСР та Великою Британією про спільні дії у війні проти Німеччини. Сторони взаємно зобов’язалися надавати одна одній допомогу й підтримку та не вести переговорів і не укладати перемир'я чи миру без обопільної згоди (відмова від сепаратного миру). Першою спільною акцією СРСР і Великої Британії стала окупація Ірану для запобігання його зближенню з Німеччиною. Також СРСР у цей період визнав емігрантські уряди Польщі, Чехословаччини та Франції.

14 серпня 1941 р. після зустрічі Ф. Рузвельта та В. Черчилля з’явився документ під назвою «Атлантична хартія» – перший документ, який виклав спільні цілі США та Великої Британії у війні й принципи післявоєнного устрою.

Документ проголошував відмову від територіальних загарбань, визнання права народів на самовизначення, відновлення суверенних прав підкорених націй та повоєнну відмову від застосування сили.

У грудні 1941 р. до Атлантичної хартії офіційно приєднався і Радянський Союз.

Матеріальною передумовою коаліції став американський закон про ленд-ліз (прийнятий у США 11 березня 1941 р.), який дозволяв передавати в позику або в оренду зброю, боєприпаси та сировину союзникам і фактично поклав край політиці ізоляціонізму США. У листопаді 1941 р. дію цього закону було поширено на СРСР.

З 29 вересня по 1 жовтня 1941 р. відбулася тристороння конференція представників СРСР, США та Великої Британії в Москві. На ній було ухвалено рішення про взаємні військові поставки: СРСР зобов'язувався постачати своїм західним партнерам сировину для воєнного виробництва в обмін на англо-американську зброю та стратегічні матеріали. Згодом уряд США надав СРСР безвідсотковий кредит на суму 1 млрд доларів для фінансування цих поставок.

Напад Японії на американську військову базу Перл-Гарбор 7 грудня 1941 р. змусив США вступити у війну, внаслідок чого вона набула глобального характеру.

1 січня 1942 р. у Вашингтоні представники 26 держав підписали «Декларацію Об'єднаних Націй».

Підписання декларації означало офіційне створення антигітлерівської коаліції (яку західні союзники СРСР називали «Об'єднаними націями»). Її учасники погодилися

спрямувати всі зусилля на боротьбу проти держав Трійського пакту (Німеччини, Італії, Японії) та не укладати сепаратного миру. Провідну роль у коаліції відігравала «велика трійка/четвірка» – США, Велика Британія, СРСР та Китай.

Остаточне оформлення союзу на міждержавному рівні закріпили дві двосторонні угоди: 26 травня 1942 р. в Лондоні було підписано «Договір між СРСР та Великою Британією про союз у війні проти Німеччини та її сателітів у Європі й післявоєнне співробітництво та взаємну допомогу», 11 червня 1942 р. у Вашингтоні підписано радянсько-американську угоду про взаємодопомогу й ведення війни проти агресорів.

Ці документи повністю завершили процес створення антигітлерівської коаліції.

Попри міцний військовий союз, у коаліції існували істотні суперечності: розбіжності щодо термінів і місця відкриття Другого фронту, відмінність суспільно-політичних систем учасників та різні бачення повоєнного устрою світу.

2. Дипломатична діяльність «Великої трійки» (1943–1945 рр.)

Дипломатична діяльність «Великої трійки» (лідерів СРСР Й. Сталіна, США Ф. Рузвельта та Великої Британії В. Черчилля) у період 1943–1945 рр. стала визначальним чинником у перемозі над нацизмом та заклала підвалини повоєнного устрою у формі Ялтинсько-Потсдамської системи міжнародних відносин.

Хоча лідери вели війну, переслідуючи конкретні геополітичні інтереси власних держав, вони зуміли на певний час відкласти гострі ідеологічні суперечності заради спільної мети. Основними етапами цієї діяльності стали три історичні конференції.

Тегеранська конференція (28 листопада – 1 грудня 1943 р.) стала першою особистою зустріччю «Великої трійки» на вищому рівні, проведення якої значно зміцнило антигітлерівську коаліцію.

Проблема Другого фронту було ключовим питанням воєнної стратегії на той час. В. Черчилль просував «балканську стратегію» висадки військ, намагаючись обмежити просування СРСР у Південно-Східну Європу. Проте Й. Сталін наполіг на відкритті Другого фронту в Північній Франції як найкоротшому шляху до Німеччини. Було ухвалено остаточне рішення про проведення операції «Оверлорд» у травні 1944 р.

Також лідери обговорили майбутнє Німеччини. Ф. Рузвельт та В. Черчилль запропонували розчленувати країну на кілька автономних держав. Рузвельт пропонував п'ять штатів під міжнародним контролем, тоді як Сталін виступив за збереження єдності Німеччини. Остаточне рішення було відкладено.

Було досягнуто попередньої домовленості про відбудову Польської держави у нових кордонах: на сході – по «лінії Керзона», що фактично означало визнання приєднання до СРСР західноукраїнських та західнобілоруських земель, а на заході – по річках Одер і Нейсе за рахунок німецьких територій.

Окрім того, Й. Сталін дав принципову згоду на вступ СРСР у війну проти Японії після капітуляції Німеччини. Також було підписано «Декларацію про Іран», яка гарантувала надання країні економічної допомоги та виведення союзних військ після війни.

Друга зустріч лідерів проходила в Ліваді йському палаці в Ялті в умовах, коли радянські війська вже перебували на підступах до Берліна, що давало СРСР значні дипломатичні козирі.

Сторони узгодили плани остаточного розгрому Третього рейху та його беззастережної капітуляції. Територію Німеччини та Австрії, а також їхні столиці Берлін і Відень, було вирішено поділити на чотири зони окупації – радянську, американську, англійську та французьку. Керувати процесом мала Союзна контрольна рада.

На конференції було встановлено попередню суму німецьких репарацій у розмірі 20 млрд доларів, хоча через суперечності це питання передали до спеціальної комісії.

Лідери заклали основи Статуту Організації Об'єднаних Націй та вирішили скликати установчу конференцію в Сан-Франциско у квітні 1945 р. Завдяки компромісу СРСР отримав додаткові голоси в ООН, а Українська РСР (УРСР) та Білоруська РСР (БССР) увійшли до складу організації як держави-співзасновниці.

СРСР офіційно зобов'язався вступити у війну проти Японії через 2–3 місяці після перемоги в Європі. Натомість СРСР гарантувалося повернення Південного Сахаліну, передача Курильських островів, відновлення оренди на

Порт-Артур та контроль над Китайсько-Східною залізницею (КВЖД). Корею було домовлено розділити по 38-й паралелі.

Переможці зобов'язалися допомагати звільненим народам створювати демократичні установи за власним вибором. Проте СРСР згодом використав присутність Червоної армії для встановлення підконтрольних режимів у Центрально-Східній Європі.

Берлінська (Потсдамська) конференція 17 липня – 2 серпня 1945 р. стала останньою зустріччю союзних лідерів і відбулася в палаці Цецилієнгоф після капітуляції Німеччини. Склад «Великої трійки» змінився: США після смерті Ф. Рузвельта представляв Гаррі Трумен, Велику Британію з 28 липня – новий прем'єр-міністр Клемент Еттлі після поразки консерваторів на виборах, а СРСР і надалі представляв Й. Сталін.

Щодо Німеччини було схвалено загальну окупаційну політику (4Д): демілітаризація, денацифікація, демократизація та декартелізація. Створено Міжнародний військовий трибунал для суду над головними воєнними злочинцями в Нюрнберзі.

Переможці санкціонували масове виселення німецького населення з територій Східної Європи. Радянському Союзу передали частину Східної Пруссії з містом Кенігсберг. Східний кордон Польщі затвердили по «лінії Керзона», а її західний кордон перенесли до річок Одер і Нейсе.

Було поділено німецький флот нарівно між СРСР, США та Великою Британією. Питання репарацій вирішили

стягувати за зональним принципом – кожна держава задовольняла свої претензії зі своєї зони окупації.

Конференція заснувала постійний орган – Раду міністрів закордонних справ (США, СРСР, Велика Британія, Франція, Китай) для розробки мирних угод із колишніми сателітами Німеччини (Італією, Румунією, Болгарією, Угорщиною, Фінляндією).

Незважаючи на компромісний характер рішень, наприкінці війни відносини всередині «Великої трійки» стрімко погіршилися. США та Велика Британія звинувачували СРСР у порушенні Ялтинських угод та силовому насадженні комуністичних урядів у Східній Європі. СРСР, користуючись присутністю своїх військ, у червні 1945 р. змусив Чехословаччину передати йому Закарпатську Україну.

Про глибоку кризу довіри свідчить той факт, що навесні-влітку 1945 р. за наказом В. Черчилля було розроблено таємний план на випадок війни проти СРСР. Цей розкол незабаром призвів до краху коаліції, початку «холодної війни» та формування біполярного світу.

3. Напрями співпраці та суперечності антигітлерівської коаліції.

Антигітлерівська коаліція була унікальним воєнно-політичним союзом держав із кардинально різними суспільно-політичними системами, державними устроями та ідеологіями. Спільна смертельна загроза з боку нацизму та фашизму змусила лідерів цих країн відкинути довоєнні суперечності й об'єднати зусилля. Проте весь період

існування коаліції супроводжувався як глибокою координацією дій, так і гострими суперечностями.

Головними напрямками співпраці були такі.

Військово-політична координація та дипломатичні зобов'язання охоплювали відмову від сепаратного миру, узгодження воєнних планів на конференціях «Великої трійки», вироблення засад майбутнього устрою Німеччини та створення ООН як головного міжнародного механізму підтримання миру й колективної безпеки.

Військово-технічне та економічне співробітництво здійснювалося насамперед через програму ленд-лізу. США та Велика Британія постачали СРСР озброєння, боєприпаси, стратегічну сировину й продовольство, а також розвивали взаємний обмін матеріалами та інформацією, необхідними для ведення війни.

Серед головних суперечностей у коаліції було питання Другого фронту в Європі. СРСР наполягав на якнайшвидшій висадці союзників у Північній або Північно-Західній Франції, тоді як В. Черчилль підтримував «балканську стратегію», яка передбачала активніші операції в районі Середземного моря та Балкан.

Прагнення Черчилля висадити війська на Балканах радянська сторона сприймала як намагання західних держав заблокувати просування Червоної армії до Центральної й Південно-Східної Європи. Через ці розбіжності Другий фронт у Нормандії був відкритий лише в червні 1944 р.

Розбіжності стосувалися також «польського питання» та визнання кордонів СРСР. США та Велика Британія визнавали польський уряд в еміграції у Лондоні, тоді як

СРСР підтримував прорадянський Люблінський комітет і прагнув закріпити власний вплив у повоєнній Польщі.

Західні союзники тривалий час не визнавали радянські анексії польських і балтійських земель 1939–1940 рр., здійснені на основі таємних домовленостей із Німеччиною. Згодом вони погодилися на компроміс, за яким східний кордон Польщі переносився приблизно по «лінії Керзона», що фактично закріплювало радянські територіальні набутки.

Існували і непорозуміння щодо невідповідності графіків та обсягів поставок, зокрема терміни та обсяги поставок за програмою ленд-лізу часто ставали приводом для взаємних звинувачень. Наприклад, восени 1941 р. реальні поставки танків і літаків суттєво відставали від цифр, зафіксованих у тристоронніх протоколах.

Між партнерами зберігалася глибока недовіра – зокрема, уряд США категорично відмовлявся ділитися з СРСР своїми військовими секретами, насамперед щодо розробки ядерної зброї.

Погляди союзників на майбутній устрій звільнених країн також суттєво відрізнялися. Радянська влада критикувала західних партнерів за співпрацю з представниками довоєнних еліт у частині звільнених територій, тоді як США та Велика Британія засуджували встановлення радянської політичної моделі в Центрально-Східній Європі. Практика контролю над виборами, адміністративний тиск і залежність місцевих урядів від Москви поступово поглиблювали недовіру між союзниками.

Ці суперечності, які під час війни тимчасово стримувалися спільною метою перемоги над державами Осі, після капітуляції Німеччини та Японії швидко вийшли на перший план. Розпад коаліції став одним із чинників формування післявоєнного біполярного світу та початку «холодної війни».

ІСТОРИЧНІ ДЖЕРЕЛА

Atlantic Charter, August 14, 1941
Атлантична хартія 14 серпня 1941 р.

Повний текст:
https://avalon.law.yale.edu/wwii/atlantic.asp
https://www.fdrlibrary.org/documents/356632/390886/atlantic_charter.pdf/30b3c906-e448-4192-8657-7bbb9e0fdd38

AUGUST 14, 1941	**14 СЕРПНЯ 1941 РОКУ**
The President of the United States of America and the Prime Minister, Mr. Churchill, representing His Majesty's Government in the United Kingdom, being met together, deem it right to make known certain common principles in the national policies of their respective countries on which they base their hopes for a better future for the world.	Президент Сполучених Штатів Америки та прем'єр-міністр, Містер Черчилль, представляючи уряд Його Величності у Сполученому Королівстві, зустрічаючись разом, вважайте за потрібне оприлюднити певні спільні принципи у національній політиці відповідних країн, на якій вони базують свої надії на краще майбутнє для світу.
First, their countries seek no aggrandizement, territorial or other;	По-перше, їхні країни не прагнуть до звеличення, територіального чи іншого;
Second, they desire to see no territorial changes that do not accord with the freely expressed	По-друге, вони не бажають бачити жодних територіальних змін, які б не відповідали вільно

wishes of the peoples concerned;

Third, they respect the right of all peoples to choose the form of government under which they will live; and they wish to see sovereign rights and self government restored to those who have been forcibly deprived of them;

Fourth, they will endeavor, with due respect for their existing obligations, to further the enjoyment by all States, great or small, victor or vanquished, of access, on equal terms, to the trade and to the raw materials of the world which are needed for their economic prosperity;

Fifth, they desire to bring about the fullest collaboration between all nations in the economic field with the object of securing, for all, improved labor standards, economic advancement and social security;

Sixth, after the final destruction of the Nazi tyranny, they hope to see established a peace which will afford to all nations the means of dwelling in safety within their own boundaries, and which will afford assurance that all the men in all lands may live out their lives in freedom from fear and want;

Seventh, such a peace should enable all men to

висловленим бажанням зацікавлених народів;

По-третє, вони поважають право всіх народів обирати форму правління, за якої вони житимуть; і вони хочуть, щоб суверенні права та самоврядування були відновлені для тих, хто був насильно позбавлений їх;

По-четверте, вони намагатимуться, з належною повагою до своїх існуючих зобов'язань, сприяти здійсненню всіма державами, великими чи малими, переможцями чи переможеними, доступу на рівних умовах до торгівлі та сировини світу, які необхідні для їх економічного процвітання;

По-п'яте, вони бажають забезпечити найповнішу співпрацю між усіма націями в економічній сфері з метою забезпечення для всіх покращених стандартів праці, економічного розвитку та соціального забезпечення;

По-шосте, після остаточного знищення нацистської тиранії вони сподіваються побачити встановлений мир, який наддасте усім націям засоби для безпечного проживання в межах їхніх власних кордонів і який дасть впевненість, що всі люди на всіх землях зможуть жити своє життя у свободі від страху та потреби;

traverse the high seas and oceans without hindrance; Eighth, they believe that all of the nations of the world, for realistic as well as spiritual reasons must come to the abandonment of the use of force. Since no future peace can be maintained if land, sea or air armaments continue to be employed by nations which threaten, or may threaten, aggression outside of their frontiers, they believe, pending the establishment of a wider and permanent system of general security, that the disarmament of such nations is essential. They will likewise aid and encourage all other practicable measure which will lighten for peace-loving peoples the crushing burden of armaments. Franklin D. Roosevelt Winston S. Churchill	По-сьоме, такий мир повинен дозволити всім людям безперешкодно перетинати відкрите море та океани; По-восьме, вони вірять, що всі нації світу з реалістичних і духовних причин повинні відмовитися від застосування сили. Оскільки майбутній мир не може підтримуватися, якщо наземне, морське чи повітряне озброєння продовжуватиме використовуватися націями, які загрожують або можуть загрожувати агресією за межами їхніх кордонів, вони вважають, що до створення ширшої та постійної системи загальної безпеки, що роззброєння таких націй має важливе значення. Вони також допомагатимуть і заохочуватимуть усі інші практичні заходи, які полегшать миролюбним народам нищівний тягар озброєнь. Франклін Д. Рузвельт Вінстон С. Черчилль

Declaration by the United Nations, January 1, 1942
Декларація Об'єднаних Націй, 1 січня 1942 р.

Повний текст:

https://avalon.law.yale.edu/20th_century/decade03.asp

A Joint Declaration by the United States, the United Kingdom, the Union of Soviet Socialist Republics, China,	**Спільна декларація Сполучених Штатів, Великої Британії, Союзу Радянських Соціалістичних Республік,**

Australia, Belgium, Canada, Costa Rica, Cuba, Czechoslovakia, Dominican Republic, El Salvador, Greece, Guatemala, Haiti, Honduras, India, Luxembourg, Netherlands, New Zealand, Nicaragua, Norway, Panama, Poland, South Africa, Yugoslavia

The Governments signatory hereto,

Having subscribed to a common program of purposes and principles embodied in the Joint Declaration of the President of the United States of America and the Prime Minister of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland dated August 14, 1941, known as the Atlantic Charter.

Being convinced that complete victory over their enemies is essential to defend life, liberty, independence and religious freedom, and to preserve human rights and justice in their own lands as well as in other lands, and that they are now engaged in a common struggle against savage and brutal forces seeking to subjugate the world,

DECLARE:

(1) Each Government pledges itself to employ its full resources, military or economic, against those members of the Tripartite Pact :and its adherents

Китаю, Австралії, Бельгії, Канади, Коста-Ріки, Куби, Чехословаччини, Домініканської Республіки, Сальвадору, Греції, Гватемали, Гаїті, Гондурасу, Індії, Люксембургу, Нідерланди, Нова Зеландія, Нікарагуа, Норвегія, Панама, Польща, Південна Африка, Югославія

Уряди, які підписали це,

Підписавшись на спільну програму цілей і принципів, втілених у Спільній декларації Президента Сполучених Штатів Америки та Прем'єр-міністра Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії від 14 серпня 1941 року, відомій як Атлантична хартія.

Будучи переконаними, що повна перемога над їхніми ворогами має важливе значення для захисту життя, свободи, незалежності та релігійної свободи, а також для збереження прав людини та справедливості на їхніх власних землях, а також на інших землях, і що вони зараз беруть участь у спільній боротьбі проти дикі та жорстокі сили, які прагнуть підкорити світ,

ЗАЯВЛЯЄМО:

(1) Кожен уряд зобов'язується використовувати всі свої ресурси, військові чи економічні, проти тих членів Троїстого пакту: і своїх

with which such government is at war.

(2) Each Government pledges itself to cooperate with the Governments signatory hereto and not to make a separate armistice or peace with the enemies.

The foregoing declaration may be adhered to by other nations which are, or which may be, rendering material assistance and contributions in the struggle for victory over Hitlerism.

Done at Washington
January First, 1942

[The signatories to the Declaration by United Nations are as listed above.]

The adherents to the Declaration by United Nations, together with the date of communication of adherence, are as follows:

Mexico June 5, 1942	Peru Feb. 11, 1945
Philippines June 10, 1942	Chile Feb. 12, 1945
Ethiopia July 28, 1942	Paraguay Feb. 12, 1945
Iraq Jan. 16, 1943	Venezuela Feb. 16, 1945
Brazil Feb. 8, 1943	Uruguay Feb. 23, 1945
Bolivia Apr. 27, 1943	Turkey Feb. 24, 1945
Iran Sept. 10, 1943	Egypt Feb. 27, 1945

прихильників, з якими такий уряд воює.

(2) Кожен уряд зобов'язується співпрацювати з урядами, які підписали цю угоду, і не укладати окремого перемир'я чи миру з ворогами.

Вищезазначена декларація може бути дотримана іншими націями, які надають або можуть надавати матеріальну допомогу та внески в боротьбу за перемогу над гітлеризмом.

Укладено у Вашингтоні
Перше Січня, 1942

[Підписанти Декларації ООН перераховані вище

Прихильники Декларації Організації Об'єднаних Націй разом із датою повідомлення про приєднання є такими:

Мексика 5 червня 1942 р.	Перу 11 лютого 1945 р.
Філіппіни 10 червня 1942 р.	Чилі 12 лютого 1945 р.
Ефіопія 28 липня 1942 р.	Парагвай 12 лютого 1945 р.
Ірак 16 січня 1943 р.	Венесуела 16 лютого 1945 р.
Бразилія 8 лютого 1943 р.	Уругвай 23 лютого 1945 р.

Colombia Dec. 22, 1943	Saudi Arabia Mar. 1, 1945
Liberia Feb. 26, 1944	Lebanon Mar. 1, 1945
France Dec. 26, 1944	Syria Mar. 1, 1945
Ecuador Feb. 7, 1945	

Болівія 27 квітня 1943 р.	Туреччина 24 лютого 1945 р.
Іран 10 вересня 1943 р.	Єгипет 27 лютого 1945 р.
Колумбія 22 грудня 1943 р.	Саудівська Аравія 1 березня 1945 р.
Ліберія 26 лютого 1944 р.	Ліван 1 березня 1945 р.
Франція 26 грудня 1944 р.	Сирія 1 березня 1945 р.
Еквадор 7 лютого 1945 р.	

Joint four-nation declaration, October, 1943
Спільна декларація чотирьох країн, жовтень 1943 р.

Повний текст:
https://avalon.law.yale.edu/wwii/moscow.asp

JOINT FOUR-NATION DECLARATION The governments of the United States of America, United Kingdom, the Soviet Union, and China; United in their determination, in accordance with the declaration by the United Nations of January, 1942, and subsequent declarations, to continue	**СПІЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ ЧОТИРЬОХ КРАЇН** Уряди Сполучених Штатів Америки, Великої Британії, Радянського Союзу та Китаю; Об'єднані у своїй рішучості, відповідно до декларації Організації Об'єднаних Націй від січня 1942 року та наступних декларацій, продовжувати бойові дії проти тих держав Осі, з якими вони

hostilities against those Axis powers with which they respectively are at war until such powers have laid down their arms on the basis of unconditional surrender;

Conscious of their responsibility to secure the liberation of themselves and the peoples allied with them from the menace of aggression;

Recognizing the necessity of insuring a rapid and orderly transition from war to peace and of establishing and maintaining international peace and security with the least diversion of the world's human and economic resources for armaments;

Jointly declare:

1. That their united action, pledged for the prosecution of the war against their respective enemies, will be continued for the organization and maintenance of peace and security.

2. That those of them at war with a common enemy will act together in all matters relating to the surrender and disarmament of that enemy.

3. That they will take all measures deemed by them to be necessary to provide against any violation of the terms imposed upon the enemy.

4. That they recognize the necessity of establishing at the earliest practicable date a general international

відповідно перебувають у стані війни, доки такі держави не складуть зброю на основі безумовної капітуляції;

Усвідомлюючи свою відповідальність за забезпечення звільнення себе та союзних з ними народів від загрози агресії;

Визнаючи необхідність забезпечення швидкого та впорядкованого переходу від війни до миру та встановлення та підтримки міжнародного миру та безпеки з найменшим відволіканням світових людських та економічних ресурсів на озброєння;

Спільно заявляють:

1. Що їхні об’єднані дії, обіцяні для переслідування війни проти їхніх відповідних ворогів, будуть продовжені для організації та підтримки миру та безпеки.

2. Що ті з них, хто воює зі спільним ворогом, діятимуть разом у всіх питаннях, пов’язаних із капітуляцією та роззброєнням цього ворога.

3. Що вони вживатимуть усіх заходів, які вони вважатимуть необхідними для запобігання будь-якому порушенню умов, нав’язаних ворогу.

4. Що вони визнають необхідність якнайшвидшого створення загальної міжнародної організації, заснованої на принципі

organization, based on the principle of the sovereign equality of all peace-loving states, and open to membership by all such states, large and small, for the maintenance of international peace and security.

5. That for the purpose of maintaining international peace and security pending the re-establishment of law and order and the inauguration of a system of general security they will consult with one another and as occasion requires with other members of the United Nations, with a view to joint action on behalf of the community of nations.

6. That after the termination of hostilities they will not employ their military forces within the territories of other states except for the purposes envisaged in this declaration and after joint consultation.

7. That they will confer and cooperate with one another and with other members of the United Nations to bring about a practicable general agreement with respect to the regulation of armaments in the post-war period.

суверенної рівності всіх миролюбних держав і відкритої для членства всіма такими державами, великими і малими, для підтримки міжнародного мир і безпека.

5. Що з метою підтримки міжнародного миру та безпеки до відновлення закону та порядку та відкриття системи загальної безпеки вони консультуватимуться один з одним і, якщо буде потрібно, з іншими членами Організації Об'єднаних Націй з метою спільні дії від імені спільноти націй.

6. Що після припинення бойових дій вони не будуть використовувати свої військові сили на територіях інших держав, за винятком цілей, передбачених цією декларацією, і після спільних консультацій.

7. Що вони будуть радитися та співпрацювати один з одним та з іншими членами Організації Об'єднаних Націй для досягнення практичної загальної згоди щодо регулювання озброєнь у післявоєнний період.

DECLARATION REGARDING ITALY

The Foreign Secretaries of the United States, the United Kingdom and the Soviet Union have established that their three

ДЕКЛАРАЦІЯ ЩОДО ІТАЛІЇ

Міністри закордонних справ Сполучених Штатів, Сполученого Королівства та Радянського Союзу встановили,

governments are in complete agreement that Allied policy toward Italy must be based upon the fundamental principle that Fascism and all its evil influence and configuration shall be completely destroyed and that the Italian people shall be given every opportunity to establish governmental and other institutions based on democratic principles.

The Foreign Secretaries of the United States and the United Kingdom declare that the action of their governments form the inception of the invasion of Italian territory, in so far as paramount military requirements have permitted, has been based upon this policy.

In furtherance of this policy in the future the Foreign Secretaries of the three governments are agreed that the following measures are important and should be put into effect:

1. It is essential that the Italian Government should be made more democratic by inclusion of representatives of those sections of the Italian people who have always opposed Fascism.

2. Freedom of speech, of religious worship, of political belief, of press and of public meeting, shall be restored in full measure to the Italian people,

що їхні три уряди повністю згодні з тим, що політика союзників щодо Італії має ґрунтуватися на фундаментальному принципі фашизму та всього його злого впливу та конфігурації повністю знищений і що італійському народу буде надано всі можливості для створення урядових та інших інституцій, заснованих на демократичних принципах.

Міністри закордонних справ Сполучених Штатів і Сполученого Королівства заявляють, що дії їхніх урядів є початком вторгнення на територію Італії, наскільки це дозволяли першочергові військові вимоги, ґрунтувалися на цій політиці.

Для сприяння цій політиці в майбутньому міністри закордонних справ трьох урядів погоджуються, що наступні заходи є важливими та повинні бути введені в дію:

1. Важливо, щоб італійський уряд став більш демократичним шляхом залучення представників тих верств італійського народу, які завжди виступали проти фашизму.

2. Свобода слова, релігійного культу, політичних переконань, преси та публічних зборів має бути повністю відновлена італійському народу, який має право створювати

who shall be entitled to form anti-Fascist political groups.

3. All institutions and organizations created by the Fascist regime shall be suppressed.

4. All Fascist or pro-Fascist elements shall be removed from the administration and from institutions and organizations of a public character.

5. All political prisoners of the Fascist regime shall be released and accorded full amnesty.

6. Democratic organs of local government shall be created.

7. Fascist chiefs and army generals known or suspected to be war criminals shall be arrested and handed over to justice.

In making this declaration the three Foreign Secretaries recognize that so long as active military operations continue in Italy the time at which it is possible to give full effect to the principles stated above will be determined by the Commander-in-Chief on the basis of instructions received through the combined chiefs of staff.

The three governments, parties to this declaration, will, at the request of any one of them, consult on this matter. It is further understood that nothing in this resolution is to operate against the right of the Italian

антифашистські політичні групи.

3. Усі установи та організації, створені фашистським режимом, мають бути придушені.

4. Усі фашистські чи профашистські елементи вилучаються з адміністрації та установ і організацій громадського характеру.

5. Усі політичні в'язні фашистського режиму звільняються та отримують повну амністію.

6. Створюються демократичні органи місцевого самоврядування.

7. Фашистські вожді та армійські генерали, відомі або підозрювані як військові злочинці, повинні бути заарештовані та передані до відповідальності.

Роблячи цю заяву, три міністри закордонних справ визнають, що поки в Італії тривають активні військові дії, час, коли можна буде повністю реалізувати викладені вище принципи, визначатиметься Головнокомандувачем на основі інструкцій отримані через об'єднаних начальників штабів.

Три уряди, сторони цієї декларації, на прохання будь-якого з них проконсультуються з цього питання. Крім того, зрозуміло, що ніщо в цій резолюції не суперечить праву італійського народу зрештою

people ultimately to choose their own form of government.	обирати власну форму правління.
DECLARATION ON AUSTRIA The governments of the United Kingdom, the Soviet Union and the United States of America are agreed that Austria, the first free country to fall a victim to Hitlerite aggression, shall be liberated from German domination. They regard the annexation imposed on Austria by Germany on March 15, 1938, as null and void. They consider themselves as in no way bound by any charges effected in Austria since that date. They declare that they wish to see re-established a free and independent Austria and thereby to open the way for the Austrian people themselves, as well as those neighboring States which will be face with similar problems, to find that political and economic security which is the only basis for lasting peace. Austria is reminded, however that she has a responsibility, which she cannot evade, for participation in the war at the side of Hitlerite Germany, and that in the final settlement account will inevitably be taken of her own contribution to her liberation.	**ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО АВСТРІЮ** Уряди Сполученого Королівства, Радянського Союзу та Сполучених Штатів Америки погоджуються, що Австрія, перша вільна країна, яка стала жертвою гітлерівської агресії, буде звільнена від німецького панування. Вони розцінюють анексію, нав'язану Австрії Німеччиною 15 березня 1938 року, як нікчемну. Вони вважають себе жодним чином не зв’язаними жодними звинуваченнями, висунутими в Австрії з тієї дати. Вони заявляють, що хочуть відновити вільну та незалежну Австрію і тим самим відкрити шлях для сам австрійський народ, а також ті сусідні держави, які зіткнуться з подібними проблемами, знайдуть ту політичну та економічну безпеку, яка є єдиною основою для тривалого миру. Однак Австрії нагадують, що вона несе відповідальність, від якої вона не може ухилитися, за участь у війна на боці гітлерівської Німеччини, і що в остаточному врегулюванні неминуче буде враховано її власний внесок у її звільнення.
STATEMENT ON ATROCITIES	**ЗАЯВА ПРО ЗВІРСТВА**

Signed by President Roosevelt, Prime Minister Churchill and Premier Stalin.

The United Kingdom, the United States and the Soviet Union have received from many quarters evidence of atrocities, massacres and cold-blooded mass executions which are being perpetrated by Hitlerite forces in many of the countries they have overrun and from which they are now being steadily expelled. The brutalities of Nazi domination are no new thing, and all peoples or territories in their grip have suffered from the worst form of government by terror. What is new is that many of the territories are now being redeemed by the advancing armies of the advancing armies of the liberating powers, and that in their desperation the recoiling Hitlerites and Huns are redoubling their ruthless cruelties. This is now evidenced with particular clearness by monstrous crimes on the territory of the Soviet Union which is being liberated from Hitlerites, and on French and Italian territory.

Accordingly, the aforesaid three Allied powers, speaking in the interest of the thirty-two United Nations, hereby solemnly declare and give full warning of their declaration as follows:

At the time of granting of any armistice to any government

Підписано Президент Рузвельт, Прем'єр-міністр Черчилль і Прем'єр Сталін.

Сполучене Королівство, Сполучені Штати та Радянський Союз отримали з багатьох сторін докази звірств, різанини та холоднокровних масових страт, які вчиняються гітлерівськими силами в багатьох країнах, які вони захопили і з яких вони зараз постійно перебувають вигнаний. Жорстокість нацистського панування не є новою річчю, і всі народи чи території в їхніх руках терпів від найгіршої форми правління терором. Новим є те, що багато територій зараз викуповуються наступаючими арміями наступаючих армій визвольних держав, і що у своєму відчаї гітлерівці та гуни, що відступають, подвоюють свою безжальну жорстокість. Це зараз про це з особливою ясністю свідчать жахливі злочини на території Радянського Союзу, який звільняється від гітлерівців, а також на території Франції та Італії.

Відповідно, вищезазначені три союзні держави, виступаючи в інтересах тридцяти двох Організації Об'єднаних Націй, цим урочисто заявляють і повністю попереджають про свою заяву наступним чином:

which may be set up in Germany, those German officers and men and members of the Nazi party who have been responsible for or have taken a consenting part in the above atrocities, massacres and executions will be sent back to the countries in which their abominable deeds were done in order that they may be judged and punished according to the laws of these liberated countries and of free governments which will be erected therein. Lists will be compiled in all possible detail from all these countries having regard especially to invaded parts of the Soviet Union, to Poland and Czechoslovakia, to Yugoslavia and Greece including Crete and other islands, to Norway, Denmark, Netherlands, Belgium, Luxembourg, France and Italy.

Thus, Germans who take part in wholesale shooting of Polish officers or in the execution of French, Dutch, Belgian or Norwegian hostages of Cretan peasants, or who have shared in slaughters inflicted on the people of Poland or in territories of the Soviet Union which are now being swept clear of the enemy, will know they will be brought back to the scene of their crimes and judged on the spot by the peoples whom they have outraged.

Під час надання будь-якого перемир'я будь-якому уряду, який може бути створений у Німеччині, ті німецькі офіцери, солдати та члени нацистської партії, які були відповідальними або брали згоду на участь у вищезазначених звірствах, масові вбивства та страти будуть відправлені назад до країн, у яких були вчинені їхні огидні вчинки, щоб їх можна було судити та карати відповідно до законів цих звільнених країн і вільних урядів, які будуть там створені. Списки будуть складені з усіма можливими деталями з усіх цих країн, особливо з огляду на захоплені частини Радянського Союзу, Польщу та Чехословаччину, Югославію та Грецію, включаючи Крит та інші острови, Норвегію, Данію, Нідерланди, Бельгію, Люксембург, Франці та Італії.

Таким чином, німці, які беруть участь у масовому розстрілі польських офіцерів або у страті французьких, голландських, бельгійських чи норвезьких заручників критських селян, або які брали участь у вбивствах, завданих народу Польщі чи на територіях Радянського Союзу, які зараз очищаються від ворога, знатиме, що їх повернуть на місце їхніх злочинів і судитимуть народи на місці кого вони обурили.

Let those who have hitherto not imbrued their hands with innocent blood beware lest they join the ranks of the guilty, for most assuredly the three Allied powers will pursue them to the uttermost ends of the earth and will deliver them to their accusors in order that justice may be done. The above declaration is without prejudice to the case of German criminals whose offenses have no particular geographical localization and who will be punished by joint decision of the government of the Allies.	Нехай ті, хто досі не пройняв свої руки невинною кров'ю, стережуться, щоб не приєднатися до лав винних, бо, безсумнівно, три союзні держави переслідуватимуть їх на крайніх кінцях землі та віддадуть їх своїм обвинувачам, щоб справедливість може бути зроблено. Вищезазначена декларація не завдає шкоди справі німецьких злочинців, чиї злочини не мають особливої географічної локалізації і які будуть покарані спільним рішенням уряду союзників.

Text of personal and secret message from Mr. Churchill to Mr. Stalin, Received on, July 21, 1941
Текст особистого та секретного послання пана Черчилля пану Сталіну, отриманого 21 липня 1941 р.

Повний текст:
https://www.marxists.org/reference/archive/stalin/works/correspondence/01/41.htm

Anything sensible and effective that we can do to help will be done. I beg you, however, to realise the limitations imposed upon us by our resources and geographical position. From the first day of the German	…Все розумне та ефективне, що ми можемо зробити, щоб допомогти, буде зроблено. Проте я прошу вас усвідомити обмеження, які накладають на нас наші ресурси та географічне положення. З першого дня нападу Німеччини на Росію ми вивчали

attack upon Russia, we have examined the possibilities of attacking occupied France and the Low Countries. The Chiefs of Staff do not see any way of doing anything on a scale likely to be of the slightest use to you. The Germans have forty divisions in France alone, and the whole coast has been fortified with German diligence for more than a year and bristles with cannon, wire, pill-boxes and beach mines. The only part where we could have even temporary air superiority and air fighter protection is from Dunkirk to Boulogne. This is one mass of fortifications, with scores of heavy guns commanding the sea approaches, many of which can fire right across the Straits. There is less than five hours of darkness, and even then the whole area is illuminated by searchlights. To attempt a landing in force would be to encounter a bloody repulse, and petty raids would only lead to fiascos, doing far more harm than good to both of us. It would all be over without their having to move, or before they could move, a single unit from your fronts.	можливості нападу на окуповану Францію та Нідерланди. Начальники штабів не бачать жодного способу зробити щось у масштабах, які, ймовірно, принесуть вам найменшу користь. Лише у Франції німці мають сорок дивізій, і все узбережжя більше року укріплене німецькою старанністю та щетиною з гарматами, дротом, дотами та пляжними мінами. Єдина частина, де ми могли б мати навіть тимчасову перевагу в повітрі та захист повітряних винищувачів, це від Дюнкерка до Булоні. Це одна маса укріплень із безліччю важких гармат, які керують морськими підходами, багато з яких можуть вести вогонь прямо через протоки. Темрява менше п'яти годин, і навіть тоді вся територія освітлюється прожекторами. Спроба висадки в силі означала б зустріти криваву відсіч, а дрібні рейди призвели б лише до фіаско, завдаючи набагато більше шкоди, ніж користі нам обом. Усе закінчилося б без необхідності рухатися або до того, як вони зможуть рухатися, один блок із ваших фронтів.
You must remember that we have been fighting all alone for more than a year,	Ви повинні пам’ятати, що ми воюємо самі більше року, і що, хоча наші ресурси зростають і

and that, although our resources are growing, and will grow fast from now on, we are at the utmost strain both at home and in the Middle East by land and air, and also that the battle of the Atlantic, on which our life depends, and the movements of all our convoys in the face of the U-boat and Focke-Wulf blockade, strain our naval forces, great though they be, to the utmost limit.	відтепер швидко зростатимуть, ми відчуваємо максимальну напругу як вдома, так і на Близькому Сході на суші та повітря, а також що битва за Атлантику, від якої залежить наше життя, і рухи всіх наших конвоїв перед обличчям підводного човна та блокади Фокке-Вульфа напружують наші військово-морські сили, хоч би вони були великими, до крайньої межі.
It is however to the North that we must look for any speedy help that we can give. The Naval Staff have been preparing for three weeks past an operation by sea-borne aircraft upon German shipping in Northern Norway and Finland, hoping thereby to destroy the enemy's power of transporting troops by sea to attack your Arctic flank. We have asked your Staff to keep a certain area clear of Russian vessels between July 28th and August 2 nd, when we shall hope to strike. Secondly, we are sending forthwith some cruisers and destroyers to Spitzbergen, whence they will be able to raid enemy shipping in concert with your naval forces. Thirdly, we are sending submarines to intercept German traffic on the Arctic coast, although	Однак саме Півночі ми повинні шукати будь-якої швидкої допомоги, яку ми можемо надати. Військово-морський штаб протягом трьох тижнів готував операцію морською авіацією на німецьких кораблях у Північній Норвегії та Фінляндії, сподіваючись таким чином знищити силу противника транспортувати війська морем для атаки на ваш арктичний фланг. Ми попросили ваш персонал тримати певну територію подалі від російських суден у період з 28 липня по 2 серпня, коли ми будемо сподіватися завдати удару. По-друге, ми негайно відправляємо кілька крейсерів і есмінців на Шпіцберген, звідки вони зможуть здійснювати набіги на ворожі кораблі спільно з вашими військово-морськими силами. По-третє, ми відправляємо підводні човни для перехоплення німецького руху на узбережжі Арктики, хоча через

owing to perpetual daylight this service is particularly dangerous. Fourthly, we are sending a mine-layer with various supplies to Archangel. This is the most we can do at the moment. I wish it were more. Pray let the most extreme secrecy be kept until the moment when we tell you that publicity will not be harmful.	постійне денне світло ця служба особливо небезпечна. По-четверте, ми посилаємо Архангелу мінний загороджувач з різними припасами. Це найбільше, що ми можемо зробити на даний момент. Хотілося б, щоб було більше. Моліться, щоб зберігалася найекстремальніша таємниця до того моменту, коли ми скажемо вам, що публічність не зашкодить…

Cairo Declaration, 1 December 1943
Каїрська декларація від 1 грудня 1943 р.

Повний текст:
https://www.cambridge.org/core/books/abs/chinas-naval-operations-in-the-south-china-sea/cairo-declaration-1-december-1943/1040DEB010495811C87FFC4455E2DE83

The several military missions have agreed upon future military operations against Japan. The Three Great Allies expressed their resolve to bring unrelenting pressure against their brutal enemies by sea, land, and air. This pressure is already rising. The Three Great Allies are fighting this war to restrain and punish the aggression of Japan. They covet no gain for themselves and have no thought of territorial expansion. It is their purpose that Japan shall be stripped of all the	Кілька військових місій домовилися про майбутні військові операції проти Японії. Три великі союзники висловили свою рішучість чинити невпинний тиск на своїх жорстоких ворогів морем, сушею та повітрям. Цей тиск вже зростає. Три великі союзники ведуть цю війну, щоб стримати та покарати агресію Японії. Вони не жадають жодної вигоди для себе і не думають про територіальну експансію. Їхня мета полягає в тому, щоб Японія була позбавлена всіх островів у

islands in the Pacific which she has seized or occupied since the beginning of the first World War in 1914, and that all the territories Japan has stolen from the Chinese, such as Manchuria, Formosa, and The Pescadores, shall be restored to the Republic of China. Japan will also be expelled from all other territories which she has taken by violence and greed. The aforesaid three great powers, mindful of the enslavement of the people of Korea, are determined that in due course Korea shall become free and independent.	Тихому океані, які вона захопила або окупувала з початку Першої світової війни в 1914 році, і щоб усі території, які Японія вкрала у китайців, такі як Маньчжурія, Формоза, і Пескадорські острови будуть повернуті Китайській Республіці. Японія також буде вигнана з усіх інших територій, які вона захопила насильством і жадібністю. Вищезазначені три великі держави, пам'ятаючи про поневолення народу Кореї, сповнені рішучості, що з часом Корея стане вільною та незалежною.
With these objects in view the three Allies, in harmony with those of the United Nations at war with Japan, will continue to persevere in the serious and prolonged operations necessary to procure the unconditional surrender of Japan.	З огляду на ці цілі, три союзники, у гармонії з членами Організації Об'єднаних Націй, які перебувають у стані війни з Японією, продовжуватимуть наполегливо виконувати серйозні та тривалі операції, необхідні для забезпечення беззастережної капітуляції Японії.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ.

Чиї офіційні заяви від 22 та 24 червня 1941 року про підтримку СРСР у війні з Німеччиною поклали початок складанню коаліції?

Який документ, підписаний 14 серпня 1941 року Великою Британією та США, визначив їхні спільні воєнні цілі?

Чому Тегеранська зустріч вважається історичною віхою в діяльності коаліції?

Які конкретні зобов'язання взяли на себе західні союзники щодо термінів відкриття Другого фронту в Європі (операція «Оверлорд»)?

Які рішення було ухвалено щодо післявоєнного поділу Німеччини та управління нею?

На яких умовах СРСР підтвердив готовність вступити у війну проти Японії через 2-3 місяці після капітуляції Німеччини?

Розкрийте зміст формули чотирьох «Д» щодо післявоєнної реорганізації Німеччини.

ТЕМА 1.7. КОЛОНІАЛЬНЕ ПИТАННЯ ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ.

1. Ідеологічні суперечності та Декларації.
2. Політика та позиції провідних держав союзників.
3. Роль країн «Осі» та японська окупація.
4. Міжнародне врегулювання та система опіки.

Друга світова війна різко загострила колоніальне питання, бо європейські метрополії одночасно закликали до боротьби за свободу й демократію та намагалися зберегти владу над залежними територіями. Саме ця суперечність дала національно-визвольним рухам Азії й Африки нові моральні та політичні аргументи проти колоніального панування.

1. Ідеологічні суперечності та Декларації

Колоніальна проблема стала полем прихованої конкуренції навіть усередині антигітлерівської коаліції. Союзники були змушені говорити мовою самовизначення народів, однак тлумачили цей принцип по-різному: для одних він означав поступовий демонтаж імперій, для інших – лише обмежені реформи без реальної незалежності колоній.

Хоча США, Велика Британія, СРСР та «Вільна Франція» воювали проти спільного ворога, їхнє бачення майбутнього колоніальних імперій суттєво відрізнялося.

США виступали за поступовий демонтаж європейських колоніальних імперій. Вашингтон просував

ідею «відкритих дверей», вільного доступу до ринків та ресурсів і вважав, що колоніалізм породжує нестабільність та нові війни.

Велика Британія прагнула будь-що зберегти цілісність Британської імперії. Черчилль відкрито заявляв, що став прем'єр-міністром не для того, щоб «головувати при ліквідації Британської імперії».

У Франції залежність руху «Вільна Франція» від людських та матеріальних ресурсів африканських колоній змусила де Голля піти на реформи, однак підтвердила непорушність єдності імперії.

СРСР використовував антиколоніальну риторику марксизму-ленінізму для дискредитації західних держав і розширення власного впливу серед національно-визвольних рухів Азії та Африки.

Ключовими деклараціями та документами є: Атлантична хартія (14 серпня 1941 р.), Декларація Об'єднаних Націй (1 січня 1942 р.), Браззавільська конференція та Декларація (січень – лютий 1944 р.), Статут Організації Об'єднаних Націй (1945 р.).

Атлантична хартія (14 серпня 1941 р.) є одним із найважливіших документів війни, підписаний Ф. Рузвельтом та В. Черчиллем. Третій пункт хартії проголошував «право всіх народів обирати форму правління, за якої вони хочуть жити».

Ф. Рузвельт наполягав, що це правило стосується всіх народів світу, включаючи колонії Азії та Африки. Черчилль же стверджував, що хартія стосується лише європейських націй, окупованих нацистською Німеччиною.

Декларація Об'єднаних Націй (1 січня 1942 р.) була підписана 26 державами. Вона зафіксувала принципи Атлантичної хартії як спільну платформу антигітлерівської коаліції. Документ дав потужний морально-правовий важіль діячам національно-визвольних рухів у колоніях.

Браззавільська конференція французьких колоніальних адміністраторів та Декларація (січень – лютий 1944 р.) була скликана Шарлем де Голлем у Конго. Проголошувалося скасування примусової праці, розширення виборчих прав місцевого населення, доступ до освіти та медицини.

Декларація конференції включила такі пункти: Французька імперія залишиться єдиною, у кожній колонії будуть створені напівавтономні збори, громадяни колоній Франції мали б рівні права з громадянами Франції, громадяни французьких колоній мали б право голосувати за французький парламент, корінне населення буде зайнято на державних посадах у колоніях, економічні реформи будуть проведені, щоб зменшити експлуатаційний характер відносин між Францією та її колоніями.

Однак можливість повної незалежності була рішуче відкинута. Як заявив де Голль: «Цілі цивілізаційної місії Франції виключають будь-які думки про автономію чи будь-яку можливість розвитку за межами Французької імперії. Самоврядування треба відкидати – навіть у більш віддаленому майбутньому».

Статут Організації Об'єднаних Націй (1945 р.) остаточно закріпив принцип рівноправності та самовизначення народів. Замість старої Мандатної системи

Ліги Націй було створено Міжнародну систему опіки ООН, яка мала сприяти поступовому руху підопічних територій до самоврядування або незалежності.

2. Політика та позиції провідних держав союзників

Позиції провідних держав антигітлерівської коаліції щодо колоніального питання суттєво відрізнялися, відображаючи поєднання військових інтересів, ідеологічних орієнтирів і геополітичних планів на повоєнний устрій світу.

Велика Британія прагнула зберегти імперський статус-кво.

Велика Британія вступила у війну та вела її, насамперед прагнучи зберегти недоторканність своєї колоніальної імперії та не допустити посилення конкурентів.

У вересні 1941 р. прем'єр-міністр Вінстон Черчилль у парламентському роз'ясненні наголосив, що положення Атлантичної хартії про самовизначення стосуються передусім європейських народів, які перебували під нацистською окупацією, а не британських колоній і домініонів. Така позиція показувала прагнення Лондона зберегти імперський статус-кво навіть за умов воєнної риторики про свободу й демократію.

Оголошення віце-королем стану війни у 1939 р. без згоди місцевих лідерів спровокувало глибоку кризу. Індійський національний конгрес на чолі з Махатмою Ганді розпочав нову масштабну кампанію «громадянської непокори». Британська адміністрація відповіла жорсткими

репресіями, проте була змушена піти на тактичні поступки, пообіцявши надати Індії статус домініону після завершення війни.

Для мобілізації матеріальних і людських ресурсів колоній Лондону довелося частково пом'якшити риторику імперського управління, апелюючи до демократичних ідеалів та обіцяючи майбутні реформи. Це сформувало високі політичні очікування серед колоніальних народів, які після війни стали одним із чинників прискорення деколонізації.

США займали позицію прагматичного антиколоніалізму й виступали за відкриті ринки. Вони декларували прихильність до принципу самовизначення, але водночас були зацікавлені в доступі до нових ринків збуту та джерел сировини, які обмежувалися колоніальними преференціями європейських імперій.

Президент Франклін Рузвельт рішуче відмежувався від заяв Черчилля і задекларував, що Атлантична хартія поширюється на весь світовий простір, включаючи колонії. Під час особистих переговорів «Великої трійки» Рузвельт виступав за ліквідацію колоніальних імперій та створення в межах ООН системи міжнародної опіки для підготовки народів до незалежності. Американці демонстрували власний приклад, гарантувавши швидку незалежність Філіппінам.

Критики американської політики часто зазначали, що «Великий план» Рузвельта мав на меті замінити застарілий європейський колоніалізм гнучкішим та менш помітним фінансово-економічним пануванням США.

На завершальному етапі Другої світової війни, з огляду на наближення протистояння з СРСР, США були змушені послабити свій антиколоніальний тиск у Південно-Східній Азії, погоджуючись на повернення туди британської та французької адміністрацій, аби не підривати позиції своїх ключових європейських союзників.

СРСР використовував антиколоніальну риторику для розширення власного впливу та реалізації геополітичних інтересів.

Він мав послідовну антиколоніальну доктрину, розглядаючи національно-визвольні рухи як природного союзника у боротьбі проти світового капіталізму. СРСР активно підтримував ці рухи з метою послаблення геополітичних тилів західних держав.

Під час заснування Організації Об'єднаних Націй радянська дипломатія наполегливо вимагала надання незалежності колоніальним народам. Попри жорсткі протести Великої Британії та Франції, радянська сторона домоглася включення до Статуту ООН формули «до самоврядування та незалежності», що створило міжнародно-правове підґрунтя для ліквідації колоніалізму.

Попри антиімперіалістичну риторику, Йосип Сталін під час війни легко йшов на угоди колоніального типу. Так, в обмін на обіцянку вступити у війну проти Японії, СРСР у Ялті домовився про повернення втрачених Російською імперією позицій у Китаї. Крім того, на повоєнних переговорах радянське керівництво намагалося отримати під власну опіку колишні італійські колонії в Африці для

створення військових баз у Середземномор'ї, проте отримало рішучу відсіч від США та Англії.

Отже, Друга світова війна стала важливим прискорювачем деколонізації. Вона послабила економічні та військові можливості європейських метрополій, підірвала уявлення про непорушність колоніального порядку та висунула на перший план США і СРСР, які з різних мотивів підтримували демонтаж традиційних колоніальних імперій.

3. Роль країн «Осі» та японська окупація

Колоніальна політика країн «Осі» (нацистської Німеччини, фашистської Італії та мілітаристської Японії) у міжвоєнний період та в роки Другої світової війни базувалася на прагненні до радикального переділу світу, загарбання нових ринків збуту й сировини, а також руйнування колоніального панування традиційних європейських держав (насамперед Великої Британії та Франції) на користь власних імперських систем.

Для протидії іншим світовим системам ці держави намагалися сформувати великі замкнуті й самозабезпечені ресурсами торгово-економічні блоки («обширні простори») в межах політики автаркії.

Нацистська Німеччина висунула тезу про «життєвий простір» та здійснювала колонізаційну політику в Європі.

Німецька колоніальна доктрина мала агресивний расовий характер і була спрямована як на повернення традиційних заморських територій, так і на колонізацію європейського континенту.

Німеччина висувала вимоги щодо повернення своїх заморських колоній, втрачених після Першої світової війни, а також планувала загарбати колоніальні володіння Великої Британії, Франції та Бельгії.

Головним напрямом колоніальної експансії Райху стала Східна Європа та СРСР, які розглядалися як «життєвий простір». Затверджений у травні 1940 р. план «Ост» передбачав перетворення окупованих радянських земель на колонію: масове винищення та депортацію мільйонів місцевих жителів (поляків, українців, білорусів, росіян); перетворення решти населення на рабів для обслуговування інтересів імперії; заселення звільнених земель німецькими колоністами (на окуповані території планувалося переселити близько 10 млн німців).

На відміну від східних територій, країни Західної Європи планувалося перетворити на залежні держави-сателіти, які мали слугувати промисловою й сировинною базою для Німеччини.

Японський колоніалізм мав специфічну форму: він поєднував експансію та експлуатацію ресурсів із риторикою визволення азійських народів від європейського панування.

Свою агресію в Азії Японія здійснювала під лозунгами «Створення процвітаючої Азії» та «Звільнення Азії від білих колонізаторів». Японське керівництво залучало лідерів місцевих національно-визвольних рухів до створення окупаційних адміністрацій, що дозволило їм спочатку загарбати колоніальні володіння європейських держав без значного опору з боку місцевого населення.

Перші місяці японського панування засвідчили, що йшлося переважно про зміну форми колоніального контролю. Японська адміністрація активно вилучала ресурси завойованих територій для потреб воєнної економіки та створювала формально незалежні, але фактично підконтрольні державні утворення, зокрема Бірму (1944 р.) та Індонезію (1945 р.).

Кінцевою метою японської колоніальної політики було витіснення західних держав з Азії та створення великого регіонального блоку під японським домінуванням – «Великої східноазіатської сфери спільного процвітання».

Згідно з японськими планами на випадок перемоги держав «Осі», радянське Примор'я мало безпосередньо увійти до складу Японської імперії, Маньчжурія отримувала свою сферу впливу, а вся Сибірська залізниця переходила під спільний японо-німецький контроль із кордоном розподілу в Омську.

Італійська колоніальна імперія, що включала Лівію, Еритрею та Сомалі, спиралася на ідею ревізіонізму Версальської системи. Фашистський уряд прагнув встановити контроль над Середземномор'ям і розширити свої володіння в Африці (зокрема за рахунок Тунісу та Східної Африки).

У 1935–1936 рр. Італія напала на Ефіопію та встановила над нею контроль. Згодом Німеччина офіційно визнала це завоювання в обмін на узгодження сфер впливу на Балканах, що посилило співпрацю всередині осі Рим–Берлін.

У результаті поразки у Другій світовій війні всі колоніальні завоювання країн «Осі» були повністю ліквідовані, окуповані країни відновили свою незалежність, а Італія та Японія були позбавлені всіх своїх колоній.

4. Міжнародне врегулювання та система опіки

Міжнародне врегулювання повоєнного устрою після обох світових воєн супроводжувалося створенням спеціальних правових інструментів для управління колишніми колоніями та залежними територіями. Еволюція цього процесу пройшла шлях від мандатної системи Ліги Націй до міжнародної системи опіки Організації Об'єднаних Націй.

Після Першої світової війни держави-переможниці зафіксували новий розподіл колоніальних володінь за допомогою мандатної системи.

Відповідно до статті 22 Статуту Ліги Націй, території, які внаслідок війни перестали бути під суверенітетом колишніх імперій (Німеччини та Османської імперії) і були населені народами, «ще не здатними самостійно керувати собою», передавалися під опіку «передових націй».

Ці держави (мандатарії) здійснювали управління від імені Ліги Націй та були зобов'язані надавати щорічні звіти про стан довірених їм територій.

У 1945 р. на конференції в Сан-Франциско, під час ухвалення Статуту ООН, відповідно до його розділу XII була заснована нова Міжнародна система опіки. Одним із шести головних органів новоствореної організації стала

Рада з опіки (Trusteeship Council), покликана здійснювати нагляд за управлінням підопічними територіями.

Згідно зі статтею 77 Статуту ООН, система опіки поширювалася на такі категорії земель: 1. Колишні підмандатні території Ліги Націй, які ще не отримали незалежності; 2. Території, відторгнуті від ворожих держав унаслідок Другої світової війни; 3. Території, добровільно включені до системи опіки державами, відповідальними за їхнє управління (цей пункт на практиці так і не був реалізований).

Стаття 76 Статуту ООН визначала головні цілі системи опіки: зміцнення міжнародного миру й безпеки; сприяння політичному, економічному та соціальному розвитку населення підопічних територій і його поступу до самоврядування або незалежності відповідно до вільного вибору народів; заохочення поваги до прав людини й основних свобод для всіх без дискримінації за расою, статтю, мовою чи релігією.

Загалом до системи міжнародної опіки було включено 11 територій, управління якими здійснювали 7 держав-метрополій: Велика Британія – Танганьіка, частини Того та Камеруну; Франція – частини Того та Камеруну; Бельгія – Руанда-Урунді; Італія – Сомалі (тимчасова опіка на 10 років з 1950 по 1960 рр.); Австралія – Нова Гвінея; США – стратегічний район Мікронезії (Каролінські, Маріанські та Маршаллові острови); Велика Британія, Австралія та Нова Зеландія спільно – Науру.

Рада з опіки ООН контролювала адміністрацію цих територій: вона розглядала й обговорювала звіти

управителів, приймала петиції від місцевого населення та влаштовувала періодичні інспекційні візити.

Міжнародна система опіки успішно виконала своє історичне завдання. Усі підопічні території поступово досягли самоврядування або повної державної незалежності.

Останньою територією, що перебувала під опікою (під управлінням США), була група островів Палау в Мікронезії, яка отримала незалежність у 1994 р.

У зв'язку з успішним завершенням своєї роботи Рада з опіки ООН призупинила активну діяльність.

Нині до її складу формально входять лише п'ять постійних членів Ради Безпеки ООН (США, Велика Британія, Франція, Китай та Росія). Правила процедури Ради були змінені: тепер вона проводить свої засідання не щорічно, а виключно за потреби, якщо цього вимагатимуть особливі обставини.

ІСТОРИЧНІ ДЖЕРЕЛА

Charles de Gaulle. Discours de Brazzaville, 30 janvier 1944
Браззавільська промова Шарля де Голля 30 січня 1944 р.

Повний текст: https://mjp.univ-perp.fr/textes/degaulle30011944.htm

Si l'on voulait juger des entreprises de notre temps suivant les errements anciens, on pourrait s'étonner que le Gouvernement français ait	Якби ми хотіли судити компанії наш час слідуючи давнім помилкам, можна здивуватися що уряд Франції

décidé de réunir cette Conférence africaine.

« Attendez ! » nous conseillerait, sans doute, la fausse prudence d'autrefois. « La guerre n'est pas à son terme. Encore moins peut-on savoir ce que sera demain la paix. La France, d'ailleurs, n'a-t-elle pas, hélas ! des soucis plus immédiats que l'avenir de ses territoires d'outre-mer ? »

Mais il a paru au gouvernement que rien ne serait, en réalité, moins justifié que cet effacement, ni plus imprudent que cette prudence. C'est qu'en effet, loin que la situation présente, pour cruelle et compliquée qu'elle soit, doive nous conseiller l'abstention, c'est, au contraire, l'esprit d'entreprise qu'elle nous commande. Cela est vrai dans tous les domaines, en particulier dans celui que va parcourir la Conférence de Brazzaville. Car, sans vouloir exagérer l'urgence des raisons qui nous pressent d'aborder l'étude d'ensemble des problèmes africains français, nous croyons que les immenses événements qui bouleversent le monde nous engagent à ne pas tarder ; que la terrible épreuve que constitue l'occupation provisoire de la Métropole par l'ennemi ne retire rien à la France en guerre de ses devoirs et de ses droits enfin, que le rassemblement, maintenant

вирішив зібратися ця Африканська конференція.

"Почекай! "безсумнівно, рекомендував би підробку розсудливість минулих років. "Війна не закінчилася. Знову менше ми можемо знати, яким буде мир завтра. Франція, крім того хіба не вона, на жаль! хвилює більш безпосереднє, ніж майбутнє з її заморських територій? '

Але уряду здавалося, що насправді нічого не буде менш виправданий, ніж це стирання, і не більш необачний, ніж ця розсудливість. Дійсно, нинішня ситуація далеко не жорстока і як би це не було складно, нам слід порадити утриматися навпаки, це підприємницький дух, яким він керує нами. Те вірно в усіх сферах, особливо в тій, яка буде охоплена браззавільська конференція. Бо, не бажаючи перебільшувати терміновість причин, які спонукають нас підійти до загального дослідження французькі африканські проблеми, ми вважаємо, що величезні події, які потрясають світ, зобов'язують нас не зволікайте; ніж жахливе випробування, яке становить окупацію тимчасове захоплення митрополії ворогом нічого не забирає Франція у стані війни зі своїми обов’язками та правами, нарешті, що зібрання, тепер виконано, з усіх наших

accompli, de toutes nos possessions d'Afrique nous offre une occasion excellente de réunir, à l'initiative et sous la direction de M. le Commissaire aux Colonies, pour travailler ensemble, confronter leurs idées et leur expérience, les hommes qui ont l'honneur et la charge de gouverner, au nom de la France, ses territoires africains. Où donc une telle réunion devait-elle se tenir, sinon à Brazzaville, qui, pendant de terribles années, fut le refuge de notre honneur et de notre indépendance et qui restera l'exemple du plus méritoire effort français ?

Depuis un demi-siècle, à l'appel d'une vocation civilisatrice vieille de beaucoup de centaines d'années, sous l'impulsion des gouvernements de la République et sous la conduite d'hommes tels que : Gallieni, Brazza, Dodds, Joffre, Binger, Marchand, Gentil, Foureau, Lamy, Borgnis-Desbordes, Archinard, Lyautey, Gouraud, Mangin, Largeau, les Français ont pénétré, pacifié, ouvert au monde, une grande partie de cette Afrique noire, que son étendue, les rigueurs du climat, la puissance des obstacles naturels, la misère et la diversité de ses populations avaient maintenue, depuis l'aurore de l'Histoire, douloureuse et imperméable.

володінь в Африці пропонує нам одне чудова можливість зібратися разом, на ініціативи та під керівництво комісара колоній працювати разом, протистояти їхнім ідеям і досвіду, чоловікам, які мати честь і відповідальність керувати від імені Франції її територіями африканці. Де має відбутися така зустріч, інакше в Браззавілі, який, протягом жахливих років, був притулок нашої честі і нашої незалежності і який залишиться приклад найвидатнішої французької роботи?

Протягом півстоліття, на заклик цивілізаційного покликання багато сотень років, під керівництвом урядів Республіки та під керівництвом таких чоловіків que: Галлієні, Бразза, Доддс, Жоффр, Бінгер, Маршан, Жантіль, Фуро, Ламі, Борньї-Десбордес, Арчінар, Ляутей, Гуро, Манжен, Ларжо, французи проникли, заспокоїлися, розкрилися у світі велика частина цієї чорної Африки, що її протяжність, суворість клімату, сила природних перешкод, бідність і різноманітність його популяцій зберігалася з самого світанку історія, болюча і непроникна.

Що нами було зроблено для розвитку багатства і на благо людей, у міру просування цього маршу вперед, щоб це розгледіти, потрібно лише

Ce qui a été fait par nous pour le développement des richesses et pour le bien des hommes, à mesure de cette marche en avant, il n'est, pour le discerner, que de parcourir nos territoires et, pour le reconnaître, que d'avoir du coeur. Mais, de même qu'un rocher lancé sur la pente roule plus vite à chaque instant, ainsi l'oeuvre que nous avons entreprise ici nous impose sans cesse de plus larges tâches. Au moment où commençait la présente guerre mondiale, apparaissait déjà la nécessité d'établir sur des bases nouvelles les conditions de la mise en valeur de notre Afrique, du progrès humain de ses habitants et de l'exercice de la souveraineté française.

Comme toujours, la guerre elle-même précipite l'évolution. D'abord, par le fait qu'elle fut, jusqu'à ce jour, pour une bonne part, une guerre africaine et que, du même coup, l'importance absolue et relative des ressources, des communications, des contingents d'Afrique, est apparue dans la lumière crue des théâtres d'opérations. Mais ensuite et surtout parce que cette guerre a pour enjeu ni plus ni moins que la condition de l'homme et que, sous l'action des forces psychiques qu'elle a partout déclenchées, chaque individu lève la tête, regarde au-

подорожувати нашими територіями і, щоб розпізнати це, щоб мати серце. Але так само нехай скеля, кинута вниз по схилу, кожного разу котиться швидше миттєво, таким чином, робота, яку ми тут виконали, нав’язує нам без зупинити більші завдання. Як починалося там уже з'являлася нинішня світова війна необхідно створити умови на нових засадах про розвиток нашої Африки, про людський прогрес її жителі та здійснення суверенітету Франції.

Як завжди, сама війна прискорює еволюцію. По-перше, тим, що вона до цього дня була для служниці частина, африканська війна і це, водночас, абсолютна важливість і відносні ресурси, комунікації, африканські контингенти, з'явився в суворому світлі театрів бойових дій. Але перш за все тому, що ця війна не має ні більше, ні на кону менше, ніж стан людини і що, під дією психічних сил що це викликало скрізь, кожен окремо піднімає голова дивиться за межі дня і дивується своїй долі.

Якщо це імперська влада, яка події спонукати надихатися їхніми уроками та вибирати благородно, щедро дорога нових часів, де вона має намір очолити шістдесят мільйонів чоловіків, які пов'язані на долю

delà du jour et s'interroge sur son destin.

S'il est une puissance impériale que les événements conduisent à s'inspirer de leurs leçons et à choisir noblement, libéralement, la route des temps nouveaux où elle entend diriger les soixante millions d'hommes qui se trouvent associés au sort de ses quarante-deux millions d'enfants, cette puissance c'est la France.

En premier lieu et tout simplement parce qu'elle est la France, c'est-à-dire la nation dont l'immortel génie est désigné pour les initiatives qui, par degrés, élèvent les hommes vers les sommets de dignité et de fraternité où, quelque jour, tous pourront s'unir. Ensuite parce que, dans l'extrémité où une défaite provisoire l'avait refoulée, c'est dans ses terres d'outre-mer, dont toutes les populations, dans toutes les parties du monde, n'ont pas, une seule minute, altéré leur fidélité, qu'elle a trouvé son recours et la base de départ pour sa libération et qu'il y a désormais, de ce fait, entre la Métropole et l'Empire, un lien définitif. Enfin, pour cette raison que, tirant à mesure du drame les conclusions qu'il comporte, la France est aujourd'hui animée, pour ce qui la concerne elle-même et pour ce qui concerne tous ceux qui dépendent d'elle, d'une volonté

його сорока двох мільйонів дітей ця влада є Франція.

Перш за все і просто тому, що це Франція, тобто нація, для якої призначений безсмертний геній ініціативи, які поступово підносять чоловіків до висоти гідності та братерства де, щось день, кожен зможе об'єднатися. Тоді тому, що, зрештою там, де її придушила тимчасова поразка на своїх заморських землях, включаючи все населення, в усіх частини світу жодної хвилини не змінювали їх вірність, що вона знайшла свій регрес і основу від'їзд для його звільнення і те, що є зараз, як наслідок, між Митрополією та Імперією, остаточний зв’язок. Нарешті, з цієї причини, роблячи висновки в міру розвитку драми те, що вона включає, Франція сьогодні жвава, якою вона є стосується себе і всіх тих, хто залежить про неї, про палке і практичне бажання оновлення.

Чи означає це, що Франція хоче продовжувати своє завдання з-за кордону, огороджуючи свої території бар'єрами, які ізолювали б від світу і, в першу чергу, від усіх африканських країн? Ні, звичайно! і, щоб довести це, ми повинні лише згадати, як, у цій війні Екваторіальна Африка і Французький Камерун продовжували співпрацювати найближчим часом з сусідніми

ardente et pratique de renouveau.

Est-ce à dire que la France veuille poursuivre sa tâche d'outremer en enfermant ses territoires dans des barrières qui les isoleraient du monde et, d'abord, de l'ensemble des contrées africaine ? Non, certes ! et, pour le prouver, il n'est que d'évoquer comment, dans cette guerre, l'Afrique Équatoriale et le Cameroun français n'ont cessé de collaborer de la façon la plus étroite avec les territoires voisins, Congo belge, Nigeria britannique, Soudan anglo-égyptien, et comment, à l'heure qu'il est, l'Empire français tout entier, à l'exception momentanée de l'Indochine, contribue dans d'importantes proportions, par ses positions stratégiques, ses voies de communications, sa production, ses bases aériennes, sans préjudice de ses effectifs militaires, à l'effort commun des Alliés.

Nous croyons que, pour ce qui concerne la vie du monde de demain, l'autarcie ne serait, pour personne, ni souhaitable, ni même possible. Nous croyons, en particulier, qu'au point de vue du développement des ressources et des grandes communications, le continent africain doit constituer, dans une large mesure, un tout. Mais, en Afrique française, comme dans tous les autres territoires où des

територіями Бельгійське Конго, Британська Нігерія, Судан англо-єгипетський, і як, в даний час, Імперія французької мови в цілому, за тимчасовим винятком Індокитай робить значний внесок через свої позиції стратегічний, його комунікаційні шляхи, його виробництво, його бази повітря, без шкоди для свого військового персоналу, до спільні зусилля союзників.

Ми віримо, що, що стосується життя завтрашнього світу, автаркія для нікого це не було б ані бажаним, ані навіть можливим. Ми вважають, зокрема, що з точки зору розвитку в ресурси та основні комунікації, повинен становити африканський континент значною мірою ціле. Але у Французькій Африці, як на всіх інших територіях, де під нами живуть чоловіки прапор, прогресу не було б, якщо чоловіки, на своїй рідній землі, не приносили моральної користі і матеріально, якби вони не могли потроху піднятися до рівень, на якому вони зможуть брати участь вдома в управління власними справами. Обов'язок Франції це зробити щоб так було.

Це мета, до якої ми повинні рухатися. Ми ні довжину сходинок не приховуємо. У вас є, панове генерал-губернатори та губернатори, досить ніг

hommes vivent sous notre drapeau, il n'y aurait aucun progrès, si les hommes, sur leur terre natale, n'en profitaient pas moralement et matériellement, s'ils ne pouvaient s'élever peu a peu jusqu'au niveau où ils seront capables de participer chez eux à la gestion de leurs propres affaires. C'est le devoir de la France de faire en sorte qu'il en soit ainsi.

Tel est le but vers lequel nous avons à nous diriger. Nous ne nous dissimulons pas la longueur des étapes. Vous avez, Messieurs les Gouverneurs généraux et Gouverneurs, les pieds assez bien enfoncés dans la terre d'Afrique pour ne jamais perdre le sens de ce qui y est réalisable et, par conséquent, pratique. Au demeurant, il appartient à la nation française et il n'appartient qu'à elle, de procéder, le moment venu, aux réformes impériales de structure qu'elle décidera dans sa souveraineté. Mais, en attendant, il faut vivre, et vivre chaque jour c'est entamer l'avenir.

Vous étudierez ici, pour les soumettre au gouvernement, quelles conditions morales, sociales, politiques, économiques et autres vous paraissent pouvoir être progressivement appliquées dans chacun de nos territoires, afin que, par leur développement même et le progrès de leur

добре похований на землі Африки, щоб ніколи не втрачати сенсу те, що є досяжним і, отже, практичним. Більше того, він належить французькій нації і не належить від неї залежить проведення реформ, коли прийде час імперська структура, яку вона вирішить у своєму суверенітеті. Але тим часом ми повинні жити, а жити щодня - це починати майбутнє.

Ви будете вчитися тут, подавати їх уряду, що моральні, соціальні, політичні, економічні та інші умови здається, ви можете поступово застосовуватися в кожна наша територія, щоб, через сам їх розвиток і прогрес їхнього населення, вони інтегруються в французька спільнота з їх особистістю, їх інтереси, їхні прагнення, їхнє майбутнє.

Панове, Французька африканська конференція в Браззавілі є відкритим.

population, ils s'intègrent dans la communauté française avec leur personnalité, leurs intérêts, leurs aspirations, leur avenir. Messieurs, la Conférence Africaine Française de Brazzaville est ouverte.	

Manifeste du peuple algérien, 10 février 1943
Маніфест алжирського народу (10 березня 1943 р.)

Повний текст:
http://historien.geographe.free.fr/manifestedupeuplealgerien10fevrier1943.pdf

L'Algérie est depuis le 8 novembre dernier1 sous l'occupation des forces anglo-américaines.	Алжир перебуває під окупацією англо-американських військ з 8 листопада.
Cette occupation, en isolant la colonie de la métropole, a provoqué parmi les Français d'Algérie une véritable course au pouvoir. Républicains, gaullistes, royalistes, israélites, chaque groupe de son côté, essaye de faire valoir sa collaboration aux yeux des Alliés et veille à la défense de ses intérêts particuliers. Devant cette agitation, chacun semble ignorer jusqu'à l'existence même des huit millions et demi d'indigènes.	Ця окупація, ізолюючи колонію від материкової Франції, спровокувала справжню боротьбу за владу серед французів Алжиру. Республіканці, голлісти, роялісти, євреї – кожна група, зі свого боку, намагалася продемонструвати свою співпрацю союзникам та захистити власні інтереси. Зіткнувшись із цим безладом, всі, здавалося, не звертали уваги на саме існування восьми з половиною мільйонів корінних народів.
Cependant, l'Algérie musulmane, quoique indifférente à ces rivalités, reste	Однак мусульманський Алжир, хоча й байдужий до цих суперництв, залишається

vigilante et attentive à son destin.	пильним та уважним до своєї долі.
Aujourd'hui, les représentants de cette Algérie, répondant au vœu unanime de leurs populations, ne peuvent se soustraire à l'impérieux devoir de poser le problème de leur avenir.	Сьогодні представники цього Алжиру, відповідаючи на одностайне бажання свого народу, не можуть ухилитися від невідкладного обов'язку вирішити проблему свого майбутнього.
Ce faisant, ils entendent ne rien renier de la culture française et occidentale qu'ils ont reçues et qui leur reste chère. C'est au contraire en puisant dans les richesses morales et spirituelles de la France métropolitaine et dans la tradition de liberté du peuple français qu'ils trouvent la force et la justification de leur action présente.	Роблячи так, вони мають намір залишатися вірними французькій та західній культурі, яку вони отримали і яка залишається їм дорогою. Навпаки, саме спираючись на моральні та духовні багатства метрополії Франції та традиції свободи французького народу, вони знаходять силу та виправдання для своїх нинішніх дій.
Conscients de leurs responsabilités devant Dieu, ces représentants traduisent ici sincèrement et fidèlement les aspirations profondes de tout le peuple algérien musulman.	Усвідомлюючи свою відповідальність перед Богом, ці представники тут щиро та вірно втілюють глибокі прагнення всього алжирського мусульманського народу.
Ce manifeste, plus qu'un plaidoyer, est un témoignage et un acte de foi. [...]	Цей маніфест, більше ніж просто заклик, є свідченням та актом віри. [...]
Nous sommes en Afrique du Nord, aux portes de l'Europe, et le monde civilisé assiste à ce spectacle anachronique : une colonisation s'exerçant sur une race blanche au passé de civilisation prestigieux apparentée aux races méditerranéennes, perfectible, et ayant manifesté un sincère	Ми знаходимося в Північній Африці, на порозі Європи, і цивілізований світ спостерігає це анахронічне видовище: колонізація, що здійснюється над білою расою з престижним цивілізаційним минулим, спорідненою з середземноморськими расами, здатною до вдосконалення та

désir de progrès. Politiquement et moralement, cette colonisation ne peut avoir d'autre concept que celui de deux sociétés étrangères l'une à l'autre. Son refus systématique ou déguisé de donner accès dans la cité française aux Algériens musulmans a découragé tous les partisans de la politique d'assimilation étendue aux autochtones. Cette politique apparaît aujourd'hui aux yeux de tous comme une réalité inaccessible une machine dangereuse mise au service de la colonisation.	демонструючою щире прагнення до прогресу. Політично та морально цю колонізацію можна зрозуміти лише як існування двох суспільств, чужих одне одному. Її систематична або завуальована відмова надати доступ до французького суспільства алжирцям-мусульманам знеохотила всіх, хто підтримував політику асиміляції, поширену на корінне населення. Ця політика тепер усім здається недосяжною реальністю, небезпечною машиною, поставленою на службу колонізації.
L'heure est passée où un musulman algérien demandera autre chose que d'être un Algérien musulman. Depuis l'abrogation du décret Crémieux surtout, la nationalité et la citoyenneté algériennes lui offrent plus de sécurité et donnent une plus claire et plus logique solution au problème de son évolution et de son émancipation.	Минули часи, коли алжирський мусульманин бажав чогось іншого, окрім того, щоб бути алжирським мусульманином. Зокрема, після скасування Декрету Крем'є, алжирське громадянство та національність забезпечують йому більшу безпеку та забезпечують чіткіше та логічніше вирішення проблеми його розвитку та емансипації.
Économiquement, cette colonisation s'est révélée incapable d'améliorer et de résoudre les grands problèmes qu'elle a elle-même posés. Or, l'Algérie, bien administrée, bien dirigée, bien équipée, est susceptible de nourrir pour le moins vingt millions d'habitants dont elle pourrait assurer le bien-être et la paix sociale. Emprisonnée dans le cadre	Економічно ця колонізація виявилася нездатною покращити та вирішити основні проблеми, які вона сама створила. Однак Алжир, за умови гарного управління, належного керівництва та належного оснащення, міг би прогодувати щонайменше двадцять мільйонів жителів, забезпечуючи їхнє благополуччя та соціальний мир. Замкнений у колоніальних

colonial, elle n'est en mesure ni de nourrir, ni d'instruire, ni d'habiller, ni de loger, ni de soigner la moitié de sa population actuelle.	рамках, він не в змозі прогодувати, навчити, одягнути, забезпечити житлом чи медичним обслуговуванням навіть половину свого нинішнього населення.
Son équipement, juste suffisant pour assurer le bien-être d'une caste qui représente le huitième de la population totale, restera superficiel et dérisoire, tant que l'Algérie n'aura pas un gouvernement issu du peuple et agissant au profit du peuple. La vérité historique est là et ne peut être nulle part ailleurs. [...] le peuple algérien demande dès aujourd'hui [...] : a) La condamnation et l'abolition de la colonisation [...] b) L'application pour tous les pays [...] du droit des peuples à disposer d'eux-mêmes. c) La dotation de l'Algérie d'une constitution propre garantissant : 1.La liberté et l'égalité absolue de tous ses habitants sans distinction de race ou de religion. 2. La suppression de la propriété féodale par une grande réforme agraire et le droit au bien-être de l'immense prolétariat agricole. 3. La reconnaissance de la langue arabe comme langue officielle [...]. 4. La liberté de presse et le droit d'association.	Його інфраструктура, ледве достатня для забезпечення добробуту касти, що становить одну восьму від загальної чисельності населення, залишатиметься поверхневою та неадекватною доти, доки в Алжирі не буде уряду, сформованого з народу та діючого в найкращих інтересах народу. Історична правда лежить там і не може бути знайдена деінде. [...] Алжирський народ вимагає, починаючи з сьогоднішнього дня [...]: a) Засудження та скасування колонізації [...] b) Застосування до всіх країн [...] права народів на самовизначення. c) Надання Алжиру власної конституції, яка гарантує: 1. Абсолютну свободу та рівність усіх його жителів без розрізнення раси чи релігії. 2. Скасування феодальної власності шляхом проведення масштабної аграрної реформи та право на добробут для величезного сільськогосподарського пролетаріату. 3. Визнання арабської мови офіційною мовою [...].

5. L'instruction gratuite et obligatoire pour les enfants des deux sexes. 6. La liberté du culte pour tous les habitants et l'application [...] du principe de la séparation de l'Église et de l'État. d) La participation immédiate et effective des musulmans algériens au gouvernement de leur pays [...] e) La libération de tous les condamnés et internés politiques, à quelque parti qu'ils appartiennent.	4. Свободу преси та право на об'єднання. 5. Безкоштовну та обов'язкову освіту для дітей обох статей. 6. Свобода віросповідання для всіх жителів [...] застосування принципу відокремлення церкви від держави. d) Негайна та ефективна участь алжирських мусульман в управлінні своєю країною [...]. e) Звільнення всіх політичних в'язнів та інтернованих, незалежно від їхньої партійної приналежності.
[...] Le peuple algérien, connaissant le sort réservé aux promesses faites durant les hostilités, voudrait voir son avenir assuré par des réalisations tangibles et immédiates.	[...] Алжирський народ, знаючи про долю обіцянок, даних під час воєнних дій, хотів би бачити своє майбутнє забезпеченим відчутними та негайними досягненнями.
Il accepte tous les sacrifices. C'est aux autorités responsables à accepter sa liberté.	Він приймає всі жертви. Відповідальна влада має прийняти його свободу.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ.

Якою була реакція президента США Ф. Д. Рузвельта на спробу У. Черчилля вивести англійські колонії з-під дії Атлантичної хартії?

Яку офіційну заяву Рузвельт зробив 22 лютого 1942 року щодо глобального характеру цього документа?

Як Сполучені Штати використовували концепцію права народів на самовизначення як юридичний принцип міжнародного життя на колоніальних і підмандатних територіях?

Які економічні та торгово-політичні інтереси переслідував Вашингтон, виступаючи за припинення європейського колоніального панування (зокрема, в Африці)?

Які політичні умови висував Виконком Мусульманської ліги у вересні 1939 року у своїх відносинах з англійською владою на тлі протестів і небажання індійського населення брати участь у війні?

Яку політичну силу було створено для координації опору і які програмні вимоги містилися в її документах у травні 1945 року щодо ліквідації колоніальної системи освіти та запровадження безкоштовного початкового навчання?

Як участь колоніальних народів у захисті метрополій на засадах Декларації Об'єднаних Націй вплинула на їхнє власне усвідомлення права на самовизначення у повоєнний період?

Чому наприкінці війни (1943–1944 рр.) європейські колоніальні держави були змушені радикально змінити свої підходи до управління колоніями?

ДРУГИЙ МОДУЛЬ

ТЕМА 2.1. ОБЛАШТУВАННЯ СВІТУ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ. ЯЛТИНСЬКО- ПОТСДАМСЬКА СИСТЕМА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН.

1. Ялтинська конференція 1945 р.
2. Потсдамська конференція 1945 р.
3. Заснування Організації Об'єднаних Націй.
4. Паризькі мирні договори 1947 р.
5. Поділ світу й початок Холодної війни.

Ялтинсько-Потсдамська система міжнародних відносин сформувалася як механізм післявоєнного врегулювання, покликаний контролювати переможені держави, підтримувати колективну безпеку й запобігти новій світовій війні. Водночас від самого початку вона поєднувала дві суперечливі тенденції: прагнення створити універсальний порядок через ООН і фактичний поділ Європи на сфери впливу наддержав.

1. Ялтинська конференція 1945 р.

Ялтинська конференція 4–11 лютого 1945 р. стала етапом, коли воєнна перемога над Німеччиною почала оформлюватися в проєкт післявоєнного устрою. Переговори відбувалися за очевидної військової переваги союзників, але на тлі зростання недовіри щодо майбутнього Центрально-Східної Європи.

Конференція відбувалася в умовах, коли розгром нацистської Німеччини був лише питанням часу, тому союзники мали узгодити плани остаточного переможного завершення війни в Європі та вибудувати основи післявоєнного устрою світу. Вибір місця проведення був зумовлений тим, що Сталін категорично відмовлявся залишати межі СРСР через воєнні міркування, тому хворому Рузвельту довелося здійснити виснажливу подорож до Криму. Напередодні конференції, 2 лютого 1945 р., Рузвельт і Черчилль зустрілися на Мальті для попереднього узгодження англо-американської стратегії.

За підсумками переговорів у Ялті було ухвалено історичні рішення в кількох ключових сферах.

Було вирішено поділити територію Німеччини й Австрії (а також їхні столиці – Берлін та Відень) на чотири зони окупації: радянську, американську, англійську та французьку. Узгоджено, що управління країною здійснюватиме Союзна Контрольна рада, до якої увійдуть головнокомандувачі окупаційних військ.

Союзники задекларували намір ліквідувати німецький мілітаризм і нацизм. Це передбачало роззброєння та розпуск збройних сил, контроль над військовою промисловістю, розпуск Генерального штабу, заборону нацистської партії та покарання воєнних злочинців (принципи демілітаризації, денацифікації та демократизації). Питання безпосереднього розчленування Німеччини як держави було відкладено.

Було визначено попередній обсяг німецьких репарацій у розмірі 20 млрд доларів, з яких 50 % (10 млрд)

призначалося для СРСР як країни, що зазнала найбільших руйнувань.

Вирішено ряд питань щодо польського та югославського питань.

Східний кордон Польської держави було вирішено пересунути на захід приблизно по «лінії Керзона». Унаслідок цього Західна Україна та Західна Білорусь залишалися у складі СРСР, тоді як Польща отримувала територіальну компенсацію на заході за рахунок німецьких земель по річках Одер і Нейсе.

СРСР уже визнав підконтрольний йому прорадянський Тимчасовий уряд. Для залагодження конфлікту з польським урядом в еміграції в Лондоні Сталін погодився реорганізувати цей кабінет на коаліційній основі та провести вільні вибори. Надалі радянська сторона фактично відійшла від цих зобов'язань, використовуючи адміністративний тиск, контроль силових структур і маніпуляції виборчим процесом.

Лідери рекомендували створити об'єднаний коаліційний уряд на основі угоди між Й. Броз Тіто та І. Шубашичем і розширити Антифашистське Вече (AVNOJ) членами колишнього парламенту країни, які не скомпрометували себе колабораціонізмом.

Конференція обговорила створення майбутньої Організації Об’єднаних Націй. Було прийнято остаточне рішення скликати установчу конференцію ООН 25 квітня 1945 р. в Сан-Франциско (США) для ухвалення її Статуту. Вдалося вирішити розбіжності щодо процедури голосування в Раді Безпеки ООН: за наполяганням

радянської сторони було закладено принцип одноголосності великих держав – право «вето» для постійних членів. Завдяки дипломатичному компромісу СРСР отримав додаткові голоси в ООН – Українська РСР та Білоруська РСР були визнані державами-співзасновницями організації.

Окрім того, у таємній угоді було зафіксовано зобов'язання СРСР вступити у війну проти Японії на боці союзників через 2–3 місяці після капітуляції Німеччини. Натомість радянському режиму гарантувалися територіальні надбання колоніального типу: приєднання Південного Сахаліну та Курильських островів, відновлення права оренди на Порт-Артур та спільна з Китаєм експлуатація залізниць у Маньчжурії (КВЖД). Також Корейський півострів мав бути окупований союзниками з розділом по 38-й паралелі.

Союзники підписали спільну «Декларацію про звільнену Європу», у якій зобов'язувалися допомагати звільненим народам відновлювати суверенні права та створювати демократичні установи за власним вибором. Утім, подальший розвиток подій у Центрально-Східній Європі засвідчив, що радянська політика дедалі більше відходила від цих принципів.

На конференції було підписано таємну угоду про обмін військовополоненими та переміщеними особами. Це призвело до того, що західні союзники примусово депортували до СРСР понад 2 мільйони людей. Значна частина з них (включаючи колишніх радянських військовополонених, яких радянська влада таврувала як

«зрадників») була відправлена до таборів ГУЛАГу або розстріляна.

В історичній пам'яті Ялтинська конференція сприймається суперечливо. З одного боку, вона заклала основи Ялтинсько-Потсдамської системи, яка на десятиліття вперед визначила долю Європи й біполярний характер світу, утримуючи наддержави від прямого ядерного конфлікту. З іншого боку, в країнах Центрально-Східної Європи «Ялта» стала синонімом «зради Заходу», оскільки Рузвельт, перебуваючи в полоні ілюзій щодо повоєнної співпраці зі СРСР, фактично погодився на поділ Європи на сфери впливу. Водночас історики зазначають, що на момент зустрічі Червона армія вже фізично контролювала ці території, і завадити радянській експансії дипломатичним шляхом було практично неможливо.

2. Потсдамська конференція 1945 р.

Потсдамська конференція 17 липня – 2 серпня 1945 р. підсумувала перемогу союзників у Європі й водночас засвідчила швидкий перехід від воєнної співпраці до політичного суперництва. На відміну від Ялти, переговори відбувалися вже після капітуляції Німеччини, тому головним стало не ведення війни, а контроль над повоєнним порядком.

Ця подія була останньою зустріччю лідерів «великої трійки» в роки Другої світової війни. Склад її учасників порівняно з Тегераном та Ялтою зазнав суттєвих змін: Радянський Союз незмінно представляв голова уряду Йосип Сталін; інтереси США представляв новий президент Гаррі

Трумен (після смерті Франкліна Рузвельта у квітні 1945 р.); а Велику Британію спочатку представляв прем'єр-міністр Вінстон Черчилль, якого з 28 липня змінив новообраний голова уряду Клемент Еттлі після поразки консерваторів на виборах.

Основні рішення та підсумки конференції охоплювали такі ключові питання.

Конференція остаточно узгодила поділ території Німеччини та Австрії, а також їхніх столиць – Берліна і Відня, на чотири зони окупації: радянську, американську, британську та французьку.

Для координації діяльності окупаційної влади та здійснення верховної влади в Німеччині було створено спільний орган – Союзну контрольну раду, що складалася з чотирьох головнокомандувачів окупаційних військ союзників.

Було схвалено єдині принципи окупаційної політики щодо Німеччини, відомі як «чотири Д»: демілітаризація, денацифікація, демократизація та декартелізація. Вони передбачали роззброєння країни, ліквідацію нацистських структур, відновлення демократичних інститутів і обмеження монополістичних об’єднань у німецькій економіці.

На конференції підтвердили намір віддати головних нацистських воєнних злочинців під суд Міжнародного військового трибуналу в Нюрнберзі.

Німеччину було вирішено зберегти як єдину державу, провести в ній загальні вибори, а згодом підписати з нею мирний договір.

Одним із центральних питань були питання репарацій та поділу флоту. Через побоювання США та Великої Британії, що надмірні репарації підірвуть німецьку економіку (враховуючи негативний досвід Версальської системи), було вирішено, що кожна держава задовольнятиме свої претензії зі своєї зони окупації. Загальну суму репарацій визначили у розмірі 20 млрд доларів, з яких 50 % (10 млрд) призначалися Радянському Союзу. СРСР задовольняв свої вимоги за рахунок вилучення промислового обладнання з радянської зони, а також додатково отримував 25 % аналогічних вилучень із західних окупаційних зон (причому частину з них – в обмін на поставки товарів зі своєї зони). Зі своєї частки СРСР мав також задовольнити репараційні претензії Польщі. Військово-морський та торговельний флоти Німеччини вирішили поділити нарівно між СРСР, США та Великою Британією. Більшу частину підводного флоту за пропозицією Великої Британії було потоплено.

Окрім того були обговорені територіальні зміни та переміщення кордонів. Територія Німеччини зменшувалася приблизно на 25 % порівняно з кордонами 1937 р. Західний кордон Польщі перенесли на захід до лінії річок Одер та Нейсе. Польщі передали території Східної Померанії, Сілезії, Західної Пруссії, більшу частину Померанії та колишнє «вільне місто Данциг» (Гданськ). Радянському Союзу передали третину території Східної Пруссії разом із містом Кенігсберг (у 1946 р. перейменоване на Калінінград).

Конференція санкціонувала примусове переселення етнічного німецького населення з територій Польщі, Чехословаччини та Угорщини до Німеччини. Угода декларувала, що переселення має відбуватися організовано й гуманно, однак на практиці цей процес супроводжувався значними людськими втратами та соціальними потрясіннями.

Було засновано постійний дипломатичний орган – Раду міністрів закордонних справ (РМЗС) у складі представників п'яти великих держав (США, СРСР, Великої Британії, Франції та Китаю) для підготовки текстів мирних договорів із колишніми сателітами Німеччини (Італією, Румунією, Болгарією, Угорщиною та Фінляндією).

СРСР підтвердив своє зобов'язання вступити у війну проти Японії не пізніше ніж через три місяці після капітуляції Німеччини. У ході конференції США, Велика Британія та Китай підписали Потсдамську декларацію з вимогою негайної беззастережної капітуляції Японії.

Під час конференції Гаррі Трумен особисто повідомив Сталіну про успішне випробування у США першої атомної бомби.

Конференція продемонструвала глибоку кризу довіри між союзниками. Спроби Сталіна отримати військові бази у Чорноморських протоках (на Босфорі), встановити опіку над італійською колонією в Африці (Лівією), запровадити чотиристоронній контроль над Руром та змусити Захід визнати прорадянські уряди Румунії й Болгарії були рішуче відхилені США та Великою Британією. Так само було

відхилено пропозицію Трумена щодо інтернаціоналізації Дунаю.

Хоча конференція дозволила вирішити нагальні питання ліквідації нацистської загрози, її рішення зафіксували глибокий розкол Європи на дві сфери впливу. Це заклало ідеологічні та військово-політичні підвалини для початку «холодної війни» та подальшого розчленування Німеччини на дві окремі держави (ФРН та НДР).

3. Заснування Організації Об'єднаних Націй.

ООН створили як відповідь на провал Ліги Націй і спробу забезпечити післявоєнному світу дієвий механізм запобігання конфліктам. Ідея організації визрівала поступово – від союзницької співпраці у війні до домовленості про універсальну структуру, де великі держави мали б особливу відповідальність за підтримання миру.

Сам термін «Об'єднані Нації» запропонував у грудні 1941 р. президент США Франклін Д. Рузвельт. Він став офіційною назвою воєнного союзу після того, як 26 держав підписали у Вашингтоні однойменну Декларацію. Учасники зобов'язалися мобілізувати всі ресурси для спільної боротьби з країнами нацистського блоку й не укладати сепаратного миру.

На московській конференції у жовтні 1943 р. міністри закордонних справ США, Великої Британії та СРСР (за участю Китаю) вперше спільно задекларували необхідність створення «в можливо короткий строк» універсальної

міжнародної організації колективної безпеки, заснованої на принципі суверенної рівності великих і малих держав.

Експерти Великої Британії, Китаю, СРСР та США на конференції в Думбартон-Оксі у 1944 р. розробили перші детальні пропозиції щодо структури й Статуту майбутньої організації. Проте ключове питання про порядок голосування в Раді Безпеки тоді залишилося нерозв'язаним.

На Ялтинській конференції (лютий 1945 р.) лідери «Великої трійки» ухвалили політичне компромісне рішення щодо процедури голосування в Раді Безпеки, закріпивши принцип одноголосності великих держав – право «вето» для її постійних членів. Також у Ялті було домовлено скликати установчу конференцію у квітні 1945 р. в США та визнано статус України (УРСР) і Білорусі (БРСР) як держав-співзасновниць ООН.

Установча конференція в Сан-Франциско відбулася 25 квітня – 26 червня 1945 р. У ній взяли участь представники 50 держав, які оголосили війну Німеччині та Японії до 1 березня 1945 р. Вони розробили остаточний варіант Статуту організації на основі проєктів Думбартон-Окса.

Переговори проходили у жорстких дискусіях щодо прав Ради Безпеки, процедури вето, а також щодо міжнародної опіки над колоніями та залежними територіями. Врешті було досягнуто згоди, що система опіки має готувати народи «до самоуправління або незалежності», а право «вето» убереже світ від загрози прямого зіткнення наддержав.

26 червня 1945 р. Статут ООН (разом зі Статутом Міжнародного суду) був урочисто підписаний

представниками 50 держав. Восени 1945 р. його також підписав представник Польщі, який не зміг бути присутнім на конференції, внаслідок чого кількість держав-засновниць зросла до 51.

Офіційною датою створення ООН є 24 жовтня 1945 р., коли після ратифікації Статуту п'ятьма постійними членами Ради Безпеки та більшістю держав-підписантів він набув чинності. Відтоді 24 жовтня щороку відзначають як День ООН.

Українська делегація на чолі з наркомом закордонних справ Дмитром Мануїльським брала активну участь в установчій конференції та безпосередньо координувала процес розробки Преамбули, Цілей та Принципів Статуту ООН.

Входження УРСР та БРСР до складу організації було підтримано США та Великою Британією у Ялті з метою залучення Радянського Союзу до ООН, оскільки Москва, побоюючись проамериканської більшості в Генеральній Асамблеї, вимагала додаткових голосів для забезпечення балансу сил.

Незважаючи на формальний характер суверенітету УРСР у складі СРСР, Україна стала повноправним членом-засновником. У радянський період республіку чотири рази обирали непостійним членом Ради Безпеки ООН: у 1948–1949, 1984–1985, 2000–2001 та 2016–2017 роках.

4. Паризькі мирні договори 1947 р.

Паризькі мирні договори, підписані 10 лютого 1947 р. в Парижі, стали офіційним завершенням Другої світової

війни для колишніх європейських союзників нацистської Німеччини – Італії, Угорщини, Румунії, Болгарії та Фінляндії. Договори набрали чинності 15 вересня 1947 р. після їхньої ратифікації.

Проєкти угод розроблялися Радою міністрів закордонних справ (РМЗС) великих держав, а їх узгодження відбулося під час Паризької мирної конференції, що проходила з 29 липня по 15 жовтня 1946 р. за участю 21 держави.

Основні політичні зобов'язання переможених країн були сформульовані, виходячи з основних положень Статуту ООН.

Преамбули договорів констатували припинення стану війни, а політичні статті зобов'язували ці країни: забезпечити права людини – гарантувати всім громадянам незалежно від раси, статі, мови чи релігії основні демократичні свободи; заборонити фашизм – не допускати відродження та діяльності будь-яких фашистських, нацистських або мілітаристських організацій; покарати злочинців – затримувати й передавати до суду воєнних злочинців.

Щодо територіальних змін, то вони були зафіксовані для кожної країни так.

Італія зазнала найзначніших територіальних втрат. Вона поступилася на користь Югославії півостровом Істрія, частиною Юлійської Крайни, портом Фіуме (Рієка), анклавом Задар у Далмації та більшою частиною Словенського Примор’я. На користь Греції передавалися Додеканезькі острови, а на користь Франції – окремі

альпійські території. Італія втратила права на всі свої колонії та визнала незалежність Ефіопії й Албанії. Місто Трієст перетворилося на Вільну територію Трієст.

Кордони Угорщини відновлювалися в межах на 1 січня 1938 р., а рішення Віденських арбітражів (1938 і 1940 рр.) оголошувалися недійсними. Північна Трансильванія поверталася Румунії. На вимогу Чехословаччини їй також було передано незначну прикордонну ділянку біля Братислави площею 43 кв. км.

Межі Румунії відновилися станом на 1 січня 1941 р. До складу Румунії повернулася Північна Трансильванія. Водночас радянсько-румунський кордон було підтверджено в межах радянських приєднань 28 червня 1940 р., що закріпило за СРСР Бессарабію, Північну Буковину та район Герца.

Болгарія єдина з країн «Осі», яка повністю зберегла свої територіальні надбання довоєнного часу (згідно з кордонами на 1 січня 1941 р.). За нею залишилася Південна Добруджа. Проте Болгарія повернула Вардарську Македонію Югославії, а Східну Македонію і Фракію – Греції.

Кордони Фінляндії встановлювалися станом на 1 січня 1941 р. Країна передавала СРСР область Петсамо (Печенгу) та здавала в оренду на 50 років район Порккала-Удд у Фінській затоці для радянської військово-морської бази (водночас СРСР відмовився від оренди півострова Ханко).

Мирні угоди передбачали обмеження збройних сил та демілітаризацію.

Італії дозволялося мати сухопутну армію чисельністю до 250 тис. осіб, а військово-морський флот та авіацію – по 25 тис. осіб. Всі довгострокові військові укріплення на кордонах підлягали знищенню.

Чисельність збройних сил Фінляндії обмежувалася 34,4 тис. осіб, а загальна водотоннажність її флоту – 10 тис. тонн.

Союзники встановили загальну суму репарацій у розмірі 1 млрд 250 млн доларів, які переможені країни виплачували переважно поставками товарів:

СРСР отримав репарації від Румунії (300 млн доларів), Фінляндії (300 млн доларів), Угорщини (200 млн доларів) та Італії (100 млн доларів).

Італія також виплачувала репарації Югославії (125 млн доларів), Греції (105 млн доларів), Ефіопії (25 млн доларів) та Албанії (5 млн доларів).

Болгарія зобов'язувалася виплатити репарації Греції ($ 45 млн) та Югославії.

Війська переможців мали бути виведені з територій країн протягом 90 днів після набрання чинності договорами. Винятком стали Угорщина та Румунія, де залишалися радянські війська для забезпечення зв'язку з радянською зоною окупації в Австрії.

Паризькі договори 1947 р. суттєво відрізнялися від Версальської системи 1919 р. Вони не мали принизливого характеру для переможених держав, не руйнували їхній суверенітет і базувалися на реальних можливостях виплат. Головним результатом договорів стало закріплення

найважливішого принципу європейської стабільності – непорушності повоєнних кордонів у Європі.

5. Поділ світу та початок Холодної війни.

Холодна війна сформувалася як тривале глобальне протистояння двох систем – західної ліберально-демократичної моделі на чолі зі США та радянського соціалістичного блоку на чолі з СРСР. Її специфіка полягала в тому, що конфлікт рідко переходив у пряме зіткнення наддержав, але постійно проявлявся через гонку озброєнь, ідеологічну боротьбу, економічну конкуренцію та війни за вплив у різних регіонах світу.

Після 1945 р. міжнародний баланс сил змінився радикально: традиційні європейські центри впливу були виснажені війною, тоді як США і СРСР вийшли з неї як головні військово-політичні гравці. Саме ця зміна співвідношення сил перетворила післявоєнний світ із багатополярного на біполярний, де кожна наддержава просувала власну модель безпеки, економіки й суспільного устрою.

Кожна з наддержав представляла відмінну модель суспільно-політичного розвитку.

США уособлювали західну демократію, ринкову економіку, індивідуальні права і свободи та виступали за розширення вільної торгівлі.

СРСР базувався на тоталітарній однопартійній моделі, плановій командній економіці, запереченні західних демократичних цінностей та прагнув до розширення сфери впливу соціалізму.

Вимушений воєнний союз між західними демократіями та Радянським Союзом утратив політичну основу після перемоги над спільним ворогом. Подальше поглиблення недовіри між колишніми союзниками прискорило перехід від співпраці до конфронтації.

Головним джерелом занепокоєння для Заходу стало швидке встановлення радянського контролю в країнах Центрально-Східної Європи (Польщі, Чехословаччині, Угорщині, Румунії, Болгарії тощо), де перебувала Червона армія.

Йосип Сталін формулював логіку радянського впливу через залежність політичного устрою від військового контролю над територією. У 1945–1948 рр. у країнах Центрально-Східної Європи за допомогою тиску радянських радників, контролю силових структур, обмеження опозиції та маніпуляцій виборчими процесами поступово були встановлені комуністичні режими, орієнтовані на Москву. Створення Комінформу в 1947 р. додатково засвідчило прагнення СРСР координувати діяльність комуністичних партій у межах своєї сфери впливу.

Початок Холодної війни та її ідеологічний фундамент оформили кілька історичних документів і промов.

«Довга телеграма» Джорджа Кеннана (лютий 1946 р.). Радник посольства США в Москві надіслав до Вашингтона аналітичний документ (8 тис. слів), де зазначив, що радянське керівництво сприймає зовнішній світ як вороже середовище і налаштоване на експансію. Кеннан запропонував «стратегію стримування» комунізму, яка

стала наріжним каменем американської зовнішньої політики.

Фултонська промова Вінстона Черчилля (5 березня 1946 р.). Перебуваючи в американському місті Фултон, колишній прем'єр-міністр Великої Британії констатував, що від Щецина на Балтиці до Трієста на Адріатиці через увесь континент опустилася «залізна завіса». Він говорив про посилення радянського контролю в Центрально-Східній Європі та закликав західні демократії до політичної консолідації.

Доктрина Трумена (березень 1947 р.). Президент США Гаррі Трумен офіційно проголосив перехід до політики стримування радянської експансії та надання економічної і військової допомоги вільним народам (першочергово Греції та Туреччині, які опинилися перед загрозою комуністичного перевороту).

Сам термін «холодна війна» вперше використав публіцист Джордж Орвелл у жовтні 1945 р. в есе «Ви та атомна бомба». Офіційно в американському політичному дискурсі його вперше вжив радник президента США Бернард Барух у квітні 1947 р.

У червні 1947 р. державний секретар США Джордж Маршалл запропонував програму масштабної фінансової допомоги для відбудови європейської економіки. Її метою було стабілізувати соціально-економічну ситуацію, відновити виробництво та зменшити політичну привабливість радикальних сил. СРСР відмовився від участі в програмі й не допустив приєднання до неї країн

Центрально-Східної Європи, що поглибило економічний поділ континенту.

Прагнучи не допустити фінансової реформи у західних секторах окупованої Німеччини, СРСР заблокував усі наземні шляхи до Західного Берліна (червень 1948 – травень 1949 рр.). Західні союзники відповіли створенням грандіозного «повітряного мосту», постачаючи берлінцям продовольство й паливо літаками. Блокада зазнала поразки і була знята СРСР.

Логічним підсумком Берлінської кризи став поділ країни. У травні 1949 р. три західні зони окупації об'єдналися у Федеративну Республіку Німеччина (ФРН) зі столицею в Бонні. У жовтні 1949 р. у радянській зоні окупації було створено Німецьку Демократичну Республіку (НДР), яка перебувала під визначальним впливом СРСР.

Остаточне закріплення біполярності та поділ сфер впливу було зафіксовано утворенням двох військово-політичних союзів.

НАТО (Організація Північноатлантичного договору) була створена 4 квітня 1949 р. у Вашингтоні США, Канадою та десятьма країнами Західної Європи як оборонний альянс для захисту від радянської загрози.

ОВД (Організація Варшавського договору) була заснована 14 травня 1955 р. СРСР та сімома країнами Центрально-Східної Європи. Підписання договору стало геополітичною відповіддю Москви на вступ ФРН до НАТО.

Утворення цих двох антагоністичних блоків завершило поділ світу, перетворивши Європу на розділений

військовими лініями плацдарм, який на 36 років зафіксував «рівновагу жаху» в системі міжнародних відносин.

ІСТОРИЧНІ ДЖЕРЕЛА

Declaration of a Liberated Europe, published Feb. 13, 1945
Декларація визволеної Європи, опублікована 13 лютого 1945 р.

Повний текст: https://avalon.law.yale.edu/wwii/yalta.asp

The Premier of the Union of Soviet Socialist Republics, the Prime Minister of the United Kingdom and the President of the United States of America have consulted with each other in the common interests of the people of their countries and those of liberated Europe. They jointly declare their mutual agreement to concert during the temporary period of instability in liberated Europe the policies of their three Governments in assisting the peoples liberated from the domination of Nazi Germany and the peoples of the former Axis satellite states of Europe to solve by democratic means their pressing political and economic problems.	Прем'єр-міністр Союзу Радянських Соціалістичних Республік, прем'єр-міністр Великої Британії та президент Сполучених Штатів Америки консультувалися один з одним у спільних інтересах народу своїх країн і звільненої Європи. Вони спільно заявляють про свою взаємну згоду узгодити під час тимчасового періоду нестабільності у звільненій Європі політику своїх трьох урядів щодо надання допомоги народам, звільненим від панування нацистської Німеччини, і народам колишніх держав-сателітів Осі Європи у вирішенні демократичними засобами їхніх нагальних політичних та економічних проблем.
The establishment of order in Europe and the rebuilding of national economic life must be achieved by processes which will enable the liberated	Встановлення порядку в Європі та відбудова національного економічного життя мають бути досягнуті процесами, які дозволять звільненим народам знищити

peoples to destroy the last vestiges of nazism and fascism and to create democratic institutions of their own choice. This is a principle of the Atlantic Charter - the right of all people to choose the form of government under which they will live - the restoration of sovereign rights and self-government to those peoples who have been forcibly deprived to them by the aggressor nations.

To foster the conditions in which the liberated people may exercise these rights, the three governments will jointly assist the people in any European liberated state or former Axis state in Europe where, in their judgment conditions require,

(a) to establish conditions of internal peace;

(b) to carry out emergency relief measures for the relief of distressed peoples;

(c) to form interim governmental authorities broadly representative of all democratic elements in the population and pledged to the earliest possible establishment through free elections of Governments responsive to the will of the people; and

(d) to facilitate where necessary the holding of such elections.

останні залишки нацизму та фашизму та створити демократичні інститути за власним вибором. Це принцип Атлантична хартія - право всіх людей обирати форму правління, за якої вони будуть жити - відновлення суверенних прав і самоврядування тим народам, які були насильно позбавлені їх народами-агресорами.

Щоб сприяти створенню умов, у яких звільнені люди можуть користуватися цими правами, три уряди спільно допомагатимуть людям у будь-якій європейській звільненій державі чи колишній державі Осі в Європі, де, на їхню думку, цього вимагають умови

(a) встановлювати умови внутрішнього миру;

(b) здійснювати надзвичайні заходи з надання допомоги постраждалим народам;

(c) сформувати тимчасові урядові органи, які широко представляють усі демократичні елементи населення, і зобов'язалися якнайшвидше створити їх шляхом вільних виборів урядів, які відповідають волі народу; і

(d) сприяти, у разі необхідності, проведенню таких виборів.

Три уряди консультуватимуться з іншими органами Організації Об'єднаних Націй та тимчасовими органами чи іншими урядами в Європі,

The three Governments will consult the other United Nations and provisional authorities or other Governments in Europe when matters of direct interest to them are under consideration.

When, in the opinion of the three Governments, conditions in any European liberated state or former Axis satellite in Europe make such action necessary, they will immediately consult together on the measure necessary to discharge the joint responsibilities set forth in this declaration.

By this declaration we reaffirm our faith in the principles of the Atlantic Charter, our pledge in the Declaration by the United Nations and our determination to build in cooperation with other peace-loving nations world order, under law, dedicated to peace, security, freedom and general well-being of all mankind.

In issuing this declaration, the three powers express the hope that the Provisional Government of the French Republic may be associated with them in the procedure suggested.

коли розглядатимуться питання, що становлять для них безпосередній інтерес.

Коли, на думку трьох урядів, умови в будь-якій європейській звільненій державі чи колишньому сателіті Осі в Європі зроблять такі дії необхідними, вони негайно проведуть спільні консультації щодо заходів, необхідних для виконання спільних обов'язків, викладених у цій декларації.

Цією декларацією ми підтверджуємо нашу віру в принципи Атлантична хартія, наша обіцянка в Декларації Організації Об'єднаних Націй і наша рішучість будувати у співпраці з іншими миролюбними націями світовий порядок відповідно до закону, присвячений миру, безпеці, свободі та загальному добробуту всього людства.

Видаючи цю декларацію, три держави висловлюють надію, що Тимчасовий уряд Французької Республіки може бути пов'язаний з ними в запропонованій процедурі.

Proclamation Defining Terms for Japanese Surrender
Issued, at Potsdam, July 26, 1945
Прокламація, що визначає умови капітуляції Японії,
видана в Потсдамі 26 липня 1945 р.

Повний текст:
https://www.ndl.go.jp/constitution/e/etc/c06.html

1. We-the President of the United States, the President of the National Government of the Republic of China, and the Prime Minister of Great Britain, representing the hundreds of millions of our countrymen, have conferred and agree that Japan shall be given an opportunity to end this war.	1. Ми, президент Сполучених Штатів, президент національного уряду Республіки Китай і прем'єр-міністр Великої Британії, які представляють сотні мільйонів наших співвітчизників, радилися і погоджуємося, що Японії буде надана можливість припинити цю війну.
2. The prodigious land, sea and air forces of the United States, the British Empire and of China, many times reinforced by their armies and air fleets from the west, are poised to strike the final blows upon Japan. This military power is sustained and inspired by the determination of all the Allied Nations to prosecute the war against Japan until she ceases to resist.	2. Величезні сухопутні, морські та повітряні сили Сполучених Штатів, Британської імперії та Китаю, багато разів посилені своїми арміями та повітряними флотами із заходу, готові завдати останніх ударів по Японії. Ця військова сила підтримується та надихається рішучістю всіх країн Альянсу вести війну проти Японії, доки вона не припинить опір.
3 The result of the futile and senseless German resistance to the might of the aroused free peoples of the world stands forth in awful clarity as an example to the people of Japan. The might that now converges on Japan is immeasurably greater than that	3. Результат марного та безглуздого опору Німеччини могутності збуджених вільних народів світу в жахливій ясності є прикладом для народу Японії. Могутність, яка зараз об'єднується з Японією, є незмірно більшою, ніж та, яка у

which, when applied to the resisting Nazis, necessarily laid waste to the lands, the industry and the method of life of the whole German people. The full application of our military power, backed by our resolve, will mean the inevitable and complete destruction of the Japanese armed forces and just as inevitably the utter devastation of the Japanese homeland.	застосуванні до нацистів, що чинили опір, обов'язково спустошила землі, промисловість і спосіб життя всього німецького народу. Повне застосування нашої військової сили, підкріплене нашою рішучістю, означатиме неминуче й повне знищення японських збройних сил і так само неминуче повне спустошення японської батьківщини.
4. The time has come for Japan to decide whether she will continue to be controlled by those self-willed militaristic advisers whose unintelligent calculations have brought the Empire of Japan to the threshold of annihilation, or whether she will follow the path of reason.	4. Настав час для Японії вирішити, чи буде вона і надалі контролюватися тими самовільними мілітаристськими радниками, чиї нерозумні розрахунки привели Японську імперію до порогу знищення, чи вона піде шляхом розуму.
5. Following are our terms. We will not deviate from them. There are no alternatives. We shall brook no delay.	5. Нижче наведено наші умови. Ми не будемо від них відступати. Альтернатив немає. Ми не будемо терпіти затримок.
6. There must be eliminated for all time the authority and influence of those who have deceived and misled the people of Japan into embarking on world conquest, for we insist that a new order of peace, security and justice will be impossible until irresponsible militarism is driven from the world.	6. Необхідно назавжди усунути авторитет і вплив тих, хто обдурив і ввів в оману народ Японії, щоб він почав завоювання світу, оскільки ми наполягаємо на тому, що новий порядок миру, безпеки та справедливості буде неможливим, доки не буде вигнано безвідповідальний мілітаризм зі світу.
7. Until such a new order is established and until there is convincing proof that Japan's	7. Поки такий новий порядок не буде встановлено і поки не буде переконливих доказів того,

war-making power is destroyed, points in Japanese territory to be designated by the Allies shall be occupied to secure the achievement of the basic objectives we are here setting forth.	що сила Японії, яка веде війну, буде знищена, пункти на японській території, визначені союзниками, будуть зайняті для забезпечення досягнення основних цілей, які ми тут ставимо.
8. The terms of the Cairo Declaration shall be carried out and Japanese sovereignty shall be limited to the islands of Honshu, Hokkaido, Kyushu, Shikoku and such minor islands as we determine.	8. Умови Каїрської декларації будуть виконані, а суверенітет Японії буде обмежено островами Хонсю, Хоккайдо, Кюсю, Сікоку та такими незначними островами, які ми визначимо.
9. The Japanese military forces, after being completely disarmed, shall be permitted to return to their homes with the opportunity to lead peaceful and productive lives.	9. Японським військовим силам після повного роззброєння буде дозволено повернутися до своїх домівок з можливістю вести мирне та продуктивне життя.
10. We do not intend that the Japanese shall be enslaved as a race or destroyed as a nation, but stern justice shall be meted out to all war criminals, including those who have visited cruelties upon our prisoners. The Japanese Government shall remove all obstacles to the revival and strengthening of democratic tendencies among the Japanese people. Freedom of speech, of religion, and of thought, as well as respect for the fundamental human rights shall be established.	10. Ми не маємо наміру, щоб японці були поневолені як раса або знищені як нація, але суворе правосуддя буде віддано всім військовим злочинцям, включаючи тих, хто побував у жорстокому поводженні з нашими полоненими. Уряд Японії усуне всі перешкоди для відродження та зміцнення демократичних тенденцій серед японського народу. Має бути встановлена свобода слова, релігії та думки, а також повага до основних прав людини.
11. Japan shall be permitted to maintain such industries as will sustain her economy and permit the exaction of just	Японії буде дозволено підтримувати такі галузі, які підтримуватимуть її економіку та дозволятимуть вимагати

reparations in kind, but not those which would enable her to re-arm for war. To this end, access to, as distinguished from control of, raw materials shall be permitted. Eventual Japanese participation in world trade relations shall be permitted.	справедливих репарацій у натуральній формі, але не тих, які дозволять їй переозброїтися для війни. З цією метою дозволяється доступ до сировини, на відміну від контролю над нею. Можлива участь Японії у світових торгових відносинах буде дозволена.
12. The occupying forces of the Allies shall be withdrawn from Japan as soon as these objectives have been accomplished and there has been established in accordance with the freely expressed will of the Japanese people a peacefully inclined and responsible government.	Окупаційні сили союзників будуть виведені з Японії, як тільки ці цілі будуть досягнуті і відповідно до вільно вираженої волі японського народу буде створено мирно налаштований і відповідальний уряд.
13. We call upon the government of Japan to proclaim now the unconditional surrender of all Japanese armed forces, and to provide proper and adequate assurances of their good faith in such action. The alternative for Japan is prompt and utter destruction.	Ми закликаємо уряд Японії проголосити беззастережну капітуляцію всіх японських збройних сил і надати належні та адекватні гарантії їх добросовісності в таких діях. Альтернативою для Японії є швидке і повне знищення.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ.

Які саме питання майбутнього територіального устрою Німеччини та Польщі неофіційно порушувалися вже тоді, в листопаді 1943 р.?

Які ключові компроміси та зобов'язання було зафіксовано лідерами трьох держав щодо створення Організації

Об'єднаних Націй та процедури голосування у Раді Безпеки?

Який спільний координаційний орган було створено для управління окупованими зонами Німеччини та хто увійшов до його складу?

Чому питання репарацій з Німеччини викликало серйозні суперечки між СРСР з одного боку та США і Великою Британією з іншого?

Яку суму репарацій було зрештою погоджено та за рахунок яких ресурсів і зон окупації мав задовольнятися СРСР (зокрема, яка частка обладнання вилучалася із західних зон)?

Охарактеризуйте нові європейські кордони, зафіксовані у Потсдамі. Які саме німецькі території відійшли Польщі та СРСР (зокрема, доля Східної Пруссії)?

З якою метою за ініціативи уряду США було скликано конференцію у Бреттон-Вудсі, та які два ключові фінансові інститути було на ній створено?

Як державний секретар США Джордж Маршалл оцінював стан європейської економіки та загрозу порушення нормального обміну товарами між містом та селом («кризу структури») у 1947 р.?

Чому США пропонували фінансову допомогу країнам Європи та які політичні цілі вони переслідували?

Якою була реакція СРСР на План Маршалла та як це форсувало остаточний поділ Європи й перехід влади до комуністичних урядів у Східній Європі?

ТЕМА 2.2. ГЕРМАНСЬКА ПРОБЛЕМА ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ.

1. Початок окупації та поділ Німеччини (1945 р.).
2. Економічний розкол та утворення ФРН і НДР (1946–1949 рр.).
3. Період холодної війни та Берлінський мур (1950–1980-ті рр.).
4. Об'єднання Німеччини (1989–1990 рр.).

Після 1945 р. німецьке питання перетворилося на центральний тест для всієї повоєнної системи міжнародних відносин. Йшлося не лише про покарання переможеної держави, а про те, чи зможуть союзники поєднати безпекові інтереси з відбудовою Німеччини та збереженням її як єдиного політичного простору.

1. Початок окупації та поділ Німеччини (1945 р.).

Капітуляція Німеччини в травні 1945 р. означала фактичний обрив її державної тяглості: центральна влада зникла, економічна інфраструктура була зруйнована, а політичне майбутнє країни залежало від рішень переможців. Саме тому повоєнний момент часто описують як «годину нуль» – початок нового етапу, у якому Німеччина мала бути перебудована під зовнішнім контролем.

Майбутній окупаційний режим Німеччини сформувався внаслідок домовленостей союзників, досягнутих ще до остаточного завершення війни. Ялтинські та Потсдамські рішення мали не лише адміністративний

характер: вони визначали, як переможці бачили баланс між покаранням Німеччини, її контролем і перспективою поступового політичного відновлення.

Британська зона (Північний Захід) охоплювала територію площею 97,7 тис. кв. км з населенням 22,3 млн осіб. Вона була найбільшою за кількістю населення та промисловим потенціалом, оскільки включала Рурську область. У липні 1945 р. за рішенням союзників у межах британської зони на кордоні з Нідерландами було додатково створено тимчасову Польську зону окупації площею 6,5 тис. кв. км.

Американська зона (Південний Схід) займала площу 107,4 тис. кв. км з населенням 17,3 млн осіб, охоплюючи третину території країни та близько 30 % оброблюваних земель.

Радянська зона (Схід) охоплювала 30 % території країни та 26 % населення (108 тис. кв. км). До війни на цій території вироблялося близько 30 % промислової продукції Німеччини.

Французька зона (Захід) охоплювала площу 42,7 тис. кв. км з населенням 5,9 млн осіб. До її складу увійшов важливий хімічний та вугільно-металургійний регіон – Саарська область.

Особливе становище Берліна стало одним із головних джерел майбутньої напруги. Місто лежало всередині радянської окупаційної зони, але було поділене між усіма чотирма союзниками, тому вже з перших повоєнних років перетворилося на символ неузгодженості між формальною

єдністю окупаційної політики та фактичним політичним розходженням переможців.

Для здійснення верховної влади та координації окупаційної політики союзники створили Союзну контрольну раду (СКР), яка складалася з чотирьох головнокомандувачів окупаційних військ. Основною метою окупації проголошувалося відродження єдиної демократичної та миролюбної країни на основі програми «чотирьох Д»: демілітаризація, денацифікація, демократизація, декартелізація.

Повоєнна Німеччина переживала глибоку гуманітарну кризу: міста лежали в руїнах, транспорт і зв'язок не працювали, а денний раціон у перші місяці подекуди падав до критичних 860–1000 ккал, що межувало з голодною смертю.

Невдовзі між союзниками виникли глибокі політичні й економічні розбіжності, що призвели до швидкого розколу країни:

У радянській зоні окупації Радянська військова адміністрація (СВАТ/РВАН) проводила масовий демонтаж та вивезення промислового обладнання й цілих заводів у рахунок репарацій. Було проведено примусове об'єднання КПН та СДПН у Соціалістичну єдину партію Німеччини (СЄПН, 1946 р.), здійснено радикальну аграрну реформу з конфіскацією великих земельних площ, націоналізовано підприємства та насаджено тоталітарну модель радянського зразка. Органи НКВС створили спецтабори для ізоляції реальних та уявних супротивників режиму.

У західних зонах окупації Велика Британія та США прагнули якнайшвидше відбудувати німецьку промисловість, аби стабілізувати фінанси та запобігти голоду й радикалізації населення. Для полегшення управління в грудні 1946 р. американська та британська зони об'єдналися в Бізонію. Після приєднання французької зони у квітні 1949 р. виникла Тризонія.

Грошова реформа в західних зонах, радянська блокада Західного Берліна та загальна логіка «холодної війни» зробили розкол Німеччини практично незворотним. У 1949 р. цей процес набув державної форми: на Заході постала Федеративна Республіка Німеччина, а на Сході – Німецька Демократична Республіка, що закріпило поділ країни як частину біполярного устрою Європи.

2. Економічний розкол та утворення ФРН і НДР (1946–1949 рр.).

Економічний розкол Німеччини визрівав поступово, але його причини були глибшими за адміністративний поділ на окупаційні зони. Західні союзники дедалі більше розглядали відбудову німецької економіки як умову стабільності Європи, тоді як радянська влада прагнула використати свою зону для репарацій, політичного контролю та побудови залежної соціалістичної держави.

Для здійснення верховної влади та координації спільної політики переможців було створено Союзну контрольну раду (Контрольну раду союзників), яка складалася з чотирьох головнокомандувачів окупаційних

військ. Органом управління безпосередньо у Берліні стала Міжсоюзницька комендатура.

Початкові декларації про спільне управління Німеччиною швидко зіткнулися з реальністю наростання «холодної війни». Формально союзники ще говорили про єдину країну, але практично кожна окупаційна влада почала формувати у своїй зоні такі політичні й економічні порядки, які відповідали її стратегічним інтересам.

У радянській окупаційній зоні (Схід) відбувалося насадження лівототалітарної системи.

Радянська військова адміністрація в Німеччині послідовно перетворювала східну зону на політично контрольований простір, у якому відбудова поєднувалася з репараційним вилученням ресурсів і запровадженням радянських інституційних моделей. Унаслідок цього територія дедалі більше віддалялася від ідеї тимчасово окупованої частини єдиної Німеччини й поступово ставала основою майбутньої залежної соціалістичної держави.

Найважливішими інструментами цього курсу стали однопартійна політична мобілізація, контроль над місцевими адміністраціями, націоналізація підприємств і земельна реформа. Формально вони подавалися як антифашистське оновлення, але фактично закладали механізми радянського контролю над суспільством і економікою.

Соціально-економічні перетворення в радянській зоні окупації відповідали комуністичній ідеологічній доктрині.

Радикальна аграрна реформа (1945–1946 рр.) супроводжувалася конфіскацією (без виплати компенсацій)

великих земельних володінь понад 100 га, а також земель воєнних злочинців і активних нацистів. Загалом було конфісковано 39 % усіх сільськогосподарських площ, більшу частину яких передали у приватну власність малоземельним селянам та переселенцям.

На основі проведеного за ініціативою СЄПН референдуму було конфісковано майно великих підприємців і монополій, націоналізовано більшість уцілілих підприємств, закрито всі приватні банки та заблоковано рахунки приватних осіб.

СРСР систематично й без узгодження з іншими союзниками здійснював масове вивезення та демонтаж промислового капітального обладнання. Зі східної частини Німеччини було вивезено понад 600 великих фабрик і заводів у рахунок сплати репарацій.

Західні окупаційні зони (Захід) орієнтувалися на відбудову та ринкові відносини.

На відміну від Сходу, де панував тотальний контроль, у західних зонах США та Велика Британія виступили за швидку відбудову німецької промисловості, щоб дати людям змогу прогодувати себе, оскільки голод і злидні (денний раціон у 1946 р. знижували до критичних 1015 калорій) могли підштовхнути населення до радикалізації та комунізму.

Американська адміністрація найоперативніше сформувала органи самоврядування. Уже в перші післявоєнні місяці в трьох землях американської зони (Баварії, Гросс-Гесені та Баден-Вюртемберзі) відбулися

вільні вибори, було ухвалено конституції та сформовано земельні уряди.

Через те, що СРСР відмовлявся надавати звіти про вилучені цінності й не підтримував пропозицію Заходу щодо відкриття зональних кордонів для вільного руху громадян та товарів, у травні 1946 р. американський генерал Луцій Клей в односторонньому порядку припинив поставки репарацій зі своєї зони до СРСР. Через два місяці аналогічно вчинила Велика Британія.

На другу половину 1946 р. в Німеччині чітко окреслилися два несумісні підходи до німецького питання: західний, зорієнтований на демократичну відбудову й ринкові механізми, та східний, пов’язаний із радянською моделлю політичного контролю. Це розходження поступово перетворювало адміністративний поділ окупаційних зон на реальний політичний і соціально-економічний розкол країни.

Прагнучи об'єднати зусилля для господарського виживання й відбудови зруйнованих земель, у грудні 1946 р. американська та британська зони підписали угоду про злиття. Це об'єднання отримало назву Бізонія. У її межах було створено виборну Економічну раду, яка отримала законодавчі повноваження для управління господарством.

Цей крок де-факто поклав край принципу збереження економічної єдності всієї Німеччини, закріпивши початок її територіального й державного розколу.

У лютому 1948 р. Франція приєднала свою окупаційну зону до Бізонії, унаслідок чого утворилася Тризонія, що

охоплювала дві третини тодішньої німецької території. Надалі на Тризонію було поширено дію американського «плану Маршалла», від участі в якому СРСР категорично відмовився та заборонив приймати цю допомогу своїм східноєвропейським урядам-сателітам.

Ключовим кроком на шляху до економічного розколу стала радикальна фінансова реформа в Тризонії. 20–21 червня 1948 р. західні союзники вилучили з обігу знецінену рейхсмарку й запровадили нову валюту – дойчмарку (західнонімецьку марку). Реформа передбачала такі умови обміну: кожен мешканець отримав на руки 40 дойчмарок, а згодом ще 20; пенсії, зарплати та квартирна плата виплачувалися у співвідношенні 1:1; готівку та половину приватних заощаджень обмінювали за курсом 10:1 (іншу половину заблокували на рахунках).

Одночасно під керівництвом Людвіга Ергарда було відпущено ціни та ліквідовано державний розподіл ресурсів. Це миттєво наповнило магазини товарами власного німецького виробництва й ліквідувало «чорний ринок».

У відповідь на появу дойчмарки радянська влада 23 червня 1948 р. провела власну сепаратну грошову реформу на Сході та заблокувала всі наземні й водні шляхи сполучення між Західним Берліном і Тризонією, намагаючись витиснути західних союзників із міста. Розпочалася Перша берлінська криза (блокада Берліна), яка тривала 324 дні. Постачання їжі, палива та ліків для 2,2 млн жителів Західного Берліна здійснювалося виключно через організований західними союзниками «повітряний міст».

Усього авіацією було доставлено понад 2,3 млн тонн вантажів. У травні 1949 р. радянське керівництво змушене було зняти безуспішну блокаду.

Берлінська криза остаточно унеможливила збереження єдиної Німеччини. Процес державотворення завершився восени 1949 р.

8 травня 1949 р. Парламентська рада в Бонні ухвалила Основний закон. 23 травня 1949 р. у західних окупаційних зонах офіційно постала демократична Федеративна Республіка Німеччина (ФРН) зі столицею в Бонні. Першим федеральним канцлером став лідер ХДС Конрад Аденауер.

7 жовтня 1949 р. у радянській зоні Народна рада проголосила створення Німецької Демократичної Республіки (НДР) зі столицею у східній частині Берліна. Президентом став комуніст Вільгельм Пік, прем'єр-міністром – Отто Гротеволь, а правляча СЄПН узяла курс на побудову соціалістичної держави за радянським зразком.

Цей поділ став найвідомішим символом «холодної війни» та наочним відображенням біполярного устрою повоєнного світу.

3. Період холодної війни та Берлінський мур (1950–1980-ті рр.).

Після утворення в 1949 р. двох німецьких держав – ФРН та НДР – найгострішим неврегульованим питанням у Європі залишався статус Західного Берліна. Він існував як відкритий капіталістичний анклав усередині соціалістичної НДР, що надзвичайно дратувало радянське та східнонімецьке керівництво. По суті, Західний Берлін став

«вітриною» ринкового процвітання та вільного світу в соціалістичному оточенні. Цей контраст був очевидним навіть у побуті: коли в західній частині міста повністю скасували карткову систему розподілу продуктів, у Східному Берліні вона все ще діяла.

Ця ситуація створила серйозну проблему для керівництва НДР – масовий відтік населення на Захід. Кордон між секторами міста залишався відносно відкритим: достатньо було перейти вулицю, міст або проїхати одну зупинку в метро. До 1961 р. НДР залишили від 2,2 до 3 мільйонів осіб, серед яких було багато молоді та висококваліфікованих фахівців, що негативно впливало на економіку й політичний престиж східнонімецького режиму.

Намагаючись ліквідувати цей анклав, радянський лідер Микита Хрущов 10 листопада 1958 р. висунув західним державам ультиматум. Москва вимагала скасувати чотиристоронній статус міста, вивести війська США, Великої Британії та Франції і перетворити Західний Берлін на демілітаризоване «вільне місто». Західні демократії відхилили ці вимоги, що започаткувало Другу берлінську кризу (1958–1963 рр.).

Спроби врегулювати питання на самітах (зокрема на безрезультатній зустрічі М. Хрущова та Дж. Кеннеді у Відні в червні 1961 р.) провалилися. Захід продемонстрував непоступливість, а США на випадок нової блокади навіть підготували план обмеженого ядерного удару по радянських військах у НДР. Побоюючись подальшого демографічного та економічного колапсу НДР, радянське

керівництво спільно з лідерами країн Варшавського договору ухвалило рішення про закриття кордону.

У ніч з 12 на 13 серпня 1961 р. військові будівельники НДР та радянські солдати раптово перекрили кордон із Західним Берліном колючим дротом, а згодом звели бетонну стіну.

Ця споруда, яку радянська пропаганда офіційно називала «антифашистським захисним валом», стала головним видимим символом «залізної завіси».

Загальна довжина муру становила 155 км, з яких близько 43–45 км пролягало безпосередньо в межах міста, розрізаючи вулиці, площі та прилеглі будинки.

Висота бетонних стін сягала 3,6–4 метрів. Мур був увінчаний колючим дротом, обладнаний протитанковими загородженнями, сигнальними системами, самострілами, прикордонною смугою завширшки від 8 до 150 метрів та близько 300 сторожовими вежами з кулеметними точками. Вікна й двері будинків, які прилягали до стіни з боку Сходу, спочатку затулили, а потім повністю заклали цеглою.

Поява стіни мала серйозні гуманітарні наслідки: родини й соціальні зв’язки в межах одного міста були розірвані на десятиліття. У перші дні спорудження бар’єру багато людей намагалися перейти до Західного Берліна через будинки, прилеглі до кордону, або через ще не повністю укріплені ділянки загорожі.

Кульмінацією кризи став інцидент у жовтні 1961 р. біля КПП «Чарлі». Американські та радянські танки стояли в бойовій готовності один проти одного на відстані 200 метрів майже добу, балансуючи на межі ядерної війни.

Попри жорстку охорону, східні німці неодноразово намагалися втекти до Західного Берліна через підкопи, тарани стін вантажівками, саморобні планери та повітряні кулі. Загалом зафіксовано понад п’ять тисяч успішних втеч. Водночас спроби подолати мур були пов’язані з високим ризиком: за офіційними даними, під час таких спроб загинули десятки людей, а за ширшими оцінками – значно більше.

26 червня 1963 р. президент США Джон Кеннеді здійснив візит до Західного Берліна. Виступаючи перед сотнями тисяч мешканців, він запевнив їх у твердих гарантіях захисту від радянської експансії та виголосив легендарну фразу німецькою мовою: «Ich bin ein Berliner» («Я – берлінець»).

У 1970-х рр. у межах політики «розрядки» міжнародне протистояння дещо пом’якшилося. Завдяки «новій східній політиці» канцлера ФРН Віллі Брандта та підписанню у 1971 р. чотиристоронньої угоди вдалося стабілізувати статус Західного Берліна й врегулювати порядок транзиту. ФРН та НДР взаємно визнали одна одну і були прийняті до ООН. Хоча новий лідер НДР Еріх Гонеккер заявляв, що мур простоїть ще сто років, історичні процеси виявилися сильнішими за тоталітарну систему.

4. Об'єднання Німеччини (1989–1990 рр.).

Об'єднання Німеччини (1989–1990 рр.) стало однією з найважливіших геополітичних подій кінця XX ст., яка завершила епоху «холодної війни», демонтувала біполярний устрій світу та повернула німецькому народові

його державну єдність. Цей процес відбувався на тлі глибокої кризи радянської тоталітарної системи та стрімкого піднесення демократичних рухів у Центрально-Східній Європі.

Економічна стагнація, відсутність громадянських свобод та жорсткий тоталітарний контроль у Германській Демократичній Республіці (НДР) сформували передумови для наростання суспільного вибуху. Політика «перебудови» та «нового мислення», проголошена в СРСР Михайлом Горбачовим, послабила контроль Москви над її європейськими сателітами й дала народам Сходу надію на зміни.

У травні 1989 р. Угорщина ухвалила рішення про відкриття свого кордону з Австрією. Це спричинило лавиноподібну втечу громадян НДР на Захід транзитом через Угорщину. Тисячі людей також шукали притулку в посольствах ФРН у Будапешті, Празі та Варшаві.

Багаторічний лідер НДР Еріх Хонеккер категорично заперечував потребу будь-яких реформ. Проте під тиском масових мирних протестів (зокрема, багатотисячних демонстрацій у Лейпцигу) та умовного «зеленого світла» від радянського керівництва, яке заявило про відмову від силового втручання, Хонеккер 18 жовтня 1989 р. був змушений піти у відставку. Новий лідер СЄПГ Егон Кренц спробував врятувати режим шляхом кадрових перестановок, але суспільні вимоги вже неможливо було зупинити.

Увечері 9 листопада 1989 р. представник уряду НДР Гюнтер Шабовські на прес-конференції оголосив про

спрощення правил виїзду за кордон. Не чекаючи офіційного вступу правил у дію, сотні тисяч берлінців рушили до контрольно-пропускних пунктів. Радянські військові отримали наказ залишатися в казармах, а прикордонники НДР під тиском натовпу відкрили прохід. Берлінський мур, який протягом 28 років розділяв місто й родини, було зруйновано.

Руйнація стіни миттєво вивела питання возз'єднання країни на порядок денний. Початкові гасла демонстрантів на Сході «Ми – народ» змінилися на консолідуюче «Ми – один народ».

Наприкінці листопада 1989 р. канцлер ФРН Гельмут Коль представив у Бундестазі програму з 10 пунктів, яка передбачала послідовний шлях еволюційного зближення двох німецьких держав через конфедерацію до федеративного союзу.

Перші вільні багатопартійні вибори до Народної палати у НДР відбулися 18 березня 1990 р. Переконливу перемогу здобув некомуністичний правоцентристський блок «Альянс за Німеччину» (на чолі з ХДС), який підтримував негайне об'єднання з ФРН. Колишня правляча компартія СЄПГ, перейменована на Партію демократичного соціалізму (ПДС), отримала лише 16 % голосів. Новий коаліційний уряд НДР очолив християнський демократ Лотар де Мезьєр.

Набув чинності договір про створення економічного, грошового та соціального союзу між ФРН і НДР. Східнонімецькі землі перейшли на використання західнонімецької марки (дойчмарки), яку обмінювали для

громадян за вкрай вигідним пільговим паритетним курсом 1:1, що суттєво полегшило перші місяці трансформації для населення Сходу.

Об’єднання здійснили за статтею 23 Основного закону ФРН: замість створення нової держави й ухвалення нової конституції землі колишньої НДР приєдналися до Федеративної Республіки Німеччина. 31 серпня 1990 р. сторони підписали Договір про об’єднання, а на сході було відновлено п’ять історичних земель – Мекленбург, Бранденбург, Саксонію-Ангальт, Саксонію та Тюрингію.

Оскільки розділ Німеччини був наслідком Другої світової війни, її возз'єднання потребувало згоди чотирьох держав-переможниць (США, СРСР, Великої Британії та Франції), які зберігали свої верховні права щодо Німеччини та Берліна. Для цього було створено переговорний формат «2+4» (НДР та ФРН + чотири великі держави).

Президент Джордж Буш-старший із самого початку надав Гельмуту Колю повну й беззастережну дипломатичну підтримку, оскільки Вашингтон прагнув зберегти єдину Німеччину в складі НАТО й не допустити її військової нейтралізації.

Маргарет Тетчер та Франсуа Міттеран спочатку виявляли серйозні побоювання, що виникнення величезної потужної держави в центрі Європи зруйнує європейський баланс сил. Міттеран змирився лише тоді, коли Коль погодився на жорсткі зобов'язання щодо поглиблення європейської інтеграції, зокрема, на відмову від майбутньої дойчмарки на користь єдиної європейської валюти (що лягло в основу Маастрихтського договору 1992 р.).

Михайло Горбачов спочатку виступав проти членства єдиної Німеччини в НАТО й пропонував нейтральний статус. Проте економічна криза в СРСР змусила Кремль іти на поступки. Коль погодився виділити СРСР значні фінансові ресурси: 12 млрд марок (з яких 7,8 млрд йшло безпосередньо на будівництво житла для радянських офіцерів, що виводилися з Німеччини), а також надати багатомільярдні безвідсоткові кредити. СРСР погодився на входження об'єднаної Німеччини до НАТО.

Договір про цілковите врегулювання щодо Німеччини був підписаний 12 вересня 1990 р. у Москві. Він юридично закріпив міжнародні умови її об’єднання.

Територія нової держави обмежувалася чинними кордонами ФРН, НДР та Берліна. Німеччина відмовилася від будь-яких територіальних претензій і зобов'язалася юридично закріпити свій східний кордон із Польщею по лінії Одер – Нейсе (що й було зроблено у листопаді 1990 р.).

Чисельність німецької армії (бундесверу) обмежувалася 370 тисячами осіб. Німеччина підтвердила відмову від виробництва та володіння ядерною, хімічною й бактеріологічною зброєю.

СРСР зобов'язувався завершити повне виведення своїх військ (близько 380 тисяч військових) до 31 серпня 1994 р. До цього часу на території Сходу заборонялося розміщувати іноземні контингенти НАТО та ядерну зброю.

Припинялася відповідальність і права чотирьох держав щодо Берліна та Німеччини в цілому; країна здобула повний внутрішній і зовнішній суверенітет.

3 жовтня 1990 р. Договір про об'єднання набув чинності, НДР офіційно припинила своє існування, а єдина Німеччина постала на карті Європи зі столицею в Берліні.

На виборах до Бундестагу 2 грудня 1990 р. перемогу здобула коаліція ХДС/ХСС та вільних демократів, а Гельмута Коля було обрано першим канцлером об'єднаної країни.

Відтворення єдності виявилося надзвичайно дорогим процесом. Промисловість Сходу була застарілою й неконкурентоспроможною у ринкових умовах. Створена Опікунська рада (Treuhand) приватизувала або закрила тисячі неефективних підприємств, що спричинило спалах безробіття у нових землях.

До 2003 р. Західна Німеччина спрямувала на модернізацію інфраструктури, медицини та соціальної сфери східних земель понад 1,2 трлн євро. Фінансування цих потреб вимагало зростання державних витрат і боргового навантаження, що викликало невдоволення частини західнонімецького суспільства. Водночас мешканці сходу переживали закриття підприємств, безробіття й втрату звичних соціальних гарантій. Саме тому економічна та психологічна інтеграція двох частин країни виявилася тривалим і суперечливим процесом.

ІСТОРИЧНІ ДЖЕРЕЛА

«Frankfurter Dokumente»
Wortlaut der von den Militärgouverneuren den elf deutschen Ministerpräsidenten in Frankfurt am Main übergebenen drei Dokumente vom 1. Juli 1948
«Франкфуртські документи»

Формулювання військових губернаторів одинадцяти прем'єр-міністрів Німеччини Три документи, передані Франкфурту-на-Майні від 1. Липень 1948

Повний текст:

http://www.documentarchiv.de/brd/frftdok.html

Dokument Nr. I (Grundlinien für die Verfassung)	**Номер документа. I (Основні рядки Конституції)**
In Übereinstimmung mit den Beschlüssen ihrer Regierungen autorisieren die Militärgouverneure der Amerikanischen, Britischen und Französischen Besatzungszone in Deutschland die Ministerpräsidenten der Länder ihrer Zonen, eine Verfassunggebende Versammlung einzuberufen, die spätestens am 1. September 1948 zusammentreten sollte. Die Abgeordneten zu dieser Versammlung werden in jedem der bestehenden Länder nach dem Verfahren und Richtlinien ausgewählt, die durch die gesetzgebende Körperschaft in jedem dieser Länder angenommen werden. Die Gesamtzahl der Abgeordneten zur Verfassunggebenden Versammlung wird bestimmt, indem die Gesamtzahl der Bevölkerung nach der letzten Volkszählung durch 750 000 oder eine ähnliche von den Ministerpräsidenten vorgeschlagene und von den	Відповідно до рішень своїх урядів уповноважити військових губернаторів Америки, Британії та Франції Окупаційна зона в Німеччині прем'єр-міністри країн у своїх зонах, один Установчі збори скликаються не пізніше 1 вересня 1948 року повинен зустрітися. Представники цієї асамблеї будуть у кожному з існуючі країни, відібрані відповідно до процедури та вказівок, встановлених законодавчий орган у кожній з цих країн. Загальна кількість Депутати до Установчих зборів визначаються загальною кількістю Населення згідно з останнім переписом 750 ти або подібне до Кількість, запропонована прем'єр-міністрами та затверджена військовими губернаторами ділиться. Кількість представників від кожної країни збільшується в однаковій пропорції Загальна кількість членів Установчих зборів є його Населення до

Militärgouverneuren gebilligte Zahl geteilt wird. Die Anzahl der Abgeordneten von jedem Land wird im selben Verhältnis zur Gesamtzahl der Mitglieder der Verfassunggebenden Versammlung stehen, wie seine Bevölkerung zur Gesamtbevölkerung der beteiligten Länder.

Die Verfassunggebende Versammlung wird eine demokratische Verfassung ausarbeiten, die für die beteiligten Länder eine Regierungsform des föderalistischen Typs schafft, die am besten geeignet ist, die gegenwärtig zerrissene deutsche Einheit schließlich wieder herzustellen, und die Rechte der beteiligten Länder schützt, eine angemessene Zentral-Instanz schafft und die Garantien der individuellen Rechte und Freiheiten enthält.

Wenn die Verfassung in der von der Verfassunggebenden Versammlung ausgearbeiteten Form mit diesen allgemeinen Grundsätzen nicht in Widerspruch steht, werden die Militärgouverneure ihre Vorlage zur Ratifizierung genehmigen. Die Verfassunggebende Versammlung wird daraufhin aufgelöst. Die Ratifizierung in jedem beteiligten Land erfolgt durch ein Referendum, das eine einfache Mehrheit der Abstimmenden in jedem Land erfordert, nach von jedem Land

загальної чисельності залучених країн.

Установчі збори розроблять демократичну конституцію, що створює федералістську форму правління для залучених країн, найбільш підходящою є нині розірвана німецька єдність відновити та захистити права залучених країн, відповідний Центральна інстанція створює і гарантує права і свободи особистості містить.

Якщо Конституція в тій, що розроблена Установчими зборами Форма не суперечить цим загальним принципам Військові губернатори схвалюють їх подання на ратифікацію. Складова Потім асамблея розпускається. Ратифікація відбувається в кожній країні-учасниці через референдум, який вимагає простої більшості виборців у кожній країні відповідно до правил і процедур, які повинні бути прийняті кожною країною. Колись конституція в дві третини країн ратифікували, він набуває чинності для всіх країн звязування. Будь-яка поправка до Конституції в майбутньому повинна бути внесена рівною більшістю голосів країни ратифіковані. Протягом 30 днів з дня набрання чинності Конституцією у разі створення передбачених у ньому засобів.

jeweils anzunehmenden Regeln und Verfahren. Sobald die Verfassung von zwei Dritteln der Länder ratifiziert ist, tritt sie in Kraft und ist für alle Länder bindend. Jede Abänderung der Verfassung muß künftig von einer gleichen Mehrheit der Länder ratifiziert werden. Innerhalb von 30 Tagen nach dem Inkrafttreten der Verfassung sollen die darin vorgesehenen Einrichtungen geschaffen sein.	
Dokument Nr. II (Aufforderung zur Überprüfung der Ländergrenzen) Die Ministerpräsidenten sind ersucht, die Grenzen der einzelnen Länder zu überprüfen, um zu bestimmen, welche Änderungen sie etwa vorzuschlagen wünschen. Solche Änderungen sollten den überlieferten Formen Rechnung tragen und möglichst die Schaffung von Ländern vermeiden, die im Vergleich mit anderen Ländern zu groß oder zu klein sind. Wenn diese Empfehlungen von den Militärgouverneuren nicht mißbilligt werden, sollten sie zur Aufnahme durch die Bevölkerung der betroffenen Gebiete spätestens zur Zeit der Auswahl der Mitglieder der Verfassunggebenden Versammlung vorgelegt werden. Bevor die Verfassunggebende Versammlung ihre Arbeiten	**Номер документа. II (Заклик до перегляду національних кордонів)** Прем'єр-міністрів просять вивчити межі особи Перегляньте країни, щоб визначити, які зміни вони пропонують бажати. Такі зміни повинні враховувати традиційні форми та по можливості уникайте створення країн, які порівнюються з іншими країнами великі або занадто малі. Якщо ці рекомендації не будуть відхилені військовими губернаторами чи повинні вони бути прийняті населенням постраждалих районів не пізніше ніж Час відбору членів Установчих зборів. До завершення роботи Установчих зборів Прем'єр-міністр необхідні кроки для обрання державних парламентів тих Країни,

beendet, werden die Ministerpräsidenten die notwendigen Schritte für die Wahl der Landtage derjenigen Länder unternehmen, deren Grenzen geändert worden sind, so daß diese Landtage sowie die Landtage der Länder, deren Grenzen nicht geändert worden sind, in der Lage sind, die Wahlverfahren und Bestimmungen für die Ratifizierung der Verfassung festzusetzen.	кордони яких були змінені таким чином, що ці державні парламенти та Державні парламенти країн, кордони яких не змінені, здатні Встановити виборчі процедури та положення для ратифікації Конституції.
Dokument Nr. III (Grundsätze eines Besatzungsstatuts) Die Schaffung einer verfassungsmäßigen deutschen Regierung macht eine sorgfältige Definition der Beziehungen zwischen dieser Regierung und den Alliierten Behörden notwendig. Nach Ansicht der Militärgouverneure sollten diese Beziehungen auf den folgenden Grundsätzen beruhen: A. Die Militärgouverneure werden den deutschen Regierungen Befugnisse der Gesetzgebung, der Verwaltung und der Rechtsprechung gewähren und sich solche Zuständigkeiten vorbehalten, die nötig sind, um die Erfüllung des grundsätzlichen Zwecks der Besatzung sicherzustellen. Solche Zuständigkeiten sind diejenigen, welche nötig sind, um die	**Номер документа III (Принципи окупаційного статуту)** Створення конституційного німецького уряду вимагає ретельного визначення взаємовідносин між цим урядом та владою союзників. На думку військових губернаторів, ці взаємовідносини повинні грунтуватися на таких принципах: А. Військові губернатори нададуть німецькому уряду законодавчі, адміністративні та судові повноваження та залишеть за собою такі повноваження, які необхідні для забезпечення виконання основної мети окупації. Такі повноваження необхідні для того, щоб військові губернатори могли: а) тимчасово вести та керувати зовнішніми відносинами Німеччини.

Militärgouverneure in die Lage zu setzen:

a) Deutschlands auswärtige Beziehungen vorläufig wahrzunehmen und zu leiten.

b) Das Mindestmaß der notwendigen Kontrollen über den deutschen Außenhandel und über innenpolitische Richtlinien und Maßnahmen, die den Außenhandel nachteilige beeinflussen könnten, auszuüben, um zu gewährleisten, daß die Verpflichtungen, welche die Besatzungsmächte in bezug auf Deutschland eingegangen sind, geachtet werden und daß die für Deutschland verfügbar gemachten Mittel zweckmäßig verwendet werden.

c) Vereinbarte oder noch zu vereinbarende Kontrollen, wie zum Beispiel in bezug auf die Internationale Ruhrbehörde, Reparationen, Stand der Industrie, Dekartellisierung, Abrüstung und Entmilitarisierung und gewisse Formen wissenschaftlicher Forschung auszuüben.

d) Das Ansehen der Besatzungsstreitkräfte zu schützen und sowohl ihre Sicherheit als auch die Befriedigung ihrer Bedürfnisse innerhalb bestimmter zwischen den Militärgouverneuren vereinbarten Grenzen zu gewährleisten.

b) Здійснювати мінімальний рівень необхідного контролю над зовнішньою торгівлею Німеччини та над внутрішньою політикою та заходами, які можуть негативно вплинути на зовнішню торгівлю, з метою забезпечення дотримання зобов'язань, взятих окупаційними державами щодо Німеччини, та належного використання ресурсів, наданих Німеччині.

c) Здійснювати узгоджені або ще неузгоджені заходи контролю, такі як ті, що стосуються Міжнародного Рурського органу, репарацій, стану промисловості, декартелізації, роззброєння та демілітаризації, а також певних форм наукових досліджень.

d) Захищати репутацію окупаційних сил та гарантувати як їхню безпеку, так і задоволення їхніх потреб у певних межах, узгоджених між військовими губернаторами.

e) Забезпечувати дотримання затверджених ними конституцій.

B. Військові губернатори відновлять виконання своїх повних повноважень, якщо надзвичайний стан загрожуватиме безпеці, та, за необхідності,

e) Die Beachtung der von ihnen gebilligten Verfassungen zu sichern.

B. Die Militärgouverneure werden die Ausübung ihrer vollen Machtbefugnisse wieder aufnehmen, falls ein Notstand für die Sicherheit bedroht, und um nötigenfalls die Beachtung der Verfassungen und des Besatzungsstatutes zu sichern.

C. Die Militärgouverneure werden die oben erwähnten Kontrollen nach folgendem Verfahren ausüben:

a) Jede Verfassungsänderung ist den Militärgouverneuren zur Genehmigung vorzulegen.

b) Auf den in Absätzen a) und e) zu Paragraph A oben erwähnten Gebieten werden die deutschen Behörden den Beschlüssen oder Anweisungen der Militärgouverneure Folge leisten.

c) Sofern nicht anders bestimmt, insbesondere bezüglich der Anwendung des vorhergehenden Paragraphen b), treten alle Gesetze und Bestimmungen der föderativen Regierung ohne weiteres innerhalb von 21 Tagen in Kraft, wenn sie nicht von den Militärgouverneuren verworfen werden.

Die Beobachtung, Beratung und Unterstützung der föderativen Regierung und der Länderregierungen bezüglich der Demokratisierung des politischen

забезпечуватимуть дотримання конституцій та статуту окупації.

C. Військові губернатори здійснюватимуть вищезазначений контроль відповідно до наступної процедури:

a) Кожна конституційна поправка має бути подана на затвердження військовим губернаторам.

b) На територіях, зазначених у пунктах a) та e) Розділу A вище, німецька влада виконуватиме рішення або інструкції військових губернаторів.

c) Якщо не зазначено інше, зокрема щодо застосування попереднього пункту b), усі закони та постанови федерального уряду автоматично набирають чинності протягом 21 дня, якщо їх не відхилять військові губернатори.

Спостереження, консультації та підтримка федерального та штатівських урядів щодо демократизації політичного життя, соціальних відносин та освіти будуть особливою відповідальністю військових губернаторів. Однак це не означає жодних обмежень повноважень, наданих цим урядам у сферах законодавства, управління та судової влади.

Lebens, der sozialen Beziehungen und der Erziehung werden eine besondere Verantwortlichkeit der Militärgouverneure sein. Dies soll jedoch keine Beschränkungen der diesen Regierungen zugestandenen Vollmachten auf den Gebieten der Gesetzgebung, Verwaltung und Rechtsprechung bedeuten.

Die Militärgouverneure ersuchen die Ministerpräsidenten, sich zu den vorstehenden Grundsätzen zu äußern. Die Militärgouverneure werden daraufhin diese allgemeinen Grundsätze mit von ihnen etwa genehmigten Abänderungen der Verfassunggebenden Versammlung als Richtlinien für deren Vorbereitung der Verfassung übermitteln und werden die von ihr etwa dazu vorgebrachten Äußerungen entgegennehmen. Wenn die Militärgouverneure Ihre Zustimmung zur Unterbreitung der Verfassung an die Länder ankündigen, werden sie gleichzeitig ein diese Grundsätze in ihrer endgültig abgeänderten Form enthaltendes Besatzungsstatut veröffentlichen, damit sich die Bevölkerung der Länder darüber im klaren ist, daß sie die Verfassung im Rahmen dieses Besatzungsstatutes annimmt.

Beilage zu Dokument Nr. III

Beauftragte der Militärgouverneure werden bereit

Військові губернатори просять прем'єр-міністрів прокоментувати вищезазначені принципи. Потім військові губернатори подадуть ці загальні принципи з будь-якими поправками, які вони можуть схвалити, Установчим зборам як керівні принципи для підготовки конституції та отримають будь-які коментарі, які вони можуть зробити щодо них. Коли військові губернатори оголошують про своє схвалення подання конституції штатам, вони одночасно опублікують статут про окупацію, що містить ці принципи в їх остаточній, зміненій формі, щоб населення штатів знало, що вони приймають конституцію в рамках цього статуту про окупацію.

Доповнення до документа № III

Представники військових губернаторів будуть готові консультувати та допомагати прем'єр-міністрам та Установчим зборам з усіх питань, які вони можуть забажати порушити.

sein, die Ministerpräsidenten und die Verfassunggebende Versammlung in allen Angelegenheiten, die diese vorzubringen wünschen, zu beraten und zu unterstützen.

Besatzungsstatut, veröffentlicht am 12. Mai 1949 durch die Militärgouverneure und Oberbefehlshaber der französischen Zone, der amerikanischen Zone und der britischen Zone

Статут окупації, опублікований 12 травня 1949 р. військовими губернаторами та головнокомандувачами Французької зони, Американської зони та Британської зони

Повний текст: https://www.konrad-adenauer.de/seite/8-april-1949/

BESATZUNGSSTATUT	СТАТУТИ ОКУПАЦІЇ
In Ausübung der den Regierungen Frankreichs, der Vereinigten Staaten und des Vereinigten Königreichs auch weiterhin vorbehaltenen obersten Regierungsgewalt verkünden wir, die Generale	Здійснюючи верховну урядову владу, яка залишається зарезервованою для урядів Франції, Сполучених Штатів та Сполученого Королівства, ми, генерали
Pierre Kœnig, Militärgouverneur und Oberbefehlshaber in der französischen Zone Deutschlands,	П'єр Кеніг, військовий губернатор і головнокомандувач Французької зони Німеччини,
Lucius D. Clay, Militärgouverneur und Oberbefehlshaber in der amerikanischen Zone Deutschlands,	Люцій Д. Клей, військовий губернатор і головнокомандувач Американської зони Німеччини,
und	та

Sir Brian Hubert Robertson, Militärgouverneur und Oberbefehlshaber in der britischen Zone Deutschlands,

in gegenseitigem Einverständnis hiermit das folgende Besatzungsstatut:

1. Die Regierungen Frankreichs, der Vereinigten Staaten und des Vereinigten Königreichs wünschen und beabsichtigen, daß das deutsche Volk während des Zeitraums, in dem die Aufrechterhaltung der Besetzung als Notwendigkeit erachtet wird, das größtmögliche Maß an Selbstregierung besitzt, das mit der Besetzung vereinbar ist. Der Bundesstaat und die in ihm zusammengeschlossenen Länder sollen volle gesetzgebende, vollziehende und rechtsprechende Gewalt nach den Bestimmungen des Grundgesetzes und der Landesverfassungen besitzen und sind in der Ausübung dieser Gewalt nur den in diesem Statut vorgesehenen Beschränkungen unterworfen.

2. Um die Erreichung der ursächlichen Ziele der Besetzung zu gewährleisten, behalten sich die Besatzungsmächte ausdrücklich Machtbefugnisse einschließlich des Rechts, die von den Besatzungsbehörden benötigten Auskünfte und statistischen Angaben anzufordern und nachzuprüfen, mit Bezug auf die folgenden Gebiete vor:

сер Браян Губерт Робертсон, військовий губернатор і головнокомандувач Британської зони Німеччини,

за взаємною згодою цим оприлюднюємо такі Статути окупації:

1. Уряди Франції, Сполучених Штатів та Сполученого Королівства бажають і мають намір, щоб німецький народ протягом періоду, коли збереження окупації вважається необхідним, мав максимально можливий ступінь самоврядування, сумісний з окупацією. Федеральна держава та штати, що входять до її складу, мають повну законодавчу, виконавчу та судову владу відповідно до положень Основного Закону та конституцій штатів, і при здійсненні цих повноважень вони підпорядковуються лише обмеженням, передбаченим цим Статутом.

2. Для забезпечення досягнення основних цілей окупації окупаційні держави прямо залишають за собою право здійснювати повноваження, включаючи право запитувати та перевіряти інформацію та статистичні дані, що вимагаються окупаційною владою, щодо таких сфер:

a) die Entwaffnung und Entmilitarisierung sowie die damit im Zusammenhang stehende wissenschaftliche Forschung, die der industriellen Erzeugung auferlegten Verbote und Beschränkungen und die zivile Luftfahrt;

b) die Kontrollmaßnahmen für Ruhrgebiet bezüglich der Rückerstattung, der Wiedergutmachung, der Entflechtung industrieller Riesenbetriebe, der Zusammenfassung der industriellen Macht in den Händen weniger, der Beseitigung der unterschiedlichen Behandlung in Angelegenheiten des Handels, ausländischer Interessen in Deutschland und der Forderungen an Deutschland;

c) auswärtige Angelegenheiten, worunter auch die internationalen Abkommen fallen, die von Deutschland oder in seinem Namen abgeschlossen worden sind;

d) verschleppte Personen und die Aufnahme von Flüchtlingen;

e) den Schutz, das Ansehen und die Sicherheit der Alliierten Streitkräfte, ihrer Familienangehörigen, Angestellten und Bevollmächtigten, ihre rechtliche Sonderstellung, die Bezahlung der Besatzungskosten und die Befriedung der sonstigen Bedürfnisse der Besatzung;

а) роззброєння та демілітаризація, а також пов'язані з ними наукові дослідження, заборони та обмеження, що накладаються на промислове виробництво, та цивільну авіацію;

b) контрольні заходи для Рурської області щодо das реституції, репарацій, ліквідації великих промислових підприємств, концентрації промислової потужності в руках небагатьох та ліквідації нерівного ставлення у питаннях торгівлі, іноземних інтересів у Німеччині та претензій до Німеччини;

c) зовнішні справи, включаючи міжнародні угоди, укладені Німеччиною або від її імені;

d) переміщені особи та прийом біженців;

e) захист, репутація та безпека союзних військ, їхніх сімей, працівників та агентів, їх особливий правовий статус, оплата витрат на окупацію та задоволення інших потреб окупації;

f) дотримання Основного Закону та конституцій земель;

g) моніторинг зовнішньої торгівлі та валютних операцій;

h) моніторинг заходів у сфері внутрішнього управління, який, однак, має бути обмежений до мінімуму,

f) die Einhaltung des Grundgesetzes und der Länderverfassungen;

g) die Überwachung des Außenhandels und des Devisenverkehrs;

h) die Überwachung von Maßnahmen auf dem Gebiet der inneren Verwaltung, die jedoch auf das Mindestmaß beschränkt sein soll, das erforderlich ist, um sicherzustellen, daß die Deutschland zur Verfügung stehenden Geldmittel, Nahrungsmittel und sonstige Versorgungsquellen derart verwandt werden, daß Deutschlands Bedarf an Auslandshilfe auf ein Minimum beschränkt wird;

i) die Überwachung der Unterbringung, Verpflegung und Behandlung in deutschen Gefängnissen von Personen, die vor den Gerichten oder Tribunalen der Besatzungsmächte und Besatzungsbehörden angeklagt und von diesen Gerichten oder Tribunalen verurteilt worden sind, der Vollstreckung der über diese Personen verhängten Strafen, sowie von Fragen, die die Amnestierung, Begnadigung oder Freilassung dieser Personen betreffen.

3. Die Regierungen Frankreichs, der Vereinigten Staaten und des Vereinigten Königreichs erhoffen und erwarten, daß die

необхідного для забезпечення того, щоб кошти, продукти харчування та інші ресурси, що є в розпорядженні Німеччини, використовувалися таким чином, щоб мінімізувати потребу Німеччини в іноземній допомозі;

і) Нагляд за розміщенням, забезпеченням та поводженням у німецьких в'язницях осіб, яким було висунуто звинувачення та які були засуджені судами чи трибуналами окупаційних держав та органів влади, виконанням вироків, призначених цим особам, та питаннями, що стосуються амністії, помилування або звільнення цих осіб.

3. Уряди Франції, Сполучених Штатів та Сполученого Королівства сподіваються та очікують, що окупаційна влада не матиме підстав для втручання в інші сфери, ніж ті, що прямо зарезервовані для неї вище. Однак окупаційна влада залишає за собою право за вказівкою своїх урядів відновити здійснення всіх або частини своїх повноважень, якщо вони вважатимуть це необхідним в інтересах безпеки, для підтримки демократичної форми правління або для виконання міжнародних зобов'язань цих

Besatzungsbehörden keinen Anlaß haben werden, auf anderen als den ihnen oben ausdrücklich vorbehaltenen Gebieten einzugreifen. Die Besatzungsbehörden behalten sich jedoch das Recht vor, auf Anweisung ihrer Regierungen die Ausübung der gesamten Gewalt ganz oder teilweise wieder zu übernehmen, wenn sie dies im Interesse der Sicherheit, zur Aufrechterhaltung einer demokratischen Regierungsform oder in Wahrnehmung der internationalen Verpflichtungen dieser Regierungen für notwendig halten. Vor Wiederübernahme derartiger Befugnisse werden sie die zuständigen deutschen Behörden offiziell von ihrer Entscheidung und den Gründen in Kenntnis setzen, die sie zu derselben veranlaßt haben.

4. Die deutsche Bundesregierung und die Regierungen der Länder haben die Befugnis, nach ordnungsmäßiger Mitteilung an die Besatzungsbehörden auch auf den diesen Behörden vorbehaltenen Gebieten gesetzgeberisch und anderweitig tätig zu sein, es sei denn, daß die Besatzungsbehörden ausdrücklich eine gegenteilige Bestimmung treffen oder die betreffenden gesetzgeberischen oder sonstigen Maßnahmen mit Entscheidungen und Maßnahmen unvereinbar sein würden, die die

урядів. Перш ніж відновити такі повноваження, вони офіційно повідомлять компетентні органи Німеччини про своє рішення та причини, що призвели до нього.

4. Уряди Франції, Сполучених Штатів та Сполученого Королівства сподіваються та очікують, що окупаційна влада не матиме підстав для втручання в інші сфери, окрім тих, що прямо зарезервовані для них вище. 4. Федеральний уряд Німеччини та уряди земель мають право, після належного повідомлення окупаційної влади, видавати законодавчі акти та діяти в інших сферах, зарезервованих для цих органів, якщо окупаційна влада прямо не прийме протилежного положення або якщо відповідні законодавчі чи інші заходи не будуть несумісними з рішеннями та заходами, вжитими самою окупаційною владою.

5. Будь-яка поправка до Основного Закону вимагає прямого схвалення окупаційної влади перед її набранням чинності. Конституції штатів, поправки до них, усі інші законодавчі акти та угоди між Федеральною державою та іноземними урядами набирають чинності через

Besatzungsbehörden selbst getroffen haben.

5. Jede Änderung des Grundgesetzes bedarf vor ihrem Inkrafttreten der ausdrücklichen Genehmigung der Besatzungsbehörden. Länderverfassungen, Änderungen derselben, alle sonstigen gesetzgeberischen Maßnahmen und Abkommen zwischen dem Bundesstaat und ausländischen Regierungen treten einundzwanzig Tage nach ihrem amtlichen Eingang bei den Besatzungsbehörden in Kraft, sofern diese nicht vorher vorläufig oder endgültig ihre Genehmigung dazu versagt haben. Die Besatzungsbehörden werden gesetzgeberischen Maßnahmen jedoch nur dann die Genehmigung versagen, wenn sie ihrer Ansicht nach mit dem Grundgesetz, einer Länderverfassung, den von den Besatzungsbehörden selbst erlassenen Rechtsvorschriften oder sonstigen Richtlinien oder den Bestimmungen dieses Statuts unvereinbar sind oder eine ernste Bedrohung der ursächlichen Ziele der Besetzung darstellen.

6. Die Besatzungsbehörden gewährleisten jedem einzelnen, unter dem alleinigen Vorbehalt, daß die Erfordernisse ihrer eigenen Sicherheit dadurch nicht beeinträchtigt werden dürfen, daß alle ihre Dienststellen seine staatsbürgerlichen Rechte auf

двадцять один день після їх офіційного отримання окупаційною владою, якщо останні раніше не відмовили в їхньому схваленні, тимчасово або остаточно. Однак окупаційна влада відмовить у схваленні законодавчих актів лише тоді, коли, на її думку, вони несумісні з Основним Законом, конституцією штату, правовими положеннями чи іншими інструкціями, виданими самими окупаційними органами влади, або положеннями цього Статуту, або якщо вони становлять серйозну загрозу фундаментальним цілям окупації.

6. Конституції штатів, поправки до них, усі інші законодавчі акти та угоди між Федеральною державою та іноземними урядами набирають чинності через двадцять один день після їх офіційного отримання окупаційною владою, якщо останні раніше не відмовили в їхньому схваленні, тимчасово або остаточно. 6. Окупаційна влада гарантує кожній особі, з єдиною умовою, що вимоги її власної безпеки не можуть бути поставлені під загрозу тим фактом, що всі їхні органи поважатимуть її громадянські права на захист від свавільного арешту, обшуку та обшуку чи

Schutz gegen willkürliche Verhaftung, Leibesvisitation, sowie Durchsuchung oder Beschlagnahme seines Eigentums, auf Vertretung durch einen Anwalt, auf Freilassung gegen Sicherheitsleistung, soweit die Umstände dies zulassen, auf Fühlungnahme mit seinen Angehörigen und auf ein gerechtes und ohne Verzug herbeigeführtes Verfahren achten werden.

7. Die vor Inkrafttreten des Grundgesetzes erlassenen Rechtsvorschriften der Besatzungsbehörden bleiben in Kraft, bis sie von den Besatzungsbehörden nach Maßgabe der folgenden Bestimmungen aufgehoben und abgeändert werden:

a) Rechtsvorschriften, die zu den vorstehenden Bestimmungen in Widerspruch stehen, werden entweder aufgehoben oder derart abgeändert, daß sie sich mit diesen Bestimmungen vereinbaren lassen;

b) Rechtsvorschriften, die auf den in § 2 vorbehaltenen Befugnissen beruhen, werden in Form eines Gesetzbuches zusammengefaßt;

c) Rechtsvorschriften, auf die weder Absatz a) noch Absatz b) zutreffen, werden auf Ersuchen der zuständigen deutschen Behörden von den Besatzungsbehörden aufgehoben werden.

вилучення її майна, на представництво адвокатом, на звільнення під заставу, якщо дозволяють обставини, на зв'язок з родиною та на справедливий та швидкий судовий розгляд.

7. Правові положення, видані окупаційною владою до набрання чинності Основного Закону, залишаються чинними до їх скасування та внесення змін окупаційною владою відповідно до наступних положень:

a) Правові положення, що суперечать попереднім положенням, скасовуються або вносяться зміни таким чином, щоб вони були сумісними з цими положеннями;

b) Правові положення, що ґрунтуються на повноваженнях, зарезервованих у Розділі 2, зводяться у форму кодексу;

c) Правові положення, до яких не застосовується ні пункт a), ні пункт b), скасовуються окупаційною владою на прохання компетентних німецьких органів влади.

8. Захід вважається та набуває чинності згідно з цим Статутом як захід, вжитий окупаційною владою при здійсненні повноважень, зарезервованих їй цим

8. Eine Maßnahme gilt und ist auf Grund dieses Statuts wirksam als eine Maßnahme, die die Besatzungsbehörden in Ausübung der ihnen durch dieses Statut vorbehaltenen Machtbefugnisse getroffen haben, wenn sie im Einklang mit den zwischen den Besatzungsbehörden getroffenen Übereinkommen getroffen worden ist und in formeller Hinsicht den Erfordernissen dieser Übereinkommen entspricht. Den Besatzungsbehörden steht es frei, ihren Entscheidungen entweder unmittelbar oder durch Anweisungen an die zuständigen deutschen Behörden Wirksamkeit zu verleihen.

9. Nach zwölf Monaten und spätestens innerhalb von achtzehn Monaten nach Inkrafttreten dieses Statuts werden die Besatzungsmächte seine Bestimmungen unter Berücksichtigung der bis dahin mit seiner Durchführung gemachten Erfahrungen und mit dem Ziel einer Erweiterung des Zuständigkeitsbereichs der deutschen Behörden auf dem Gebiet der Gesetzgebung, der Verwaltung und der Rechtsprechung einer Nachprüfung unterziehen.

Quelle: Amtsblatt der Hohen Alliierten Kommission in Deutschland. No. 1. 23. September 1949, 13-15.

Статутом, за умови, що він був вжитий відповідно до угод, укладених між окупаційною владою, та формально відповідає вимогам цих угод. Окупаційна влада має право виконувати свої рішення безпосередньо або шляхом надання інструкцій компетентним німецьким органам влади.

9. Через дванадцять місяців, але не пізніше вісімнадцяти місяців з моменту набрання чинності цим Статутом, окупаційні держави переглядають його положення, враховуючи досвід, набутий під час його впровадження до цього моменту, та з метою розширення юрисдикції німецьких органів влади в галузях законодавства, управління та судочинства.

Джерело: Офіційний вісник Верховного Комісаріату Союзників у Німеччині. № 1. 23 вересня 1949 р., 13-15

Vertrag über die Beziehungen zwischen der Bundesrepublik Deutschland und den Drei Mächten ["Deutschlandvertrag"] vom 26. Mai 1952 in der Fassung vom 23. Oktober 1954
Договір про відносини між Федеративною Республікою Німеччина та трьома державами [«Договір про Німеччину»] від 26 травня 1952 р., зі змінами від 23 жовтня 1954 р.

Повний текст:
http://www.documentarchiv.de/brd/dtlvertrag.html

Artikel 1 (1) Mit dem Inkrafttreten dieses Vertrags werden die Vereinigten Staaten von Amerika, das Vereinigte Königreich von Großbritannien und Nordirland und die Französische Republik (in diesem Vertrag und in den Zusatzverträgen auch als "Drei Mächte" bezeichnet) das Besatzungsregime in der Bundesrepublik beenden, das Besatzungsstatut aufheben und die Alliierte Hohe Kommission sowie die Dienststellen der Landeskommissare in der Bundesrepublik auflösen. (2) Die Bundesrepublik wird demgemäß die volle Macht eines souveränen Staates über ihre inneren und äußeren Angelegenheiten haben.	**Стаття 1** (1) Після набрання чинності цим Договором Сполучені Штати Америки, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії та Французька Республіка (далі – «Три держави» у цьому Договорі та у Додаткових договорах) припиняють окупаційний режим у Федеративній Республіці Німеччина, скасовують Статут про окупацію та розпускають Верховний комісар Союзників та установи Державних комісарів у Федеративній Республіці Німеччина. (2) Відповідно, Федеративна Республіка Німеччина має повну владу суверенної держави над своїми внутрішніми та зовнішніми справами.

Artikel 2 Im Hinblick auf die internationale Lage, die bisher die Wiedervereinigung Deutschlands und den Abschluß eines Friedensvertrags verhindert hat, behalten die Drei Mächte die bisher von ihnen ausgeübten oder innegehabten Rechte und Verantwortlichkeiten in bezug auf Berlin und auf Deutschland als Ganzes einschließlich der Wiedervereinigung Deutschlands und einer friedensvertraglichen Regelung. Die von den Drei Mächten beibehaltenen Rechte und Verantwortlichkeiten in bezug auf die Stationierung von Streitkräften in Deutschland und der Schutz der Sicherheit dieser Streitkräfte bestimmen sich nach den Artikeln 4 und 5 dieses Vertrags.	**Стаття 2** З огляду на міжнародну ситуацію, яка досі перешкоджала возз'єднанню Німеччини та укладенню мирного договору, Три Держави зберігають права та обов'язки, які вони раніше здійснювали або мали стосовно Берліна та Німеччини в цілому, включаючи возз'єднання Німеччини та врегулювання мирним договором. Права та обов'язки, що зберігаються Трьома Державами щодо розміщення збройних сил у Німеччині та захисту безпеки цих збройних сил, регулюються статтями 4 та 5 цього Договору.
Artikel 3 (1) Die Bundesrepublik wird ihre Politik in Einklang mit den Prinzipien der Satzung der Vereinten Nationen und mit den im Statut des Europarates aufgestellten Zielen halten. (2) Die Bundesrepublik bekräftigt ihre Absicht, sich durch ihre Mitgliedschaft in internationalen Organisationen, die zur Erreichung der gemeinsamen Ziele der freien Welt beitragen, mit der Gemeinschaft der freien	**Стаття 3** (1) Федеративна Республіка Німеччина проводить свою політику відповідно до принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй та цілей, викладених у Статуті Ради Європи. (2) Федеративна Республіка Німеччина підтверджує свій намір повністю об'єднатися зі спільнотою вільних націй через членство в міжнародних організаціях, які сприяють досягненню спільних цілей

Nationen völlig zu verbinden. Die Drei Mächte werden zu gegebener Zeit Anträge der Bundesrepublik unterstützen, die Mitgliedschaft in solchen Organisationen zu erlangen.	вільного світу. Три Держави належним чином підтримають заявки Федеративної Республіки Німеччина про отримання членства в таких організаціях.
(3) Bei Verhandlungen mit Staaten, mit denen die Bundesrepublik keine Beziehungen unterhält, werden die Drei Mächte die Bundesrepublik in Fragen konsultieren, die deren politische Interessen unmittelbar berühren.	(3) У переговорах з державами, з якими Федеративна Республіка Німеччина не підтримує відносин, Три Держави консультуються з Федеративною Республікою Німеччина з питань, що безпосередньо стосуються її політичних інтересів.
(4) Auf Ersuchen der Bundesregierung werden die Drei Mächte die erforderlichen Vorkehrungen treffen, die Interessen der Bundesrepublik in ihren Beziehungen zu anderen Staaten und in gewissen internationalen Organisationen oder Konferenzen zu vertreten, soweit die Bundesrepublik dazu nicht selbst in der Lage ist.	(4) На прохання Федерального уряду Три Держави вживають необхідних заходів для представлення інтересів Федеративної Республіки Німеччина у її відносинах з іншими державами та в деяких міжнародних організаціях або конференціях, якщо Федеративна Республіка Німеччина не може зробити це сама.
Artikel 4	**Стаття 4**
(1) Bis zum Inkrafttreten der Abmachungen über den deutschen Verteidigungsbeitrag behalten die Drei Mächte weiterhin ihre bisher ausgeübten oder innegehabten Rechte in bezug auf die Stationierung von Streitkräften in der Bundesrepublik. Die Aufgabe dieser Streitkräfte wird die Verteidigung der freien Welt sein, zu der die Bundesrepublik und Berlin gehören.	(1) До набрання чинності Угодами про оборонний внесок Німеччини Три Держави зберігають свої існуючі права щодо розміщення збройних сил у Федеративній Республіці Німеччина. Завданням цих збройних сил є оборона вільного світу, що включає Федеративну Республіку Німеччина та Берлін. З урахуванням положень статті 5, пункту (2) цього Договору,

Vorbehaltlich der Bestimmungen des Artikels 5 Absatz (2) dieses Vertrags bestimmen sich die Rechte und Pflichten dieser Streitkräfte nach dem Vertrag über die Rechte und Pflichten ausländischer Streitkräfte und ihrer Mitglieder in der Bundesrepublik Deutschland (im folgenden als "Truppenvertrag" bezeichnet), auf den in Artikel 8 Absatz (1) dieses Vertrags Bezug genommen ist.

(2) Die von den Drei Mächten bisher ausgeübten oder innegehabten und weiterhin beizubehaltenden Rechte in bezug auf die Stationierung von Streitkräften in Deutschland werden von den Bestimmungen dieses Artikels nicht berührt, soweit sie für die Ausübung der im ersten Satz des Artikels 2 dieses Vertrags genannten Rechte erforderlich sind. Die Bundesrepublik ist damit einverstanden, daß vom Inkrafttreten der Abmachungen über den deutschen Verteidigungsbeitrag an Streitkräfte der gleichen Nationalität und Effektivstärke wie zur Zeit dieses Inkrafttretens in der Bundesrepublik stationiert werden dürfen. Im Hinblick auf die in Artikel 1 Absatz (2) dieses Vertrags umschriebene Rechtsstellung der Bundesrepublik und im Hinblick

права та обов'язки цих збройних сил регулюються Договором про права та обов'язки іноземних збройних сил та їхнього особового складу у Федеративній Республіці Німеччина (далі - "Угода про війська"), на який посилається стаття 8, пункт (1) цього Договору.

(2) Права, які раніше здійснювали або мали Трьома Державами та які продовжуватимуть зберігатися щодо розміщення збройних сил у Німеччині, не зачіпаються положеннями цієї статті, оскільки вони необхідні для здійснення прав, зазначених у першому реченні статті 2 цього Договору. Федеративна Республіка погоджується, що з дати набрання чинності угодами про оборонний внесок Німеччини у Федеративній Республіці можуть бути розміщені збройні сили тієї ж національності та ефективної чисельності, що й на момент їх набрання чинності. З огляду на правовий статус Федеративної Республіки, як описано у статті 1, пункті (2) цього договору, та з огляду на те, що Три Держави бажають здійснювати свої права щодо розміщення збройних сил у Федеративній Республіці, наскільки це стосується, лише за повної згоди з Федеративною Республікою, це питання буде

darauf, daß die Drei Mächte gewillt sind, ihre Rechte betreffend die Stationierung von Streitkräften in der Bundesrepublik, soweit diese betroffen ist, nur in vollem Einvernehmen mit der Bundesrepublik auszuüben, wird diese Frage in einem besonderen Vertrag geregelt.	врегульовано окремим договором.
Artikel 5 (1) Für die in der Bundesrepublik stationierten Streitkräfte gelten bis zum Inkrafttreten der Abmachungen über den deutschen Verteidigungsbeitrag die folgenden Bestimmungen: a) Die Drei Mächte werden die Bundesregierung in allen die Stationierung dieser Streitkräfte betreffenden Fragen konsultieren, soweit es die militärische Lage erlaubt. Die Bundesrepublik wird nach Maßgabe dieses Vertrags und der Zusatzverträge im Rahmen ihres Grundgesetzes mitwirken, um diesen Streitkräften ihre Aufgabe zu erleichtern. b) Die Drei Mächte werden nur nach vorheriger Einwilligung der Bundesrepublik Truppen eines Staates, der zur Zeit keine Kontingente stellt, als Teil ihrer Streitkräfte im Bundesgebiet stationieren. Jedoch dürfen solche Kontingente im Falle eines Angriffs oder unmittelbar drohenden Angriffs ohne Einwilligung der	**Стаття 5** (1) Наступні положення застосовуються до збройних сил, розміщених у Федеративній Республіці Німеччина, доки не набудуть чинності угоди про внесок Німеччини в оборону: a) Три Держави консультуються з Федеральним урядом з усіх питань, що стосуються розміщення цих збройних сил, наскільки це дозволяє військова ситуація. Федеративна Республіка Німеччина співпрацює відповідно до цього Договору та Додаткових угод і в рамках свого Основного Закону для сприяння діяльності цих збройних сил. b) Три Держави розміщують війська держави, яка наразі не надає контингентів у Федеративній Республіці Німеччина, у складі своїх збройних сил, лише за попередньою згодою Федеративної Республіки Німеччина. Однак у разі нападу або безпосередньої загрози нападу такі контингенти можуть

Bundesrepublik in das Bundesgebiet gebracht werden, dürfen dagegen nach Beseitigung der Gefahr nur mit Einwilligung der Bundesrepublik dort verbleiben.

(2) Die von den Drei Mächten bisher innegehabten oder ausgeübten Rechte in bezug auf den Schutz der Sicherheit von in der Bundesrepublik stationierten Streitkräften, die zeitweilig von den Drei Mächten beibehalten werden, erlöschen, sobald die zuständigen deutschen Behörden entsprechende Vollmachten durch die deutsche Gesetzgebung erhalten haben und dadurch in Stand gesetzt sind, wirksame Maßnahmen zum Schutz der Sicherheit dieser Streitkräfte zu treffen, einschließlich der Fähigkeit, einer ernstlichen Störung der öffentlichen Sicherheit und Ordnung zu begegnen. Soweit diese Rechte weiterhin ausgeübt werden können, werden sie nur nach Konsultation mit der Bundesregierung ausgeübt werden, soweit die militärische Lage eine solche Konsultation nicht ausschließt, und wenn die Bundesregierung darin übereinstimmt, daß die Umstände die Ausübung derartiger Rechte erfordern. Im übrigen bestimmt sich der Schutz der Sicherheit dieser Streitkräfte nach den

бути введені до Федеративної Республіки Німеччина без згоди Федеративної Республіки Німеччина, але можуть залишатися там після усунення небезпеки лише за згодою Федеративної Республіки Німеччина.

(2) Права, які раніше мали або здійснювали Трьома Державами щодо захисту безпеки збройних сил, розміщених у Федеративній Республіці Німеччина, які тимчасово зберігаються Трьома Державами, припиняються, як тільки компетентні німецькі органи влади отримають відповідні повноваження німецьким законодавством і таким чином матимуть змогу вживати ефективних заходів для захисту безпеки цих збройних сил, включаючи здатність протидіяти будь-яким серйозним порушенням громадської безпеки та порядку. Тією мірою, якою ці права можуть продовжувати здійснюватися, вони здійснюються лише після консультації з Федеральним урядом, якщо тільки військова ситуація не перешкоджає таким консультаціям, і якщо Федеральний уряд погоджується, що обставини вимагають здійснення таких прав. В іншому випадку захист безпеки цих збройних сил регулюється положеннями

Vorschriften des Truppenvertrags oder den Vorschriften des Vertrags, welcher den Truppenvertrag ersetzt, und nach deutschem Recht, soweit nicht in einem anwendbaren Vertrag etwas anderes bestimmt ist.	Договору про статус збройних сил або положеннями договору, що замінює Договір про статус збройних сил, а також німецьким законодавством, якщо інше не передбачено чинним договором.
Artikel 6 (1) Die Drei Mächte werden die Bundesrepublik hinsichtlich der Ausübung ihrer Rechte in bezug auf Berlin konsultieren. (2) Die Bundesrepublik ihrerseits wird mit den Drei Mächten zusammenwirken, um es ihnen zu erleichtern, ihren Verantwortlichkeiten in bezug auf Berlin zu genügen.	**Стаття 6** (1) Три Держави консультуватимуться з Федеративною Республікою Німеччина щодо здійснення її прав стосовно Берліна. (2) Федеративна Республіка Німеччина, зі свого боку, співпрацюватиме з Трьома Державами, щоб сприяти виконанню ними своїх обов'язків стосовно Берліна.
Artikel 7 (1) Die Unterzeichnerstaaten sind darüber einig, daß ein wesentliches Ziel ihrer gemeinsamen Politik eine zwischen Deutschland und seinen ehemaligen Gegnern frei vereinbarte friedensvertragliche Regelung für ganz Deutschland ist, welche die Grundlage für einen dauerhaften Frieden bilden soll. Sie sind weiterhin darüber einig, daß die endgültige Festlegung der Grenzen Deutschlands bis zu dieser Regelung aufgeschoben werden muß. (2) Bis zum Abschluß der friedensvertraglichen Regelung werden die Unterzeichnerstaaten zusammenwirken, um mit	**Стаття 7** (1) Держави-підписанти погоджуються, що ключовою метою їхньої спільної політики є укладення мирного договору для всієї Німеччини шляхом вільних переговорів між Німеччиною та її колишніми супротивниками, який має стати основою для тривалого миру. Вони також погоджуються, що остаточне визначення кордонів Німеччини має бути відкладено до досягнення такого врегулювання. (2) До укладення мирного договору держави-підписанти співпрацюватимуть для досягнення своєї спільної мети мирними засобами: возз'єднаної Німеччини з вільною та

friedlichen Mitteln ihr gemeinsames Ziel zu verwirklichen: Ein wiedervereinigtes Deutschland, das eine freiheitlich-demokratische Verfassung, ähnlich wie die Bundesrepublik, besitzt und das in die europäische Gemeinschaft integriert ist. (3) (gestrichen) (4) Die Drei Mächte werden die Bundesrepublik in allen Angelegenheiten konsultieren, welche die Ausübung ihrer Rechte in bezug auf Deutschland als Ganzes berühren.	демократичною конституцією, подібною до конституції Федеративної Республіки Німеччина, та інтегрованої до Європейського Співтовариства. (3) (вилучено) (4) Три держави консультуватимуться з Федеративною Республікою Німеччина з усіх питань, що стосуються здійснення їхніх прав щодо Німеччини в цілому.
Artikel 8 (1) a) Die Unterzeichnerstaaten haben die folgenden Zusatzverträge geschlossen: Vertrag über die Rechte und Pflichten ausländischer Streitkräfte und ihrer Mitglieder in der Bundesrepublik Deutschland; Finanzvertrag; Vertrag zur Regelung aus Krieg und Besatzung entstandener Fragen. b) Der Vertrag über die Rechte und Pflichten ausländischer Streitkräfte und ihrer Mitglieder in der Bundesrepublik Deutschland und das am 26. Mai 1952 in Bonn unterzeichnete Abkommen über die steuerliche Behandlung der Streitkräfte und	**Стаття 8** (1) (a) Держави, що підписали, уклали такі додаткові угоди: Угода про права та обов'язки іноземних збройних сил та їхнього військовослужбовця у Федеративній Республіці Німеччина; Фінансова угода; Угода про врегулювання питань, що виникають у зв'язку з війною та окупацією. (b) Угода про права та обов'язки іноземних збройних сил та їхнього військовослужбовця у Федеративній Республіці Німеччина та Угода про податковий режим збройних сил та їхнього військовослужбовця, підписані в Бонні 26 травня 1952 року, зі змінами,

ihrer Mitglieder in der durch das Protokoll vom 26. Juli 1952 abgeänderten Fassung bleiben bis zum Inkrafttreten neuer Vereinbarungen über die Rechte und Pflichten der Streitkräfte der Drei Mächte und sonstiger Staaten, die Truppen auf dem Gebiet der Bundesrepublik unterhalten, in Kraft. Die neuen Vereinbarungen werden auf der Grundlage des in London am 19. Juni 1951 zwischen den Parteien des Nordatlantikpakts über den Status ihrer Streitkräfte unterzeichneten Abkommens getroffen, ergänzt durch diejenigen Bestimmungen, die im Hinblick auf die besonderen Verhältnisse in bezug auf die in der Bundesrepublik stationierten Streitkräfte erforderlich sind. c) Der Finanzvertrag bleibt bis zum Inkrafttreten neuer Vereinbarungen in Kraft, über die gemäß Artikel 4 Absatz (4) jenes Vertrags mit anderen Mitgliedstaaten der Nordatlantikpakt-Organisation verhandelt wird, die Truppen im Bundesgebiet stationiert haben. (2) Während der in Artikel 6 Absatz (4) des Ersten Teils des Vertrags zur Regelung aus Krieg und Besatzung entstandener Fragen vorgesehenen Übergangszeit bleiben die in jenem Absatz erwähnten Rechte der drei Unterzeichnerstaaten erhalten.	внесеними Протоколом від 26 липня 1952 року, залишаються чинними до набрання чинності новими угодами про права та обов'язки збройних сил трьох держав та інших держав, що мають війська на території Федеративної Республіки. Нові угоди укладаються на основі Угоди, підписаної в Лондоні 19 червня 1951 року між сторонами Північноатлантичного договору щодо статусу їхніх збройних сил, доповненої положеннями, необхідними з огляду на особливі обставини, що стосуються збройних сил, розміщених у Федеративній Республіці. (c) Фінансова угода залишається чинною до набрання чинності новими угодами, укладеними з іншими державами-членами Організації Північноатлантичного договору, які мають війська, розміщені на федеральній території, відповідно до статті 4(4) цієї угоди. (2) Протягом перехідного періоду, передбаченого статтею 6(4) Частини першої Договору про врегулювання питань, що виникають у зв'язку з війною та окупацією, права трьох держав-підписантів, зазначені в цьому пункті, залишаються чинними.
Artikel 9	Стаття 9

(1) Es wird ein Schiedsgericht errichtet werden, das gemäß den Bestimmungen der beigefügten Satzung tätig werden wird.

(2) Das Schiedsgericht ist ausschließlich zuständig für alle Streitigkeiten, die sich zwischen der Bundesrepublik und den Drei Mächten aus den Bestimmungen dieses Vertrags oder der beigefügten Satzung oder eines der Zusatzverträge ergeben und welche die Parteien nicht durch Verhandlungen oder auf eine andere zwischen allen Unterzeichnerstaaten vereinbarte Weise beizulegen vermögen, soweit sich nicht aus Absatz (3) dieses Artikels oder aus der beigefügten Satzung oder aus den Zusatzverträgen etwas anderes ergibt.

(3) Streitigkeiten, welche die in Artikel 2, den ersten beiden Sätzen des Absatzes (1) des Artikels 4, dem ersten Satz des Absatzes (2) des Artikels 4 und den ersten beiden Sätzen des Absatzes (2) des Artikels 5 angeführten Rechte der Drei Mächte oder Maßnahmen auf Grund der Rechte berühren, unterliegen nicht der Gerichtsbarkeit des Schiedsgerichtes oder eines anderen Gerichtes.

(1) Створюється арбітражний суд, який діє відповідно до положень доданих статутів.

(2) Арбітражний суд має виключну юрисдикцію щодо всіх спорів, що виникають між Федеративною Республікою Німеччина та Трьома Державами з положень цього Договору, доданих статутів або будь-яких додаткових угод, які сторони не можуть вирішити шляхом переговорів або будь-якими іншими засобами, узгодженими всіма державами, що підписали, якщо інше не передбачено пунктом (3) цієї статті, доданими статутами або додатковими угодами.

(3) Спори, що стосуються прав Трьох Держав або заходів, вжитих відповідно до цих прав, як зазначено у статті 2, перших двох реченнях пункту (1) статті 4, першому реченні пункту (2) статті 4 та перших двох реченнях пункту (2) статті 5, не підлягають юрисдикції арбітражного суду або будь-якого іншого суду.

Artikel 10 **Стаття 10**

Die Unterzeichnerstaaten überprüfen die Bestimmungen dieses Vertrags und der Zusatzverträge:

a) auf Ersuchen eines von ihnen im Falle der Wiedervereinigung Deutschlands oder einer unter Beteiligung oder mit Zustimmung der Staaten, die Mitglieder dieses Vertrags sind, erzielten internationalen Verständigung über Maßnahmen zur Herbeiführung der Wiedervereinigung Deutschlands oder der Bildung einer europäischen Föderation, oder.

b) in jeder Lage, die nach Auffassung aller Unterzeichnerstaaten aus einer Änderung grundlegenden Charakters in den zur Zeit des Inkrafttretens des Vertrags bestehenden Verhältnissen entstanden ist.

In beiden Fällen werden sie in gegenseitigem Einvernehmen diesen Vertrag und die Zusatzverträge in dem Umfang ändern, der durch die grundlegende Änderung der Lage erforderlich oder ratsam geworden ist.

Держави, що підписали цей Договір, переглядають положення цього Договору та Додаткових угод:

а) на прохання однієї з них у разі возз'єднання Німеччини або міжнародної домовленості, досягнутої за участю або згодою держав, що є членами цього Договору, щодо заходів, спрямованих на возз'єднання Німеччини або утворення Європейської федерації, або

b) у будь-якій ситуації, яка, на думку всіх держав, що підписали, виникла внаслідок фундаментальної зміни обставин, що існували на момент набрання чинності Договором.

В обох випадках вони вносять зміни до цього Договору та Додаткових угод за взаємною згодою в тій мірі, яка стала необхідною або доцільною через фундаментальну зміну обставин.

«Zwei-plus-Vier-Vertrag»
Угода про остаточне врегулювання стосовно Німеччини від 12 вересня 1990 року
«Угода два плюс чотири»

Повний текст:
https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201696/volume-1696-I-29226-English.pdf

Artikel 1 (1) Das vereinte Deutschland wird die Gebiete der Bundesrepublik Deutschland, der Deutschen Demokratischen Republik und ganz Berlins umfassen. Seine Außengrenzen werden die Grenzen der Deutschen Demokratischen Republik und der Bundesrepublik Deutschland sein und werden am Tage des Inkrafttretens dieses Vertrags endgültig sein. Die Bestätigung des endgültigen Charakters der Grenzen des vereinten Deutschland ist ein wesentlicher Bestandteil der Friedensordnung in Europa. (2) Das vereinte Deutschland und die Republik Polen bestätigen die zwischen ihnen bestehende Grenze in einem völkerrechtlich verbindlichen Vertrag. (3) Das vereinte Deutschland hat keinerlei Gebietsansprüche gegen andere Staaten und wird solche auch nicht in Zukunft erheben. (4) Die Regierungen der Bundesrepublik Deutschland und	**Стаття 1** (1) Об'єднана Німеччина складатиметься з територій Федеративної Республіки Німеччина, Німецької Демократичної Республіки та всього Берліна. Її зовнішні кордони будуть кордонами Німецької Демократичної Республіки та Федеративної Республіки Німеччина та будуть остаточними з дати набрання чинності цим Договором. Підтвердження остаточного характеру кордонів об'єднаної Німеччини є суттєвим елементом мирного порядку в Європі. (2) Об'єднана Німеччина та Республіка Польща підтверджують існуючий між ними кордон договором, який має юридичну силу згідно з міжнародним правом. (3) Об'єднана Німеччина не має територіальних претензій до інших держав і не висуватиме таких претензій у майбутньому.

der Deutschen Demokratischen Republik werden sicherstellen, daß die Verfassung des vereinten Deutschland keinerlei Bestimmungen enthalten wird, die mit diesen Prinzipien unvereinbar sind. Dies gilt dementsprechend für die Bestimmungen, die in der Präambel und in den Artikeln 23 Satz 2 und 146 des Grundgesetzes für die Bundesrepublik Deutschland niedergelegt sind.	(4) Уряди Федеративної Республіки Німеччина та Німецької Демократичної Республіки забезпечують, щоб конституція об'єднаної Німеччини не містила жодних положень, несумісних з цими принципами. Це відповідно застосовується до положень, викладених у преамбулі та у статтях 23, другому реченні, та 146 Основного Закону Федеративної Республіки Німеччина.
(5) Die Regierungen der Französischen Republik, des Vereinigten Königreichs Großbritannien und Nordirland, der Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken und der Vereinigten Staaten von Amerika nehmen die entsprechenden Verpflichtungen und Erklärungen der Regierungen der Bundesrepublik Deutschland und der Deutschen Demokratischen Republik förmlich entgegen und erklären, daß mit deren Verwirklichung der endgültige Charakter der Grenzen des vereinten Deutschland bestätigt wird.	(5) Уряди Французької Республіки, Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, Союзу Радянських Соціалістичних Республік та Сполучених Штатів Америки офіційно приймають відповідні зобов'язання та декларації урядів Федеративної Республіки Німеччини та Німецької Демократичної Республіки та заявляють, що їх виконання підтвердить остаточний характер кордонів об'єднаної Німеччини.
Artikel 2	**Стаття 2**
Die Regierungen der Bundesrepublik Deutschland und der Deutschen Demokratischen Republik bekräftigen ihre Erklärungen, daß von deutschem Boden nur Frieden ausgehen wird. Nach der Verfassung des vereinten Deutschland sind Handlungen, die geeignet sind und in der Absicht vorgenommen	Уряди Федеративної Республіки Німеччина та Німецької Демократичної Республіки підтверджують свої заяви про те, що з німецької землі виходитиме лише мир. Згідно з Конституцією об'єднаної Німеччини, дії, які можуть порушити та здійснюються з

werden, das friedliche Zusammenleben der Völker zu stören, insbesondere die Führung eines Angriffskrieges vorzubereiten, verfassungswidrig und strafbar. Die Regierungen der Bundesrepublik Deutschland und der Deutschen Demokratischen Republik erklären, daß das vereinte Deutschland keine seiner Waffen jemals einsetzen wird, es sei denn in Übereinstimmung mit seiner Verfassung und der Charta der Vereinten Nationen.	наміром порушити мирне співіснування націй, зокрема підготовка агресивної війни, є неконституційними та караються законом. Уряди Федеративної Республіки Німеччина та Німецької Демократичної Республіки заявляють, що об'єднана Німеччина ніколи не застосовуватиме жодної зі своїх видів зброї, окрім як відповідно до своєї Конституції та Статуту Організації Об'єднаних Націй.
Artikel 3 (1) Die Regierungen der Bundesrepublik Deutschland und der Deutschen Demokratischen Republik bekräftigen ihren Verzicht auf Herstellung und Besitz von und auf Verfügungsgewalt über atomare, biologische und chemische Waffen. Sie erklären, daß auch das vereinte Deutschland sich an diese Verpflichtungen halten wird. Insbesondere gelten die Rechte und Verpflichtungen aus dem Vertrag über die Nichtverbreitung von Kernwaffen vom 1. Juli 1968 für das vereinte Deutschland fort. (2) Die Regierung der Bundesrepublik Deutschland hat in vollem Einvernehmen mit der Regierung der Deutschen Demokratischen Republik am 30. August 1990 in Wien bei den Verhandlungen über konventionelle Streitkräfte in	**Стаття 3** (1) Уряди Федеративної Республіки Німеччина та Німецької Демократичної Республіки підтверджують свою відмову від виробництва, володіння та контролю над ядерною, біологічною та хімічною зброєю. Вони заявляють, що об'єднана Німеччина також дотримуватиметься цих зобов'язань. Зокрема, права та зобов'язання, що випливають з Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року, продовжують застосовуватися до об'єднаної Німеччини. (2) Уряд Федеративної Республіки Німеччина, повністю погоджуючись з урядом Німецької Демократичної Республіки, зробив наступну заяву на переговорах щодо звичайних

Europa folgende Erklärung abgegeben:

«Die Regierung der Bundesrepublik Deutschland verpflichtet sich, die Streitkräfte desvereinten Deutschland innerhalb von drei bis vier Jahren auf eine Personalstärke von 370.000 Mann (Land-, Luft-und Seestreitkräfte) zu reduzieren. Diese Reduzierung soll mit dem Inkrafttreten des ersten KSE-Vertrags beginnen. Im Rahmen dieser Gesamtobergrenze werden nicht mehr als 345.000 Mann den Land-und Luftstreitkräften angehören, die gemäß vereinbartem Mandat allein Gegenstand der Verhandlungen über konventionelle Streitkräfte in Europa sind. Die Bundesregierung sieht in ihrer Verpflichtung zur Reduzierung von Land-und Luftstreitkräften einen bedeutsamen deutschen Beitrag zur Reduzierung der konventionellen Streitkräfte in Europa. Sie geht davon aus, daß in Folgeverhandlungen auch die anderen Verhandlungsteilnehmer ihren Beitrag zur Festigung von Sicherheit und Stabilität in Europa, einschließlich Maßnahmen zur Begrenzung der Personalstärken, leisten werden».

Die Regierung der Deutschen Demokratischen Republik hat sich dieser Erklärung ausdrücklich angeschlossen.

(3) Die Regierungen der Französischen Republik, des збройних сил у Європі у Відні 30 серпня 1990 року:

«Уряд Федеративної Республіки Німеччина зобов'язується скоротити збройні сили об'єднаної Німеччини до чисельності 370 000 осіб (сухопутні, повітряні та військово-морські сили) протягом трьох-чотирьох років. Це скорочення має розпочатися з набрання чинності першим Договором про звичайні збройні сили в Європі (ЗЗСЄ). У межах цієї загальної граничної чисельності не більше 345 000 осіб належатимуть до сухопутних та повітряних сил, які, згідно з узгодженим мандатом, є єдиним предметом переговорів щодо звичайних збройних сил у Європі. Федеральний уряд розглядає своє зобов'язання щодо скорочення сухопутних та повітряних сил як значний внесок Німеччини у скорочення звичайних збройних сил у Європі. Він передбачає, що в наступних переговорах інші сторони переговорів також зроблять свій внесок у зміцнення безпеки та стабільності в Європі, включаючи заходи щодо обмеження чисельності особового складу».

Уряд Німецької Демократичної Республіки

Vereinigten Königreichs Großbritannien und Nordirland, der Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken und der Vereinigten Staaten von Amerika nehmen diese Erklärungen der Regierungen der Bundesrepublik Deutschland und der Deutschen Demokratischen Republik zur Kenntnis.	прямо підтримав цю декларацію. (3) Уряди Французької Республіки, Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, Союзу Радянських Соціалістичних Республік та Сполучених Штатів Америки беруть до уваги ці заяви урядів Федеративної Республіки Німеччини та Німецької Демократичної Республіки.
Artikel 4 (1) Die Regierungen der Bundesrepublik Deutschland, der Deutschen Demokratischen Republik und der Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken erklären, daß das vereinte Deutschland und die Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken in vertraglicher Form die Bedingungen und die Dauer des Aufenthalts der sowjetischen Streitkräfte auf dem Gebiet der heutigen Deutschen Demokratischen Republik und Berlins sowie die Abwicklung des Abzugs dieser Streitkräfte regeln werden, der bis zum Ende des Jahres 1994 im Zusammenhang mit der Verwirklichung der Verpflichtungen der Regierungen der Bundesrepublik Deutschland und der Deutschen Demokratischen Republik, auf die sich Absatz 2 des Artikels 3 dieses Vertrags bezieht, vollzogen sein wird.	**Стаття 4** (1) Уряди Федеративної Республіки Німеччина, Німецької Демократичної Республіки та Союзу Радянських Соціалістичних Республік заявляють, що об'єднана Німеччина та Союз Радянських Соціалістичних Республік врегулюють договором умови та термін перебування радянських збройних сил на території сучасної Німецької Демократичної Республіки та Берліна, а також порядок виведення цих збройних сил, який буде завершено до кінця 1994 року у зв'язку з виконанням зобов'язань урядів Федеративної Республіки Німеччина та Німецької Демократичної Республіки, про які йдеться у пункті 2 статті 3 цього Договору. (2) Уряди Французької Республіки, Сполученого Королівства Великої Британії

(2) Die Regierungen der Französischen Republik, des Vereinigten Königreichs Großbritannien und Nordirland und der Vereinigten Staaten von Amerika nehmen diese Erklärung zur Kenntnis.	та Північної Ірландії та Сполучених Штатів Америки визнають цю Декларацію.
Artikel 5 (1) Bis zum Abschluß des Abzugs der sowjetischen Streitkräfte vom Gebiet der heutigen Deutschen Demokratischen Republik und Berlins in Übereinstimmung mit Artikel 4dieses Vertrags werden auf diesem Gebiet als Streitkräfte des vereinten Deutschland ausschließlich deutsche Verbände der Territorial Verteidigung stationiert sein, die nicht in die Bündnisstrukturen integriert sind, denen deutsche Streitkräfte auf dem übrigen deutschen Territorium zugeordnet sind. Unbeschadet der Regelung in Absatz 2 dieses Artikels werden während dieses Zeitraums Streitkräfte anderer Staaten auf diesem Gebiet nicht stationiert oder irgendwelche andere militärische Tätigkeiten dort ausüben. (2) Für die Dauer des Aufenthalts sowjetischer Streitkräfte auf dem Gebiet der heutigen Deutschen Demokratischen Republik und Berlins werden auf deutschen Wunsch Streitkräfte der Französischen Republik, des Vereinigten Königreichs	**Стаття 5** (1) До завершення виведення радянських збройних сил з території сучасної Німецької Демократичної Республіки та Берліна відповідно до статті 4 цього Договору, на цій території як збройні сили об'єднаної Німеччини будуть розміщені лише підрозділи німецької територіальної оборони, які не інтегровані до структур союзу, до яких приписані німецькі збройні сили на решті території Німеччини. Незважаючи на положення пункту 2 цієї статті, протягом цього періоду жодні збройні сили інших держав не повинні бути розміщені на цій території або здійснювати там будь-яку іншу військову діяльність. (2) Протягом усього періоду перебування Радянських збройних сил на території сучасної Німецької Демократичної Республіки та Берліна, на прохання Німеччини, збройні сили Французької Республіки, Сполученого Королівства

Großbritannien und Nordirland und der Vereinigten Staaten von Amerika auf der Grundlage entsprechender vertraglicher Vereinbarung zwischen der Regierung des vereinten Deutschland und den Regierungen der betreffenden Staaten in Berlin stationiert bleiben. Die Zahl aller nichtdeutschen in Berlin stationierten Streitkräfte und deren Ausrüstungsumfang werden nicht stärker sein als zum Zeitpunkt der Unterzeichnung dieses Vertrags. Neue Waffenkategorien werden von nichtdeutschen Streitkräften dort nicht eingeführt. Die Regierung des vereinten Deutschland wird mit den Regierungen der Staaten, die Streitkräfte in Berlin stationiert haben, Verträge zu gerechten Bedingungen unter Berücksichtigung der zu den betreffenden Staaten bestehenden Beziehungen abschließen.	Великої Британії та Північної Ірландії та Сполучених Штатів Америки залишатимуться розміщеними в Берліні на основі відповідних договірних угод між урядом об'єднаної Німеччини та урядами відповідних держав. Загальна чисельність ненімецьких збройних сил, розміщених у Берліні, та їхнє озброєння не перевищуватимуть чисельність на момент підписання цього договору. Ненімецькими збройними силами там не вводитимуться нові категорії озброєння. Уряд об'єднаної Німеччини укладатиме договори з урядами держав, збройні сили яких розміщені в Берліні, на справедливих умовах, враховуючи існуючі відносини з відповідними державами.
(3) Nach dem Abschluß des Abzugs der sowjetischen Streitkräfte vom Gebiet der heutigen Deutschen Demokratischen Republik und Berlins können in diesem Teil Deutschlands auch deutsche Streitkräfteverbände stationiert werden, die in gleicher Weise militärischen Bündnisstrukturen zugeordnet sind wie diejenigen auf dem übrigen deutschen Hoheitsgebiet, allerdings ohne Kernwaffenträger. Darunter fallen nicht konventionelle	(3) Після завершення виведення радянських збройних сил з території сучасної Німецької Демократичної Республіки та Берліна, у цій частині Німеччини також можуть бути розміщені підрозділи німецьких збройних сил. Ці підрозділи будуть призначені до структур військового альянсу так само, як і підрозділи на решті території Німеччини, але без систем доставки ядерної зброї. Це не

Waffensysteme, die neben konventioneller andere Einsatzfähigkeiten haben können, die jedoch in diesem Teil Deutschlands für eine konventionelle Rolle ausgerüstet und nur dafür vorgesehen sind. Ausländische Streitkräfte und Atomwaffen oder deren Träger werden in diesem Teil Deutschlands weder stationiert noch dorthin verlegt.	включає нетрадиційні системи озброєння, які можуть мати інші оперативні можливості на додаток до звичайних, але які оснащені та призначені виключно для виконання звичайної ролі в цій частині Німеччини. Іноземні збройні сили та ядерна зброя або системи її доставки не будуть ні розміщені, ні перекинуті до цієї частини Німеччини.
Artikel 6 Das Recht des vereinten Deutschland, Bündnissen mit allen sich daraus ergebenden Rechten und Pflichten anzugehören, wird von diesem Vertrag nicht berührt.	**Стаття 6** Право об'єднаної Німеччини належати до союзів з усіма правами та обов'язками, що з цього випливають, не зачіпається цим договором.
Artikel 7 (1) Die Französische Republik, das Vereinigte Königreich Großbritannien und Nordirland, die Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken und die Vereinigten Staaten von Amerika beenden hiermit ihre Rechte und Verantwortlichkeiten in bezug auf Berlin und Deutschland als Ganzes. Als Ergebnis werden die entsprechenden, damit zusammenhängenden vierseitigen Vereinbarungen, Beschlüsse und Praktiken beendet und alle entsprechenden Einrichtungen der Vier Mächte aufgelöst. (2) Das vereinte Deutschland hat demgemäß volle Souveränität über seine inneren und äußeren Angelegenheiten.	**Стаття 7** (1) Французька Республіка, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, Союз Радянських Соціалістичних Республік та Сполучені Штати Америки цим припиняють свої права та обов'язки щодо Берліна та Німеччини в цілому. В результаті відповідні чотиристоронні угоди, рішення та практика припиняються, а всі відповідні інститути Чотирьох Держав розпускаються. (2) Відповідно, об'єднана Німеччина має повний суверенітет над своїми внутрішніми та зовнішніми справами.

Питання для самоперевірки.

Які саме землі Німеччини опинилися під управлінням США, Великої Британії, Франції та СРСР?

Як саме в Потсдамських угодах було зафіксовано принцип, згідно з яким Німеччина в період окупації мала розглядатися як «єдине економічне ціле»?

На яких засадах Союзною контрольною радою у березні 1946 р. було ухвалено перший План обмеження рівня німецької промисловості?

Чому Московська сесія Ради міністрів закордонних справ (березень–квітень 1947 р.) викрила повну неможливість компромісу між СРСР та західними державами щодо майбутнього державного устрою Німеччини?

Як утворення Бизонії (лютий 1948 р.), а згодом Тризонії та підключення німецьких західних земель до Європейської програми відбудови (плану Маршалла) змінили геополітичну ситуацію?

Які фінансово-економічні передумови змусили західних союзників піти на сепаратне проведення реформи та запровадження нової німецької марки?

На території яких окупаційних зон у вересні 1949 року було проголошено створення Федеративної Республіки Німеччина (ФРН)?

Які сфери державного життя західні держави залишили під своїм повним суверенним контролем?

На яких умовах СРСР повністю припинив стягнення репарацій з НДР з 1 січня 1954 р. та передав їй у власність 33 великі промислові підприємства?

Чому в серпні 1961 р. керівництво НДР за підтримки СРСР звело Берлінську стіну?

Чому канцлер Г. Коль рішуче відкинув радянську схему конфедерації, обравши курс на негайне приєднання земель НДР до ФРН на основі діючої західнонімецької конституції?

Коли та під час якої конференції з безпеки було погоджено переговорну формулу «2 + 4»?

Які політичні та партнерські засади закріпив Договір про добросусідство, партнерство і співробітництво між СРСР та об'єднаною Німеччиною від 9 листопада 1990 р.?

ТЕМА 2.3. АВСТРІЙСЬКА ПРОБЛЕМА (1945–1955 РР.).

1. Виникнення проблеми та окупаційний режим (1943–1945 рр.).
2. Дипломатична боротьба та підготовка договору (1947–1955 рр.).
3. Проголошення постійного нейтралітету.

Австрійська проблема після Другої світової війни полягала у визначенні майбутнього країни, яка була одночасно жертвою нацистського аншлюсу й учасницею воєнної системи Третього рейху. Саме ця подвійність зумовила складність переговорів між союзниками щодо відновлення австрійського суверенітету, виведення окупаційних військ і гарантій майбутнього нейтрального статусу.

1. Виникнення проблеми та окупаційний режим (1943–1945 рр.)

Питання про Австрію виникло ще під час війни, коли союзники почали відокремлювати її майбутній статус від долі Німеччини. Аншлюс 1938 р. позбавив країну міжнародної суб’єктності, однак після поразки нацизму саме відновлення Австрії як окремої держави стало важливим елементом повоєнного врегулювання в Центральній Європі.

Офіційне міжнародне проєктування майбутнього Австрії розпочалося на Московській конференції міністрів

закордонних справ СРСР, США та Великої Британії. 30 жовтня 1943 р. ними була ухвалена історична «Декларація про Австрію».

Документ зафіксував такі ключові положення: союзники офіційно проголосили приєднання Австрії до Німеччини від 15 березня 1938 р. неіснуючим та недійсним і заявили, що не вважають себе пов'язаними будь-якими змінами, здійсненими після цієї дати; було висловлено спільне прагнення бачити Австрію відновленою як вільну та незалежну державу; водночас декларація чітко вказала, що Австрія несе відповідальність за участь у війні на боці гітлерівської Німеччини, якої вона не може уникнути, а при остаточному врегулюванні обов'язково буде враховано її власний внесок у справу її звільнення.

На початку квітня 1945 р. радянські війська увійшли до Австрії та після запеклих боїв звільнили її столицю – Відень. Нацистське панування було повністю ліквідовано.

На відміну від Німеччини, де окупація призвела до територіального розколу через відсутність єдиної влади, в Австрії безпосередньо після завершення воєнних дій було сформовано тимчасовий, а згодом вільно обраний центральний уряд. Наявність єдиного легітимного кабінету допомогла Австрії уникнути ризику розчленування країни на окремі держави.

Попри функціонування австрійського уряду, на території республіки було впроваджено окупаційний режим чотирьох держав-переможниць. Конкретні межі зон та механізми контролю регулювалися «Угодою про систему

контролю над Австрією» від 4 липня 1945 р. та «Угодою союзників про окупаційні зони» від 9 липня 1945 р.

Територію країни (за винятком Відня) було поділено на чотири окупаційні зони.

Радянська зона охоплювала федеральні землі Бургенланд, Нижня Австрія, а також Верхню Австрію (північніше Дунаю та на схід від річки Енс). Верховне командування радянськими військами дислокувалося в місті Баден (Нижня Австрія).

Американська зона включала Верхню Австрію (південніше Дунаю та на захід від річки Еннс), федеральну землю Зальцбург і штирійський Зальцкаммергут.

Британська зона займала Каринтію, Східний Тіроль та Штирію (крім штирійського Зальцкаммергуту).

Французька зона охоплювала федеральні землі Північний Тіроль та Форарльберг.

Місто Відень, аналогічно до Берліна, було виділене в особливий район спільного управління. Воно було розділене на чотири сектори окупації союзників (радянський, американський, британський та французький), а верховне керівництво здійснювалося спільно через Міжсоюзницьку комендатуру.

Цей складний окупаційний режим тривав десять років і завершився лише після підписання Австрійського державного договору в травні 1955 р., який остаточно проголосив країну незалежною й нейтральною.

2. Дипломатична боротьба та підготовка договору (1947–1955 рр.).

Після завершення Другої світової війни територія Австрії та її столиця Відень були поділені на чотири окупаційні зони між СРСР, США, Великою Британією та Францією. Проте, на відміну від Німеччини, наявність єдиного австрійського уряду дозволила країні уникнути ризику територіального розчленування.

У 1947 р. австрійська влада ухвалила закон, який розрізняв «більш» та «менш» винних нацистів, що дозволило амністувати понад 500 тисяч осіб та відновити їх у виборчих правах. Стабільність республіки забезпечувалася політичним консенсусом: з 1947 по 1966 рр. країною керувала «Велика коаліція» соціалістів та Народної партії, яка збалансовано ділила міністерські портфелі.

Підготовка Державного договору щодо Австрії (термін «Державний договір» використовувався тому, що Австрія формально не воювала, а була першою спільною великою жертвою німецької агресії у 1938 р.) розпочалася у 1947 р. за ініціативи радянського уряду. Питання обговорювалося на зустрічах Ради міністрів закордонних справ (РМЗС), зокрема під час московської зустрічі навесні 1947 р. Однак через початок Холодної війни переговори зайшли у безвихідь. Додатковою перешкодою виступала позиція лідера Югославії Й. Броз Тіто, який вимагав територіального рішення у Каринтії на свою користь, тоді як Й. Сталін віддавав перевагу статус-кво.

Діалог відновився на Женевській конференції 1954 р., де було сформульовано тезу про взяття Австрією зобов'язань щодо постійного нейтралітету. На початку 1955 р. СРСР відмовився від колишньої вимоги пов'язувати договір з Австрією із вирішенням німецького питання.

Вирішальним етапом стали двосторонні переговори у Москві 12–15 квітня 1955 р. Австрійська делегація запевнила, що країна не приєднуватиметься до жодних військових союзів та не допускатиме на своїй території іноземних військових баз. Радянська сторона погодилася вивести окупаційні війська не пізніше 31 грудня 1955 р.

Радянський Союз, який уже вилучив зі своєї зони близько 100 млн доларів, зобов'язав Австрію «викупити» радянські економічні інтереси (колишні німецькі активи у східному секторі) ще за 150 млн доларів. Радянський лідер М. Хрущов згадував, що це рішення супроводжувалося серйозною внутрішньою боротьбою в керівництві СРСР.

15 травня 1955 р. у Відні у палаці Бельведер представники СРСР (В. Молотов), США (Дж. Ф. Даллес), Великої Британії (Г. Макміллан), Франції (А. Піне) та Австрії (Л. Фігль) підписали «Державний договір про відновлення незалежної і демократичної Австрії».

Австрія відновлювалася як суверенна, незалежна та демократична держава.

Політичний або економічний союз (аншлюс) з Німеччиною категорично заборонявся.

Заборонялася діяльність будь-яких нацистських та фашистських організацій.

З Австрії не стягувалися жодні воєнні репарації.

Після підписання договору парламент Австрії 26 жовтня 1955 р. ухвалив Федеральний конституційний закон про постійний нейтралітет. Окупаційні війська чотирьох держав залишили територію країни восени 1955 р. (останній радянський солдат пішов 19 жовтня, а союзники завершили виведення 25 жовтня).

Це став перший випадок добровільного виведення радянських військ з окупованої під час війни території. Проте цей нейтралітет мав і геополітичну ціну для Заходу: нейтральна Австрія розірвала зв'язок між північним і південним флангами НАТО, закривши прямий шлях переміщення сил через перевал Бреннер.

3. Проголошення постійного нейтралітету.

Федеральний конституційний закон Австрії про постійний нейтралітет, ухвалений 26 жовтня 1955 р. у Відні, став основоположним документом повоєнного державного устрою та міжнародного статусу Австрійської Республіки. Цей крок дозволив країні повністю відновити свій суверенітет і забезпечити виведення окупаційних військ чотирьох держав-переможниць.

Ще на Берлінській конференції 1954 р. та під час вирішальних двосторонніх радянсько-австрійських переговорів у Москві в квітні 1955 р. австрійська урядова делегація запевнила, що республіка має намір не приєднуватися до жодних військових союзів і не допускати іноземних військових баз на своїй території.

15 травня 1955 р. у Відні у палаці Бельведер було підписано Державний договір про відновлення незалежної і

демократичної Австрії. У самому оригінальному тексті договору положення про нейтралітет не зафіксували – це питання було свідомо віднесено до рішень, які австрійський уряд мав ухвалити самостійно через парламент.

Після ратифікації договору та відповідно до Декларації про незалежність Австрії було встановлено 90-денний термін для виведення іноземних військ. Останній радянський військовослужбовець залишив територію країни 19 жовтня 1955 р., а 25 жовтня 1955 р. Австрію покинув останній солдат союзних окупаційних військ.

Наступного ж дня після остаточного виходу окупаційних сил, 26 жовтня 1955 р., австрійський парламент ухвалив Федеральний конституційний закон.

Згідно з текстом закону, нейтральний статус Австрії базується на таких принципах.

Добровільність – з метою тривалого й постійного утвердження своєї зовнішньої незалежності та недоторканності своєї території Австрія добровільно заявляє про свій постійний нейтралітет.

Обороноздатність – Австрія зобов'язується підтримувати та захищати свій нейтралітет усіма наявними в її розпорядженні засобами.

Військові обмеження: для гарантування нейтралітету Австрія зобов’язалася не вступати до військових союзів і не дозволяти розміщення іноземних військових баз на своїй території.

Постійний нейтралітет був позитивно сприйнятий суспільством і став головним маркером нової національної ідентичності Австрії, витіснивши важкі та суперечливі

спогади про минуле («габсбурзьку», «німецьку», «соціалістичну» та «християнську» ідентичності).

Нейтралітет Австрії чинив значний вплив на геополітичну та військову стратегію НАТО в Європі, створивши суттєві стратегічні та логістичні перешкоди для Альянсу.

Поява нейтральної держави в самому центрі Європи порушила військову цілісність атлантичного фронту, розірвавши безпосередній зв'язок між північним та південним флангами НАТО.

Через нейтральний статус Австрії сили Альянсу більше не могли розраховувати на прямий і найкоротший шлях транспортування військ та військових ресурсів через перевал Бреннер, який з'єднував Баварію (ФРН) та Італію.

Будь-яке переміщення військових сил та матеріальних ресурсів між німецьким та італійським театрами дій тепер мало здійснюватися в обхід територій нейтральних Австрії та Швейцарії, що змушувало сили НАТО долати величезні обхідні відстані.

Незважаючи на те, що з часом ця радянська геополітична уловка виявилася зайвою, у 1955 році згода на нейтралітет Австрії та виведення союзних військ стали серйозною ціною, яку Захід заплатив за досягнення розрядки.

Традиційний нейтральний статус зазнав змін наприкінці XX ст. (за часів канцлера Ф. Враніцького), коли Австрія приєдналася до Європейського Союзу та долучилася до програми НАТО «Партнерство заради

миру», що фактично позначило її відхід від суворих рамок нейтралітету, встановленого у 1955 р.

ІСТОРИЧНІ ДЖЕРЕЛА

Declaration on Austria, 1943
Декларація про Австрію, 1943 р.

Повний текст:
https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943v01/d684

The Governments of the United Kingdom, the Soviet Union and the United States of America are agreed that Austria, the first free country to fall a victim to Hitlerite aggression, shall be liberated from German domination.	Уряди Великої Британії, Радянського Союзу та Сполучені Штати Америки погоджуються, що Австрія, перша вільна країна, яка стане жертвою гітлерівської агресії, буде звільнена від німецького панування.
They regard the annexation imposed upon Austria by Germany on March 15th, 1938,17 as null and void. They consider themselves as in no way bound by any changes effected in Austria since that date. They declare that they wish to see reestablished a free and independent Austria, and thereby to open the way for the Austrian people themselves, as well as those neighboring states which will be faced with similar problems, to find that political and economic security which is the only basis for lasting peace.	Вони розглядають анексію, нав'язану Австрії Німеччиною в березні 15-й, 1938,[17] як недійсний. Вони вважають себе жодним чином не зв'язаними жодним зміни, внесені в Австрії з цієї дати. Вони заявляють, що вони бажаю відновити вільну та незалежну Австрію тим самим відкрити шлях і самому австрійському народу як ті сусідні держави, які зіткнуться з подібними проблеми, знайти ту політичну та економічну безпеку, яка є єдина основа для тривалого миру.
Austria is reminded, however, that she has a	Однак Австрії нагадують, що вона несе відповідальність, яку вона несе не може ухилитися від участі у війні на боці гітлерівців

responsibility which she cannot evade for participation in the war on the side of Hitlerite Germany, and that in the final settlement account will inevitably be taken of her own contribution to her liberation.	Німеччина, і це на остаточному розрахунковому рахунку неминуче буде взята з власного внеску у своє звільнення.

State Treaty for the re-establishment of an independent and democratic Austria. Signed at Vienna, on 15 May 1955

Державний договір про відновлення незалежної та демократичної Австрії. Підписаний у Відні 15 травня 1955 р.

Повний текст: https://www.dipublico.org/100823/state-treaty-with-annexes-and-maps-for-the-re-establish%C2%ADment-of-an-independent-and-democratic-austria-signed-at-vienna-on-15-may-1955/

Article 1 **Re-Establishment of austria as a Free and Independent State** The Allied and Associated Powers recognize that Austria is re-established as a sovereign, independent and democratic State.	**Стаття 1** **Відновлення Австрії як вільної та незалежної держави** Союзні та асоційовані держави визнають, що Австрія відновлена як суверенна, незалежна та демократична держава.
Article 2 **Maintenance of Austria's Independence** The Allied and Associated Powers declare that they will respect the independence and territorial integrity of Austria as	**Стаття 2** **Збереження незалежності Австрії** Союзні та асоційовані держави заявляють, що вони поважатимуть незалежність і територіальну цілісність

established under the present Treaty.	Австрії, як це встановлено цим Договором.
Article 3 **Recognition by Germany of Austrian Independence** The Allied and Associated Powers will incorporate in the German Peace Treaty provisions for securing from Germany the recognition of Austria's sovereignty and independence and the renunciation by Germany of all territorial and political claims in respect of Austria and Austrian territory.	**Стаття 3** **Визнання Німеччиною незалежності Австрії** Союзні та асоційовані держави включать до Німецького мирного договору положення про забезпечення визнання Німеччиною суверенітету та незалежності Австрії та відмови Німеччини від усіх територіальних та політичних претензій щодо Австрії та австрійської території.
Article 4 **Prohibition of Anschluss** 1. The Allied and Associated Powers declare that political or economic union between Austria and Germany is prohibited. Austria fully recognizes its responsibilities in this matter and shall not enter into political or economic union with Germany in any form whatsoever. 2. In order to prevent such union Austria shall not conclude any agreement with Germany, nor do any act, nor take any measures likely, directly or indirectly, to promote political or economic union with Germany, or to impair its territorial integrity or political or economic independence. Austria further undertakes to prevent within its territory any act likely, directly or indirectly, to promote	**Стаття 4.** **Заборона аншлюсу** 1. Союзні та Асоційовані Держави заявляють, що політичний чи економічний союз між Австрією та Німеччиною заборонений. Австрія повністю визнає свою відповідальність у цьому питанні та не вступатиме в політичний чи економічний союз з Німеччиною в будь-якій формі. 2. Щоб запобігти такому союзу, Австрія не повинна укладати жодної угоди з Німеччиною, а також не вживати жодних дій чи заходів, які можуть прямо чи опосередковано сприяти політичному чи економічному союзу з Німеччиною або порушувати її територіальну цілісність чи політичну чи економічну незалежність.

such union and shall prevent the existence, resurgence and activities of any organizations having as their aim political or economic union with Germany, and pan-German propaganda in favor of union with Germany.	Австрія також зобов'язується запобігати на своїй території будь-яким діям, які можуть прямо чи опосередковано сприяти такому союзу, та запобігати існуванню, відродженню та діяльності будь-яких організацій, що мають на меті політичний чи економічний союз з Німеччиною, та пангерманській пропаганді на користь союзу з Німеччиною.
Article 5 **Frontiers of Austria** The frontiers of Austria shall be those existing on 1st January, 1938.	**Стаття 5.** **Кордони Австрії.** Кордони Австрії є такими, що існували станом на 1 січня 1938 року.
Article 6 **Human Rights** 1. Austria shall take all measures necessary to secure to all persons under Austrian jurisdiction, without distinction as to race, sex, language or religion, the enjoyment of human rights and of the fundamental freedoms, including freedom of expression, of press and publication, of religious worship, of political opinion and of public meeting. 2. Austria further undertakes that the laws in force in Austria shall not, either in their content or in their application, discriminate or entail any discrimination between persons of Austrian nationality on the ground of their race, sex,	**Стаття 6.** **Права людини** 1. Австрія вживає всіх необхідних заходів для забезпечення всім особам, які перебувають під юрисдикцією Австрії, без різниці раси, статі, мови чи релігії, здійснення прав людини та основних свобод, включаючи свободу вираження поглядів, преси та публікацій, релігійного обряду, політичних поглядів та публічних зібрань. 2. Австрія також зобов'язується, що чинні в Австрії закони ні за своїм змістом, ні за своїм застосуванням не дискримінують та не передбачають жодної дискримінації між особами австрійського громадянства за ознакою їхньої раси, статі, мови

language or religion, whether in reference to their persons, property, business, professional or financial interests, status, political or civil rights or any other matter.	чи релігії, незалежно від того, чи це стосується їхньої особистості, майна, ділових, професійних чи фінансових інтересів, статусу, політичних чи громадянських прав чи будь-якого іншого питання.
Article 8 **Democratic Institutions** Austria shall have a democratic government based on elections by secret ballot and shall guarantee to all citizens free, equal and universal suffrage as well as the right to be elected to public office without discrimination as to race, sex, language, religion or political opinion.	**Стаття 8.** **Демократичні інституції** Австрія має демократичний уряд, що ґрунтується на виборах шляхом таємного голосування, і гарантує всім громадянам вільне, рівне та загальне виборче право, а також право бути обраними на державні посади без дискримінації за расою, статтю, мовою, релігією чи політичними переконаннями.
Article 9 **Dissolution of Nazi Organizations** 1. Austria shall complete the measures, already begun by the enactment of appropriate legislation approved by the Allied Commission for Austria, to destroy the National Socialist Party and its affiliated and supervised organizations, including political, military and para-military organizations, on Austrian territory. Austria shall also continue the efforts to eliminate from Austrian political, economic and cultural life all traces of Nazism, to ensure that the above-mentioned organizations are not revived in any form, and to prevent all	**Стаття 9** **Розпуск нацистських організацій** 1. Австрія завершить заходи, вже розпочаті шляхом прийняття відповідного законодавства, схваленого Союзною комісією з питань Австрії, щодо знищення Націонал-соціалістичної партії та її пов'язаних та контрольованих організацій, включаючи політичні, військові та воєнізовані організації, на території Австрії. Австрія також продовжить зусилля щодо усунення з політичного, економічного та культурного життя Австрії всіх слідів нацизму, забезпечення того, щоб вищезгадані організації не

Nazi and militarist activity and propaganda in Austria. 2. Austria undertakes to dissolve all Fascist-type organizations existing on its territory, political, military and para-military, and likewise any other organizations carrying on activities hostile to any United Nation or which intend to deprive the people of their democratic rights. Austria undertakes not to permit, under threat of penal punishment which shall be immediately determined in accordance with procedures established by Austrian Law, the existence and the activity on Austrian territory of the above-mentioned organizations.	відроджувалися в жодній формі, та запобігання будь-якій нацистській та мілітаристській діяльності та пропаганді в Австрії. 2. Австрія зобов'язується розпустити всі фашистські організації, що існують на її території, політичні, військові та воєнізовані, а також будь-які інші організації, що здійснюють діяльність, ворожу до будь-якої Об'єднаної Нації або які мають на меті позбавити народ його демократичних прав. Австрія зобов'язується не допускати під загрозою кримінального покарання, яке буде негайно визначено відповідно до процедур, встановлених австрійським законодавством, існування та діяльності на території Австрії вищезгаданих організацій.
Article 11 **Recognition of Peace Treaties** Austria undertakes to recognize the full force of the Treaties of Peace with Italy, Roumania, Bulgaria, Hungary, and Finland and other agreements or arrangements which have been or will be reached by the Allied and Associated Powers in respect of Germany and Japan for the restoration of peace.	**Стаття 11** **Визнання мирних договорів** Австрія зобов'язується визнати повну силу мирних договорів з Італією, Румунією, Болгарією, Угорщиною та Фінляндією, а також інших угод або домовленостей, які були або будуть досягнуті Союзними та Асоційованими державами щодо Німеччини та Японії з метою відновлення миру.

Constitutional Law on the Neutrality of Austria
(26 October 1955)
Конституційний закон про нейтралітет Австрії
(26 жовтня 1955 р.)

Повний текст:
https://www.cvce.eu/en/obj/constitutional_law_on_the_neutrality_of_austria_26_october_1955-en-670aa09c-4d4b-451a-84f2-23f2f9c8cb06.html?gsid=78c22c6e-2cb2-4f0a-8374-3ed7af105efa

Article I (1) For the purpose of the lasting maintenance of her independence externally, and for the purpose of the inviolability of her territory, Austria declares of her own free will her perpetual neutrality. Austria will maintain and defend this with all means at her disposal. (2) For the securing of this purpose in all future times Austria will not join any military alliances and will not permit the establishment of any foreign military bases on her territory.	**Стаття I** (1) З метою тривалого збереження своєї зовнішньої незалежності та з метою недоторканності своєї території Австрія добровільно оголошує про свій вічний нейтралітет. Австрія буде зберігати та захищати його всіма доступними їй засобами. (2) Для забезпечення цієї мети в усі майбутні часи Австрія не вступатиме до жодних військових союзів та не дозволить створення будь-яких іноземних військових баз на своїй території.
Article II The Federal Government is charged with the execution of this Federal Constitutional Law.	**Стаття II** Федеральний уряд відповідає за виконання цього Федерального конституційного закону.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

Як саме великі держави оцінювали приєднання Австрії до Німеччини у березні 1938 року?

Які три уряди спочатку погодили Декларацію про Австрію і який орган приєднався до неї згодом?

У чому полягала подвійність позиції союзників щодо Австрії, зафіксована у тексті декларації?

Чому, на відміну від Німеччини, наявність єдиного вільного австрійського уряду допомогла країні уникнути ризику територіального розчленування на дві окремі держави?

Які глобальні політико-економічні та військові конфлікти епохи Холодної війни блокували досягнення компромісу щодо умов австрійського врегулювання між СРСР та західними державами?

Яке значення для розблокування процесу підписання договору мало перебування у Москві австрійської урядової делегації 12–15 квітня 1955 р.?

Від яких саме фінансових та майнових претензій до союзників та до Німеччини добровільно відмовлялася Австрія в межах договору?

Як саме поява нейтральної Австрії зруйнувала територіальну цілісність сил НАТО в Європі?

Чому СРСР намагався використати австрійський нейтралітет як модель для розв'язання німецького питання напередодні Женевської наради 1955 року?

ТЕМА 2.4. УТВОРЕННЯ ООН ТА ЇЇ ДІЯЛЬНІСТЬ У 1945–2026 РР.

1. Передумови та створення ООН (1942–1945 рр.).
2. Структурні та правові засади діяльності ООН.
3. Діяльність ООН у роки «холодної війни» (1946–1980-ті рр.).
4. Повоєнний період та кінець XX століття (1990-ті рр.).
5. Діяльність ООН у XXI столітті (до 2026 р.).

Створення Організації Об'єднаних Націй стало спробою надати повоєнному світу постійний механізм колективної безпеки, якого бракувало міжвоєнній Лізі Націй. ООН задумувалася не лише як дипломатичний майданчик, а як універсальна інституція, здатна поєднати інтереси великих держав із принципом міжнародного права та відповідальністю за підтримання миру.

1. Передумови та створення ООН (1942–1945 рр.).

Ідея нової міжнародної організації визрівала безпосередньо в роки війни, коли союзники дедалі чіткіше усвідомлювали: перемога над агресорами має завершитися не лише військовим розгромом, а й створенням правил, які унеможливили б повторення глобальної катастрофи.

Президент США Франклін Рузвельт та британський прем'єр-міністр Вінстон Черчилль вперше спільно задекларували загальні принципи майбутнього світопорядку, заклавши основу для проєктування

майбутньої міжнародної організації в Атлантичній хартії у серпні 1941 р.

Атлантична хартія – один із фундаментальних програмних документів антигітлерівської коаліції та повоєнного влаштування світу, розроблений і підписаний під час Другої світової війни.

Документ був розроблений під час таємної Атлантичної конференції (кодова назва «Riviera») у затоці Плейсентія (Ньюфаундленд) на борту крейсера «Аугуста». Його узгодили президент США Франклін Д. Рузвельт та прем'єр-міністр Великої Британії Вінстон Черчилль. Про спільну декларацію було оголошено 14 серпня 1941 р., ще до офіційного вступу США у війну.

Для Рузвельта підписання хартії було важливим кроком на шляху подолання політики ізоляціонізму всередині країни та викликом для американських ізоляціоністів.

Декларація, яка значною мірою надихалася ідеями Вудро Вільсона, проголошувала такі загальні принципи.

США та Велика Британія задекларували, що не прагнуть територіального чи іншого розширення.

Заборона будь-яких територіальних змін, які не узгоджуються з вільним та добровільним волевиявленням зацікавлених народів.

Прагнення відновити самоврядування та суверенні права тих народів, які були позбавлені їх насильницьким шляхом.

Забезпечення рівного доступу всіх країн (як переможців, так і переможених) до світової торгівлі та джерел сировини.

Спільна праця націй задля забезпечення вищих стандартів життя, економічного прогресу й соціальної безпеки.

Надія на те, що після повного знищення нацистської тиранії буде встановлено безпечний мир для всього людства.

Забезпечення безперешкодного судноплавства морями й океанами для всіх держав.

Відмова від застосування сили для вирішення міжнародних суперечок, негайне роззброєння країн-агресорів та загальне скорочення озброєнь у післявоєнний період.

24 вересня 1941 р. на міжсоюзній конференції в Лондоні згоду з принципами Хартії висловили СРСР, Шарль де Голль від імені «Вільної Франції» та представники європейських урядів у вигнанні Бельгії, Нідерландів, Люксембургу, Польщі, Чехословаччини, Норвегії, Греції та Югославії.

Хоча Атлантична хартія не була міжнародним договором із юридично зобов'язальними статтями, вона мала важливе дипломатичне значення. Хартія стала основою для підписання Декларації Об'єднаних Націй 1 січня 1942 р. та заклала ідейні підвалини для створення Організації Об'єднаних Націй.

Саму назву «Об’єднані Нації» запропонував Франклін Рузвельт у грудні 1941 р. для окреслення держав, які

згуртувалися у боротьбі проти нацистської Німеччини та її союзників.

1 січня 1942 р. у Вашингтоні представниками 26 держав була підписана Декларація Об'єднаних Націй, зокрема СРСР, США, Великої Британії, Китаю, британських домініонів та урядів у вигнанні. Учасники задекларували спільні цілі на основі Атлантичної хартії, зобов'язалися мобілізувати всі ресурси для боротьби з агресорами та не укладати сепаратного миру. Протягом 1942–1945 рр. до Декларації приєдналася ще 21 держава.

Міністри закордонних справ США (К. Голл), Великої Британії (А. Іден) та СРСР (В. Молотов) за участю представника Китаю на Московській конференції у жовтні 1943 р. підписали Декларацію чотирьох держав з питань загальної безпеки. У пункті 4 цього документа вперше офіційно зафіксували необхідність створення «в можливо короткий строк» універсальної міжнародної організації для підтримання миру й безпеки.

На конференції в Думбартон-Оксі у серпні – жовтні 1944 р. експерти Великої Британії, Китаю, СРСР та США розробили перші детальні пропозиції щодо структури й Статуту ООН. Проте на цій зустрічі не вдалося узгодити ключове питання – порядок голосування в Раді Безпеки.

Під час Кримської (Ялтинської) конференції лідери «великої трійки» ухвалили ключові рішення щодо створення нової міжнародної організації.

Установча конференція в Сан-Франциско тривала з 25 квітня по 26 червня 1945 р. за участю представників 50 держав. Українська та білоруська делегації приєдналися до

роботи конференції на початку травня. Українську делегацію очолював нарком закордонних справ УРСР Дмитро Мануїльський. Восени 1945 р. Статут також підписала Польща, унаслідок чого кількість держав-засновниць ООН зросла до 51.

Гострі суперечки виникли довкола прав Ради Безпеки, процедури голосування та системи міжнародної опіки над колоніями. Щодо опіки за наполяганням радянської делегації було ухвалено формулу про сприяння розвитку народів залежних територій «у напрямку до самоуправління або незалежності».

26 червня 1945 р. учасники конференції одноголосно ухвалили й урочисто підписали Статут ООН разом зі Статутом Міжнародного суду.

Офіційною датою заснування ООН є 24 жовтня 1945 р., коли Статут набув чинності після ратифікації п'ятьма постійними членами Ради Безпеки та більшістю держав-підписантів. Відтоді 24 жовтня щороку відзначають як День ООН.

2. Структурні та правові засади діяльності ООН.

Головним правовим документом ООН є її Статут, що визначає засади діяльності організації. Його підготували на основі пропозицій конференції в Думбартон-Оксі 1944 р., остаточно узгодили в Сан-Франциско й підписали 26 червня 1945 р. Статут набув чинності 24 жовтня 1945 р. після ратифікації постійними членами Ради Безпеки та більшістю держав-підписантів. За статтею 103, зобов'язання членів

ООН за Статутом мають перевагу над їхніми іншими міжнародними договорами.

Статут визначає чотири основні цілі ООН.

1. Підтримувати міжнародний мир і безпеку, запобігаючи загрозам миру, усуваючи їх і протидіючи актам агресії через колективні заходи.

2. Сприяти дружнім відносинам між державами на основі рівноправності й права народів на самовизначення.

3. Сприяти міжнародній співпраці у розв'язанні економічних, соціальних, культурних і гуманітарних проблем, а також у захисті прав людини та основних свобод для всіх.

4. Бути центром узгодження дій держав для досягнення цих спільних цілей.

Для реалізації цих цілей ООН та її члени керуються обов'язковими принципами: суверенною рівністю держав; добросовісним виконанням зобов'язань за Статутом; мирним розв'язанням спорів без загрози миру, безпеці й справедливості; утриманням від погрози силою або її застосування проти територіальної цілісності чи політичної незалежності держав; всебічною підтримкою дій ООН і відмовою від допомоги державі-порушнику, щодо якої організація застосовує превентивні чи примусові заходи; сприянням тому, щоб держави поза ООН також дотримувалися цих принципів; невтручанням у внутрішні справи держав, за винятком примусових заходів відповідно до Глави VII Статуту.

Відповідно до статті 7 Статуту, структуру організації формують шість головних органів.

Генеральна Асамблея (ГА) є вищим політичним, дорадчим, наглядовим та виборним органом ООН, у якому представлені всі держави-члени. Кожна держава має один голос. Рішення з ключових питань потребують 2/3 голосів присутніх, а з інших питань – простої більшості.

ГА розглядає будь-які питання в межах Статуту, затверджує бюджет, обирає непостійних членів РБ, членів ЕКОСОР, призначає Генерального секретаря та суддів Міжнародного суду. Її рішення мають рекомендаційний характер.

2. Рада Безпеки (РБ) несе головну відповідальність за збереження міжнародного миру. Вона є єдиним органом, постанови якого є обов'язковими для виконання всіма членами організації. Для придушення агресії РБ має право застосовувати економічні й дипломатичні санкції, блокаду та навіть безпосередньо залучати військову силу.

Складається з 5 постійних членів із правом «вето»: США, Велика Британія, Франція, Китай та СРСР (чиє місце з 1991 р. успадкувала Росія). До неї входять і 10 непостійних членів, які обираються ГА на дворічний термін без права негайного переобрання.

Для ухвалення рішень з непроцедурних питань потрібна згода постійних членів Ради Безпеки. Голос «проти» одного з них блокує рішення через право «вето». У практиці ООН це право неодноразово використовувалося для захисту геополітичних інтересів постійних членів, зокрема у питаннях, пов'язаних із російською агресією проти України.

Економічна і Соціальна Рада (ЕКОСОР) проводить дослідження, складає доповіді та надає рекомендації ГА щодо соціально-економічних, екологічних, культурних і гуманітарних питань, а також дотримання прав людини. Складається з 54 членів, що обираються ГА. У її структурі діють функціональні комісії (статистична, з питань народонаселення, становища жінок тощо).

Рада з Опіки створювалася для спостереження за управлінням підопічними територіями (колишніми колоніями) з метою сприяння їхньому розвитку до самоуправління або незалежності. Оскільки всі 11 територій отримали суверенітет (останньою стала Республіка Палау в 1994 р.), Рада з Опіки формально призупинила свою діяльність.

Міжнародний Суд, який є головним судовим органом ООН із місцезнаходженням у Гаазі (Нідерланди). Він діє на основі власного Статуту. Розглядає правові суперечки між державами та дає консультативні висновки. Складається з 15 незалежних суддів, яких обирають спільно ГА та РБ на 9 років.

Секретаріат здійснює адміністративно-технічне та виконавче забезпечення програм ООН. Очолюється Генеральним секретарем ООН, якого призначає ГА за рекомендацією РБ на 5 років. Генеральний секретар є головною адміністративною особою ООН і має право доводити до відома РБ будь-які загрози міжнародному миру.

Були створені і спеціалізовані установи та фінансування ООН, зокрема ЮНЕСКО (питання освіти,

науки й культури); ВООЗ (охорона здоров'я); МОП (захист прав працюючих); ФАО (сільське господарство й продовольство); ЮНІСЕФ (дитячий фонд); МВФ та Світовий банк (фінансово-економічне регулювання); МАГАТЕ (контроль за атомною енергетикою).

Діяльність ООН фінансується за рахунок щорічних внесків держав-членів за спеціальною шкалою, в основу якої покладено обсяг валового національного продукту (ВНП) на душу населення та платоспроможність.

3. Діяльність ООН у роки «холодної війни» (1946–1980-ті рр.).

Початкові очікування, що ООН стане простором тривалої співпраці переможців, швидко зіткнулися з реальністю «холодної війни». Протистояння США і СРСР обмежувало можливості Ради Безпеки, перетворюючи організацію водночас на арену ідеологічної боротьби й на необхідний канал дипломатичного контакту між блоками.

Попри незначну ефективність у врегулюванні глобальних суперечок, ООН залишалася незамінним дипломатичним майданчиком, який дозволив уникнути прямої війни між наддержавами та сприяв локалізації й урегулюванню багатьох регіональних конфліктів.

Перший етап діяльності – 1945 – кінець 1950-х рр.

Організація Об'єднаних Націй офіційно розпочала роботу в Лондоні у січні 1946 р. На першій сесії Генеральної Асамблеї було обрано непостійних членів Ради Безпеки, призначено першого Генерального секретаря Трюгве Лі та створено Комісію з атомної енергії. Водночас суперечності

між СРСР і США швидко ускладнили роботу організації: вже 19 січня 1946 р. Рада Безпеки розглядала іранське питання, пов'язане з присутністю радянських військ у Північному Ірані.

Попри посилення напруги, у перші повоєнні роки ще діяв певний «дух компромісів»*, завдяки чому ООН у 1946 р. домоглася виведення англо-французьких військ із Сирії та Лівану, а в 1948 р. під час арабо-ізраїльської війни вперше використала сили з підтримання миру («блакитні шоломи») на Близькому Сході.

Проте невдовзі протистояння загострилося. На початковому етапі США та їхні союзники фактично повністю контролювали «машину голосування» в ООН. Через це СРСР і його нечисленні прихильники намагалися утримуватися від занадто зобов'язуючої участі в організації, яка могла б обмежити їхню свободу маневру. Рада Безпеки та Генеральна Асамблея дедалі більше перетворювалися на дискусійні клуби для ведення пропагандистської та ідеологічної боротьби.

У 1948 р. СРСР запропонував скоротити збройні сили п'яти великих держав на 1/3, але Захід наполягав на впровадженні ефективного міжнародного контролю, який радянська сторона відкидала, вбачаючи в ньому шпигунство. Того ж року припинила існування Комісія ООН з атомної енергії.

Крім того, до 1955 р. тривало взаємне блокування прийому нових членів: Захід не допускав до ООН соціалістичні країни (Угорщину, Румунію, Болгарію, Албанію), а СРСР застосовував право «вето» проти вступу

західних держав (Італії, Іспанії, Португалії). Лише у 1959 р. діяльність організації вдалося частково розблокувати, прийнявши до її складу одразу 16 нових країн.

Найгострішими воєнно-політичними кризами цього періоду стали Корейська війна (1950–1953 рр.) та Угорська революція (1956 р.).

Після нападу КНДР на Південну Корею Рада Безпеки ООН санкціонувала військову інтервенцію, і сили ООН під проводом США (складені з контингентів понад десятка країн) прийшли на допомогу Південній Кореї.

Придушення радянськими військами народної революції в Угорщині стало однією з найглибших міжнародних криз, що супроводжувалася жорстким протистоянням в ООН.

Другий етап діяльності Організації Об'єднаних Націй – 1960-ті – перша половина 1980-х рр.

З початком 1960-х рр. розстановка сил в ООН суттєво змінилася завдяки появі великої кількості нових незалежних держав, що звільнилися від колоніального гніту та сформували Рух неприєднання (1961 р.). На XIV сесії Генеральної Асамблеї у 1960 р. лідери Руху (Індія, Єгипет, Югославія, Гана, Індонезія) спільно внесли резолюцію із закликом до США та СРСР знайти рішення невирішених проблем. Рух став впливовим самостійним чинником світової політики, а Генеральна Асамблея у 1960 р. ухвалила резолюцію про загальне роззброєння. Генеральний секретар ООН У Тан (1961–1971 рр.) докладав значних зусиль для привернення уваги організації до потреб

країн «третього світу» та сприяв визнанню представництва КНР в ООН.

Попри це, світ регулярно балансував на межі ядерної війни, а діяльність ООН ускладнювалася новими регіональними конфліктами.

Хоча Карибська криза (1962 р.) була врегульована безпосередньо лідерами СРСР та США, ООН послужила важливим майданчиком для дипломатичних обговорень у Раді Безпеки, зокрема, з демонстрацією аерознімків радянських ракет на Кубі та допомогла уникнути прямого воєнного зіткнення наддержав.

Рада Безпеки ООН санкціонувала направлення миротворчих сил і місій для локалізації конфліктів у Конго, під час Суецької кризи, на Кіпрі та у Західній Новій Гвінеї. В'єтнамська війна (1964–1973 рр.) та введення військ ОВД у Чехословаччину (1968 р.) вкрай ускладнювали виконання функцій ООН та підривали міжнародний авторитет обох наддержав.

Вторгнення радянських військ в Афганістан у 1979 р. остаточно перекреслило період розрядки міжнародної напруги. У відповідь на ескалацію ООН ухвалила низку резолюцій, які засуджували конфронтацію. У грудні 1983 р. Генеральна Асамблея прийняла декларацію, якою засудила ядерну війну та закликала до заморожування ядерних озброєнь і випробувань.

Попри політичні перепони, зумовлені «холодною війною», ООН досягла видатних успіхів у розвитку міжнародного права та захисті прав людини.

10 грудня 1948 р. Генеральна Асамблея ухвалила «Загальну декларацію прав людини», яка стала основою сучасного міжнародного права. У 1948 р. було схвалено «Конвенцію про запобігання злочину геноциду та покарання за нього».

У 1966 р. було розроблено та укладено фундаментальні «Міжнародні пакти про права людини» (про економічні, соціальні й культурні права та про громадянські й політичні права).

Під егідою ООН розгорнули масштабну роботу її спеціалізовані установи (ЮНЕСКО, ВООЗ, МОП, ФАО, ЮНІСЕФ, МАГАТЕ, Світовий банк та ін.), які забезпечували реалізацію гуманітарних програм (охорона здоров'я, ліквідація голоду, збереження культурної спадщини тощо) по всьому світу, незалежно від блокового протистояння.

4. Повоєнний період та кінець XX ст. (1990-ті рр.).

Розпад СРСР та ліквідація біполярної системи міжнародних відносин на початку 1990-х рр. ознаменували початок нового, четвертого періоду в історії ООН. Здавалося, що організація зможе ефективно адаптуватися до нової однополярної системи під проводом США. Роль і значення ООН суттєво зросли: після тривалого періоду блокування в часи глобального ідеологічного протистояння вона нарешті почала дієвіше виконувати свої первісні статутні функції – забезпечення загального миру, безпеки та гуманітарного співробітництва.

Водночас поява нових регіональних викликів, пов'язаних із розпадом колишніх комуністичних імперій, продемонструвала глибоку інституційну кризу самої організації, дедалі частіші випадки нехтування міжнародним правом з боку великих держав та деформацію засад колективної безпеки.

На заключному етапі «холодної війни» та безпосередньо після її закінчення ООН досягла важливих успіхів у врегулюванні конфліктів низької інтенсивності. Так, у 1990 р. завдяки миротворчим зусиллям ООН ПАР визнала незалежність Намібії, а також було досягнуто мирової угоди в Анголі. До 1993 р. завдяки роззброєнню комуністичних партизанів силами ООН вдалося стабілізувати внутрішню ситуацію та встановити спокій у Камбоджі (Кампучії).

Після відкритої агресії Іраку проти сусіднього Кувейту влітку 1990 р. Рада Безпеки ООН виявила рішучість: ініціювала жорсткі економічні санкції та висунула вимогу вивести війська до 15 січня 1991 р.. Коли Багдад проігнорував ультиматум, ООН за пропозицією США та союзників санкціонувала застосування збройних сил коаліції (операція «Буря в пустелі»), що завершилося звільненням Кувейту. Пізніше, у період 1996–1999 рр., з метою запобігання гуманітарній катастрофі через санкційні обмеження, ООН реалізовувала в Іраку програму «Нафта в обмін на продовольство».

Балканська криза (Югославські війни 1991–2001 рр.) стала одним із найскладніших випробувань для міжнародної спільноти. Хоча ООН наклала на Югославію

жорсткі економічні санкції та збройне ембарго, вона зіткнулася з межами своєї ефективності, оскільки ембарго, по суті, послаблювало лише боснійських мусульман і надавало перевагу агресору. Практичними кроками ООН стало розміщення 14-тисячного миротворчого контингенту в Хорватії для розведення ворогуючих сторін, створення «безпечних зон» під захистом миротворців у блакитних шоломах у боснійських містах та встановлення «безпольотних зон». Головна проблема полягала в тому, що на Балканах тривалий час не було стабільного миру, який можна було б оберігати. Величезна кількість воєнних злочинів та етнічних чисток змусила ООН заснувати у Гаазі Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії.

Практика врегулювання криз у 1990-х рр., зокрема в Сомалі, Руанді, Югославії та Іраку, виявила істотні обмеження дипломатичних і миротворчих механізмів ООН. Серед головних проблем були тривалі процедури ухвалення рішень у Раді Безпеки, залежність від згоди постійних членів, труднощі з формуванням військових контингентів і нерідке ігнорування авторитету організації сторонами конфліктів.

Провал спроби створення власних постійних збройних сил ООН ще на етапі розробки Статуту призвів до того, що всі операції здійснювалися виключно на основі добровільних внесків держав.

Яскравим свідченням кризи стало те, що під час косовської кризи навесні 1999 р. авіація НАТО розпочала бомбардування території Союзної Республіки Югославія (СРЮ) без санкції Ради Безпеки ООН, фактично діючи

всупереч Статуту організації та підміняючи собою РБ і ОБСЄ.

Після відновлення незалежності у 1991 р. Україна почала відігравати важливу роль у діяльності організації. Першу миротворчу місію під егідою ООН українські військовослужбовці виконували у колишній Югославії в 1992–1995 рр. Українські батальйони здійснювали контроль за ситуацією в Сараєво та інших гарячих точках. Згодом, з 1999 р., українські гелікоптерні та механізовані підрозділи виконували завдання в Косові. Крім Балкан, українські миротворці з лютого 1996 р. були залучені до операцій ООН в Анголі. Участь у місіях вимагала значних жертв – за підтримку миру у світі віддали свої життя понад 50 українських військовослужбовців.

5. Діяльність ООН у XXI столітті (до 2026 р.).

У XXI ст. ООН опинилася перед випробуванням, яке поставило під сумнів ефективність усього механізму колективної безпеки. Перехід до багатополярності, зростання ролі регіональних центрів сили, нові війни та зловживання правом вето продемонстрували, що організація зберігає універсальну легітимність, але часто не має достатніх інструментів для примусу порушників міжнародного права.

Найбільшим викликом для безпекової системи ООН у XXI ст. стала збройна агресія Російської Федерації проти України, починаючи з анексії Криму в 2014 р. та завершуючи повномасштабним вторгненням 2022 р., а також російсько-грузинська війна 2008 р., які фактично

похитнули Ялтинсько-Потсдамську систему міжнародних відносин.

Російська Федерація як постійний член Ради Безпеки ООН використовує право «вето» для блокування рішень, що стосуються її власних дій. Це істотно обмежує здатність Ради Безпеки реагувати на порушення міжнародного права, зокрема у випадках, пов’язаних із війною проти України. Унаслідок цього питання реформування механізму вето стало одним із ключових у дискусіях про майбутнє системи колективної безпеки.

Оскільки Рада Безпеки виявилася паралізованою, Генеральна Асамблея ухвалила низку незобов'язальних резолюцій на підтримку України.

Березень 2014 р. – резолюція підтвердила суверенітет і територіальну цілісність України та не визнала кримський псевдореферендум.

Березень 2022 р. – резолюція засудила російське вторгнення та закликала Москву негайно вивести війська.

23 лютого 2023 р. – ухвалено резолюцію із закликом до РФ припинити бойові дії, вивести війська та з підтвердженням ключових положень «української формули миру». Проти цієї резолюції, окрім самої Росії, проголосували лише Білорусь, КНДР, Сирія, Еритрея, Малі, Нікарагуа.

Сучасна ООН зазнає критики через обмежену здатність ефективно реагувати на грубі порушення міжнародного права. У кризах останніх десятиліть – від Сирії та Ємену до України – організація часто діяла переважно як майданчик для дипломатичних заяв і

гуманітарної координації, тоді як механізми примусу агресорів залишалися заблокованими або недостатніми. Це посилює порівняння ООН із Лігою Націй у період її занепаду.

Сучасна структура Ради Безпеки ООН не відповідає актуальним геополітичним реаліям і новим центрам впливу. На статус постійних членів РБ претендують такі потужні держави, як Німеччина, Японія, Індія та Бразилія, зважаючи на їхній внесок у фінансування ООН та світову економіку.

Сучасний розподіл постійних місць є недемократичним: Азія, Африка та Латинська Америка представлені в Раді лише однією країною (Китаєм), тоді як західний світ має чотири представництва (США, Велика Британія, Франція та Росія).

Незважаючи на численні дискусії (зокрема плани розширення РБ до 24 членів, запропоновані Кофі Аннаном у 2005 році), реформа не була реалізована. Головна перешкода полягає в тому, що будь-яка зміна Статуту потребує одностайного схвалення всіх постійних членів РБ, які не зацікавлені у зниженні власної ролі чи відмові від права вето.

Попри політичний параліч у питаннях безпеки, ООН залишається ключовим координатором у розв'язанні глобальних гуманітарних проблем.

У вересні 2015 р. Генеральна Асамблея ООН затвердила програму, яка включає 17 цілей та 169 конкретних завдань щодо боротьби з бідністю, захисту довкілля та забезпечення сталого розвитку до 2030 р. Попередні «Цілі розвитку тисячоліття» (програма 2000–

2015 рр.) не були повністю реалізовані через фінансову кризу та політичний егоїзм окремих держав.

ООН висловлює занепокоєння стрімким зростанням населення планети (яке за прогнозами сягне 9,3 млрд людей до 2050 року) та проблемою його старіння. Крім того, різко зросла кількість голодуючих – у 2021 р. від голоду страждали від 700 до 830 млн людей у світі, що безпосередньо пов'язано з кліматичними змінами, пандемією та війною в Україні.

Через велику кількість конфліктів у світі стрімко збільшується число біженців. Для врегулювання цієї кризи 17 грудня 2018 р. Генеральна Асамблея ООН затвердила Глобальний пакт про біженців.

Україна є однією з держав-засновниць ООН і бере активну участь у її миротворчих місіях (у Косові, Іраку, Афганістані тощо).

У 2016–2017 рр. Україна була обрана непостійним членом Ради Безпеки ООН. Під час свого головування в Раді у лютому 2017 р. українська делегація ініціювала та провела: відкриті дебати щодо конфліктів у Європі; першу в історії резолюцію РБ ООН 2341 про захист критичної інфраструктури від терористичних атак; неофіційне засідання Радбезу за формулою Арріа на тему «Гібридна війна як загроза міжнародному миру та безпеці».

Також між Урядом України та ООН було реалізовано спільну Рамкову програму партнерства на 2018–2022 рр. із бюджетом 675 млн доларів, спрямовану на економічне зростання, демократичне врядування та відновлення постраждалих регіонів Сходу.

Сьогодні українська дипломатія наполягає на реалізації тактичного завдання в межах реформування організації – позбавлення російської делегації права голосу в РБ ООН під час розгляду питань, пов'язаних з агресією РФ проти України. Це базується на вимогах пункту 3 статті 27 Статуту ООН, згідно з яким сторона, що бере участь у спорі, повинна утримуватися від голосування.

ІСТОРИЧНІ ДЖЕРЕЛА

Statement to the Press by President Roosevelt, June 15, 1944
Заява президента Рузвельта для преси, 15 червня 1944 р.

Повний текст:
https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1944v01/d393

Post-War Security Organization Program	**Програма організації післявоєнної безпеки**
The conference today with officials of the Department of State on the post-war security organization program is a continuation of conferences which have been held from time to time during the past 18 months. These conferences have enabled me to give personal attention to the development and progress of the post-war work the Department of State is doing.	Сьогоднішня конференція з посадовцями Державного департаменту щодо програми організації післявоєнної безпеки є продовженням конференцій, які періодично проводилися протягом останніх 18 місяців. Ці конференції дозволили мені приділити особисту увагу розвитку та прогресу післявоєнної роботи, яку виконує Державний департамент.
All plans and suggestions from groups, organizations, and individuals have been carefully discussed and considered. I	Усі плани та пропозиції груп, організацій та окремих осіб були ретельно обговорені та розглянуті. Я хочу наголосити

wish to emphasize the entirely non-partisan nature of these consultations. All aspects of the post-war program have been debated in a cooperative spirit. This is a tribute to the political leaders who realize that the national interest demands a national program now. Such teamwork has met the overwhelming approval of the American people.

The maintenance of peace and security must be the joint task of all peace-loving nations. We have, therefore, sought to develop plans for an international organization comprising all such nations. The purpose of the organization would be to maintain peace and security and to assist the creation, through international cooperation, of conditions of stability and well-being necessary for peaceful and friendly relations among nations.

Accordingly, it is our thought that the organization would be a fully representative body with broad responsibilities for promoting and facilitating international cooperation, through such agencies as may be found necessary, to consider and deal with the problems of world relations. It is our further thought that the organization would provide for a council, elected annually by the fully

на повністю неупередженому характері цих консультацій. Усі аспекти післявоєнної програми обговорювалися в дусі співпраці. Це данина поваги політичним лідерам, які усвідомлюють, що національні інтереси вимагають національної програми зараз. Така командна робота зустріла переважну підтримку американського народу.

Підтримка миру та безпеки має бути спільним завданням усіх миролюбних країн. Тому ми прагнули розробити плани створення міжнародної організації, що об'єднує всі такі країни. Метою організації було б підтримка миру та безпеки, а також сприяння створенню, шляхом міжнародної співпраці, умов [Сторінка 643] стабільності та благополуччя, необхідних для мирних та дружніх відносин між країнами.

Відповідно, ми вважаємо, що організація буде повністю представницьким органом із широкими обов'язками щодо сприяння та сприяння міжнародній співпраці через такі установи, які можуть бути визнані необхідними, для розгляду та вирішення проблем світових відносин. Ми також вважаємо, що організація передбачатиме раду, яка обиратиметься щорічно повністю представницьким органом усіх країн, до якої

representative body of all nations, which would include the four major nations and a suitable number of other nations. The council would concern itself with peaceful settlement of international disputes and with the prevention of threats to the peace or breaches of the peace.

There would also be an international court of justice to deal primarily with justiciable disputes.

We are not thinking of a superstate with its own police forces and other paraphernalia of coercive power. We are seeking effective agreement and arrangements through which the nations would maintain, according to their capacities, adequate forces to meet the needs of preventing war and of making impossible deliberate preparation for war and to have such forces available for joint action when necessary.

All this, of course, will become possible once our present enemies are defeated and effective arrangements are made to prevent them from making war again.

Beyond that, the hope of a peaceful and advancing world will rest upon the willingness and ability of the peace-loving nations, large and small, bearing responsibility commensurate with their individual capacities,

входитимуть чотири основні країни та відповідна кількість інших країн. Рада займатиметься мирним врегулюванням міжнародних спорів та запобіганням загрозам миру чи порушенням миру.

Також буде створено міжнародний суд для розгляду переважно судових спорів.

Ми не думаємо про наддержаву з власними поліцейськими силами та іншими атрибутами примусової влади. Ми прагнемо ефективної угоди та домовленостей, за допомогою яких країни підтримуватимуть, відповідно до своїх можливостей, достатні сили для задоволення потреб запобігання війні та унеможливлення навмисної підготовки до війни, а також мати такі сили в наявності для спільних дій, коли це необхідно.

Все це, звичайно, стане можливим, як тільки наші нинішні вороги будуть переможені та будуть вжиті ефективні заходи, щоб запобігти повторному розв'язанню війни.

Крім того, надія на мирний і прогресуючий світ спиратиметься на бажання та здатність миролюбних країн, великих і малих, які несуть відповідальність відповідно до своїх індивідуальних можливостей, працювати разом для підтримки миру та безпеки.

to work together for the maintenance of peace and security.

Official statement by US President Franklin D. Roosevelt at the conclusion of the Dumbarton Oaks Conference, October 9, 1944.

Офіційна заява Президента США Франкліна Д. Рузвельта щодо завершення конференції в Думбартон-Оукс, 9 жовтня 1944 р.

Повний текст:

https://www.presidency.ucsb.edu/documents/statement-the-dumbarton-oaks-conversations

I wish to take this opportunity to refer to the work of the Dumbarton Oaks Conversations between the delegations of the United States, the United Kingdom, the Soviet Union, and China on the plans for an international organization for the maintenance of peace and security. The conversations were completed Saturday, October 7, 1944, and proposals were submitted to the four Governments for their consideration. These proposals have been made public to permit full discussion by the people of this country prior to the convening of a wider	Я хочу скористатися цією нагодою, щоб згадати роботу переговорів у Дамбартон-Оукс між делегаціями Сполучених Штатів, Великої Британії, Радянського Союзу та Китаю щодо планів створення міжнародної організації для підтримки миру та безпеки. Розмови були завершені в суботу, 7 жовтня 1944 року, і пропозиції були подані на розгляд чотирьох урядів. Ці пропозиції були оприлюднені, щоб дозволити народу цієї країни повне обговорення перед скликанням ширшої конференції з цього надзвичайно важливого питання. Хоча я ще не зміг ретельно вивчити ці пропозиції, моє перше враження – це

conference on this all-important subject.

Although I have not yet been able to make a thorough study of these proposals, my first impression is one of extreme satisfaction, and even surprise, that so much could have been accomplished on so difficult a subject in so short a time. This achievement was largely due to the long and thorough preparations which were made by the Governments represented, and in our case, were the result of the untiring devotion and care which the Secretary of State has personally given to this work for more than two and a half years–indeed for many years.

The projected international organization has for its primary purpose the maintenance of international peace and security and the creation of the conditions that make for peace.

We now know the need for such an organization of the peace-loving peoples and the spirit of unity which will be required to maintain it. Aggressors like Hitler and the Japanese war lords organize for years for the day when they can launch their evil strength against weaker Nations devoted to their peaceful pursuits. This time we have been determined first to defeat the enemy, assure that he shall never again be in

надзвичайне задоволення і навіть здивування, що так багато можна було зробити на таку складну тему за такий короткий час. Це досягнення було значною мірою завдяки тривалій і ретельній підготовці, яку здійснювали представлені уряди, і в нашому випадку було результатом невтомної відданості та турботи, яку Державний секретар особисто приділяв цій роботі більше двох з половиною рокі років – дійсно протягом багатьох років.

Передбачувана міжнародна організація має на меті підтримку міжнародного миру та безпеки та створення умов, які створюють мир.

Зараз ми знаємо про необхідність такої організації миролюбних народів і дух єдності, який буде необхідний для її підтримки. Такі агресори, як Гітлер і японські воєначальники, роками організовуються на той день, коли вони зможуть кинути свою злу силу проти слабших націй, відданих своїм мирним пошукам. Цього разу ми були сповнені рішучості спочатку перемогти ворога, запевнити, що він більше ніколи не зможе занурити світ у війну, а потім організувати миролюбні нації таким чином, щоб вони могли через єдність бажання, єдність волі, і єдність сили в змозі гарантувати, що жоден інший

position to plunge the world into war and then to so organize the peace-loving Nations that they may through unity of desire, unity of will, and unity of strength be in position to assure that no other would-be aggressor or conqueror shall even get started. That is why from the very beginning of the war, and paralleling our military plans, we have begun to lay the foundations for the general organization for the maintenance of peace and security.

It represents, therefore, a major objective for which this war is being fought, and as such, it inspires the highest hopes of the millions of fathers and mothers whose sons and daughters are engaged in the terrible struggle and suffering of war.

The projected general organization may be regarded as the keystone of the arch and will include within its framework a number of specialized economic and social agencies now existing or to be established.

The task of planning the great design of security and peace has been well begun. It now remains for the Nations to complete the structure in a spirit of constructive purpose and mutual confidence.

потенційний агресор чи завойовник навіть не почне. Саме тому з самого початку війни, і паралельно з нашими військовими планами, ми почали закладати основи для загальної організації підтримки миру і безпеки.

Таким чином, це головна мета, заради якої ведеться ця війна, і як така вона вселяє найбільші надії мільйонів батьків і матерів, чиї сини і дочки беруть участь у жахливій боротьбі та стражданнях війни.

Передбачувану загальну організацію можна вважати наріжним каменем арки, і вона включатиме в свої рамки низку спеціалізованих економічних і соціальних установ, які зараз існують або будуть створені.

Завдання планування великого плану безпеки та миру було добре розпочато. Тепер націям залишається завершити структуру в дусі конструктивної мети та взаємної довіри.

Resolution 2805 (2025)
Adopted by the Security Council at its 10054th meeting, on 26 November 2025
Резолюція 2805 (2025)
Ухвалена Радою Безпеки на її 10054-му засіданні 26 листопада 2025 року

Повний текст:
https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n25/329/05/pdf/n2532905.pdf

The Security Council,	Рада безпеки,
Guided by the purposes and principles of the Charter of the United Nations and renewing its commitment to international cooperation,	Керуючись цілями і принципами Статуту Організації Об'єднаних Націй і підтверджуючи свою відданість міжнародному співробітництву,
Recalling the relevant provisions adopted at the Summit of the Future on 22 and 23 September 2024, and reaffirming all General Assembly and Security Council resolutions and statements by the President of the Security Council on peacebuilding and sustaining peace,	Нагадуючи про відповідні положення, прийняті на Саміті майбутнього 22 і 23 вересня 2024 року, і підтверджуючи всі резолюції Генеральної Асамблеї та Ради Безпеки та заяви Голови Ради Безпеки щодо розбудови та підтримки миру,
Reaffirming that development, peace and security and human rights are interlinked and mutually reinforcing,	Підтверджуючи, що розвиток, мир і безпека, а також права людини взаємопов'язані та взаємопідсилюють одне одного,
Reaffirming its deep concern at the high human cost and suffering caused by armed conflicts, and expressing grave alarm about the significant number of simultaneous security	Підтверджуючи свою глибоку стурбованість високими людськими втратами та стражданнями, спричиненими збройними конфліктами, та висловлюючи серйозну тривогу з приводу

and humanitarian crises that the world currently faces, and the strain that this places on the resources of the United Nations system,

Recognizing that investing in conflict prevention is a highly cost-effective solution and results in saving lives, stabilizing economies and reducing the need for costly military responses,

Recognizing also the vital role of the United Nations in preventing conflicts, in assisting parties to conflicts to end hostilities and emerge towards recovery, reconstruction and development and in mobilizing sustained international attention and assistance,

Recognizing further that conflict prevention should be nationally led and owned, and reaffirming that Member States bear the primary responsibility for preventing conflict and building peace and for addressing the root causes of violence and conflict in their countries, and that national efforts to build and sustain peace contribute to the maintenance of international peace and security,

Recalling that peacebuilding is an inherently political process aimed at preventing the outbreak, escalation, recurrence or continuation of conflict, and further recognizing that

значної кількості одночасних криз безпеки та гуманітарних криз, з якими зараз стикається світ, та навантаження, яке це створює для ресурсів системи Організації Об'єднаних Націй,

Визнаючи, що інвестування в запобігання конфліктам є високоефективним з точки зору витрат рішенням, яке призводить до порятунку життів, стабілізації економіки та зменшення потреби у дороговартісних військових заходах реагування,

Визнаючи також життєво важливу роль Організації Об'єднаних Націй у запобіганні конфліктам, у наданні допомоги сторонам конфліктів у припиненні воєнних дій та вийти на шлях відновлення, реконструкції та розвитку, а також у мобілізації постійної міжнародної уваги та допомоги,

Визнаючи також, що запобігання конфліктам має здійснюватися на національному рівні та відповідати за нього, та підтверджуючи, що держави-члени несуть головну відповідальність за запобігання конфліктам і побудову миру, а також за усунення корінних причин насильства та конфліктів у своїх країнах, і що національні зусилля щодо побудови та підтримки миру сприяють підтримці міжнародного миру та безпеки,

peacebuilding encompasses a wide range of political, development, and human rights programmes and mechanisms,

Recognizing the importance of ensuring impact of United Nations system-wide activities, including planning and joint analysis, in support of peacebuilding and sustaining peace efforts, and bearing in mind in this regard the role of the three core components of the United Nations peacebuilding architecture in leveraging the entire United Nations system and the importance of greater synergies between them, while reiterating in this regard the important role that effective and responsive leadership in the United Nations in the field can play in peacebuilding and sustaining peace,

Recognizing also the contribution of peace operations in efforts to advance peacebuilding and sustaining peace, and mindful of the ongoing review of the Secretary-General on the future of all forms of United Nations peace operations,

Reaffirming the primary responsibility of national Governments and authorities in identifying, driving and directing priorities, strategies and activities for peacebuilding and sustaining peace, and emphasizing the importance of

Нагадуючи, що розбудова миру є за своєю суттю політичним процесом, спрямованим на запобігання спалаху, ескалації, повторенню або продовженню конфлікту, та визнаючи також, що розбудова миру охоплює широкий спектр політичних, програм та механізмів розвитку та прав людини,

Визнаючи важливість забезпечення впливу загальносистемної діяльності Організації Об'єднаних Націй, включаючи планування та спільний аналіз, на підтримку зусиль з миробудівництва та підтримки миру, та пам'ятаючи у цьому зв'язку про роль трьох основних компонентів архітектури миробудівництва Організації Об'єднаних Націй у використанні всієї системи Організації Об'єднаних Націй та важливість більшої синергії між ними, водночас повторюючи у цьому зв'язку важливу роль, яку ефективне та чуйне керівництво в Організації Об'єднаних Націй на місцях може відігравати у миробудівництві та підтримці миру,

Визнаючи також внесок миротворчих операцій у зусилля щодо просування миробудівництва та підтримки миру, а також пам'ятаючи про поточний огляд Генерального секретаря щодо майбутнього всіх форм миротворчих

ensuring that the needs of all segments of society are taken into account, while reiterating the importance of partnerships with relevant stakeholders, including regional and subregional organizations, international financial institutions, civil society organizations, local peacebuilding stakeholders and, where relevant, the private sector, in supporting national peacebuilding priorities,

Reaffirming also, in the context of the twenty-fifth anniversary of the adoption of its resolution 1325 (2000) on 31 October 2000, the important role of women in peacebuilding and sustaining peace, and recognizing that the full, equal, meaningful and safe participation of women at all decision-making levels in efforts to prevent, resolve and rebuild from conflict is important to achieve durable solutions and longterm stability,

Reaffirming further, in the context of the tenth anniversary of the adoption of its resolution 2250 (2015) on 9 December 2015, that the full, effective, safe and meaningful participation of youth is critical to maintain and promote international peace and security through peacebuilding and sustaining peace efforts,

операцій Організації Об'єднаних Націй,

Підтверджуючи головну відповідальність національних урядів та органів влади за визначення, визначення та спрямування пріоритетів, стратегій та діяльності з миробудівництва та підтримки миру, а також наголошуючи на важливості забезпечення врахування потреб усіх сегментів суспільства, водночас знову наголошуючи на важливості партнерства з відповідними зацікавленими сторонами, включаючи регіональні та субрегіональні організації, міжнародні фінансові установи, організації громадянського суспільства, місцеві зацікавлені сторони у миробудівництві та, де це доречно, приватний сектор, у підтримці національних пріоритетів миробудівництва,

Підтверджуючи також, у контексті двадцять п'ятої річниці прийняття своєї резолюції 1325 (2000) від 31 жовтня 2000 року, важливу роль жінок у миробудівництві та підтримці миру, та визнаючи, що повна, рівна, змістовна та безпечна участь жінок на всіх рівнях прийняття рішень у зусиллях щодо запобігання, врегулювання та відновлення після конфліктів є важливою для досягнення довгострокових

Expressing the need for increased visibility and awareness of United Nations peacebuilding and sustaining peace activities, particularly where it contributes to demonstrating impact and mobilizing support,

Taking note of the report of the Secretary-General on peacebuilding and sustaining peace of 25 November 2024, and the inputs for the 2025 review of the peacebuilding architecture of the Peacebuilding Commission through its letter dated 13 November 2024 and the former Chairs of the Peacebuilding Commission through their letter dated 12 May 2025, and inputs from thematic and regional consultations, and encouraging relevant United Nations bodies and organs, including the Peacebuilding Commission, to consider the inputs further, and further acknowledging the inputs from the group of independent eminent persons through its letter dated November 2024,

Affirming that the 2025 review of the peacebuilding architecture is aimed at further enhancing the implementation and impact of peacebuilding activities at the field level,

Peacebuilding Commission

1. Reaffirms all relevant resolutions relating to the

рішень та довгострокової стабільності,

Підтверджуючи також, у контексті десятої річниці прийняття своєї резолюції 2250 (2015) від 9 грудня 2015 року, що повна, ефективна, безпечна та змістовна участь молоді має вирішальне значення для підтримки та сприяння міжнародному миру та безпеці шляхом миробудівництва та зусиль, спрямованих на підтримку миру,

Висловлюючи необхідність підвищення видимості та обізнаності про діяльність Організації Об'єднаних Націй з миробудівництва та підтримки миру, особливо там, де це сприяє демонстрації впливу та мобілізації підтримки,

Беручи до уваги доповідь Генерального секретаря про миробудівництво та підтримку миру від 25 листопада 2024 року, а також матеріали для огляду архітектури миробудівництва Комісії з миробудівництва у 2025 році, надані у листі від 13 листопада 2024 року та колишніх голів Комісії з миробудівництва у їхньому листі від 12 травня 2025 року, а також матеріали тематичних та регіональних консультацій, та закликаючи відповідні органи та установи Організації Об'єднаних Націй, включаючи Комісію з миробудівництва, додатково

mandate of the Peacebuilding Commission, and, mindful of the important role of the Commission,also reaffirms the need to strengthen its fulfilment by:

(a) Requesting the Peacebuilding Commission to establish a detailed, predictable and flexible annual programme of work reflecting, inter alia, its country – specific, regional and thematic issues, while also taking into consideration the programmes of work of the General Assembly, the Security Council and the Economic and Social Council, as appropriate;

(b) Requesting the Peacebuilding Commission, in line with its mandate, to serve as a platform to support Member States, upon their request, to strengthen their national peacebuilding and sustaining peace efforts by:

i. Assisting Member States in building their national capacities to promote, develop, where they do not exist, and implement their voluntary and nationally owned prevention and peacebuilding strategies, efforts and other related frameworks in accordance with their national priorities and needs, including by sharing good practices and lessons learned;

ii. Inviting international financial institutions and regional development banks to

розглянути ці матеріали, а також визнаючи внесок групи незалежних видатних діячів у її листі від листопада 2024 року,

Підтверджуючи, що огляд архітектури миробудівництва 2025 року спрямований на подальше посилення впровадження та впливу заходів з миробудівництва на місцях,

Комісія з розбудови миру

1. Підтверджує всі відповідні резолюції, що стосуються мандату Комісії з миробудівництва, та, пам'ятаючи про важливу роль Комісії, також підтверджує необхідність посилення його виконання шляхом:

(a) Звернення до Комісії з миробудівництва з проханням розробити детальну, передбачувану та гнучку річну програму роботи, яка б відображала, серед іншого, питання, що стосуються кожної країни, регіону та теми, а також, за потреби, враховувала програми роботи Генеральної Асамблеї, Ради Безпеки та Економічної та Соціальної Ради;

(b) Звернення до Комісії з миробудівництва, відповідно до її мандату, як платформи для підтримки держав-членів, на їхнє прохання, у зміцненні їхніх національних зусиль з миробудівництва та підтримки миру шляхом:

і. Допомога державам-членам у розбудові їхнього

engage in relevant country-specific discussions, upon request by the country concerned, including on nationally led and owned prevention and peacebuilding strategies, priorities and other related frameworks and, where appropriate and in line with their governance arrangements, to consider providing additional resources in support of their implementation;

(c) Considering, where appropriate and on a case-by-case basis, referring countries transitioning off its agenda, at their request and with their consent, to the Peacebuilding Commission, with due respect for national ownership and mindful of the benefits of sustained engagement with the Commission;

(d) Requesting the Peacebuilding Commission to strengthen its impact through regular follow-up, monitoring and assessment of the implementation of its outcomes, and diversified modalities of engagement with relevant stakeholders;

(e) Requesting the Peacebuilding Commission to continue serving as a platform to convene all relevant actors, and gather analysis and expertise, including by leveraging information related to peacebuilding impact, with a

національного потенціалу для просування, розвитку, де його немає, та впровадження їхніх добровільних та національних стратегій, зусиль та інших пов'язаних структур у сфері запобігання злочинам та розбудови миру відповідно до їхніх національних пріоритетів та потреб, зокрема шляхом обміну передовим досвідом та отриманим досвідом;

ii. Запрошення міжнародних фінансових установ та регіональних банків розвитку до участі у відповідних обговореннях щодо конкретних потреб країни, на запит відповідної країни, зокрема щодо національних стратегій, пріоритетів та інших пов'язаних рамок у сфері запобігання злочинам та розбудови миру, а також, де це доречно та відповідно до їхніх механізмів управління, розглянути питання про надання додаткових ресурсів на підтримку їх реалізації;

(c) Розглядаючи, де це доречно та в кожному окремому випадку, питання про направлення країн, які переходять з її порядку денного, на їхнє прохання та за їхньою згодою, до Комісії з миробудівництва, з належною повагою до національної відповідальності та пам'ятаючи про переваги постійної взаємодії з Комісією;

view to advocating for developing and sharing good practices in peacebuilding and promoting systemwide coordination;

(f) Requesting the Peacebuilding Commission to continue monitoring the implementation of its existing strategies and action plans, including through their regular assessments, to advance the women and peace and security and youth, peace and security agendas, with a view to supporting the full, equal, meaningful and safe participation of women, and promoting the full, effective, safe and meaningful participation of youth in peacebuilding and sustaining peace;

(g) Requesting the Peacebuilding Commission to continue reviewing its working methods and practices, with a view to enhancing the efficiency in delivering on its mandates, and its impact in support of peacebuilding and sustaining peace, and also requesting the Commission to report back in the context of its annual report;

(h) Taking note of the decision of the General Assembly to reaffirm the practice that, in the use of conference rooms, priority must be given to meetings of Member States, and in this regard the

(d) Звернення до Комісії з миробудівництва щодо посилення її впливу шляхом регулярного контролю, моніторингу та оцінки виконання її результатів, а також диверсифікованих способів взаємодії з відповідними зацікавленими сторонами;

(e) Звернення до Комісії з миробудівництва з проханням продовжувати слугувати платформою для об'єднання всіх відповідних учасників та збору аналітичних даних і експертних знань, зокрема шляхом використання інформації, пов'язаної з впливом миробудівництва, з метою сприяння розробці та обміну передовим досвідом у сфері миробудівництва та сприяння координації в масштабах всієї системи;

(f) Звернення до Комісії з миробудівництва з проханням продовжувати моніторинг реалізації її існуючих стратегій та планів дій, зокрема шляхом регулярних оцінок, для просування програм щодо жінок, миру та безпеки, а також молоді, миру та безпеки з метою підтримки повної, рівної, змістовної та безпечної участі жінок, а також сприяння повній, ефективній, безпечній та змістовній участі молоді у миробудівництві та підтримці миру;

General Assembly's decision to request the Secretariat to explore options, within existing resources, to regularly provide venues and conference services to the Peacebuilding Commission, including by providing it with priority access to rooms with full United Nations membership capacity for its ambassadorial-level meetings, without prejudice to the scheduling requirements of the Charter bodies;

(i) Requesting the Department of Global Communications of the Secretariat, in partnership with the Peacebuilding Support Office, and within existing resources, to support the Peacebuilding Commission in providing regular coverage and increasing the visibility of its activities in order to attract more attention from the media and the public;

2. Recognizes the importance of further enhancing the advisory role of the Peacebuilding Commission, and in this regard:

[…]

(g) Звернення до Комісії з миробудівництва щодо продовження перегляду її методів та практики роботи з метою підвищення ефективності виконання її мандатів та її впливу на підтримку миробудівництва та збереження миру, а також звернення до Комісії з проханням прозвітувати про це в контексті її щорічної доповіді;

(h) Беручи до уваги рішення Генеральної Асамблеї підтвердити практику, згідно з якою під час використання конференц-залів пріоритет має надаватися засіданням держав-членів, і у зв'язку з цим рішення Генеральної Асамблеї звернутися до Секретаріату з проханням вивчити, в межах наявних ресурсів, варіанти регулярного надання місць проведення та конференц-послуг Комісії з миробудівництва, зокрема шляхом надання їй пріоритетного доступу до залів з повною місткістю членів Організації Об'єднаних Націй для проведення її засідань на рівні послів, без шкоди для вимог до розкладу органів Статуту;

(i) Звернення до Департаменту глобальних комунікацій Секретаріату, у партнерстві з Управлінням підтримки миробудівництва та в межах наявних ресурсів, надати

	підтримку Комісії з миробудівництва у забезпеченні регулярного висвітлення та підвищенні видимості її діяльності з метою привернення більшої уваги з боку ЗМІ та громадськості; 2. Визнає важливість подальшого посилення консультативної ролі Комісії з миробудівництва, і у зв'язку з цим: […]

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

На якій міжсоюзницькій конференції в роки Другої світової війни представники США, Великої Британії, СРСР та Китаю вперше спільно й офіційно задекларували «необхідність заснування в якомога коротший строк загальної міжнародної організації для підтримки міжнародного миру та безпеки»?

Які ключові структурні елементи майбутньої системи безпеки вдалося погодити експертам трьох держав під час підготовчих переговорів у Вашингтоні, і яке принципове питання функціонування виконавчого органу залишилося невирішеним?

Як саме на Кримській конференції лідерам «Великої трійки» вдалося розв'язати «кризу голосування» в Раді Безпеки?

Від імені яких чотирьох держав-ініціаторів було надіслано офіційні запрошення урядам інших країн для участі в установчій конференції?

Яким був первісний кількісний склад Ради Безпеки ООН за Статутом 1945 р.?

Яку юридичну силу мають зобов'язання держав-членів за цим Статутом у разі їхньої суперечності з будь-якими іншими двосторонніми чи багатосторонніми міжнародними договорами?

Який територіальний конфлікт, пов'язаний із діями радянських окупаційних військ на Близькому Сході, став першим офіційним предметом судового розгляду в Раді Безпеки?

Чому спроба створення власних постійних збройних сил ООН зазнала краху у липні 1948 р.?

Які два фундаментальні міжнародні пакти, що є обов'язковими для ратифікації, були ухвалені ООН у грудні 1966 р. на її основі?

Які три категорії територій підпадали під дію Міжнародної системи опіки ООН?

Чому в 1990-х роках Рада по Опеці фактично заморозила свою активну діяльність?

ТЕМА 2.5. ЗАГОСТРЕННЯ ОБСТАНОВКИ. ПОЧАТОК «ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ» (1945–1953 РР.).

1. Перші повоєнні кризи та концептуальне оформлення конфлікту (1946 р.).
2. Економічний розкол Європи та політика «стримування» (1947–1948 рр.).
3. Військово-політична інституціоналізація та Берлінська криза (1948–1949 рр.).
4. Глобалізація протистояння та мілітаризація (1950–1953 рр.).

Загострення міжнародної обстановки у 1945–1953 рр. означало перехід від союзництва часів Другої світової війни до тривалого глобального протистояння між двома системами. У цей період сформувалися основні риси «холодної війни»: ідеологічна конфронтація, військово-політичне блокування, економічна конкуренція та боротьба за вплив у різних регіонах світу.

1. Перші повоєнні кризи та концептуальне оформлення конфлікту (1946 р.).

1946 рік став переломним моментом, коли вимушений воєнний союз між західними демократіями та СРСР остаточно розпався, поступившись місцем глобальному ідеологічному та геополітичному протистоянню. Саме в цей період відбулося концептуальне оформлення майбутньої «холодної війни» та спалахнули перші серйозні повоєнні міжнародні кризи.

Протягом початку 1946 р. сторони чітко зафіксували свої ідеологічні позиції та окреслили стратегію майбутньої боротьби.

У своїй промові 9 лютого 1946 р. Й. Сталіна оголосив, що СРСР повертається до довоєнних пріоритетів форсованої індустріалізації та військової підготовки. Сталін заявив про неминучість конфліктів між капіталізмом і комунізмом та дав зрозуміти, що Радянський Союз співпрацюватиме із Заходом лише тоді, коли це відповідатиме його власним інтересам.

22 лютого 1946 р. радник посольства США Джордж Кеннан надіслав так звану «Довгу телеграму» обсягом близько 8 тисяч слів. Вона стала першим офіційним американським документом про визнання прийдешньої конфронтації. Кеннан зазначив, що Кремль має «нервовий погляд» на міжнародні справи, сприймає зовнішній світ як вороже середовище та налаштований на всеохоплюючу експансію. Він запропонував «стратегію стримування» радянських експансіоністських прагнень, яка лягла в основу американської зовнішньої політики на десятиліття.

5 березня 1946 р., виступаючи в присутності президента США Г. Трумена в коледжі міста Фултон, В. Черчилль констатував, що від Штеттіна на Балтиці до Трієста на Адріатиці на континент опустилася «залізна завіса». Він попередив про встановлення тоталітарного контролю й діяльність поліцейських урядів у країнах радянської сфери впливу, а також про створення комуністичних «п'ятих колон» у багатьох країнах світу.

Черчилль закликав вільний світ об'єднатися, оскільки радянське керівництво поважає лише військову силу.

СРСР оцінив цю промову як ворожий сигнал і різко засудив позицію Черчилля. Й. Сталін в інтерв'ю газеті «Правда» звинуватив його у спробі підготувати нове протистояння між Заходом і Східною Європою.

Паралельно з ідеологічним розмежуванням у 1946 р. виникли перші вогнища напруги, де СРСР намагався випробувати межі дозволеного.

Іранська криза (1945–1946 рр.) стала одним із перших відкритих конфліктів нової епохи. Під час війни (1941 р.) війська Великої Британії та СРСР увійшли до Ірану для запобігання використанню його території нацистською Німеччиною. Після війни британці вивели свої сили, а радянські війська залишилися, створивши на півночі країни Курдську та Азербайджанську автономії. Іранське питання було винесено на розгляд ООН. Під жорстким тиском США та західних країн СРСР у травні 1946 р. був змушений вивести свої війська. Іранський шах згодом зазначав, що «холодна війна» фактично розпочалася саме в Ірані.

СРСР чинив значний тиск на Туреччину, висловлюючи прагнення розмістити свої війська в зоні стратегічних проток Босфор і Дарданелли. Рішуча позиція Заходу змусила Москву згодом відмовитися від цих вимог.

Комуністичні сили за підтримки радянського блоку (через бази в сусідніх Болгарії та Югославії) рвалися до влади в Греції, що викликало серйозне занепокоєння Великої Британії та США.

У вересні 1945 р. шифрувальник радянського посольства в Оттаві Ігор Гузенко втік і передав канадській владі документи, які розкрили масштабну мережу радянського шпигунства на Заході. Розслідування та арешти причетних тривали у 1946 р., остаточно переконавши західні суспільства у ворожій природі радянського комунізму та сформувавши тривалий страх перед «червоною загрозою».

Протягом 1945–1946 рр. СРСР активно впроваджував соціалістичні перетворення за радянським зразком у країнах Центрально-Східної Європи, поступово перетворюючи їх на залежні держави радянської сфери впливу.

У Польщі та Румунії за підтримки радянських представників відбувалося примусове усунення ліберальних і селянських лідерів та фальсифікація виборів. Зокрема, в Румунії радянський представник А. Вишинський у грубій формі змусив короля замінити поміркований кабінет міністрів на прорадянський уряд П. Грози.

У Чехословаччині комуністи за підтримки СРСР взяли під контроль радіо, армію та поліцію, створюючи передумови для ліквідації демократичного устрою.

У Німеччині під контролем Радянської військової адміністрації у квітні 1946 р. було проведено примусове об'єднання КПН і СДПН у єдину провладну Соціалістичну єдину партію Німеччини (СЄПН), що фактично ліквідувало політичний плюралізм у східній зоні.

Таким чином, події та документи 1946 р. заклали концептуальний, інституційний та геополітичний каркас

біполярного протистояння, розділивши світ на два ворожі табори.

2. Економічний розкол Європи та політика «стримування» (1947–1948 рр.).

Навесні 1947 р. адміністрація президента США Гаррі Трумена офіційно перейшла до зовнішньополітичного курсу «стримування» комунізму. Ця геополітична філософія базувалася на аналізі Джорджа Кеннана та була спрямована на обмеження розширення комуністичних режимів, підтримку демократичних сил у світі й тиск на СРСР та його сателітів.

Практичним втіленням цієї стратегії стала Доктрина Трумена, проголошена 12 березня 1947 р. в посланні до Конгресу. Першочергово вона передбачала виділення 400 мільйонів доларів військово-економічної допомоги Греції та Туреччині. У Греції комуністичні сили за підтримки радянського блоку вели громадянську війну та намагалися захопити владу. Туреччина, своєю чергою, переживала падіння життєвого рівня та стикалася з відкритим тиском СРСР, який вимагав розміщення своїх військ і контролю в зоні Чорноморських проток (Босфор і Дарданелли). Американська фінансова допомога дозволила обом державам подолати кризу й стабілізувати внутрішню ситуацію.

Економічним ядром політики «стримування» стала Програма відбудови Європи, відома як «План Маршалла», концепцію якої державний секретар США Джордж Маршалл оприлюднив у червні 1947 р. Станом на 1947 р.

європейська відбудова стикалася з гострими труднощами: зруйнованою інфраструктурою, браком сировини та значним дефіцитом платіжного балансу в торгівлі з доларовою зоною. У Вашингтоні вважали, що економічна нестабільність і соціальна напруга можуть посилити вплив комуністичних партій у Західній Європі.

Офіційна реалізація плану розпочалася у квітні 1948 р. Програма передбачала чіткі політичні та економічні умови участі для країн-отримувачів допомоги.

По-перше, очищення урядів від комуністів. Якщо у 1945–1947 рр. комуністи входили до складів урядів 9 європейських країн, то вже до 1948 р. в Західній Європі їх не залишилося в жодному кабінеті. Зокрема, у травні 1947 р. комуністів вивели з уряду Італії, а згодом і Франції.

По-друге, ринкові принципи. Країни зобов'язувалися забезпечити свободу приватного підприємництва, дотримуватися вільної торгівлі та звітувати перед США про стан своїх фінансів.

До програми приєдналися 16 західноєвропейських держав і Вільна територія Трієст, які у 1948 р. заснували Організацію європейського економічного співробітництва (ОЄЕС) для координації відбудови. У межах плану США надали Європі значні фінансові ресурси, найбільшими отримувачами яких стали Велика Британія, Франція, Італія, Західна Німеччина та Нідерланди. Це сприяло господарському відновленню Західної Європи та створило основу для подальших процесів європейської інтеграції.

Кремль сприйняв План Маршалла як загрозу посиленню американського впливу в Європі та відмовився

від участі в програмі. Радянське керівництво також домоглося, щоб країни Центрально-Східної Європи не брали участі в паризьких переговорах щодо допомоги. Це прискорило економічне й політичне розмежування континенту на західний і східний блоки.

У відповідь на американську ініціативу Москва розгорнула власні інтеграційні механізми.

У вересні 1947 р. було створено Комінформбюро (Комінформ), яке стало координаційним центром для пропаганди комунізму та боротьби проти доктрини Трумена і Плану Маршалла.

Було проголошено «План Молотова» – систему двосторонньої допомоги й торговельних угод із країнами радянської сфери впливу в Східній Європі. Навесні 1948 р. процес оформлення східного блоку завершився укладенням системи міждержавних договорів про дружбу та взаємодопомогу між СРСР і залежними від нього союзниками. Це підготувало ґрунт для створення у січні 1949 р. Ради економічної взаємодопомоги (РЕВ).

Країни Центрально-Східної Європи, ізольовані СРСР від західної фінансової системи та ринків, дедалі більше залежали від радянської моделі командної економіки. Контраст між двома підходами був виразним: у той час як План Маршалла спрямовував значні ресурси на відбудову Західної Європи, Радянський Союз через репарації, демонтаж фабрик і нерівноправні торговельні умови вилучав ресурси зі Східної Європи на користь власного відновлення.

3. Військово-політична інституціоналізація та Берлінська криза (1948–1949 рр.).

Друга світова війна докорінно змінила політичну карту світу та сприяла формуванню нової системи міжнародних відносин – Ялтинсько-Потсдамської, заснованої на домінуванні двох наддержав: США та СРСР. Міжнародні відносини набули виразно конфронтаційного характеру й розділилися на два протилежні політико-ідеологічні блоки: західний демократичний блок на чолі зі США та радянський соціалістичний блок під керівництвом СРСР. Боротьба ідеологій і прагнення розширити сфери впливу сприяли формуванню антагоністичних військово-політичних союзів.

Першим кроком на шляху інституційного оформлення західного оборонного блоку стало підписання в березні 1948 р. в Брюсселі договору про колективну самооборону між Великою Британією, Францією та країнами Бенілюксу (Західний союз). Цей союз став безпосереднім прообразом майбутнього трансатлантичного альянсу.

4 квітня 1949 р. у Вашингтоні 12 держав (США, Канада, Велика Британія, Франція, Італія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Норвегія, Данія, Ісландія та Португалія) підписали договір про створення військово-політичного союзу – НАТО (Організація Північноатлантичного договору).

Основою альянсу стало положення про те, що збройний напад на одного або кількох членів НАТО вважатиметься нападом на них усіх. Кожна держава

зобов'язувалася надати негайну допомогу жертві нападу, включаючи застосування збройної сили.

Для координації спільних зусиль були створені постійні органи (Рада НАТО, Комітет оборони, Фінансово-економічний комітет) та об'єднані збройні сили. Поступово блок розширювався на європейському континенті: у 1952 р. приєдналися Греція та Туреччина, у 1955 р. – ФРН, а в 1982 р. – Іспанія.

СРСР розцінював НАТО як «агресивний блок», спрямований проти соціалістичних країн. Протягом 1945–1949 рр. Москва забезпечувала свій вплив у Центрально-Східній Європі за допомогою системи двосторонніх договорів про дружбу та взаємодопомогу з урядами «народної демократії».

Безпосереднім приводом для інституційного об'єднання країн соціалістичного табору стало входження Західної Німеччини (ФРН) до НАТО в травні 1955 р.

14 травня 1955 р. у Варшаві СРСР та сім його східноєвропейських сателітів – Болгарія, Угорщина, НДР, Польща, Румунія, Чехословаччина та Албанія – підписали Договір про дружбу, співробітництво і взаємну допомогу, утворивши Організацію Варшавського договору (ОВД).

ОВД фактично перебувала під визначальним впливом радянської зовнішньої політики, а Москва контролювала її стратегічний курс і основні ресурси. На відміну від НАТО, військовий потенціал Організації Варшавського договору використовувався не лише як інструмент зовнішньої безпеки, а й для збереження радянського контролю над країнами Східної Європи, зокрема під час інтервенцій в

Угорщині 1956 р. та Чехословаччині 1968 р. Така практика обмеження суверенітету союзників згодом отримала теоретичне оформлення у так званій «доктрині Брежнєва».

Намагаючись замкнути комуністичний блок на євразійському просторі відповідно до доктрини «стримування комунізму», США та Велика Британія ініціювали створення оборонних блоків в інших стратегічно важливих регіонах світу: АНЗЮС (1951 р.) – військовий союз у складі Австралії, Нової Зеландії та США; СЕАТО (1954 р.) – організація країн Південно-Східної Азії (США, Велика Британія, Франція, Пакистан, Таїланд, Філіппіни, Австралія, Нова Зеландія), створена як бар'єр проти поширення комунізму в регіоні після поразки Франції у В'єтнамі; СЕНТО (Багдадський пакт, 1955 р.) – військово-політичний союз за участю Великої Британії, Туреччини, Іраку, Ірану та Пакистану.

Таким чином, СРСР та його союзники опинилися фактично оточеними мережею американських військових баз та блокових угод.

Блокове протистояння супроводжувалося виснажливою гонкою озброєнь, накопиченням величезних арсеналів звичайної та ядерної зброї, а також активним розвитком військово-промислових комплексів з обох боків.

Жорстка конфронтація між НАТО та ОВД (передусім між США та СРСР) суттєво послабила ефективність ООН як універсального механізму безпеки, перетворивши Раду Безпеки на майданчик пропагандистської та вето-боротьби.

Унаслідок демократичних революцій кінця 1980-х рр. та розпаду комуністичних режимів у Східній Європі

потреба в ОВД зникла. 1 липня 1991 р. у Празі представники країн-учасниць підписали протокол про офіційне припинення дії Варшавського договору. Східноєвропейські країни після відновлення своєї незалежності оголосили основним зовнішньополітичним пріоритетом інтеграцію до ЄС та НАТО.

4. Глобалізація протистояння та мілітаризація (1950–1953 рр.).

Період 1950–1953 рр. став одним із найдраматичніших етапів «холодної війни», коли ідеологічне та геополітичне суперництво між двома наддержавами – США та СРСР – остаточно вийшло за межі Європи, набувши глобального масштабу. Початок 1950-х рр. характеризувався тотальною мілітаризацією, ескалацією гонки озброєнь і постійним передчуттям нової, третьої світової війни, яка для багатьох сучасників здавалася неминучою. Успішне випробування СРСР власної атомної бомби наприкінці серпня 1949 р. ліквідувало тимчасову американську монополію в цій сфері, заклавши підвалини для політики «рівноваги жаху» та постійного балансування на межі глобального ядерного конфлікту.

Корейська війна стала першим відкритим військовим зіткненням епохи «холодної війни» та головним безпековим викликом початку десятиліття.

Війна спалахнула в червні 1950 р. після нападу комуністичної Північної Кореї на Південну Корею.

США очолили військові сили ООН, сформовані з контингентів понад десятка країн, які прийшли на допомогу

Південній Кореї. Своєю чергою, СРСР та комуністичний Китай надали масштабну підтримку КНДР. У бойових діях брали безпосередню участь армії США, Китаю та СРСР.

Масштаби руйнувань були катастрофічними. Військовий фронт тричі проходив через усю корейську територію, унаслідок чого на момент підписання перемир'я у 1953 р. країна лежала в суцільних руїнах.

Ця війна продемонструвала світовій спільноті, що за наявності ядерної зброї у протиборчих сторін єдиною альтернативою взаємному знищенню є мирне врегулювання міжнародних криз. Після завершення цього конфлікту СРСР та США намагалися уникати прямого збройного протистояння своїх армій, перенісши боротьбу в площину локальних воєн у країнах «третього світу».

На початку 1950-х рр. мілітаризація економіки, створення нових військових баз та розгортання військово-політичних союзів перетворилися на стрижень міжнародної політики з позиції сили:

Побоюючись потенційного радянського наступу через кордони Східної Німеччини до Атлантики, США та союзники по НАТО ухвалили рішення розмістити тисячі одиниць тактичної ядерної зброї на території Італії та Туреччини. Одночасно США зміцнювали воєнну могутність, розбудовували мережу військових баз навколо радянських кордонів і створювали нові оборонні блоки.

Радянський блок перебував у стані постійної бойової готовності та готувався до прямого зіткнення. У період з 1948 по 1953 рр. обсяги військового виробництва у Чехословаччині збільшилися аж у сім разів. До Східної

Німеччини (НДР) перекидалися додаткові радянські війська, а військові штаби розробляли плани застосування стратегічних бомбардувальників.

Атмосфера глобального страху та мілітаризму безпосередньо вплинула на внутрішнє життя країн по обидва боки «залізничної завіси»:

Військова істерія та страх перед радянським шпигунством зумовили виникнення в США явища маккартизму (1950–1954 рр.). Це супроводжувалося агресивним переслідуванням людей із ліберальними переконаннями, підозрюваних у співпраці з СРСР, та суттєвим обмеженням громадянських прав.

Радянсько-югославський розкол (конфлікт між Й. Сталіним та Й. Броз Тіто) досяг найвищої напруги у 1949–1953 рр. Це стало прямим приводом до посилення жорстокості й репресій комуністичних урядів проти будь-яких незгодних. Керівництво східноєвропейських країн форсувало прискорене насадження жорсткої сталінської тоталітарної моделі соціалізму.

1953 р. позначив завершення першого, найгострішого етапу конфронтації. Смерть радянського диктатора Йосифа Сталіна у березні 1953 р. та зміна керівництва в США призвели до поступового пом'якшення зовнішньополітичного курсу обох наддержав.

Цього ж року було нарешті досягнуто угоду про припинення вогню та перемир'я в Кореї. Нове радянське керівництво почало виявляти готовність до дипломатичних маневрів: відмовилося від територіальних претензій до Туреччини щодо чорноморських проток і розпочало процес

нормалізації відносин із Югославією. Це відкрило шлях до перших повоєнних спроб політичного порозуміння та роззброєння у середині 1950-х рр.

Отже, світ остаточно розколовся на два антагоністичні військово-політичні та економічні блоки. Західний блок згрупувався навколо США (через НАТО, АНЗЮС, Пакт Ріо), радянський – навколо СРСР (РЕВ, згодом ОВД).

Корейська війна довела, що наддержави уникатимуть прямого ядерного зіткнення, ведучи збройну боротьбу на обмежених територіях третіх країн без застосування зброї масового знищення.

Обидві сторони здійснили колосальні інвестиції у військово-промисловий комплекс. Утворення ядерного паритету після випробування СРСР атомної (1949 р.) та водневої бомб змусило сторони шукати нові шляхи оборонного планування та глобального розміщення військових баз.

Ключові пакти та союзи, оформлені у 1947–1953 рр.

4 березня 1947 р. – Дюнкеркський договір (Велика Британія, Франція). Двосторонній союз, формально спрямований проти відродження німецької загрози, але політично орієнтований на створення противаги як радянському, так і американському переважанню в Європі.

2 вересня 1947 р. – Міжамериканський договір про взаємну допомогу (Пакт Ріо) (США та 20 латиноамериканських держав). Регіональна система колективної оборони Західної півкулі. Стаття 3 договору визначала, що збройний напад на будь-яку американську державу розцінюється як напад на всі інші країни-учасниці.

17 березня 1948 р. – Брюссельський пакт (Західний союз) (Велика Британія, Франція, Бельгія, Нідерланди, Люксембург). Оборонний союз, укладений терміном на 50 років. Передбачав надання автоматичної взаємної військової та політичної допомоги. Став фундаментом європейської інтеграції у сфері оборони та прямим провісником НАТО.

4 квітня 1949 р. – Північноатлантичний договір (НАТО) (США, Канада, Велика Британія, Франція, Італія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Данія, Норвегія, Ісландія, Португалія). Головний інструмент оборонно-політичної інтеграції Заходу в роки «холодної війни». Створений для відбиття радянської військової загрози та захисту ліберально-демократичних цінностей. Набрав чинності 24 серпня 1949 р. (У 1952 р. приєдналися Греція та Туреччина)

1 вересня 1951 р. – Тихоокеанський пакт безпеки (АНЗЮС) (США, Австралія, Нова Зеландія). Військовий союз у басейні Тихого океану, покликаний стримувати радянський вплив в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Став частиною глобальної мережі американських стримувальних пактів. Набрав чинності 29 квітня 1952 р.

8 вересня 1951 р. – Договір безпеки між Японією та США (США, Японія). Підписаний у Сан-Франциско одночасно із загальним мирним договором. Надав США право безстроково розміщувати свої наземні, повітряні та морські сили на японській території та поблизу неї для захисту Японії від зовнішньої та внутрішньої агресії.

George F. Kennan to George Marshall (Long Telegram), February 22, 1946
Джордж Ф. Кеннан Джорджу Маршаллу (довга телеграма), 22 лютого 1946 р.

Повний текст:
https://is.muni.cz/el/fss/podzim2019/MVZb2091/um/kennanlongtelegram1946.pdf

[…]

I apologize in advance for this burdening of telegraphic channel; but questions involved are of such urgent importance, particularly in view of recent events, that our answers to them, if they deserve attention at all, seem to me to deserve it at once. There follows

Part 1: Basic Features of Post War Soviet Outlook, as Put Forward by Official Propaganda Machine

Are as Follows:

(a) USSR still lives in antagonistic "capitalist encirclement" with which in the long run there can be no permanent peaceful coexistence. As stated by Stalin in 1927 to a delegation of American workers:

«In course of further development of international revolution there will emerge two centers of world significance: a socialist center, drawing to itself the countries which tend toward socialism, and a capitalist center, drawing to itself the countries that

[…]

Заздалегідь перепрошую за те, що обтяжую телеграфний канал, але питання, що тут розглядаються, мають настільки невідкладне значення, особливо з огляду на нещодавні події, що наші відповіді на них, якщо вони взагалі заслуговують на увагу, то, на мою думку, заслуговують на неї одразу. Далі йдеться:

Частина 1: Основні риси повоєнного радянського світогляду, висунуті офіційною пропагандистською машиною

Ось як це виглядає:

(а) СРСР досі живе в антагоністичному «капіталістичному оточенні», з яким у довгостроковій перспективі не може бути постійного мирного співіснування. Як заявив Сталін у 1927 році делегації американських робітників:

incline toward capitalism. Battle between these two centers for command of world economy will decide fate of capitalism and of communism in entire world».

[…]

(c) Internal conflicts of capitalism inevitably generate wars. Wars thus generated may be of two kinds: intra-capitalist wars between two capitalist states, and wars of intervention against socialist world. Smart capitalists, vainly seeking escape from inner conflicts of capitalism, incline toward latter.

[…]

(e) Conflicts between capitalist states, though likewise fraught with danger for USSR, nevertheless hold out great possibilities for advancement of socialist cause, particularly if USSR remains militarily powerful, ideologically monolithic and faithful to its present brilliant leadership.

[…]

Part 2: Background of Outlook

[…]

At bottom of Kremlin's neurotic view of world affairs is traditional and instinctive Russian sense of insecurity. Originally, this was insecurity of a peaceful agricultural people trying to live on vast exposed plain in neighborhood of fierce nomadic peoples. To this was added, as Russia came into contact with

«У ході подальшого розвитку міжнародної революції виникнуть два центри світового значення: соціалістичний центр, що притягує до себе країни, що тяжіють до соціалізму, і капіталістичний центр, що притягує до себе країни, що тяжіють до капіталізму. Боротьба між цими двома центрами за панування у світовій економіці вирішить долю капіталізму та комунізму в усьому світі».

[…]

(c) Внутрішні конфлікти капіталізму неминуче породжують війни. Війни, що виникають таким чином, можуть бути двох видів: внутрішньокапіталістичні війни між двома капіталістичними державами та війни інтервенції проти соціалістичного світу. Розумні капіталісти, марно шукаючи порятунку від внутрішніх конфліктів капіталізму, схиляються до останнього.

[…]

(e) Конфлікти між капіталістичними державами, хоча й пов'язані з небезпекою для СРСР, тим не менш, відкривають великі можливості для просування соціалістичної справи, особливо якщо СРСР залишиться військово потужним, ідеологічно

economically advanced West, fear of more competent, more powerful, more highly organized societies in that area. But this latter type of insecurity was one which afflicted rather Russian rulers than Russian people; for Russian rulers have invariably sensed that their rule was relatively archaic in form fragile and artificial in its psychological foundation, unable to stand comparison or contact with political systems of Western countries. For this reason they have always feared foreign penetration, feared direct contact between Western world and their own, feared what would happen if Russians learned truth about world without or if foreigners learned truth about world within. And they have learned to seek security only in patient but deadly struggle for total destruction of rival power, never in compacts and compromises with it.

[…]

Part 3: Projection of Soviet Outlook in Practical Policy on Official Level

[…]

(a) Internal policy devoted to increasing in every way strength and prestige of Soviet state: intensive military-industrialization; maximum development of armed forces; great displays to impress outsiders; continued secretiveness about internal matters, designed

монолітним і вірним своєму нинішньому блискучому керівництву.

[…]

Частина 2: Передумови для перспектив

[…]

В основі невротичного погляду Кремля на світові справи лежить традиційне та інстинктивне російське відчуття невпевненості. Спочатку це була невпевненість мирного землеробського народу, який намагався жити на величезній відкритій рівнині по сусідству з лютими кочовими народами. До цього додався, коли Росія вступила в контакт з економічно розвиненим Заходом, страх перед більш компетентними, могутнішими, більш організованими суспільствами в цьому регіоні. Але цей останній тип невпевненості вражав радше російських правителів, ніж російський народ; адже російські правителі незмінно відчували, що їхнє правління було відносно архаїчним за формою, крихким та штучним за своєю психологічною основою, нездатним витримувати порівняння чи контакту з політичними системами західних країн. З цієї причини вони завжди боялися іноземного проникнення, боялися прямого

to conceal weaknesses and to keep opponents in dark.

(b) Wherever it is considered timely and promising, efforts will be made to advance official limits of Soviet power. For the moment, these efforts are restricted to certain neighboring points conceived of here as being of immediate strategic necessity, such as Northern Iran, Turkey, possibly Bornholm However, other points may at any time come into question, if and as concealed Soviet political power is extended to new areas. Thus a "friendly Persian Government might be asked to grant Russia a port on Persian Gulf. Should Spain fall under Communist control, question of Soviet base at Gibraltar Strait might be activated. But such claims will appear on official level only when unofficial preparation is complete.

(c) Russians will participate officially in international organizations where they see opportunity of extending Soviet power or of inhibiting or diluting power of others. Moscow sees in UNO not the mechanism for a permanent and stable world society founded on mutual interest and aims of all nations, but an arena in which aims just mentioned can be favorably pursued. As long as UNO is considered here to serve this purpose, Soviets will remain with it. But if at any time they come to

контакту між західним світом та їхнім власним, боялися того, що станеться, якщо росіяни дізнаються правду про зовнішній світ або якщо іноземці дізнаються правду про внутрішній світ. І вони навчилися шукати безпеки лише в терплячій, але смертельній боротьбі за повне знищення влади суперника, а ніколи в угодах та компромісах з нею.

[…]

Частина 3: Проекція радянського світогляду в практичній політиці на офіційному рівні

(a) Внутрішня політика, спрямована на всебічне зростання сили та престижу Радянської держави: інтенсивна військова індустріалізація; максимальний розвиток збройних сил; пишні демонстрації, щоб справити враження на зовнішніх; постійна скритність щодо внутрішніх справ, спрямована на приховування слабких сторін та тримання опонентів у невіданні.

(b) Скрізь, де це буде вважатися своєчасним та перспективним, будуть докладені зусилля для просування офіційних меж радянської влади. Наразі ці зусилля обмежуються певними сусідніми пунктами,

conclusion that it is serving to embarrass or frustrate their aims for power expansion and if they see better prospects for pursuit of these aims along other lines, they will not hesitate to abandon UNO. This would imply, however, that they felt themselves strong enough to split unity of other nations by their withdrawal to render UNO ineffective as a threat to their aims or security, replace it with an international weapon more effective from their viewpoint. Thus Soviet attitude toward UNO will depend largely on loyalty of other nations to it, and on degree of vigor, decisiveness and cohesion with which those nations defend in UNO the peaceful and hopeful concept of international life, which that organization represents to our way of thinking. I reiterate, Moscow has no abstract devotion to UNO ideals. Its attitude to that organization will remain essentially pragmatic and tactical.

(d) Toward colonial areas and backward or dependent peoples, Soviet policy, even on official plane, will be directed toward weakening of power and influence and contacts of advanced Western nations, on theory that in so far as this policy is successful, there will be created a vacuum which will favor Communist-Soviet penetration. Soviet pressure for participation in trusteeship arrangements thus

які тут розглядаються як такі, що мають негайну стратегічну необхідність, такими як Північний Іран, Туреччина, можливо, Борнгольм. Однак інші пункти можуть будь-коли потрапити під сумнів, якщо і оскільки прихована радянська політична влада буде поширена на нові райони. Таким чином, «дружній перський уряд» може бути попрошений надати Росії порт у Перській затоці. Якщо Іспанія потрапить під комуністичний контроль, може бути активовано питання радянської бази в Гібралтарській протоці. Але такі претензії з'являться на офіційному рівні лише після завершення неофіційної підготовки.

(c) Росіяни офіційно братимуть участь у міжнародних організаціях, де вони бачать можливість розширення радянської влади або стримування чи розмивання влади інших. Москва бачить в ООН не механізм для постійного та стабільного світового суспільства, заснованого на взаємних інтересах та цілях усіх націй, а арену, на якій можна сприятливо досягати щойно згаданих цілей. Поки ООН тут розглядається як така, що служить цій меті, Радянський Союз

represents, in my opinion, a desire to be in a position to complicate and inhibit exertion of Western influence at such points rather than to provide major channel for exerting of Soviet power. Latter motive is not lacking, but for this Soviets prefer to rely on other channels than official trusteeship arrangements. Thus we may expect to find Soviets asking for admission everywhere to trusteeship or similar arrangements and using levers thus acquired to weaken Western influence among such peoples.

залишатиметься з нею. Але якщо колись вони дійдуть висновку, що вона служить тому, щоб збентежити або зруйнувати їхні цілі щодо розширення влади, і якщо вони побачать кращі перспективи для досягнення цих цілей іншими шляхами, вони не вагатимуться відмовитися від ООН. Однак це означатиме, що вони відчували себе достатньо сильними, щоб розколоти єдність інших націй своїм виходом, щоб зробити ООН неефективною як загрозу своїм цілям чи безпеці, замінити її міжнародною зброєю, більш ефективною з їхньої точки зору. Таким чином, радянське ставлення до ООН значною мірою залежатиме від лояльності інших країн до неї, а також від ступеня енергійності, рішучості та згуртованості, з якими ці країни захищатимуть в ООН мирну та сповнену надій концепцію міжнародного життя, яку ця організація представляє для нашого способу мислення. Повторюю, Москва не має абстрактної відданості ідеалам ООН. Її ставлення до цієї організації залишатиметься по суті прагматичним і тактичним.

(e) Russians will strive energetically to develop Soviet representation in, and official ties with, countries in which they sense Strong possibilities of opposition to Western centers of power. This applies to such widely separated points as Germany, Argentina, Middle Eastern countries, etc.

[…]

Part 4: Following May Be Said as to What We May Expect by Way of Implementation of Basic Soviet Policies on Unofficial, or Subterranean Plane, i.e. on Plane for Which Soviet Government Accepts no Responsibility

[…]

7. Governments or governing groups willing to lend themselves to Soviet purposes in one degree or another, such as present

(d) Щодо колоніальних територій та відсталих або

Bulgarian and Yugoslav Governments, North Persian regime, Chinese Communists, etc. Not only propaganda machines but actual policies of these regimes can be placed extensively at disposal of USSR

It may be expected that component parts of this far-flung apparatus will be utilized in accordance with their individual suitability, as follows:

(a) To undermine general political and strategic potential of major western powers. Efforts will be made in such countries to disrupt national self confidence, to hamstring measures of national defense, to increase social and industrial unrest, to stimulate all forms of disunity. All persons with grievances, whether economic or racial, will be urged to spelt redress not in mediation and compromise, but in defiant violent struggle for destruction of other elements of society. Here poor will be set against rich, black against white, young against old, newcomers against established residents, etc.

[…]

(e) Everything possible will be done to set major Western Powers against each other. Anti-British talk will be plugged among Americans, anti-American talk among British. Continentals, including Germans, will be taught to abhor both Anglo-Saxon powers. Where suspicions exist,

залежних народів, радянська політика, навіть на офіційному рівні, буде спрямована на послаблення влади, впливу та контактів розвинених західних країн, виходячи з теорії, що якщо ця політика буде успішною, то створиться вакуум, який сприятиме проникненню комуністів та СРСР. Таким чином, на мою думку, тиск СРСР на участь в угодах про опіку, на мою думку, являє собою бажання ускладнити та перешкодити застосуванню західного впливу в таких пунктах, а не забезпечити основний канал для здійснення радянської влади. Останнього мотиву не бракує, але для цього СРСР воліють покладатися на інші канали, ніж офіційні угоди про опіку. Таким чином, ми можемо очікувати, що СРСР всюди проситимуть про допуск до опіки чи подібних угод та використовуватимуть отримані таким чином важелі для послаблення західного впливу серед таких народів.

(e) Росіяни енергійно прагнутимуть розвивати радянське представництво та офіційні зв'язки з країнами, в яких вони відчувають сильні можливості протидії західним центрам сили. Це стосується таких широко рознесених пунктів, як Німеччина,

they will be fanned; where not, ignited. No effort will be spared to discredit and combat all efforts which threaten to lead to any sort of unity or cohesion among other [apparent omission] from which Russia might be excluded. Thus, all forms of international organization not amenable to Communist penetration and control, whether it be the Catholic [apparent omission] international economic concerns, or the international fraternity of royalty and aristocracy, must expect to find themselves under fire from many, and often [apparent omission].

[…]

Part 5: [Practical Deductions From Standpoint of US Policy]

[…]

(1) Soviet power, unlike that of Hitlerite Germany, is neither schematic nor adventunstic. It does not work by fixed plans. It does not take unnecessary risks. Impervious to logic of reason, and it is highly sensitive to logic of force. For this reason it can easily withdraw--and usually does when strong resistance is encountered at any point. Thus, if the adversary has sufficient force and makes clear his readiness to use it, he rarely has to do so. If situations are properly handled there need be no prestige-engaging showdowns.

(2) Gauged against Western World as a whole, Soviets are still

Аргентина, країни Близького Сходу тощо.

[…]

Частина 4: Далі можна сказати про те, чого ми можемо очікувати від реалізації основної радянської політики на неофіційному, або підпільному рівні, тобто на рівні, за який радянський уряд не несе відповідальності

[…]

7. Уряди або керівні групи, які бажають тієї чи іншої міри підтримати радянські цілі, такі як нинішні болгарський та югославський уряди, північноперський режим, китайські комуністи тощо. Не лише пропагандистські машини, а й фактична політика цих режимів можуть бути широко надані в розпорядження СРСР.

Можна очікувати, що складові частини цього розгалуженого апарату будуть використані відповідно до їхньої індивідуальної придатності, а саме:

(а) Для підриву загального політичного та стратегічного потенціалу основних західних держав. У таких країнах будуть докладені зусилля для підриву національної самовпевненості, обмеження заходів національної оборони, посилення соціальних та промислових заворушень, стимулювання всіх форм

by far the weaker force. Thus, their success will really depend on degree of cohesion, firmness and vigor which Western World can muster. And this is factor which it is within our power to influence.

(3) Success of Soviet system, as form of internal power, is not yet finally proven. It has yet to be demonstrated that it can survive supreme test of successive transfer of power from one individual or group to another. Lenin's death was first such transfer, and its effects wracked Soviet state for 15 years. After Stalin's death or retirement will be second. But even this will not be final test. Soviet internal system will now be subjected, by virtue of recent territorial expansions, to series of additional strains which once proved severe tax on Tsardom. We here are convinced that never since termination of civil war have mass of Russian people been emotionally farther removed from doctrines of Communist Party than they are today. In Russia, party has now become a great and--for the moment--highly successful apparatus of dictatorial administration, but it has ceased to be a source of emotional inspiration. Thus, internal soundness and permanence of movement need not yet be regarded as assured.

розбрату. Усіх осіб, які мають скарги, економічні чи расові, закликатимуть до пошуку виправлення не шляхом посередництва та компромісу, а в зухвалій насильницькій боротьбі за знищення інших елементів суспільства. Тут бідні будуть протиставлені багатим, чорні білим, молоді старим, прибульці – усталеним мешканцям тощо.

[…]

(е) Буде зроблено все можливе, щоб налаштувати основні західні держави одна проти одної. Антибританські розмови будуть поширюватися серед американців, антиамериканські – серед британців. Континентальних жителів, включаючи німців, навчатимуть ненавидіти обидві англосаксонські держави. Там, де існують підозри, їх роздмухуватимуть; де ні, розпалюватимуть. Будуть докладені всі зусилля для дискредитації та боротьби з усіма зусиллями, які загрожують призвести до будь-якої єдності чи згуртованості серед інших [очевидне упущення], з яких Росія може бути виключена. Таким чином, усі форми міжнародної організації, які не піддаються комуністичному проникненню та контролю, чи то католицькі [очевидне упущення] міжнародні

(4) All Soviet propaganda beyond Soviet security sphere is basically negative and destructive. It should therefore be relatively easy to combat it by any intelligent and really constructive program. […]	економічні компанії, чи міжнародне братство королівської родини та аристократії, повинні очікувати, що опиняться під вогнем критики з боку багатьох, і часто [очевидне упущення]. […] Частина 5: [Практичні висновки з точки зору політики США] […] (1) Радянська влада, на відміну від гітлерівської Німеччини, не є ні схематичною, ні авантюристичною. Вона не діє за чіткими планами. Вона не йде на зайві ризики. Непроникна до логіки розуму та дуже чутлива до логіки сили. З цієї причини вона може легко відступити – і зазвичай це відбувається, коли в будь-який момент зустрічається сильний опір. Таким чином, якщо супротивник має достатню силу та чітко дає зрозуміти свою готовність її використати, йому рідко доводиться це робити. Якщо ситуації належним чином вирішуються, не потрібно жодних престижних протистоянь. (2) У порівнянні із Західним світом в цілому, Радянська влада все ще є значно слабшою силою. Таким

чином, їхній успіх насправді залежатиме від ступеня згуртованості, стійкості та енергійності, які може проявити Західний світ. І це фактор, на який ми можемо впливати.

(3) Успіх радянської системи як форми внутрішньої влади ще остаточно не доведено. Ще не доведено, що вона може витримати найвище випробування послідовною передачею влади від однієї особи чи групи до іншої. Смерть Леніна була першим таким перенесенням, і його наслідки руйнували Радянську державу протягом 15 років. Після смерті або відставки Сталіна це буде друге випробування. Але навіть це не буде остаточним. Внутрішня радянська система тепер буде піддана, в силу нещодавніх територіальних розширень, низці додаткових навантажень, які колись виявилися важким тягарем для царизму. Ми тут переконані, що ніколи після закінчення громадянської війни маса російського народу не була емоційно далі від доктрин Комуністичної партії, ніж сьогодні. У Росії партія зараз стала великим і – на даний момент – дуже успішним апаратом диктаторського управління, але вона перестала бути джерелом емоційного

	натхнення. Таким чином, внутрішню міцність і сталість руху ще не слід вважати гарантованою. (4) Вся радянська пропаганда поза сферою радянської безпеки є в основному негативною та деструктивною. Тому з нею має бути відносно легко боротися за допомогою будь-якої розумної та справді конструктивної програми. […]

Winston Churchill. «The Sinews of Peace» (Iron Curtain Speech), Fulton, Missouri, 5 March 1946
Вінстон Черчилль. «Сухожилля миру» (промова залізної завіси), Фултон, Міссурі, 5 березня 1946 р.

Повний текст:
https://winstonchurchill.org/resources/speeches/1946-1963-elder-statesman/the-sinews-of-peace/

I am glad to come to Westminster College this afternoon, and am complimented that you should give me a degree. The name "Westminster" is somehow familiar to me. I seem to have heard of it before. Indeed, it was at Westminster that I received a very large part of my education in politics, dialectic, rhetoric, and one or two other things. In fact we have both been educated	Я радий прийти до Вестмінстерського коледжу сьогодні вдень і маю комплімент, що ви повинні дати мені диплом. Ім'я "Вестмінстер" мені якось знайоме. Здається, я чув про це раніше. Дійсно, саме у Вестмінстері я отримав дуже велику частину своєї освіти з політики, діалектики, риторики та ще однієї чи двох речей. Насправді ми обидва навчалися в однакових, або схожих, або, у

at the same, or similar, or, at any rate, kindred establishments.

It is also an honor, perhaps almost unique, for a private visitor to be introduced to an academic audience by the President of the United States. Amid his heavy burdens, duties, and responsibilities – unsought but not recoiled from – the President has traveled a thousand miles to dignify and magnify our meeting here to-day and to give me an opportunity of addressing this kindred nation, as well as my own countrymen across the ocean, and perhaps some other countries too. The President has told you that it is his wish, as I am sure it is yours, that I should have full liberty to give my true and faithful counsel in these anxious and baffling times.

I shall certainly avail myself of this freedom, and feel the more right to do so because any private ambitions I may have cherished in my younger days have been satisfied beyond my wildest dreams. Let me, however, make it clear that I have no official mission or status of any kind, and that I speak only for myself. There is nothing here but what you see.

I can therefore allow my mind, with the experience of a lifetime, to play over the problems which beset us on the

всякому разі, споріднених закладах.

Це також честь, можливо, майже унікальна, для приватного відвідувача бути представленим академічній аудиторії президентом Сполучених Штатів. Серед його важких тягарів, обов'язків і відповідальності – не бажаний, але не відштовхнутий вигляд – Президент пройшов тисячу миль, щоб гідно оцінити та збільшити нашу сьогоднішню зустріч тут і дати мені можливість звернутися до цієї спорідненої нації, а також до моїх власних співвітчизників через океан, і, можливо, також деякі інші країни. Президент сказав вам, що він бажає, як я впевнений, що це ваше, щоб я мав повну свободу давати свою справжню та вірну пораду в ці тривожні та незрозумілі часи.

Я, безумовно, скористаюся цією свободою і відчую на це більше права, тому що будь-які приватні амбіції, які я, можливо, плекав у молодості, були задоволені понад мої найсміливіші мрії. Дозвольте мені, однак, чітко дати зрозуміти, що я не маю жодної офіційної місії чи статусу, і що я говорю лише за себе. Тут немає нічого, крім того, що ви бачите.

Тому я можу дозволити своєму розуму, маючи досвід усього життя, пограти над

morrow of our absolute victory in arms, and to try to make sure with what strength I have that what has been gained with so much sacrifice and suffering shall be preserved for the future glory and safety of mankind.

The United States stands at this time at the pinnacle of world power. It is a solemn moment for the American Democracy. For with primacy in power is also joined an awe-inspiring accountability to the future. If you look around you, you must feel not only the sense of duty done but also you must feel anxiety lest you fall below the level of achievement.

Opportunity is here now, clear and shining for both our countries. To reject it or ignore it or fritter it away will bring upon us all the long reproaches of the after-time.

It is necessary that constancy of mind, persistency of purpose, and the grand simplicity of decision shall guide and rule the conduct of the English-speaking peoples in peace as they did in war. We must, and I believe we shall, prove ourselves equal to this severe requirement.

When American military men approach some serious situation they are wont to write at the head of their directive the words "Overall Strategic Concept." There is wisdom in

проблемами, які переслідують нас завтра нашої абсолютної перемоги зі зброєю, і спробувати переконатися, якою силою я володію, що те, що було здобуто з такою багато жертв і страждань буде збережено для майбутньої слави та безпеки людства.

Сполучені Штати стоять в цей час на вершині світової могутності. Це урочистий момент для американської демократії. Бо з приматом у владі також поєднується вражаюча відповідальність перед майбутнім. Якщо ви озирнетеся навколо себе, ви повинні відчувати не тільки почуття виконаного обов'язку, але й відчувати тривогу, щоб не впасти нижче рівня досягнень.

Зараз тут є можливість, ясна та сяюча для обох наших країн. Відкинути це, проігнорувати чи відкинути це, після цього накличе на нас усі довгі докори.

Необхідно, щоб постійність розуму, наполегливість мети та велика простота рішення керували та керували поведінкою англомовних народів у мирі, як вони робили під час війни. Ми повинні, і я вірю, що доведемо, що відповідаємо цій суворій вимозі.

Коли американські військові підходять до якоїсь серйозної ситуації, вони мають звичку писати на чолі своєї директиви

this, as it leads to clarity of thought. What then is the overall strategic concept which we should inscribe today? It is nothing less than the safety and welfare, the freedom and progress, of all the homes and families of all the men and women in all the lands.

And here I speak particularly of the myriad cottage or apartment homes where the wage-earner strives amid the accidents and difficulties of life to guard his wife and children from privation and bring the family up in the fear of the Lord, or upon ethical conceptions which often play their potent part.

To give security to these countless homes, they must be shielded from the two gaunt marauders, war and tyranny.

We all know the frightful disturbances in which the ordinary family is plunged when the curse of war swoops down upon the bread-winner and those for whom he works and contrives.

The awful ruin of Europe, with all its vanished glories, and of large parts of Asia glares us in the eyes. When the designs of wicked men or the aggressive urge of mighty States dissolve over large areas the frame of civilized society, humble folk are confronted with difficulties with which they cannot cope.

слова "Загальна стратегічна концепція" У цьому є мудрість, оскільки вона веде до ясності думки. Яку ж тоді загальну стратегічну концепцію ми повинні вписати сьогодні? Це не що інше, як безпека та добробут, свобода та прогрес усіх домівок і сімей усіх чоловіків і жінок на всіх землях.

І тут я говорю особливо про безліч котеджів або багатоквартирних будинків, де найманий працівник намагається серед нещасних випадків і труднощів життя захистити свою дружину та дітей від злиднів і виховувати сім'ю в страху перед Господом або на етичних концепціях, які часто відіграють свою потужну роль.

Щоб забезпечити безпеку цим незліченним домівкам, вони повинні бути захищені від двох виснажених мародерів, війни та тиранії.

Ми всі знаємо жахливі заворушення, в які занурюється звичайна сім'я, коли прокляття війни налітає на годувальника та тих, для кого він працює і вигадує.

Жахлива руїна Європи з усією її зниклою славою та великих частин Азії виблискує нам в очі. Коли задуми злих людей або агресивне бажання могутніх держав розчиняються на великих територіях у рамках цивілізованого суспільства,

For them all is distorted, all is broken, even ground to pulp.

When I stand here this quiet afternoon I shudder to visualize what is actually happening to millions now and what is going to happen in this period when famine stalks the earth. None can compute what has been called "the unestimated sum of human pain." Our supreme task and duty is to guard the homes of the common people from the horrors and miseries of another war. We are all agreed on that.

Our American military colleagues, after having proclaimed their "overall strategic concept" and computed available resources, always proceed to the next step – namely, «the method» Here again there is widespread agreement. A world organization has already been erected for the prime purpose of preventing war. U.N.O., the successor of the League of Nations, with the decisive addition of the United States and all that means, is already at work.

We must make sure that its work is fruitful, that it is a reality and not a sham, that it is a force for action and not merely a frothing of words, that it is a true temple of peace in which the shields of many nations can someday be hung

скромні люди стикаються з труднощами, з якими вони не можуть впоратися. Бо всі вони спотворені, всі розбиті, навіть подрібнені на пульпу.

Коли я стою тут сьогодні тихо вдень, я здригаюся, щоб уявити, що насправді відбувається з мільйонами зараз і що станеться в цей період, коли голод переслідує землю. Ніхто не може обчислити те, що було названо "неоціненою сумою людського болю" Наше найвище завдання та обов'язок - охороняти домівки простих людей від жахів і страждань чергової війни. Ми всі згодні з цим.

Наші американські військові колеги, проголосивши свою "загальну стратегічну концепцію" та обчисливши наявні ресурси, завжди переходять до наступного кроку – а саме, «методу» і тут знову є широка згода. Вже створено всесвітню організацію з головною метою запобігання війні. ООН, наступник Ліги Націй, з рішучим приєднанням Сполучених Штатів і всіх, що означає, вже працює.

Ми повинні переконатися, що його робота є плідною, що вона є реальністю, а не обманом, що це сила для дій, а не просто піна слів, що це справжній храм миру, в якому щити багатьох нації колись

up, and not merely a cockpit in a Tower of Babel.

Before we cast away the solid assurances of national armaments for self-preservation, we must be certain that our temple is built not upon shifting sands or quagmires, but upon the rock. Anyone can see with his eyes open that our path will be difficult and also long, but if we persevere together as we did in the two world wars – though not, alas, in the interval between them – I cannot doubt that we shall achieve our common purpose in the end.

I have, however, a definite and practical proposal to make for action. Courts and magistrates may be set up but they cannot function without sheriffs and constables. The United Nations Organization must immediately begin to be equipped with an international armed force.

In such a matter we can only go step by step, but we must begin now. I propose that each of the powers and states should be invited to dedicate a certain number of air squadrons to the service of the World Organization. These squadrons would be trained and prepared in their own countries but would move around in rotation from one country to another. They would wear the uniform of their

можна повісити, а не просто кабіну у Вавилонській вежі.

Перш ніж відкинути тверді гарантії національного озброєння для самозбереження, ми повинні бути впевнені, що наш храм побудований не на рухомих пісках чи болотах, а на скелі. Будь-хто може бачити з відкритими очима, що наш шлях буде важким і також довгим, але якщо ми будемо вистояти разом, як це було в двох світових війнах –, хоча, на жаль, не в проміжку між ними –, я не можу сумніватися, що ми досягнемо нашої спільної мети в кінці.

Однак у мене є певна і практична пропозиція щодо дій. Суди та магістрати можуть бути створені, але вони не можуть функціонувати без шерифів і констеблів. Організація Об'єднаних Націй повинна негайно почати оснащуватися міжнародними збройними силами.

У такому питанні ми можемо йти лише крок за кроком, але ми повинні почати зараз. Я пропоную, щоб кожна з держав і держав була запрошена присвятити певну кількість авіаційних ескадрилей службі Всесвітньої організації. Ці ескадрильї навчатимуться та готуватимуться у своїх країнах, але рухатимуться по черзі з однієї країни в іншу. Вони

own countries but with different badges.

They would not be required to act against their own nation, but in other respects they would be directed by the World Organization. This might be started on a modest scale and would grow as confidence grew. I wished to see this done after the First World War, and I devoutly trust it may be done forthwith.

It would nevertheless be wrong and imprudent to entrust the secret knowledge or experience of the atomic bomb, which the United States, Great Britain, and Canada now share, to the World Organization while it is still in its infancy. It would be criminal madness to cast it adrift in this still agitated and un-united world. No one in any country has slept less well in their beds because this knowledge and the method and the raw materials to apply it are at present largely retained in American hands.

I do not believe we should all have slept so soundly had the positions been reversed and if some Communist or neo-Fascist State monopolized, for the time being, these dread agencies. The fear of them alone might easily have been used to enforce totalitarian systems upon the free democratic world, with consequences appalling to

носили форму своїх країн, але з різними значками.

Від них не вимагалося б діяти проти власної нації, але в інших аспектах ними керувала б Всесвітня організація. Це можна було б розпочати в скромних масштабах і зростало б у міру зростання довіри. Я хотів, щоб це було зроблено після Першої світової війни, і я щиро вірю, що це можна зробити негайно.

Тим не менш, було б неправильно і необачно довіряти таємні знання або досвід атомної бомби, якими зараз діляться Сполучені Штати, Велика Британія і Канада, Всесвітній організації, поки вона ще знаходиться в зародковому стані. Було б злочинним божевіллям кидати його на дрейф у цьому все ще схвильованому та необ'єднаному світі. Ніхто в жодній країні не спав у своїх ліжках гірше, тому що ці знання, метод і сировина для їх застосування в даний час в основному зберігаються в руках американців.

Я не вірю, що ми всі повинні були спати так міцно, якби позиції були змінені, і якби якась комуністична чи неофашистська держава на даний момент монополізувала ці жахливі агентства. Лише страх перед ними міг легко бути використаний для нав'язування

human imagination. God has willed that this shall not be, and we have at least a breathing space to set our house in order before this peril has to be encountered, and even then, if no effort is spared, we should still possess so formidable a superiority as to impose effective deterrents upon its employment, or threat of employment, by others.

Ultimately, when the essential brotherhood of man is truly embodied and expressed in a world organization with all the necessary practical safeguards to make it effective, these powers would naturally be confided to that world organization.

Now I come to the second danger of these two marauders which threatens the cottage home and the ordinary people – namely, tyranny. We cannot be blind to the fact that the liberties enjoyed by individual citizens throughout the British Empire are not valid in a considerable number of countries, some of which are very powerful.

In these States, control is enforced upon the common people by various kinds of all-embracing police governments, to a degree which is overwhelming and contrary to every principle of democracy. The power of the State is

тоталітарних систем вільному демократичному світу з жахливими наслідками для людської уяви. Бог забажав, щоб цього не було, і ми маємо принаймні простір для передиху, щоб навести порядок у нашому домі, перш ніж доведеться зіткнутися з цією небезпекою, і навіть тоді, якщо не пошкодувати зусиль, ми все одно повинні мати настільки грізну перевагу, щоб нав'язувати ефективні засоби стримування його працевлаштування або загрози працевлаштування з боку інших.

Зрештою, коли суттєве братерство людини справді втілюється та виражається у всесвітній організації з усіма необхідними практичними гарантіями, щоб зробити її ефективною, ці сили, природно, будуть довірені цій світовій організації.

Тепер я підходжу до другої небезпеки цих двох мародерів, яка загрожує котеджу та звичайним людям, а саме до тиранії. Ми не можемо бути сліпими до того факту, що свободи, якими користуються окремі громадяни по всій Британській імперії, не діють у значній кількості країн, деякі з яких є дуже потужними.

У цих штатах контроль над простими людьми здійснюється різними видами

exercised without restraint, either by dictators or by compact oligarchies operating through a privileged party and a political police. It is not our duty at this time, when difficulties are so numerous, to interfere forcibly in the internal affairs of countries which we have not conquered in war.

But we must never cease to proclaim in fearless tones the great principles of freedom and the rights of man, which are the joint inheritance of the English-speaking world and which, through Magna Carta, the Bill of Rights, the Habeas Corpus, trial by jury, the English Common Law, find their most famous expression in the American Declaration of Independence.

All this means that the people of any country have the right and should have the power by constitutional action, by free unfettered elections with secret ballot, to choose or change the character or form of government under which they dwell; that freedom of speech and thought should reign; that courts of justice, independent of the executive, unbiased by any party, should administer laws which have received the broad assent of large majorities or are consecrated by time and custom. Here are the title deeds of freedom, which should lie in

всеохоплюючих поліцейських урядів до ступеня, який є приголомшливим і всупереч кожному принципу демократії. Влада держави здійснюється без обмежень ні диктаторами, ні компактними олігархіями, що діють через привілейовану партію та політичну поліцію. Не наш обов'язок у цей час, коли труднощів так багато, насильно втручатися у внутрішні справи країн, які ми не завоювали на війні.

Але ми ніколи не повинні перестати проголошувати в безстрашних тонах великі принципи свободи та прав людини, які є спільним спадком англомовного світу і які через Велику хартію вольностей, Білль про права, Habeas Corpus, суд присяжних, англійське загальне право, знаходять своє найвідоміше вираження в Американській декларації незалежності.

Все це означає, що народ будь-якої країни має право і повинен мати владу за допомогою конституційних дій, шляхом вільних необмежених виборів з таємним голосуванням, вибирати або змінювати характер або форму правління, за якої він живе; що має панувати свобода слова і думки; що суди правосуддя, незалежні від виконавчої влади, неупереджені будь-якою партією, повинен керувати

every cottage home. Here is the message of the British and American peoples to mankind. Let us preach what we practice, let us practice what we preach.

I have now stated the two great dangers which menace the homes of the people: War and Tyranny. I have not yet spoken of poverty and privation which are in many cases the prevailing anxiety. But if the dangers of war and tyranny are removed, there is no doubt that science and co-operation can bring in the next few years to the world, certainly in the next few decades newly taught in the sharpening school of war, an expansion of material well-being beyond anything that has yet occurred in human experience.

Now, at this sad and breathless moment, we are plunged in the hunger and distress which are the aftermath of our stupendous struggle; but this will pass and may pass quickly, and there is no reason except human folly or sub-human crime which should deny to all the nations the inauguration and enjoyment of an age of plenty. I have often used words which I learned fifty years ago from a great Irish-American orator, a friend of mine, Mr. Bourke Cockran. "There is enough for all. The earth is a generous mother; she

законами, які отримали широку згоду значної більшості або освячені часом і звичаєм. Ось титульні грамоти свободи, які повинні лежати в кожному котеджному будинку. Ось послання британського та американського народів людству. Давайте проповідувати те, що ми практикуємо, давайте практикувати те, що ми проповідуємо.

Зараз я заявив про дві великі небезпеки, які загрожують домівкам людей: війну та тиранію. Я ще не говорив про бідність і злидні, які в багатьох випадках є переважаючою тривогою. Але якщо усунути небезпеки війни та тиранії, немає сумніву, що наука та співпраця можуть принести світові в найближчі кілька років, звичайно, у наступні кілька десятиліть, щойно викладаються в школі загострення війни, розширення матеріального добробуту понад усе, що ще сталося в людському досвіді.

Тепер, у цей сумний і задиханий момент, ми занурені в голод і страждання, які є наслідками нашої величезної боротьби; але це мине і може пройти швидко, і немає жодної причини, окрім людської дурості чи нелюдського злочину, який би позбавив усі нації відкриття та насолоди

will provide in plentiful abundance food for all her children if they will but cultivate her soil in justice and in peace."

So far I feel that we are in full agreement. Now, while still pursuing the method of realizing our overall strategic concept, I come to the crux of what I have traveled here to say.

Neither the sure prevention of war, nor the continuous rise of world organization will be gained without what I have called the fraternal association of the English-speaking peoples. This means a special relationship between the British Commonwealth and Empire and the United States. This is no time for generalities, and I will venture to be precise.

Fraternal association requires not only the growing friendship and mutual understanding between our two vast but kindred systems of society, but the continuance of the intimate relationship between our military advisers, leading to common study of potential dangers, the similarity of weapons and manuals of instructions, and to the interchange of officers and cadets at technical colleges. It should carry with it the continuance of the present facilities for mutual security by the joint use of all Naval and

епохою достатку. Я часто використовував слова, які я дізнався п’ятдесят років тому від великого ірландсько-американського оратора, мого друга, містера Бурка Кокрана. "На всіх вистачить. Земля - щедра мати; вона забезпечить великою кількістю їжі для всіх своїх дітей, якщо захочуть, але оброблятиме свій грунт у справедливості та мирі"

Поки що я відчуваю, що ми повністю згодні. Тепер, продовжуючи використовувати метод реалізації нашої загальної стратегічної концепції, я переходжу до суті того, що я тут сказав.

Ні впевнене запобігання війні, ні безперервне зростання світової організації не будуть досягнуті без того, що я назвав братерським об’єднанням англомовних народів. Це означає особливі відносини між Британською Співдружністю та Імперією та Сполученими Штатами. Зараз не час для узагальнень, і я ризикну бути точним.

Братське об’єднання вимагає не лише зростаючої дружби та взаєморозуміння між нашими двома величезними, але й спорідненими системами суспільства, але й продовження тісних стосунків між нашими військовими радниками, що веде до спільного вивчення потенційних небезпек,

Air Force bases in the possession of either country all over the world. This would perhaps double the mobility of the American Navy and Air Force.

It would greatly expand that of the British Empire Forces and it might well lead, if and as the world calms down, to important financial savings. Already we use together a large number of islands; more may well be entrusted to our joint care in the near future.

The United States has already a Permanent Defense Agreement with the Dominion of Canada, which is so devotedly attached to the British Commonwealth and Empire. This Agreement is more effective than many of those which have often been made under formal alliances.

This principle should be extended to all British Commonwealths with full reciprocity. Thus, whatever happens, and thus only, shall we be secure ourselves and able to work together for the high and simple causes that are dear to us and bode no ill to any. Eventually there may come – I feel eventually there will come – the principle of common citizenship, but that we may be content to leave to destiny, whose outstretched arm many of us can already clearly see.

подібності зброї та посібників з інструкцій, а також до обміну офіцерами та курсантами технічних коледжів. Він повинен нести з собою продовження нинішніх об'єктів для взаємної безпеки шляхом спільного використання всіх військово-морських і військово-повітряних баз, якими володіє будь-яка країна в усьому світі. Можливо, це подвоїть мобільність американського флоту та ВПС.

Це значно розширило б сили Британської імперії, і це цілком могло б призвести, якщо і коли світ заспокоїться, до значної фінансової економії. Ми вже використовуємо разом велику кількість островів; найближчим часом можна довірити більше нашій спільній опіці.

Сполучені Штати вже мають Постійну оборонну угоду з домініоном Канада, який так віддано приєднаний до Британської Співдружності та Імперії. Ця Угода є більш ефективною, ніж багато з тих, які часто укладалися в рамках офіційних альянсів.

Цей принцип має бути поширений на всі Британські Співдружності з повною взаємністю. Таким чином, що б не сталося, і тільки так, ми будемо в безпеці і зможемо працювати разом заради високих і простих справ, які нам дорогі і не віщують жодної

There is however an important question we must ask ourselves. Would a special relationship between the United States and the British Commonwealth be inconsistent with our over-riding loyalties to the World Organization? I reply that, on the contrary, it is probably the only means by which that organization will achieve its full stature and strength.

There are already the special United States relations with Canada which I have just mentioned, and there are the relations between the United States and the South American Republics. We British have our Twenty-Years Treaty of Collaboration and Mutual Assistance with Soviet Russia.

I agree with Mr. Bevin, the Foreign Secretary of Great Britain, that it might well be a Fifty-Years Treaty so far as we are concerned. We aim at nothing but mutual assistance and collaboration. The British have an alliance with Portugal unbroken since 1384, and which produced fruitful results at critical moments in the late war. None of these clash with the general interest of a world agreement, or a world organization; on the contrary they help it. "In my father's house are many mansions."

хвороби. Зрештою може прийти – Я відчуваю, що врешті-решт прийде – принцип спільного громадянства, але ми можемо бути задоволені тим, що залишимо напризволяще, чию простягнуту руку багато хто з нас уже чітко бачить.

Однак є важливе питання, яке ми повинні поставити собі. Чи будуть особливі відносини між Сполученими Штатами та Британською Співдружністю несумісними з нашою головною лояльністю до Всесвітньої організації? Я відповідаю, що, навпаки, це, мабуть, єдиний засіб, за допомогою якого ця організація досягне свого повного зросту та сили.

Вже є особливі відносини Сполучених Штатів з Канадою, про які я щойно згадав, і є відносини між Сполученими Штатами та Південноамериканськими республіками. Ми, британці, маємо свій двадцятирічний договір про співпрацю та взаємодопомогу з радянською Росією.

Я згоден з паном Бевіном, міністром закордонних справ Великої Британії, що для нас це цілком може бути П'ятдесятирічний договір. Ми не націлені ні на що інше, як на взаємодопомогу та співпрацю. Британці мають союз з Португалією, який не розривається з 1384 року і який

Special associations between members of the United Nations which have no aggressive point against any other country, which harbor no design incompatible with the Charter of the United Nations, far from being harmful, are beneficial and, as I believe, indispensable.

I spoke earlier of the Temple of Peace. Workmen from all countries must build that temple. If two of the workmen know each other particularly well and are old friends, if their families are inter-mingled, and if they have "faith in each other's purpose, hope in each other's future and charity towards each other's shortcomings" – to quote some good words I read here the other day – why cannot they work together at the common task as friends and partners? Why cannot they share their tools and thus increase each other's working powers?

Indeed they must do so or else the temple may not be built, or, being built, it may collapse, and we shall all be proved again unteachable and have to go and try to learn again for a third time in a school of war, incomparably more rigorous than that from which we have just been released.

The dark ages may return, the Stone Age may return on the gleaming wings of science, and

дав плідні результати в критичні моменти пізньої війни. Жоден із них не суперечить загальним інтересам світової угоди чи світової організації; навпаки, вони допомагають цьому. "У домі мого батька багато особняків"

Спеціальні асоціації між членами Організації Об'єднаних Націй, які не мають агресивної точки зору проти будь-якої іншої країни, які не мають дизайну, несумісного зі Статутом Організації Об'єднаних Націй, не є шкідливими, а корисними і, як я вважаю, необхідними.

Раніше я говорив про Храм Миру. Робітники з усіх країн повинні побудувати цей храм. Якщо двоє робітників особливо добре знають один одного і є старими друзями, якщо їхні сім'ї змішані, і якщо вони "вірять у мету один одного, сподіваються на майбутнє один одного та милосердя до недоліків один одного" – цитуючи деякі хороші слова, які я прочитав тут днями – чому вони не можуть працювати разом над спільним завданням як друзі та партнери? Чому вони не можуть ділитися своїми інструментами і таким чином збільшувати робочі сили один одного?

Дійсно, вони повинні це зробити, інакше храм може не бути побудований, або, будучи

what might now shower immeasurable material blessings upon mankind, may even bring about its total destruction.

Beware, I say; time may be short. Do not let us take the course of allowing events to drift along until it is too late.

If there is to be a fraternal association of the kind I have described, with all the extra strength and security which both our countries can derive from it, let us make sure that that great fact is known to the world, and that it plays its part in steadying and stabilizing the foundations of peace. There is the path of wisdom. Prevention is better than cure.

A shadow has fallen upon the scenes so lately lighted by the Allied victory. Nobody knows what Soviet Russia and its Communist international organization intends to do in the immediate future, or what are the limits, if any, to their expansive and proselytizing tendencies. I have a strong admiration and regard for the valiant Russian people and for my wartime comrade, Marshal Stalin. There is deep sympathy and goodwill in Britain – and I doubt not here also – towards the peoples of all the Russians and a resolve to persevere through many differences and rebuffs in establishing lasting friendships. We understand the

побудованим, він може зруйнуватися, і ми всі знову будемо доведені непіддатливими навчанню, і нам доведеться піти і спробувати знову вчитися втретє в школі війни, незрівнянно суворіший, ніж той, з якого нас щойно звільнили.

Темні віки можуть повернутися, кам'яний вік може повернутися на сяючі крила науки, а те, що тепер може облити людство незмірними матеріальними благословеннями, може навіть призвести до його повного знищення.

Обережно, кажу; час може бути коротким. Не дозволяйте нам рухатися вперед, поки не стане надто пізно.

Якщо має бути братерська асоціація такого роду, яку я описав, з усією додатковою силою та безпекою, які обидві наші країни можуть отримати від цього, давайте переконаємося, що цей великий факт відомий світові, і що він відіграє свою роль у зміцненні та стабілізації основ миру. Є шлях мудрості. Краще профілактика, ніж лікування.

Тінь впала на сцени, які останнім часом були освітлені перемогою союзників. Ніхто не знає, що Радянська Росія та її комуністична міжнародна організація мають намір

Russian need to be secure on her western frontiers by the removal of all possibility of German aggression.

We welcome Russia to her rightful place among the leading nations of the world. We welcome her flag upon the seas. Above all, we welcome constant, frequent and growing contacts between the Russian people and our own people on both sides of the Atlantic. It is my duty however, for I am sure you would wish me to state the facts as I see them to you, to place before you certain facts about the present position in Europe.

From Stettin in the Baltic to Trieste in the Adriatic, an iron curtain has descended across the Continent. Behind that line lie all the capitals of the ancient states of Central and Eastern Europe. Warsaw, Berlin, Prague, Vienna, Budapest, Belgrade, Bucharest and Sofia, all these famous cities and the populations around them lie in what I must call the Soviet sphere, and all are subject in one form or another, not only to Soviet influence but to a very high and, in many cases, increasing measure of control from Moscow.

Athens alone – Greece with its immortal glories – is free to decide its future at an election under British, American and

зробити в найближчому майбутньому, або які межі, якщо такі є, для їхніх експансивних і прозелітичних тенденцій. Я дуже захоплююся і поважаю доблесний російський народ і свого товариша по війні маршала Сталіна. У Британії є глибоке співчуття та добра воля –, і я сумніваюся, що тут також немає – щодо народів усіх росіян і рішучості продовжувати багато розбіжностей і відмов у встановленні тривалої дружби. Ми розуміємо, що росіянка повинна бути в безпеці на своїх західних кордонах, усунувши будь-яку можливість німецької агресії.

Ми вітаємо Росію на її законному місці серед провідних держав світу. Ми вітаємо її прапор на морях. Перш за все, ми вітаємо постійні, часті та зростаючі контакти між російським народом і нашим власним народом по обидва боки Атлантики. Однак мій обов'язок, тому що я впевнений, що ви хотіли б, щоб я виклав вам факти такими, якими я їх бачу, надати вам певні факти про нинішнє становище в Європі.

Від Штеттіна на Балтиці до Трієста на Адріатиці через континент спустилася залізна завіса. За цією лінією лежать усі столиці стародавніх держав

French observation. The Russian-dominated Polish Government has been encouraged to make enormous and wrongful inroads upon Germany, and mass expulsions of millions of Germans on a scale grievous and undreamed-of are now taking place. The Communist parties, which were very small in all these Eastern States of Europe, have been raised to pre-eminence and power far beyond their numbers and are seeking everywhere to obtain totalitarian control.

Police governments are prevailing in nearly every case, and so far, except in Czechoslovakia, there is no true democracy. Turkey and Persia are both profoundly alarmed and disturbed at the claims which are being made upon them and at the pressure being exerted by the Moscow Government. An attempt is being made by the Russians in Berlin to build up a quasi-Communist party in their zone of Occupied Germany by showing special favors to groups of left-wing German leaders.

At the end of the fighting last June, the American and British Armies withdrew westwards, in accordance with an earlier agreement, to a depth at some points of 150 miles upon a front of nearly four

Центральної та Східної Європи. Варшава, Берлін, Прага, Відень, Будапешт, Белград, Бухарест і Софія, усі ці відомі міста та населення навколо них лежать у тому, що я повинен назвати радянською сферою, і всі в тій чи іншій формі підпорядковані не лише радянському вплив але до дуже високого і, у багатьох випадках, зростаючого контролю з боку Москви.

Лише Афіни – Греція з її безсмертною славою – може вільно вирішувати своє майбутнє на виборах під спостереженням Британії, Америки та Франції. Польський уряд, де домінують росіяни, заохочували здійснити величезні та протиправні вторгнення до Німеччини, і зараз відбувається масове вигнання мільйонів німців такого масштабу, як тяжкі та про які не мріяли. Комуністичні партії, які були дуже малими в усіх цих східних державах Європи, були підняті до переваги та влади далеко за межами своєї кількості та всюди прагнуть отримати тоталітарний контроль.

Поліцейські уряди переважають майже в кожному випадку, і поки що, за винятком Чехословаччини, справжньої демократії немає. Туреччина та Персія глибоко стурбовані та стурбовані заявами, які на них висуваються, а також тиском,

hundred miles, in order to allow our Russian allies to occupy this vast expanse of territory which the Western Democracies had conquered.

If now the Soviet Government tries, by separate action, to build up a pro-Communist Germany in their areas, this will cause new serious difficulties in the British and American zones, and will give the defeated Germans the power of putting themselves up to auction between the Soviets and the Western Democracies. Whatever conclusions may be drawn from these facts – and facts they are – this is certainly not the Liberated Europe we fought to build up. Nor is it one which contains the essentials of permanent peace.

The safety of the world requires a new unity in Europe, from which no nation should be permanently outcast. It is from the quarrels of the strong parent races in Europe that the world wars we have witnessed, or which occurred in former times, have sprung.

Twice in our own lifetime we have seen the United States, against their wishes and their traditions, against arguments, the force of which it is impossible not to comprehend, drawn by irresistible forces, into these wars in time to secure the victory of the good cause, but

який чинить московський уряд. Росіяни в Берліні намагаються створити квазікомуністичну партію у своїй зоні окупованої Німеччини, виявляючи особливу прихильність групам лівих німецьких лідерів.

Наприкінці боїв у червні минулого року американська та британська армії відійшли на захід, згідно з попередньою угодою, на глибину в деяких точках 150 миль на фронті майже чотириста миль, щоб дозволити нашим російським союзникам окупувати цей величезний простір території, який завоювали західні демократії.

Якщо тепер радянський уряд спробує окремими діями побудувати прокомуністичну Німеччину на своїх територіях, це спричинить нові серйозні труднощі в британській та американській зонах і дасть переможеним німцям можливість виставляти себе на аукціон між Радами та західними демократіями. Які б висновки не можна було зробити з цих фактів – і фактів, якими вони є –, це, звичайно, не та Визволена Європа, за розбудову якої ми боролися. Він також не містить основ постійного миру.

Безпека світу вимагає нової єдності в Європі, з якої жодна нація не повинна бути назавжди ізгоєм. Саме через сварки

only after frightful slaughter and devastation had occurred.

Twice the United States has had to send several millions of its young men across the Atlantic to find the war; but now war can find any nation, wherever it may dwell between dusk and dawn. Surely we should work with conscious purpose for a grand pacification of Europe, within the structure of the United Nations and in accordance with our Charter. That I feel is an open cause of policy of very great importance.

In front of the iron curtain which lies across Europe are other causes for anxiety. In Italy the Communist Party is seriously hampered by having to support the Communist-trained Marshal Tito's claims to former Italian territory at the head of the Adriatic. Nevertheless the future of Italy hangs in the balance.

Again one cannot imagine a regenerated Europe without a strong France. All my public life I have worked for a strong France and I never lost faith in her destiny, even in the darkest hours. I will not lose faith now. However, in a great number of countries, far from the Russian frontiers and throughout the world, Communist fifth columns are established and work in complete unity and absolute obedience to the

сильних батьківських рас у Європі виникли світові війни, свідками яких ми були або які відбувалися в минулі часи.

Двічі за своє життя ми бачили Сполучені Штати, всупереч їхнім бажанням і традиціям, всупереч аргументам, силу яких неможливо не осягнути, втягнуті непереборними силами, у ці війни вчасно, щоб забезпечити перемогу добра справа, але лише після жахливої бійні та спустошення.

Двічі Сполученим Штатам доводилося посилати кілька мільйонів своїх молодих людей через Атлантику, щоб знайти війну; але тепер війна може знайти будь-яку націю, де б вона не жила між сутінками та світанком. Звичайно, ми повинні свідомо працювати над великим умиротворенням Європи в структурі Організації Об’єднаних Націй і відповідно до нашого Статуту. Я вважаю, що це відкрита справа дуже важливої політики.

Перед залізною завісою, яка лежить по всій Європі, є інші причини для тривоги. В Італії Комуністичній партії серйозно заважає підтримка претензій навченого комуністами маршала Тіто на колишню італійську територію на чолі Адріатики. Проте майбутнє Італії висить на волосині.

directions they receive from the Communist center. Except in the British Commonwealth and in the United States where Communism is in its infancy, the Communist parties or fifth columns constitute a growing challenge and peril to Christian civilization.

These are somber facts for anyone to have to recite on the morrow of a victory gained by so much splendid comradeship in arms and in the cause of freedom and democracy; but we should be most unwise not to face them squarely while time remains.

The outlook is also anxious in the Far East and especially in Manchuria. The Agreement which was made at Yalta, to which I was a party, was extremely favorable to Soviet Russia, but it was made at a time when no one could say that the German war might not extend all through the summer and autumn of 1945 and when the Japanese war was expected to last for a further 18 months from the end of the German war. In this country you are all so well-informed about the Far East, and such devoted friends of China, that I do not need to expatiate on the situation there.

I have felt bound to portray the shadow which, alike in the west and in the east, falls upon the world. I was a minister at

Знову ж таки, неможливо уявити відроджену Європу без сильної Франції. Все своє громадське життя я працював на сильну Францію і ніколи не втрачав віри в її долю, навіть у найтемніші години. Я не втрачу зараз віри. Однак у великій кількості країн, далеко від російських кордонів і в усьому світі, комуністичні п'яті колони встановлені і працюють у повній єдності та абсолютній покорі напрямкам, які вони отримують від комуністичного центру. За винятком Британської Співдружності та Сполучених Штатів, де комунізм перебуває в зародковому стані, комуністичні партії або п’яті колони становлять зростаючий виклик і небезпеку для християнської цивілізації.

Це похмурі факти, які будь-кому доводиться декламувати завтра після перемоги, здобутої таким чудовим бойовим товариством і справою свободи та демократії; але ми повинні бути дуже нерозумними, щоб не стикатися з ними прямо, поки залишається час.

Перспективи також тривожні на Далекому Сході і особливо в Маньчжурії. Угода, укладена в Ялті, учасником якої я був, була надзвичайно сприятливою для радянської Росії, але вона була укладена в той час, коли ніхто не міг

the time of the Versailles Treaty and a close friend of Mr. Lloyd-George, who was the head of the British delegation at Versailles. I did not myself agree with many things that were done, but I have a very strong impression in my mind of that situation, and I find it painful to contrast it with that which prevails now. In those days there were high hopes and unbounded confidence that the wars were over, and that the League of Nations would become all-powerful.

I do not see or feel that same confidence or even the same hopes in the haggard world at the present time.

On the other hand I repulse the idea that a new war is inevitable; still more that it is imminent. It is because I am sure that our fortunes are still in our own hands and that we hold the power to save the future, that I feel the duty to speak out now that I have the occasion and the opportunity to do so. I do not believe that Soviet Russia desires war. What they desire is the fruits of war and the indefinite expansion of their power and doctrines.

But what we have to consider here to-day while time remains, is the permanent prevention of war and the establishment of conditions of freedom and democracy as

сказати, що німецька війна може не тривати все літо та осінь 1945 рок і коли очікувалося, що японська війна триватиме ще 18 місяців після закінчення німецької війни. У цій країні ви всі настільки добре поінформовані про Далекий Схід і таких відданих друзів Китаю, що мені не потрібно розповідати про ситуацію там.

Я відчував себе зобов'язаним зобразити тінь, яка, як на заході, так і на сході, падає на світ. Я був міністром під час Версальського договору і близьким другом пана Ллойда-Джорджа, який був головою британської делегації у Версалі. Я сам не погоджувався з багатьма речами, які були зроблені, але у мене дуже сильне враження про цю ситуацію, і мені боляче протиставляти її тому, що панує зараз. У ті часи були великі надії та безмежна впевненість, що війни закінчилися, і що Ліга Націй стане всемогутньою.

Я не бачу і не відчуваю такої ж впевненості чи навіть тих самих надій у виснаженому світі в даний час.

З іншого боку, я відкидаю думку про те, що нова війна неминуча; тим більше, що це неминуче. Саме тому, що я впевнений, що наша доля все ще в наших власних руках і що ми маємо владу врятувати майбутнє, я відчуваю обов'язок

rapidly as possible in all countries. Our difficulties and dangers will not be removed by closing our eyes to them. They will not be removed by mere waiting to see what happens; nor will they be removed by a policy of appeasement. What is needed is a settlement, and the longer this is delayed, the more difficult it will be and the greater our dangers will become.

From what I have seen of our Russian friends and Allies during the war, I am convinced that there is nothing they admire so much as strength, and there is nothing for which they have less respect than for weakness, especially military weakness. For that reason the old doctrine of a balance of power is unsound. We cannot afford, if we can help it, to work on narrow margins, offering temptations to a trial of strength. If the Western Democracies stand together in strict adherence to the principles of the United Nations Charter, their influence for furthering those principles will be immense and no one is likely to molest them.

If however they become divided or falter in their duty and if these all-important years are allowed to slip away then indeed catastrophe may overwhelm us all.

висловитися зараз, коли у мене є нагода та можливість це зробити. Я не вірю, що Радянська Росія бажає війни. Те, чого вони бажають, - це плоди війни та безстрокове розширення їхньої влади та доктрин.

Але те, що ми маємо розглянути тут сьогодні, поки залишається час, це постійне запобігання війні та якнайшвидше створення умов свободи та демократії в усіх країнах. Наші труднощі і небезпеки не будуть усунені, закривши очі на них. Вони не будуть усунені простим очікуванням, щоб побачити, що станеться; вони також не будуть усунені політикою умиротворення. Потрібне врегулювання, і чим довше це затримується, тим важче буде і тим більшими стануть наші небезпеки.

З того, що я бачив про наших російських друзів і союзників під час війни, я переконаний, що немає нічого, чим вони так захоплюються, як силою, і немає нічого, до чого вони менше поважали б, ніж до слабкості, особливо військової слабкості. З цієї причини стара доктрина балансу сил є необґрунтованою. Ми не можемо дозволити собі, якщо ми можемо цьому допомогти, працювати на вузьких узбіччях, пропонуючи спокуси

Last time I saw it all coming and cried aloud to my own fellow-countrymen and to the world, but no one paid any attention. Up till the year 1933 or even 1935, Germany might have been saved from the awful fate which has overtaken her and we might all have been spared the miseries Hitler let loose upon mankind.

There never was a war in history easier to prevent by timely action than the one which has just desolated such great areas of the globe. It could have been prevented in my belief without the firing of a single shot, and Germany might be powerful, prosperous and honored to-day; but no one would listen and one by one we were all sucked into the awful whirlpool. We surely must not let that happen again.

This can only be achieved by reaching now, in 1946, a good understanding on all points with Russia under the general authority of the United Nations Organization and by the maintenance of that good understanding through many peaceful years, by the world instrument, supported by the whole strength of the English-speaking world and all its connections. There is the solution which I respectfully offer to you in this Address to

випробувати силу. Якщо західні демократії будуть разом у суворому дотриманні принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй, їхній вплив на просування цих принципів буде величезним, і ніхто не зможе до них приставати.

Проте, якщо вони розділяться або похитнуться у своєму обов'язку, і якщо цим надзвичайно важливим рокам дозволять вислизнути, тоді справді катастрофа може вразити всіх нас.

Минулого разу я бачив, як це все приходить, і голосно плакав до своїх співвітчизників і до світу, але ніхто не звертав уваги. До 1933 чи навіть 1935 року Німеччина могла бути врятована від жахливої долі, яка спіткала її, і ми всі могли бути врятовані від страждань, які Гітлер випустив на людство.

В історії ніколи не було війни, якій було б легше запобігти своєчасними діями, ніж тій, яка щойно спустошила такі великі території земної кулі. На мою думку, цьому можна було б запобігти без жодного пострілу, і сьогодні Німеччина могла б бути могутньою, процвітаючою та шанованою; але ніхто б не слухав, і одного за іншим нас усіх затягло в жахливий вир. Ми точно не повинні допустити, щоб це повторилося.

which I have given the title "The Sinews of Peace."

Let no man underrate the abiding power of the British Empire and Commonwealth. Because you see the 46 millions in our island harassed about their food supply, of which they only grow one half, even in war-time, or because we have difficulty in restarting our industries and export trade after six years of passionate war effort, do not suppose that we shall not come through these dark years of privation as we have come through the glorious years of agony, or that half a century from now, you will not see 70 or 80 millions of Britons spread about the world, united in defense of our traditions, our way of life, and of the world causes which you and we espouse.

If the population of the English-speaking Commonwealths be added to that of the United States with all that such co-operation implies in the air, on the sea, all over the globe and in science and in industry, and in moral force, there will be no quivering, precarious balance of power to offer its temptation to ambition or adventure. On the contrary, there will be an overwhelming assurance of security.

If we adhere faithfully to the Charter of the United Nations

Цього можна досягти, лише досягнувши зараз, у 1946 році, доброго розуміння з усіх питань з Росією під загальним керівництвом Організації Об'єднаних Націй і підтримуючи це добре розуміння протягом багатьох мирних років, за допомогою світового інструменту, підкріпленого вся сила англомовного світу та всі його зв'язки. Є рішення, яке я шанобливо пропоную вам у цьому зверненні, якому я дав назву "Носи миру"

Нехай жодна людина не недооцінює постійну владу Британської імперії та Співдружності. Тому що ви бачите, як 46 мільйонів на нашому острові переслідують їхні запаси продовольства, з яких вони виростають лише наполовину, навіть під час війни, або тому, що нам важко відновити нашу промисловість і експортну торгівлю після шести років пристрасних військових зусиль, не припускайте, що ми не пройдемо через ці темні роки позбавлення, як ми пройшли через славні роки агонії, або через півстоліття ви не побачите 70 чи 80 мільйонів британців, розкиданих по всьому світу, об'єднаних у захисті наших традицій, нашого способу життя та світових справ, які ми з вами підтримуємо.

and walk forward in sedate and sober strength seeking no one's land or treasure, seeking to lay no arbitrary control upon the thoughts of men; if all British moral and material forces and convictions are joined with your own in fraternal association, the high-roads of the future will be clear, not only for us but for all, not only for our time, but for a century to come.	Якщо населення англомовних країн Співдружності додати до населення Сполучених Штатів з усім, що така співпраця передбачає в повітрі, на морі, по всьому світу, у науці та промисловості, а також у моральній силі, не буде тремтливого, хиткого балансу сил, щоб запропонувати свою спокусу амбіціям чи пригодам. Навпаки, буде переважна гарантія безпеки. Якщо ми сумлінно дотримуватимемося Статуту Організації Об'єднаних Націй і будемо йти вперед у спокійній і тверезій силі, не шукаючи нічиєї землі чи скарбів, прагнучи не накладати свавільного контролю на думки людей; якщо всі британські моральні та матеріальні сили та переконання об'єднаються з вашими власними в братерській асоціації, високі шляхи майбутнього будуть ясними, не тільки для нас, але й для всіх, не тільки для нашого часу, але й на століття вперед.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

Чому виступ колишнього прем'єр-міністра Великої Британії В. Черчилля в місті Фултон вважається неофіційною точкою відліку «холодної війни»?

Які заклики Черчилля щодо захисту західної демократії та обмеження радянської експансії викликали гостру реакцію у Москві?

Які особливості радянського повоєнного світогляду описані у «Довгій телеграмі» і як запропоновано будувати практичну політику США?

Чому іранський шах Мохаммед Реза Пехлеві констатував у мемуарах, що «холодна війна» фактично розпочалася саме в Ірані?

У чому полягала суть політики «стримування», проголошеної президентом Г. Труменом?

Які країни виступили засновниками Організації Північноатлантичного договору (НАТО) 4 квітня 1949 р.?

Завдяки якій тактичній помилці радянської дипломатії США та їхнім союзникам вдалося ухвалити резолюції Ради Безпеки ООН від 27 червня та 7 липня 1950 р. про надання військової допомоги Південній Кореї в обхід радянського права вето?

Чи існувала реальна історична можливість зберегти союзницькі відносини «Великої трійки» після капітуляції Німеччини та Японії?

Чи вдалося США реально «утримати» комуністичну експансію, враховуючи перемогу комуністів у Китаї в 1949 р. та радянський прорив у ядерній сфері?

ТЕМА 2.6. РОЗВИТОК КОЛИШНІХ КОЛОНІАЛЬНИХ КРАЇН В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XX – НА ПОЧАТКУ XXI СТ.

1. Політичне самовизначення та вплив «холодної війни».
2. Економічні виклики XX століття та неоколоніалізм.
3. Глибока диференціація: розпад «третього світу».

Розпад європейських колоніальних імперій після Другої світової війни призвів до появи на політичній карті світу понад сотні нових суверенних держав. Ці країни, що отримали назву «третього світу» (або країн, що розвиваються), опинилися перед необхідністю розбудови власної державності, вибору оптимальних моделей модернізації та визначення самостійного зовнішньополітичного курсу.

Розвиток колишніх колоній у другій половині XX – на початку XXI ст. пройшов шлях від спроб ідеологічного вибору в часи біполярного протистояння до глибокої економічної диференціації та інтеграції в глобальний світ.

1. Політичне самовизначення та вплив «холодної війни».

Процес деколонізації та політичного самовизначення колишніх колоній у другій половині XX ст. став одним із найважливіших геополітичних наслідків Другої світової війни, який докорінно змінив політичну карту світу та структуру міжнародних відносин.

Руйнація колоніальних імперій не була випадковістю й зумовлювалася цілою низкою глибоких факторів.

Провідні колоніальні держави (Велика Британія, Франція, Голландія, Бельгія) вийшли з Другої світової війни суттєво виснаженими й втратили фінансову та військову спроможність утримувати контроль над віддаленими територіями.

В епоху науково-технічної революції класичний колоніалізм втратив колишній економічний сенс. Використання синтетичних замінників сировини зробило її пряме викачування менш рентабельним. Натомість визначальну роль для господарства європейських країн отримали передові технології, а сировину стало простіше й дешевше купувати на вільному ринку.

У колоніях сформувалися власні національні еліти, представники яких здобули якісну освіту в метрополіях та очолили боротьбу за незалежність. Крім того, народи колоній, які брали участь у Другій світовій війні, здобули неоціненний військовий та політичний досвід самостійного існування.

Офіційний початок мирного звільнення народів від залежності було закладено при створенні ООН у 1945 р., коли до її Статуту за наполяганням радянської сторони включили формулу про сприяння розвитку залежних територій «у напрямку до самоуправління або незалежності». Важливою віхою стало ухвалення Генеральною Асамблеєю ООН у 1960 р. «Декларації про надання незалежності колоніальним країнам і народам».

Історичний процес деколонізації проходив у кілька хвиль.

Перший етап (друга половина 1940-х – 1950-ті рр.). Незалежність вибороли переважно країни Близького Сходу та Південно-Східної Азії (зокрема Сирія, Ліван, Індія, Пакистан, Індонезія, Камбоджа, Лаос).

1960 р. («Рік Африки») став переломним моментом, коли політичну самостійність здобули одразу 17 африканських держав – колишніх колоній Великої Британії, Франції, Бельгії та Італії (серед них Конго, Нігерія, Мадагаскар, Сенегал, Камерун та інші).

Середина 1970-х рр. – після «Революції гвоздик» (1974 р.) у Португалії свободу отримали її африканські володіння – Ангола, Мозамбік, Гвінея-Бісау.

Завершальний етап (1980–1990-ті рр.). Політичну незалежність здобули останні колоніальні території: Зімбабве (1980 р.), Беліз (1982 р.) та Намібія (1990 р.). Символічною крапкою в історії західного колоніалізму в Азії стало повернення під суверенітет Китаю Гонконгу (1997 р.) та Макао (1999 р.).

Процес політичного самовизначення колишніх колоній розгортався в умовах глобального біполярного конфлікту, що наклало на нього суперечливий відбиток. Після відходу європейських метрополій утворився геополітичний «вакуум влади», який прагнули заповнити дві наддержави – США та СРСР.

Радянський Союз проводив активну антиколоніальну політику, вбачаючи в національно-визвольних рухах природного союзника у боротьбі проти капіталістичного

світу та намагаючись відірвати Захід від його сировинних джерел. Москва надавала велику військову й фінансову допомогу лівим рухам та урядам «соціалістичної орієнтації» (підписавши десятки угод про надання кредитів). Проте союз із СРСР часто призводив до втягування молодих держав у нову систему імперської залежності.

Сполучені Штати, реалізуючи курс на «стримування комунізму», розглядали молоді держави як важливі елементи боротьби за вплив в Азії та Африці. Вашингтон надавав фінансову допомогу й військову підтримку союзним режимам, однак у багатьох випадках стратегічні міркування переважали увагу до якості внутрішнього управління та дотримання прав людини.

Боротьба за сфери впливу в країнах «третього світу» призвела до того, що колишні колонії перетворилися на арену кривавих проксі-воєн (в'єтнамська війна США, радянська інтервенція в Афганістані, громадянські війни в Анголі, Мозамбіку, Ефіопії тощо).

Бажаючи захистити свій суверенітет і уникнути примусового втягування у протистояння НАТО та ОВД, лідери новостворених держав у 1961 р. заснували Рух неприєднання. Ініціаторами виступили лідери Індії (Дж. Неру), Єгипту (Г. А. Насер), Югославії (Й. Броз Тіто), Індонезії (А. Сукарно) та Гани (К. Нкрума).

Головні принципи Руху неприєднання були: рівновіддаленість та неучасть у військово-політичних блоках наддержав; підтримка народів у боротьбі проти всіх форм колоніалізму та іноземного панування; вимога

встановити новий, справедливий міжнародний економічний порядок та усунути кричущу нерівність у рівні життя між багатою «Північчю» та бідним «Півднем».

Рух став вагомим самостійним чинником світової політики й дозволив багатьом країнам частково послабити тиск біполярної системи.

Попри здобуття політичної незалежності, більшість молодих держав не змогли досягти економічної самостійності й залишилися залежними від розвинених країн. Вони зіткнулися з драматичними викликами: економічна та соціокультурна відсталість, колосальні зовнішні борги, голод та епідемії; інституційна нестабільність – через штучні кордони, накреслені колишніми метрополіями без урахування етнічних меж, та відсутність громадянського суспільства країни охопила хвиля міжетнічних суперечностей і прикордонних конфліктів; військові диктатури, які стали основним способом зміни влади (так, у 1975 р. 20 африканських країн управлялися військовими верхівками), а на зміну колоніальній адміністрації часто приходили авторитарні кланові режими й поліцейські диктатури, що супроводжувалося масштабною корупцією та геноцидом проти власного народу (Уганда, Руанда, Сомалі, Судан).

Лише після завершення «холодної війни» та розпаду СРСР зникли передумови для підживлення наддержавами багатьох локальних конфліктів у «третьому світі», що створило перші реальні умови для їх поступового політичного врегулювання.

2. Економічні виклики XX ст. та неоколоніалізм.

Економічний розвиток XX ст. пройшов шлях від класичного індустріалізму та глибоких криз до формування постіндустріального суспільства й глобалізації. Ця епоха позначилася не лише технологічними проривами, а й радикальною трансформацією політичної карти світу. Крах колоніальних імперій після Другої світової війни призвів до появи понад сотні нових незалежних держав. Проте здобуття політичного суверенітету не принесло їм економічної самостійності, поставивши молоді нації перед складними викликами модернізації та протидії новим формам залежності – неоколоніалізму.

Перша світова економічна криза продемонструвала вразливість системи вільного ринку. Вона супроводжувалася катастрофічним падінням виробництва, банкрутством банківської системи та безпрецедентним безробіттям (понад 30 млн осіб у країнах Заходу). Криза змусила правлячі кола переглянути принципи невтручання держави в економіку й перейти до державного регулювання (кейнсіанства) та розбудови моделі «держави добробуту» (зокрема, «Новий курс» Ф. Рузвельта в США).

Повоєнне економічне піднесення Заходу тривалий час спиралося на низькі ціни на нафту. Проте у 1973 р. дії Організації країн – експортерів нафти (ОПЕК) щодо різкого підвищення цін спровокували першу масштабну енергетичну кризу. Вона призвела до стагфляції – поєднання високої інфляції, безробіття та нульового зростання виробництва. Традиційні кейнсіанські методи виявилися неефективними, що зумовило прихід до влади

неоконсерваторів (М. Тетчер, Р. Рейгана, Г. Коля), які лібералізували ринки та обмежили пряме втручання держави в економіку.

Друга хвиля науково-технічної революції (НТР) останньої чверті XX ст., заснована на комп'ютеризації та мікроелектроніці, оптимізувала виробництво й заклала основи постіндустріального суспільства. Головними суб'єктами глобальної економіки стали транснаціональні корпорації (ТНК). Завдяки прямим іноземним інвестиціям вони інтегрували світ у єдину систему, проте часто піддавалися критиці за викачування прибутків і ресурсів із країн, що розвиваються.

Друга світова війна суттєво ослабила провідні європейські метрополії, які втратили фінансові й військові ресурси для утримання колоній. Створення ООН у 1945 р. та зафіксована у її Статуті формула про сприяння залежним народам «у напрямку до самоуправління або незалежності» дали легітимний поштовх процесу деколонізації.

Проте здобуття політичної незалежності не зробило ці країни економічно самостійними. Більшість новоутворених держав зіткнулися з драматичними проблемами: низький рівень розвитку продуктивних сил та практично повна відсутність інфраструктури; монокультурний характер господарства, орієнтований виключно на експорт одного виду сировини чи аграрної продукції до колишніх метрополій; демографічний вибух, що поглиблював безробіття, голод, неграмотність та вимагав колосальних витрат на освіту й медицину; штучно накреслені колонізаторами кордони, що спричиняло постійні

міжетнічні війни та прикордонні конфлікти, змушуючи бідні країни витрачати значну частину ВВП на озброєння й утримання армії.

Усвідомивши неможливість збереження прямого політичного панування, розвинені капіталістичні держави перейшли до політики неоколоніалізму. Це складна система економічної експансії, фінансового та технологічного контролю, спрямована на утримання молодих держав у стані економічної залежності та їхню експлуатацію в межах світового капіталістичного ринку.

Основою неоколоніалізму стали такі інструменти.

Нерівноправний торговельний обмін. Західні країни продовжували диктувати світові ціни, штучно занижуючи вартість сировини та сільськогосподарської продукції країн «третього світу» й водночас завищуючи ціни на готове промислове обладнання та високі технології.

Експансія ТНК. Транснаціональні корпорації створювали свої філії в країнах, що розвиваються, використовуючи надзвичайно дешеву робочу силу та пільгові умови. ТНК консервували відсталість, орієнтуючись на видобуток корисних копалин і вивозячи основні прибутки, через що прогресивні місцеві діячі справедливо вважали їх уособленням неоколоніального гніту.

Борговий зашморг (фінансова залежність). Не маючи внутрішніх капіталів для інвестицій, нові держави були змушені звертатися до міжнародного фінансового ринку, МВФ та МБРР. Умови надання кредитів часто вимагали проведення жорстких ринкових реформ (ліквідація

дефіциту бюджету, приватизація держсектору, лібералізація торгівлі). Це пригнічувало національного виробника, вело до скорочення соціальних програм та погіршувало становище населення. Загальний борг країн «третього світу» стрімко зростав: якщо у 1980 р. він становив 400 млрд доларів, то до 1988 р. зріс до 1120 млрд доларів, перетворившись на нездоланний тягар.

Використання Холодної війни. Наддержави (США та СРСР) втягували молоді держави у глобальне суперництво. Прагнучи не допустити поширення соціалізму, США та їхні союзники заплющували очі на внутрішню політику та надавали масштабну військову й фінансову допомогу будь-яким жорстоким військово-диктаторським і клановим режимам, які заявляли про антикомунізм (наприклад, Мобуту в Конго, Батіста на Кубі, Сомоса в Нікарагуа).

Намагаючись подолати відсталість та неоколоніальну залежність, країни «третього світу» реалізовували різні стратегії розвитку.

Імпортозамінна індустріалізація (ІЗІ). Переважно застосовувалася в Латинській Америці та Індії. Вона передбачала створення державного сектору економіки (через націоналізацію іноземних активів) та розвиток власної важкої промисловості (групи «А») для виробництва товарів, які раніше імпортувалися. Проте ця модель виявилася неефективною для більшості країн через малий внутрішній ринок, відсутність сучасних технологій і ресурсів, що вело до інфляції та зростання боргів.

Експлуатація природних ресурсів (нафтовий картель). Країни ОПЕК спробували диктувати Заходу умови через

контроль над експортом нафти. Проте отримані «нафтодолари» здебільшого витрачалися неефективно й не допомогли створити сучасну конкурентоспроможну промисловість, а країни залишилися залежними від експорту й західних технологій.

Експортна орієнтація та «економічні дива». Найбільш успішною виявилася модель «нових індустріальних країн» («азійських тигрів» – Південної Кореї, Тайваню, Сінгапуру, Гонконгу). Вони залучали іноземний капітал, створювали спеціальні економічні зони та форсовано розвивали наукомісткі високотехнологічні галузі для світового ринку.

Вимога Нового міжнародного економічного порядку (НМЕП). У 1974 р. група країн, що розвиваються, спільно з Рухом неприєднання ініціювала прийняття Генеральною Асамблеєю ООН Декларації про встановлення нового міжнародного економічного порядку. Суть вимог полягала у перерозподілі фінансових і технологічних ресурсів розвинених країн на користь бідних, списанні зовнішніх боргів та наданні країнам права самостійно й безперешкодно розпоряджатися своїми природними ресурсами. Хоча розвинені держави висловили готовність сприяти модернізації, вони відкинули звинувачення у відсталості Сходу й Африки, і глобальний економічний баланс сил не зазнав радикальних змін.

3. Глибока диференціація: розпад «третього світу».

Після завершення Другої світової війни та руйнації класичних колоніальних імперій на політичній карті

постали десятки нових незалежних держав Азії, Африки й Латинської Америки. У геополітичному сенсі ці території сформували так званий «третій світ».

У часи Холодної війни та глобального протистояння СРСР і США планета виявилася чітко поділеною на три макрорегіони.

«Перший світ» – група високорозвинених демократичних держав Західної Європи та Північної Америки, а також деякі азійські країни (зокрема Японія), які домінували у світовій економіці.

«Другий світ» – країни соціалістичного табору (тоталітарного соціалізму).

«Третій світ» – колишні колонії, напівколонії та латиноамериканські країни. За ними закріпилася назва «країни, що розвиваються», оскільки їхнім головним завданням було подолання хронічної економічної відсталості, модернізація та здобуття справжньої фінансово-політичної самостійності. Щоб уникнути безпосереднього втягування в конфронтацію між Сходом і Заходом, більшість із них приєдналася до Руху неприєднання.

Наприкінці XX ст. традиційне поняття «третього світу» значною мірою втратило свою актуальність та стало умовним через дві фундаментальні причини. Це, по-перше, зникнення «другого світу» – крах комуністичних режимів у Східній Європі розпад СРСР ліквідували одну з протиборчих систем Холодної війни та по-друге, глибока внутрішня диференціація – країни «третього світу» мали абсолютно різні стартові позиції, культурно-цивілізаційні

особливості та темпи модернізації, що призвело до їх стрімкого розшарування й розпаду колишньої спільності.

Процеси модернізації розділили колишній «третій світ» на кілька абсолютно різних за рівнем розвитку груп держав.

Країни-експортери нафти (держави Перської затоки).

Завдяки націоналізації та встановленню контролю над видобутком вуглеводнів (зокрема, через механізми ОПЕК), група країн із невеликим населенням увійшла до числа світових лідерів за рівнем валового національного продукту на душу населення. До цієї групи належать Кувейт, Катар, Бруней, Об'єднані Арабські Емірати, Бахрейн та Оман.

Водночас їхній розвиток виявився суперечливим: за фінансове багатство їм довелося «сплатити» збереженням патріархально-кланового ладу й необмежених монархій, а на отримані нафтодолари вони так і не створили сучасної конкурентоспроможної промисловості, залишившись залежними від західних технологій.

Нові індустріальні країни (НІК) або «азійські тигри».

Ці держави продемонстрували найбільш динамічне соціальне та економічне піднесення. До першої хвилі увійшли Гонконг, Сінгапур, Тайвань та Південна Корея; згодом до них приєдналися Індонезія, Малайзія та Філіппіни. Успішно залучаючи іноземний капітал та передові технології, вони форсовано розвинули потужний експортний сектор, інтегрувавшись у світову систему господарства.

3. Країни середнього рівня розвитку.

Достатньо велика група держав, які подолали періоди гострої політичної нестабільності й залучилися до ринкової модернізації. Сюди відносять велику четвірку Латинської Америки (Аргентина, Бразилія, Мексика, Чилі), а також Індію та Єгипет. Вони демонструють самостійний розвиток, хоча й стикаються з боргами та значними соціальними контрастами.

Найменш розвинені країни («четвертий світ»).

Це держави, які опинилися на узбіччі світового прогресу й не змогли створити потенціалу для самостійного розвитку. До них належать Сомалі, Ефіопия, Чад, Бурунді та загалом близько 30 африканських країн Тропічного регіону. Рівень життя в них став навіть гіршим, ніж у колоніальні часи. Хронічний голод, епідемії, неспроможність урядів керувати, запеклі міжетнічні й громадянські війни призвели їх до цілковитої злиденності, унаслідок чого їхнє існування сьогодні є неможливим без постійної міжнародної допомоги.

У сучасній постмодерній системі міжнародних відносин, що прийшла на зміну класичній біполярності, дослідники ведуть мову про співіснування вже «п’яти «світів», які остаточно демонтували колишнє поняття єдиного «третього світу».

1. «Золотий мільярд» – високорозвинені країни Євроатлантичної спільноти.

2. «Срібний мільярд» – Китай.

3. «Бронзовий мільярд» – нові потужні центри впливу (Бразилія, Росія, Індія, Малайзія, Південно-Африканська Республіка).

4. «Маргінальний мільярд» – розташовані на різних континентах країни, що стали аутсайдерами та «невдахами» процесів глобалізації.

5. Держави, що не відбулися («failed states») – території з повністю зруйнованою державністю й хаосом.

Ідеологічне протистояння «Схід – Захід» після завершення Холодної війни остаточно змінилося економічним протистоянням за віссю «Північ – Південь». Багата «Північ» («золотий мільярд») концентрує у своїх руках технологічні та фінансові ресурси. Натомість «Південь» дедалі глибше відстає, а спроби багатьох країн розв'язати внутрішні проблеми за допомогою соціалістичних експериментів (підтримка СРСР у минулому) або зовнішніх позик завершилися крахом і борговою кризою (загальний борг країн «третього світу» зріс із 400 млрд доларів у 1980 р. до 1120 млрд доларів у 1988 р.). Ця прірва між багатими та бідними регіонами залишається одним із найгостріших глобальних викликів сучасності.

ІСТОРИЧНІ ДЖЕРЕЛА

Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples, 14 December 1960
Декларація про надання незалежності колоніальним країнам і народам, 14 грудня 1960 р.

Повний текст: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-granting-independence-colonial-countries-and-peoples

The General Assembly,

Mindful of the determination proclaimed by the peoples of the world in the Charter of the United Nations to reaffirm faith in fundamental human rights, in the dignity and worth of the human person, in the equal rights of men and women and of nations large and small and to promote social progress and better standards of life in larger freedom,

Conscious of the need for the creation of conditions of stability and well-being and peaceful and friendly relations based on respect for the principles of equal rights and self-determination of all peoples, and of universal respect for, and observance of, human rights and fundamental freedoms for all without distinction as to race, sex, language or religion,

Recognizing the passionate yearning for freedom in all dependent peoples and the decisive role of such peoples in the attainment of their independence,

Aware of the increasing conflicts resulting from the denial of or impediments in the way of the freedom of such peoples, which constitute a serious threat to world peace,

Considering the important role of the United Nations in assisting the movement for independence in Trust and Non-Self-Governing Territories,

Генеральна асамблея,

Пам'ятаючи про рішучість, проголошену народами світу в Статуті Організації Об'єднаних Націй, підтвердити віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особистості, в рівні права чоловіків і жінок і великих і малих націй і сприяти соціальному прогресу та кращим стандартам життя за більшої свободи,

Усвідомлюючи необхідність створення умов стабільності та добробуту та мирних і дружніх відносин, заснованих на повазі до принципів рівних прав і самовизначення всіх народів, а також загальної поваги та дотримання прав людини та основні свободи для всіх без різниці раси, статі, мови чи релігії,

Визнаючи пристрасне прагнення до свободи в усіх залежних народах і вирішальну роль таких народів у досягненні їхньої незалежності,

Усвідомлюючи зростаючі конфлікти, що є результатом заперечення або перешкод на шляху свободи таких народів, які становлять серйозну загрозу світовому миру,

Враховуючи важливу роль ООН у сприянні руху за незалежність на підопічних і несамоврядних територіях,

Recognizing that the peoples of the world ardently desire the end of colonialism in all its manifestations,

Convinced that the continued existence of colonialism prevents the development of international economic co-operation, impedes the social, cultural and economic development of dependent peoples and militates against the United Nations ideal of universal peace,

Affirming that peoples may, for their own ends, freely dispose of their natural wealth and resources without prejudice to any obligations arising out of international economic co-operation, based upon the principle of mutual benefit, and international law,

Believing that the process of liberation is irresistible and irreversible and that, in order to avoid serious crises, an end must be put to colonialism and all practices of segregation and discrimination associated therewith,

Welcoming the emergence in recent years of a large number of dependent territories into freedom and independence, and recognizing the increasingly powerful trends towards freedom in such territories which have not yet attained independence,

Convinced that all peoples have an inalienable right to complete freedom, the exercise of

Визнаючи, що народи світу палко бажають кінця колоніалізму в усіх його проявах,

Переконаний, що подальше існування колоніалізму перешкоджає розвитку міжнародного економічного співробітництва, перешкоджає соціальному, культурному та економічному розвитку залежних народів і виступає проти ідеалу загального миру ООН

Підтверджуючи, що народи можуть у власних цілях вільно розпоряджатися своїми природними багатствами та ресурсами без шкоди для будь-яких зобов'язань, що випливають із міжнародного економічного співробітництва, заснованого на принципі взаємної вигоди та міжнародному праві

Вважаючи, що процес звільнення є непереборним і незворотним і що, щоб уникнути серйозних криз, необхідно покласти край колоніалізму та всім пов'язаним з ним практикам сегрегації та дискримінації

Вітаючи появу в останні роки великої кількості залежних територій у свободі та незалежності та визнаючи дедалі потужніші тенденції до свободи на таких територіях,

their sovereignty and the integrity of their national territory,

Solemnly proclaims the necessity of bringing to a speedy and unconditional end colonialism in all its forms and manifestations;

And to this end

Declares that:

1. The subjection of peoples to alien subjugation, domination and exploitation constitutes a denial of fundamental human rights, is contrary to the Charter of the United Nations and is an impediment to the promotion of world peace and co-operation.

2. All peoples have the right to self-determination; by virtue of that right they freely determine their political status and freely pursue their economic, social and cultural development.

3. Inadequacy of political, economic, social or educational preparedness should never serve as a pretext for delaying independence.

4. All armed action or repressive measures of all kinds directed against dependent peoples shall cease in order to enable them to exercise peacefully and freely their right to complete independence, and the integrity of their national territory shall be respected.

5. Immediate steps shall be taken, in Trust and Non-Self-Governing Territories or all other territories which have not yet

які ще не досягли незалежності,

Переконані, що всі народи мають невід'ємне право на повну свободу, здійснення свого суверенітету та цілісності своєї національної території

Урочисто проголошує необхідність якнайшвидшого і безумовного припинення колоніалізму в усіх його формах і проявах;

І до цього кінця

Заявляє, що:

1. Підкорення народів чужоземному підкоренню, домінуванню та експлуатації є запереченням основних прав людини, суперечить Статуту Організації Об’єднаних Націй і є перешкодою для сприяння світовому миру та співпраці.

2. Усі народи мають право на самовизначення; в силу цього права вони вільно визначають свій політичний статус і вільно здійснюють свій економічний, соціальний і культурний розвиток.

3. Неадекватність політичної, економічної, соціальної чи освітньої готовності ніколи не повинна служити приводом для затримки незалежності.

4. Будь-які збройні дії чи репресивні заходи всіх видів, спрямовані проти залежних народів, припиняються, щоб вони могли мирно і вільно

attained independence, to transfer all powers to the peoples of those territories, without any conditions or reservations, in accordance with their freely expressed will and desire, without any distinction as to race, creed or colour, in order to enable them to enjoy complete independence and freedom.

6. Any attempt aimed at the partial or total disruption of the national unity and the territorial integrity of a country is incompatible with the purposes and principles of the Charter of the United Nations.

7. All States shall observe faithfully and strictly the provisions of the Charter of the United Nations, the Universal Declaration of Human Rights and the present Declaration on the basis of equality, non-interference in the internal affairs of all States, and respect for the sovereign rights of all peoples and their territorial integrity.

здійснювати своє право на повну незалежність, а цілісність їхньої національної території поважається.

5. Необхідно вжити негайних заходів на підопічних і несамоврядних територіях або на всіх інших територіях, які ще не отримали незалежності, щоб передати всі повноваження народам цих територій без будь-яких умов або застережень відповідно до їх вільно вираженої волі і бажання, без будь-якої різниці щодо раси, віросповідання чи кольору шкіри, щоб вони могли користуватися повною незалежністю та свободою.

6. Будь-яка спроба, спрямована на частковий або повний зрив національної єдності та територіальної цілісності країни, несумісна з цілями та принципами Статуту Організації Об'єднаних Націй.

7. Усі держави сумлінно та суворо дотримуються положень Статуту Організації Об’єднаних Націй, Загальної декларації прав людини та цієї Декларації на основі рівності, невтручання у внутрішні справи всіх держав та поваги до суверенних прав усіх народів та їх територіальної цілісності.

Special Agreement between Iraq and England
(April 4, 1955)
Спеціальна угода між Іраком та Англією
(4 квітня 1955 р.)

Повний текст:
https://treaties.fcdo.gov.uk/data/Library2/pdf/1955-TS0050.pdf

ARTICLE 1 The two Contracting Governments shall maintain and develop peace and friendship between their two countries and shall co-operate for their security and defence in accordance with the Pact of Mutual Co-operation.	**СТАТТЯ 1** Два Договірні Уряди підтримуватимуть та розвиватимуть мир і дружбу між своїми країнами та співпрацюватимуть у сфері безпеки та оборони відповідно до Пакту про взаємне співробітництво.
ARTICLE 2 The Treaty of Alliance between the United Kingdom and Iraq, signed at Bagdad on June 30, 1930, with annexure and Notes exchanged, shall terminate from the date when the present Agreement comes into force.	**СТАТТЯ 2** Договір про союз між Сполученим Королівством та Іраком, підписаний у Багдаді 30 червня 1930 року, з додатком та обміном нотами, припиняє свою дію з дати набрання чинності цією Угодою.
ARTICLE 3 The Government of Iraq by the present Agreement undertake no obligations beyond the frontiers of Iraq.	**СТАТТЯ 3** Уряд Іраку цією Угодою не бере на себе жодних зобов'язань за межами кордонів Іраку.
ARTICLE 4 The Government of Iraq assume full responsibility for the defence of Iraq and will command and guard all defence installations in Iraq.	**СТАТТЯ 4** Уряд Іраку бере на себе повну відповідальність за оборону Іраку та командуватиме та охоронятиме всі оборонні об'єкти в Іраку.

ARTICLE 5 In accordance with Article 1 of the Pact, there shall be close co-operation between the competent authorities, of the two Governments for the defence of Iraq. This co-operation shall include planning, combined training and the provision of such facilities as may be agreed upon between the two Contracting Governments for this purpose and with the object of maintaining Iraq's armed forces at all times in a state of efficiency and readiness.	**СТАТТЯ 5** Відповідно до статті 1 Пакту, між компетентними органами обох Урядів здійснюватиметься тісне співробітництво з метою оборони Іраку. Це співробітництво включатиме планування, спільне навчання та надання таких засобів, які можуть бути узгоджені між двома Договірними Урядами для цієї мети та з метою постійної підтримки збройних сил Іраку у стані боєздатності та готовності.
ARTICLE 6 The Government of the United Kingdom shall, at the request of the Government of Iraq, do their best *(a)* to afford help to Iraq; (i) in creating and maintaining an effective Iraqi Air Force by means of joint training and exercises in the Middle East; (ii) the efficient maintenance and operation of such airfields and other installations as may from time to time be agreed to be necessary	**СТАТТЯ 6** Уряд Сполученого Королівства, на прохання уряду Іраку, докладе всіх зусиль (a) для надання допомоги Іраку; (i) у створенні та підтримці ефективних іракських Повітряних сил шляхом спільних навчань та тренувань на Близькому Сході; (ii) в ефективному обслуговуванні та експлуатації таких аеродромів та інших об'єктів, які час від часу можуть бути визнані необхідними
ARTICLE 7 Service aircraft of the two countries shall enjoy staging and over-flying facilities in each other's territories.	**СТАТТЯ 7** Службові літаки двох країн користуватимуться місцями для прольотів та посадки на території одна одної.
ARTICLE 8	СТАТТЯ 8

In the event of an armed attack against Iraq or the threat of an armed attack which, in the opinion of the two Contracting Governments, endangers the security of Iraq, the Government of the United Kingdom at the request of the Government of Iraq shall make available assistance, including if necessary armed forces to help to defend Iraq. The Government of Iraq shall provide all facilities and assistance to enable such aid to be rapid and effective.	У разі збройного нападу на Ірак або загрози збройного нападу, який, на думку двох Договірних Урядів, загрожує безпеці Іраку, Уряд Сполученого Королівства на прохання Уряду Іраку надасть допомогу, включаючи, за необхідності, збройні сили, для допомоги в обороні Іраку. Уряд Іраку забезпечить усі можливості та сприяння, щоб така допомога була швидкою та ефективною.
ARTICLE 9 (a) The present Agreement shall come into force on the date on which the United Kingdom becomes a party to the Pact. (b) The Agreement shall remain in force so long as both Iraq and the United Kingdom are parties to the Pact	**СТАТТЯ 9** (a) Ця Угода набуває чинності з дати, коли Сполучене Королівство стане стороною Пакту. (b) Угода залишатиметься чинною, поки Ірак та Сполучене Королівство є сторонами Пакту.

Indian Independence Act, 1947
Закон про незалежність Індії, 1947 р.

Повний текст:
https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Geo6/10-11/30/contents/enacted

1. The new Dominions (1)As from the fifteenth day of August, nineteen hundred and forty-seven, two independent Dominions shall be set up in	**1. Нові Домініони** (1)Починаючи з п'ятнадцятого серпня, дев'ятсот сорока сьомого, в Індії будуть створені два незалежні

India, to be known respectively as India and Pakistan. (2) The said Dominions are hereafter in this Act referred to as «the new Dominions», and the said fifteenth day of August is hereafter in this Act referred to as «the appointed day».	домініони, відомі відповідно як Індія та Пакистан. (2) Зазначені домініони надалі в цьому Акті іменуються «новими домініонами», а згаданий п'ятнадцятий день серпня надалі в цьому Акті іменується «призначеним днем».
2. Territories of the new Dominions (1) Subject to the provisions of subsections (3) and (4) of this section, the territories of India shall be the territories under the sovereignty of His Majesty which, immediately before the appointed day, were included in British India except the territories which, under subsection (2) of this section, are to be the territories of Pakistan. (2) Subject to the provisions of subsections (3) and (4) of this section, the territories of Pakistan shall be– (a) the territories which, on the appointed day, are included in the Provinces of East Bengal and West Punjab, as constituted under the two following sections ; (b) the territories which, at the date of the passing of this Act, are included in the Province of Sind and the Chief Commissioner's Province of British Baluchistan ; and (c) if, whether before or after the passing of this Act but	**2. Території нових домініонів** (1) З урахуванням положень підрозділів (3) та (4) цього розділу, території Індії вважаються територіями під суверенітетом Його Величності, які безпосередньо перед призначеним днем були включені до складу Британської Індії, за винятком територій, які згідно з підрозділом (2) цього розділу є територіями Пакистану. (2) З урахуванням положень підрозділів (3) та (4) цього розділу, території Пакистану вважаються– (a) територіями, які на призначений день включені до складу провінцій Східна Бенгалія та Західний Пенджаб, як це передбачено двома наступними розділами; (b) територіями, які на дату прийняття цього Закону включені до складу провінції Сінд та провінції головного комісара Британського Белуджистану; та (c) якщо до чи після прийняття цього Закону, але до

before the appointed day, the Governor-General declares that the majority of the valid votes cast in the referendum which, at the date of the passing of this Act, is being or has recently been held in that behalf under his authority in the North West Frontier Province are in favour of representatives of that Province taking part in the Constituent Assembly of Pakistan, the territories which, at the date of the passing of this Act, are included in that Province.

(3) Nothing in this section shall prevent any area being at any time included in or excluded from either of the new Dominions, so, however, that–

(a) no area not forming part of the territories specified in subsection (1) or, as the case may be, subsection (2), of this section shall be included in either Dominion without the consent of that Dominion ; and

(b) no area which forms part of the territories specified in the said subsection (1) or, as the case may be, the said subsection (2), or which has after the appointed day been included in either Dominion, shall be excluded from that Dominion without the consent of that Dominion.

(4) Without prejudice to the generality of the provisions of subsection (3) of this section,

призначеного дня, Генерал-губернатор оголошує, що більшість дійсних голосів, поданих на референдумі, який на дату прийняття цього Закону проводиться або нещодавно проводився з цього імені під його повноваженнями в Північно-Західній прикордонній провінції, висловлюються на користь участі представників цієї провінції в Установчих зборах Пакистану, території, які на дату прийняття цього Закону входять до складу цієї провінції.

(3) Ніщо в цьому розділі не перешкоджає включенню або виключенню будь-якої території в будь-який час з будь-якого з нових Домініонів, таким чином, однак, що–

(a) жодна територія, що не входить до складу територій, зазначених у підрозділі (1) або, залежно від обставин, підрозділі (2) цього розділу, не може бути включена до складу будь-якого з Домініонів без згоди цього Домініону; та

(b) жодна територія, що є частиною територій, зазначених у згаданому підрозділі (1) або, залежно від обставин, згаданому підрозділі (2), або яка після призначеного дня була включена до будь-якого з Домініонів, не може бути виключена зі складу цього Домініону без згоди цього Домініону.

nothing in this section shall be construed as preventing the accession of Indian States to either of the new Dominions.	(4) Без шкоди для загального характеру положень підрозділу (3) цього розділу, ніщо в цьому розділі не повинно тлумачитися як перешкоджання приєднанню Індіанських штатів до будь-якого з нових Домініонів.
5. The Governor-General of the new Dominions For each of the new Dominions, there shall be a Governor-General who shall be appointed by His Majesty and shall represent His Majesty for the purposes-of the government of the Dominion : Provided that, unless and until provision to the contrary is made by a law of the Legislature of either of the new Dominions, the same person may be Governor-General of both the new Dominions.	**5. Генерал-губернатор нових домініонів** Для кожного з нових домініонів буде генерал-губернатор, який призначатиметься Його Величністю та представлятиме Його Величність для цілей уряду домініону : За умови, що, якщо закон Законодавчого органу будь-якого з нових домініонів не передбачає протилежного, одна й та сама особа може бути генерал-губернатором обох нових домініонів.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ.

Як змінився характер та керівне ядро визвольного руху в колоніях на рубежі XIX–XX ст. та після Другої світової війни?

Чому 1960 рік увійшов в історію як «Рік Африки» та скільки держав отримали незалежність протягом цього року?

Які специфічні риси мав третій етап деколонізації (1970-ті рр.) і які саме країни здобули суверенітет у цей період?

З якою метою у 1963 р. на основі спеціальної Хартії було створено Організацію африканської єдності (ОАЄ)?

Як саме Генеральна Асамблея ООН перетворилася на трибуну для молодих незалежних держав, де вони

спільно з країнами соціалістичного блоку піддавали критиці колоніальні метрополії?

Як поява десятків нових незалежних держав в Азії та Африці змінила класичну двополюсну систему міжнародних відносин?

У чому полягало суперництво між США та СРСР у країнах, що розвиваються?

Як прагнення молодих держав захистити свій суверенітет та уникнути втягування у протистояння НАТО та ОВД призвело до оформлення концепції нейтралізму й неприєднання?

Чому адміністративні кордони африканських держав, накреслені європейцями в кабінетах без урахування етнічних, культурних та релігійних ареалів проживання народів, стали міною уповільненої дії?

Чому в багатьох країнах Сходу в повоєнний період набули популярності доктрини «ісламського соціалізму»?

Як саме на зміну традиційному ідеологічному конфлікту «Схід – Захід» у 1990-х рр. прийшло глобальне протистояння по лінії «багата Північ – бідний Південь»?

ТЕМА 2.7. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ НАПРИКІНЦІ XX – НА ПОЧАТКУ XXI СТ.

1. Постбіполярний перехід та доба однополярності (1990-ті рр.).
2. Військово-політичні зсуви початку XXI ст.
3. Сучасна постмодерна система міжнародних відносин.
4. Глобальна «гібридна війна» та інституційна криза безпеки.

Міжнародні відносини наприкінці XX – на початку XXI ст. пройшли через радикальну трансформацію – від краху біполярної системи періоду «холодної війни» до формування складного, конфліктного багатополярного світу, який на сучасному етапі характеризується глибокою інституційною кризою глобальної безпеки.

1. Постбіполярний перехід та доба однополярності (1990-ті рр.).

Завершення епохи «холодної війни» наприкінці 1980-х рр. було зумовлене переглядом радянським керівництвом на чолі з М. Горбачовим зовнішньополітичних принципів та впровадженням
«нового політичного мислення». Це мислення базувалося на деідеологізації міжнародних відносин та відмові від класової боротьби на користь загальнолюдських цінностей. У грудні 1989 р. на Мальті М. Горбачов та Дж. Буш-старший офіційно заявили, що СРСР та США більше не є потенційними супротивниками.

Демократичні, антитоталітарні революції 1989–1990 рр. у країнах Центрально-Східної Європи ліквідували комуністичні режими. Улітку 1991 р. припинили існування ключові структури радянського впливу – Рада економічної взаємодопомоги (РЕВ) та Організація Варшавського договору (ОВД).

У грудні 1991 р. радянська імперія остаточно припинила існування, що ознаменувало повний демонтаж біполярного світового порядку, який тримався на жорсткому дуалізмі та протистоянні двох систем. На теренах колишнього СРСР утворилося 15 незалежних держав.

Початок нової ери супроводжувався безпрецедентними за масштабами угодами про скорочення стратегічних озброєнь. У липні 1991 р СРСР та США підписали договір СНО-1 (ратифікований у 1994 р.). У січні 1993 р. президенти Росії Б. Єльцин та США Дж. Буш підписали договір СНО-2, який передбачав скорочення стратегічних наступальних озброєнь ще вдвічі, за умови, що Україна, Казахстан і Білорусь стануть без'ядерними державами. У грудні 1994 р. Україна приєдналася до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї та добровільно позбулася ядерних арсеналів.

Окрім об'єднання Німеччини 3 жовтня 1990 р., у Східній Європі відбувся мирний поділ Чехословаччини (1 січня 1993 р. постали Чеська та Словацька Республіки) та розгорнулися кровопролитні Югославські війни (1991–2001 рр.).

Після поразки й розпаду СРСР у «холодній війні» біполярний світ припинив існування. Сполучені Штати Америки залишилися єдиною наддержавою та утвердилися як беззаперечний глобальний лідер. Американська однополярність ґрунтувалася на колосальній військовій, господарській, технологічній та культурній могутності. У 1990-х рр. США виробляли майже 25 % світового валового продукту та здійснювали військово-політичний контроль над ключовими регіонами планети.

На початку 1990-х рр. адміністрація Дж. Буша-старшого оголосила про потребу побудови «нового міжнародного порядку» за провідної ролі США. Політична перемога над комунізмом породила на Заході оптимізм щодо створення єдиного безконфліктного світу шляхом поширення демократичних принципів західного ліберального суспільства.

Американські уряди активно втручалися у справи інших країн (Афганістан, Гаїті, Ірак, Югославія) для приборкання локальних криз. За посередництва США у 1995 р. було укладено Дейтонські угоди, які зупинили громадянську війну в Боснії і Герцеговині.

Курс адміністрації Білла Клінтона (1993–2001 рр.) був спрямований на зміцнення співтовариства країн з ринковою економікою та підтримку нових демократій. США інтенсивно залучилися до інтеграційних процесів, зокрема заснувавши у 1994 р. Північноамериканську зону вільної торгівлі (НАФТА) разом із Канадою та Мексикою. Клінтон також виступав головним посередником у переговорах між Ізраїлем та Організацією визволення Палестини (ОВП).

Після визначення без'ядерного статусу України двостороннє партнерство розвивалося успішно. Б. Клінтон проголосив 1994 р. «роком України» у США, а вищі американські кола послідовно схвалювали євроінтеграційні прагнення нашої держави.

Посткомуністичні країни Східної Європи повернули свій вектор розвитку на Захід, розпочавши радикальну модернізацію за допомогою «шокової терапії», увійшли до Ради Європи та уклали угоди про співробітництво з ЄС. У 1991 р. НАТО проголосило нову стратегію та розпочало процес розширення на Схід.

На заключному етапі холодної війни та безпосередньо після неї ООН змогла ефективно реалізувати свої первісні статутні функції колективної безпеки, успішно замиривши Намібію, Анголу та Камбоджу. У 1990 р. Рада Безпеки ООН виявила рішучість і санкціонувала застосування сили міжнародної коаліції на чолі зі США для звільнення Кувейту від іракської агресії С. Хусейна. Також важливим гарантом стабільності та цілісності європейських кордонів стала НБСЄ (з грудня 1994 р. – ОБСЄ).

Попри панування США, у другій половині 1990-х рр. Pax Americana зіткнувся з викликами обмеженості національних ресурсів для контролю над світовими процесами. Головною протидією однополярності стала позиція Росії, яка наполягала на концепції багатополярного світу, намагаючись втримати геополітичні позиції за умов суттєвого падіння власної економіки (у другій половині 90-х рр. РФ виробляла менше 2 % світового ВВП). Водночас посилення економічного потенціалу Європейського Союзу,

який у 2002 р. запровадив спільну валюту євро, та Китаю заклало міцні підвалини для трансформації міжнародної системи XXI ст. у багатополюсну.

2. Військово-політичні зсуви початку XXI століття.

Перемога США над СРСР у «холодній війні» та розпуск Організації Варшавського договору поклали край біполярному устрою й затвердили Сполучені Штати як єдиного глобального лідера на межі століть. Проте перша чверть XXI ст. принесла глибоку кризу міжнародної безпеки та виявила неефективність колишніх інструментів стримування.

Світ почав поступово трансформуватися у багатополюсну систему, де важливими центрами ухвалення рішень стали Європейський Союз та Китай, а свої амбіції щодо регіонального лідерства задекларували Індія, Індонезія, Туреччина, Саудівська Аравія, ПАР, Бразилія, Аргентина й Мексика. Ускладнилася ситуація й навколо нерозповсюдження зброї масового ураження: новими ядерними державами стали Індія та Пакистан, а Іран і КНДР заявили про свої ядерні амбіції.

Початком масштабних військово-політичних зсувів нового століття стали терористичні акти 11 вересня 2001 р. в США, які президент Джордж Буш-молодший назвав «першою війною XXI століття». У відповідь США та їхні союзники по антитерористичній коаліції розпочали війну проти режиму Талібану в Афганістані, де переховувалися лідери терористичної організації «Аль-Каїда».

Невдовзі, навесні 2003 р., США здійснили «превентивне» вторгнення в Ірак під приводом пошуку зброї масового знищення, яку так і не було знайдено. Ця операція, здійснена всупереч міжнародному правопорядку, засвідчила повернення до традиційної логіки політичного реалізму та домінування права сили над міжнародним правом.

Найбільшим руйнівником системи міжнародного права та постійним джерелом воєнного напруження у XXI ст. стала Російська Федерація. У РФ остаточно сформувався агресивний тоталітарний режим – рашизм, заснований на концепції «русского міра», що перейшов до прямого збройного загарбання територій сусідніх держав.

У серпні 2008 р. російські війська здійснили відкритий акт агресії проти Грузії та окупували частину її території.

20 лютого 2014 р. Росія розпочала збройну агресію проти України, здійснивши незаконне захоплення Криму та окупацію частини Донбасу.

У 2015 р. Росія втрутилася в громадянську війну в Сирії на боці диктаторського режиму Башара Асада, що повернуло у відносини між Заходом і Росією атмосферу нової «холодної війни».

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року остаточно зруйнувало період мирного співіснування. Ця війна, що складається з трьох рівнів (внутрішнього протистояння із сепаратистами, безпосередньої російсько-української війни та міжнародного економічного протистояння Заходу проти

Росії), на думку багатьох дослідників, фактично знаменує собою сповзання світу до Третьої світової війни.

Російська агресія прискорила формування двох антагоністичних цивілізаційних угруповань – демократичного й автократичного, та посилила протистояння Заходу з союзом Китаю, Росії та Ірану:

В цей час відбувається консолідація демократичного світу. Євроатлантичний оборонний курс обрали Фінляндія та Швеція, які приєдналися до НАТО у 2023 та 2024 рр. відповідно, а також сформувалася потужна міжнародна антипутінська коаліція (зокрема формат «Рамштайн»). Країни Центрально-Східної Європи почали стрімко збільшувати власні витрати на оборону.

Також спостерігається консолідація автократичних режимів. Яскравим прикладом став Іран, який фактично виступив військовим союзником Росії, постачаючи їй тисячі бойових безпілотників та спорядження.

Героїчна оборона українського народу зруйнувала розрахунки Кремля на швидке захоплення країни, перетворивши Україну на провідного суб'єкта світової політики та остаточно закріпивши її геополітичний євроатлантичний вибір.

Паралельно з цим на початку XXI ст. значно загострилися інші регіональні конфлікти, викликані боротьбою за ресурси, міжнаціональними та релігійними суперечностями. Світова спільнота пройшла через серію народних повстань та збройних конфліктів «Арабської весни» (2010–2011 рр.), виникнення терористичного

утворення ІДІЛ у 2014 р. та криваву ескалацію на Близькому Сході через напад ХАМАСу на Ізраїль 7 жовтня 2023 р.

Усі ці події засвідчили глибоку кризу чинної системи міжнародної безпеки. Рада Безпеки ООН виявилася неспроможною ефективно реагувати на зміну європейських кордонів силовим шляхом через зловживання правом вето, а політика поступок агресору в першій чверті XXI ст. продемонструвала свою обмеженість.

3. Сучасна постмодерна система міжнародних відносин.

Сучасна постмодерна система міжнародних відносин формується в умовах глибокої кризи попереднього однополярного світоустрою та глобальної «гібридної війни» за перерозподіл ресурсів, влади й багатства. На відміну від класичної модерної системи, започаткованої Вестфальським миром 1648 р., де панував принцип абсолютного національного суверенітету, постмодерний світолад характеризується глибокою взаємозалежністю держав, яка суттєво обмежує їхню автономію як замкнених суспільно-політичних систем.

У постмодерній архітектурі міжнародних відносин дослідники ведуть мову про співіснування принаймні п'яти окремих «світів».

«Золотий мільярд» – високорозвинені країни Євроатлантичної спільноти.

«Срібний мільярд» – Китай, що стрімко розвивається.

«Бронзовий мільярд» – нові потужні регіональні лідери та центри впливу (Бразилія, Росія, Індія, Малайзія, Південно-Африканська Республіка).

«Маргінальний мільярд» – розташовані на різних континентах країни, які виявилися аутсайдерами та «невдахами» процесів ліберальної глобалізації.

Держави, що не відбулися («failed states») – території з повністю зруйнованою або втраченою державною суб'єктністю та внутрішнім хаосом.

Відбувається перехід від глобалізації до глокалізації. На зміну колишнім процесам ліберальної глобалізації приходить глокалізація – підйом окремих регіонів та локальних цивілізацій на тлі системної кризи наднаціональних і транснаціональних структур та організацій.

Головною віссю конфронтації у сучасній системі стає протистояння між США та Китаєм як ключовими полюсами сили нової багатополярної системи. Вашингтон застосовує стратегію довготривалого стримування Пекіна, тоді як КНР відповідає асиметричними методами впливу. Російська Федерація намагається використати це протистояння у власних геополітичних інтересах.

У постмодерній системі відбувається фундаментальне зрушення у співвідношенні базових ресурсів – сили (примусу), капіталу та знань. На відміну від військової сили та фінансів, які є конечними й вичерпними, знання є безмежними та можуть постійно примножуватися. Відтак у міжнародній політиці діє правило: держава володіє й контролює на міжнародній арені лише те, що вона знає.

Сучасний світовий простір перебуває у стані гібридного протистояння, яке передбачає комплексне й приховане застосування кібернетичних інструментів, інформаційних диверсій, когнітивного тиску, дипломатичного шантажу, економічного та санкційного примусу, а також транснаціональної корупції та субсидованого насильства на локальному рівні.

Спостерігається глибока криза міжнародного права, нормами якого великі держави дедалі частіше нехтують задля власних інтересів. Геополітичні розрахунки та право сили знову стають домінантними регуляторами, витісняючи колишні правові гарантії безпеки.

Організації під егідою ООН потерпають від хронічного браку фінансових ресурсів та неефективності управління, перебуваючи в дисфункціональному стані. Дослідники констатують, що ООН фактично опинилася у ситуації неефективної Ліги Націй напередодні Другої світової війни, а її діяльність в умовах ескалації збройних конфліктів та прямої агресії Росії проти України часто виглядає недоречно й безрезультатно.

Через загальну економічну й геополітичну нестабільність внутрішньополітичні режими багатьох країн-членів ООН дрейфують у бік «гібридності», балансуючи на межі між «демократичною автократією» та «автократичною демократією».

Значна частина дипломатичних процесів перемістилася в онлайн-простір, що часто виводить їх з-під прямого демократичного контролю громадськості. Це супроводжується посиленням безкомпромісних

інформаційних і когнітивних війн навколо базових людських цінностей. Водночас відбувається поступова децентралізація дипломатичних функцій через розвиток парадипломатії та транскордонних зв'язків субнаціональних і регіональних акторів.

4. Глобальна «гібридна війна» та інституційна криза безпеки.

Сучасна постмодерна система міжнародних відносин формується в умовах руйнування колишнього однополярного світоустрою, що супроводжується розмиванням його локально-цивілізаційних, соціально-економічних та ментальних характеристик. Замість стабільного та передбачуваного порядку на світовій арені розгортається глобальна «гібридна війна» за перерозподіл ресурсів, влади й багатства, яка остаточно нівелює традиційні правові гарантії міжнародної безпеки.

У постмодерному вимірі глобальна «гібридна війна» визначається як комплексне та скоординоване використання інтелекту, інформації, кібернетичних інструментів, економічного тиску, національної і транснаціональної корупції, дипломатичного шантажу, а також субсидійованого насильства на локальному («польовому») рівні.

Цей новий тип протистояння має свої характерні особливості:

Постмодерний простір структурується навколо взаємодії п'яти окремих геополітичних ареалів: «золотого мільярда» (країни Євроатлантичної спільноти), «срібного

мільярда» (Китай), «бронзового мільярда» (Бразилія, Росія, Індія, Малайзія, ПАР), «маргінального мільярда» (країни-аутсайдери глобалізації) та держав, що не відбулися (failed states).

Процеси класичної ліберальної глобалізації доповнюються глокалізацією – підйомом окремих регіонів та локальних цивілізацій на тлі системної деградації наднаціональних та транснаціональних інституцій.

Головною віссю напруги стає непримиренний конфлікт між США та Китаєм. Вашингтон втілює стратегію довготривалого стримування Пекіна, тоді як КНР вдається до асиметричних інструментів впливу. Російська Федерація намагається використати це глобальне протистояння у власних інтересах.

Метою гібридної війни є не стільки військове захоплення чи безпосередній контроль над територією, скільки всебічна політична й економічна дестабілізація атакованої держави, щоб змусити її уряд до вигідних для агресора поступок або повністю замінити його.

Агресивні режими (насамперед Росія та Іран) активно використовують кібератаки на об'єкти критичної інфраструктури, фінансування терористичних угруповань та залучення приватних військових компаній (таких як ПВК «Вагнер»). На додачу застосовується підкуп європейських політиків і журналістів, маніпуляції релігійними питаннями та втручання у виборчі процеси.

Колишній радянський спецслужбовець Ю. Безменов описав чотири послідовні фази гібридної інвазії: деморалізація (руйнування етичних, релігійних та

естетичних уявлень супротивника, штучні суспільні розколи), дестабілізація, криза та нормалізація (встановлення лояльного до агресора керівництва після введення військ).

У цій парадигмі відбувається фундаментальне зрушення у бік когнітивних війн. Головним ресурсом стає знання, оскільки військова сила є конечною, а гроші мають межу застосування. Відтак, у міжнародній політиці діє правило: держава контролює лише те, що вона знає.

Сучасна архітектура колективної безпеки демонструє суттєві обмеження у реагуванні на виклики XXI ст. Нездатність ООН ефективно зупинити силову зміну кордонів і захистити суверенітет держав, зокрема України та Грузії, спричинила глибоку кризу довіри до чинних міжнародних механізмів безпеки.

Аналітики та історики констатують такі ознаки дисфункції глобальної системи безпеки.

Сучасна ООН фактично опинилася у критичному стані неефективної Ліги Націй напередодні Другої світової війни.

Параліч Ради Безпеки через право вето. Головна безпекова інституція світу – Рада Безпеки ООН – паралізована через зловживання правом «вето» постійними членами. Російська Федерація як визнаний агресор безкарно використовує це право для блокування будь-яких рішень, пов'язаних із розв'язаною нею війною, перетворюючи Радбез на інструмент обструкції.

У постмодерній системі договори більше не гарантують безпеки, а рішення міжнародних судів (як-от

Гаазького арбітражу) ігноруються сильнішою стороною. На зміну «силі права» прийшло «право сили». Превентивні воєнні дії та «закон джунглів» витісняють легітимні норми.

Замість рішучого застосування передбаченої Статутом військової операції для примусу агресора до миру, ООН віддала перевагу неефективній політиці «умиротворення» та посередництва (на кшталт Мінських угод у 2014 році), що лише заохотило Росію до подальшої ескалації.

Традиційні чинники стабільності – міжнародні організації, міжнародне право та світова громадська думка – стрімко втрачають свій потенціал, оскільки право застосовується вибірково, організації бюрократизовані, а суспільна думка стає об'єктом тотальних маніпуляцій та інформаційних війн.

Для відновлення колективної безпеки світове співтовариство потребує створення принципово нової системи реагування.

Серед ключових вимог та планів реформування виділяють: позбавлення права вето країни-агресора; розширення складу Ради Безпеки; спрощення механізмів реагування.

Головною перешкодою для втілення цих реформ є інституційний егоїзм великих держав. Жоден із постійних членів Ради Безпеки ООН не виявляє реального бажання відмовлятися від права «вето» чи обмежувати його, оскільки це змусить їх нести пряму відповідальність за власні сумнівні військові кампанії на міжнародній арені.

Bush and Gorbachev Hail New Cooperation
By David Hoffman
Washington Post Staff Writer
Monday, December 4, 1989
Буш і Горбачов вітають нову співпрацю
Девідом Хоффманом
Письменник Washington Post
Понеділок, 4 грудня 1989 р.

Повний текст: https://www.washingtonpost.com/wp-srv/inatl/longterm/summit/archive/dec89.htm

President Bush and Soviet President Mikhail Gorbachev, concluding two days of summit talks aboard a Soviet cruise liner, today hailed a new relationship between their countries based on closer political and economic cooperation but continued to disagree about the conflict in Central America.

In an unprecedented joint news conference, Bush declared, "We stand at the threshold of a brand new era of U.S.-Soviet relations," and Gorbachev responded, "The world leaves one epoch of Cold War, and enters another epoch."

"This is just the beginning," Gorbachev said, of a "long road to a long-lasting peaceful period."

Президент Буш і радянський президент Михайло Горбачов, завершуючи дводенні переговори на вищому рівні на борту радянського круїзного лайнера сьогодні привітали а нові відносини між їхніми країнами, засновані на більш тісних політичних і економічне співробітництво, але продовжував не погоджуватися щодо конфлікту в Центральна Америка.

На безпрецедентній спільній прес-конференції Буш заявив: "Ми підтримуємо на порозі абсолютно нової ери американсько-радянських відносин" і Горбачов відповів: "Світ залишає одну епоху холодної війни і входить інша епоха"

After a year of uncertain relations, Bush and Gorbachev announced plans to use the coming months to extend Western trade and investment to the stagnant Soviet economy. Bush said he would encourage Soviet participation in the global economy "every way I can."

The leaders promised to strive toward completing two major arms control treaties next year. They also said that the reform movements in Eastern Europe will be given the leeway to continue their historic drive toward pluralism and free-market economies.

Gorbachev assured Bush the Soviet Union "would never start 'hot war' against the United States," and Bush later said he believed him.

"Це лише початок, - сказав Горбачов, - довгої дороги до а тривалий мирний період"

Після року невизначених відносин Буш і Горбачов оголосили планує використати найближчі місяці для розширення західної торгівлі та інвестицій застійна радянська економіка. Буш сказав, що підбадьорить Радянську участь у глобальній економіці "все, що можу"

Лідери пообіцяли прагнути до завершення двох основних озброєнь договори про контроль наступного року. Також сказали, що реформаторські рухи в Східна Європа отримає свободу дій для продовження свого історичного руху до плюралізму та вільної ринкової економіки.

Горбачов запевнив Буша, що Радянський Союз "ніколи не почне "гарячої війни" проти Сполучених Штатів", і Буш пізніше сказав, що вірить йому.

Dayton Peace Accords
General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina, 14 December, 1995
Дейтонські мирні угоди
Загальна рамкова угода про мир у Боснії та Герцеговині, 14 грудня 1995 р.

Повний текст:
https://www.files.ethz.ch/isn/125379/1414.Dayton_Agreement.pdf

Have agreed as follows: **ARTICLE I** The Parties shall conduct their relations in accordance with the principles set forth in the United Nations Charter, as well as the Helsinki Final Act and other documents of the Organization for Security and Cooperation in Europe. In particular, the Parties shall fully respect the sovereign equality of one another, shall settle disputes by peaceful means, and shall refrain from any action, by threat or use of force or otherwise, against the territorial integrity or political independence of Bosnia and Herzegovina or any other State.	Домовилися про наступне: **СТАТТЯ I** Сторони керуватимуть своїми відносинами відповідно до принципів, викладених у Статуті Організації Об'єднаних Націй, а також у Гельсінському заключному акті та інших документах Організації з безпеки та співробітництва в Європі. Зокрема, Сторони повністю поважатимуть суверенну рівність одна одної, вирішуватимуть спори мирними засобами та утримуватимуться від будь-яких дій, шляхом погрози силою чи її застосування чи іншим чином, спрямованих проти територіальної цілісності чи політичної незалежності Боснії і Герцеговини чи будь-якої іншої держави.
ARTICLE II The Parties welcome and endorse the arrangements that have been made concerning the military aspects of the peace settlement and aspects of regional stabilization, as set forth in the Agreements at Annex 1-A and Annex 1-B. The Parties shall fully respect and promote fulfilment of the commitments made in Annex 1-A, and shall comply fully	**СТАТТЯ II** Сторони вітають та схвалюють домовленості, що були досягнуті щодо військових аспектів мирного врегулювання та аспектів регіональної стабілізації, як це викладено в угодах, викладених у Додатку 1-А та Додатку 1-В. Сторони повністю поважають та сприяють виконанню зобов'язань, взятих у Додатку 1-А, і повністю виконують свої

with their commitments as set forth in Annex 1-B.	зобов'язання, викладені у Додатку 1-B.
ARTICLE III The Parties welcome and endorse the arrangements that have been made concerning the boundary demarcation between the two Entities, the Federation of Bosnia and Herzegovina and Republika Srpska, as set forth in the Agreement at Annex 2. The Parties shall fully respect and promote fulfilment of the commitments made therein.	**СТАТТЯ III** Сторони вітають та підтримують домовленості щодо демаркації кордону між двома Утвореннями, Федерацією Боснії та Герцеговини та Республікою Сербською, як зазначено в Угоді, що міститься в Додатку 2. Сторони повністю поважатимуть та сприятимуть виконанню взятих у ній зобов'язань.
ARTICLE IV The Parties welcome and endorse the elections program for Bosnia and Herzegovina as set forth in Annex 3. The Parties shall fully respect and promote fulfilment of that program.	**СТАТТЯ IV** Сторони вітають та підтримують програму виборів для Боснії та Герцеговини, викладену в Додатку 3. Сторони повністю поважатимуть та сприятимуть виконанню цієї програми.
ARTICLE V The Parties welcome and endorse the arrangements that have been made concerning the Constitution of Bosnia and Herzegovina, as set forth in Annex 4. The Parties shall fully respect and promote fulfilment of the commitments made therein.	**СТАТТЯ V** Сторони вітають та підтримують домовленості, що були досягнуті щодо Конституції Боснії та Герцеговини, викладені у Додатку 4. Сторони повністю поважатимуть та сприятимуть виконанню взятих у ній зобов'язань.
ARTICLE VI The Parties welcome and endorse the arrangements that have been made concerning the establishment of an arbitration tribunal, a Commission on Human Rights, a Commission on Refugees and Displaced	**СТАТТЯ VI** Сторони вітають та підтримують домовленості щодо створення арбітражного трибуналу, Комісії з прав людини, Комісії у справах біженців та переміщених осіб, Комісії зі збереження

Persons, a Commission to Preserve National Monuments, and Bosnia and Herzegovina Public Corporations, as set forth in the Agreements at Annexes 5-9. The Parties shall fully respect and promote fulfilment of the commitments made therein.	національних пам'яток та державних корпорацій Боснії та Герцеговини, як це передбачено в Угодах, викладених у Додатках 5-9. Сторони повністю поважають та сприяють виконанню взятих на себе зобов'язань.
ARTICLE VII Recognizing that the observance of human rights and the protection of refugees and displaced persons are of vital importance in achieving a lasting peace, the Parties agree to and shall comply fully with the provisions concerning human rights set forth in Chapter One of the Agreement at Annex 6, as well as the provisions concerning refugees and displaced persons set forth in Chapter One of the Agreement at Annex 7.	**СТАТТЯ VII** Визнаючи, що дотримання прав людини та захист біженців і переміщених осіб мають життєво важливе значення для досягнення міцного миру, Сторони погоджуються та будуть повністю дотримуватися положень щодо прав людини, викладених у Розділі першому Угоди в Додатку 6, а також положень щодо біженців та переміщених осіб, викладених у Розділі першому Угоди в Додатку 7.
ARTICLE VIII The Parties welcome and endorse the arrangements that have been made concerning the implementation of this peace settlement, including in particular those pertaining to the civilian (nonmilitary) implementation, as set forth in the Agreement at Annex 10, and the international police task force, as set forth in the Agreement at Annex 11. The Parties shall fully respect and promote fulfilment of the commitments made therein.	**СТАТТЯ VIII** Сторони вітають та підтримують домовленості, досягнуті щодо виконання цього мирного врегулювання, зокрема ті, що стосуються цивільного (невійськового) впровадження, як зазначено в Угоді в Додатку 10, та міжнародних поліцейських сил, як зазначено в Угоді в Додатку 11. Сторони повністю поважатимуть та сприятимуть виконанню взятих у ньому зобов'язань.

ARTICLE IX The Parties shall cooperate fully with all entities involved in implementation of this peace settlement, as described in the Annexes to this Agreement, or which are otherwise authorized by the United Nations Security Council, pursuant to the obligation of all Parties to cooperate in the investigation and prosecution of war crimes and other violations of international humanitarian law.	**СТАТТЯ IX** Сторони повною мірою співпрацюватимуть з усіма суб'єктами, залученими до виконання цього мирного врегулювання, як описано в Додатках до цієї Угоди, або які іншим чином уповноважені Радою Безпеки Організації Об'єднаних Націй, відповідно до зобов'язання всіх Сторін співпрацювати у розслідуванні та переслідуванні воєнних злочинів та інших порушень міжнародного гуманітарного права.
ARTICLE X The Federal Republic of Yugoslavia and the Republic of Bosnia and Herzegovina recognize each other as sovereign independent States within their international borders. Further aspects of their mutual recognition will be subject to subsequent discussions.	**СТАТТЯ X** Союзна Республіка Югославія та Республіка Боснія і Герцеговина визнають одна одну як суверенні незалежні держави в межах своїх міжнародних кордонів. Подальші аспекти їхнього взаємного визнання будуть предметом подальших обговорень.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

Які нові суверенні держави виникли в Європі та Азії на початку 1990-х рр. унаслідок розпаду СРСР, Чехословаччини та Югославії?

Як розпуск Організації Варшавського договору (ОВД) у 1991 р. в Празі змінив баланс сил на європейському континенті?

Які воєнно-економічні чинники свідчать про поступовий перехід світової системи від однополярності до багатополярності наприкінці XX – на початку XXI ст.?

Чому за адміністрації Джорджа Буша-молодшого відбувся перехід від концепцій багатосторонності до односторонніх дій на міжнародній арені?

Чому дослідники зазначають, що успіхи внутрішньої економічної інтеграції ЄС історично значно випереджають ефективність його спільної зовнішньої політики та безпекової діяльності?

Чому Мінські угоди 2015 року не змогли забезпечити стабільного врегулювання?

Яку роль відіграє БРИКС як політико-економічний союз держав із швидко зростаючими економіками

Чому наприкінці XX ст. проблема хронічної заборгованості бідних країн перед міжнародними кредиторами та нерівноправного товарообміну знову стала основоположним викликом для формування стабільного Нового міжнародного порядку

ТЕМА 2.8. НОВІТНЯ ІСТОРІЯ ЄВРОПИ ТА АМЕРИКИ В КУРСІ ІСТОРІЇ НА РІВНІ ПРОФІЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.

1. Структурні та хронологічні межі.
2. Ключове змістове наповнення.
3. Методологічні засади та інноваційні підходи.

Вивчення новітньої історії Європи та Америки на профільному рівні середньої освіти в Україні зазнає суттєвих трансформацій, пов'язаних із впровадженням реформи «Нова українська школа» та Державного стандарту профільної середньої освіти (2024 р.). Сучасні концептуальні підходи змінюють роль і місце цього історичного кластера в навчальному процесі.

1. Структурні та хронологічні межі.

У структурі сучасної історичної освіти України хронологічні та структурні межі вивчення новітньої історії країн Європи та Америки (як невід'ємної частини всесвітньої історії) зазнають суттєвих трансформацій у зв'язку з переходом до трирічної старшої школи та впровадженням Державного стандарту профільної середньої освіти.

Розподіл хронологічного матеріалу залежить від моделі навчання.

Традиційна/перехідна система (10–11 класи). У межах класичного поділу всесвітньої історії новітній час ділиться на два великі періоди, які вивчалися лінійно.

10 клас – перший період новітньої історії – 1914–1945 рр. (від початку Першої світової війни, розпаду європейських імперій, міжвоєнного періоду й розвитку тоталітарних режимів до капітуляції Німеччини та Японії у Другій світовій війні).

11 клас – другий період новітньої історії – від 1945 р. до початку / першої чверти XXI ст. (до сьогодення). Він охоплює відбудову, холодну війну, процеси євроатлантичної інтеграції, постіндустріальну модернізацію та події початку XXI ст.

Нова реформована система профільної школи НУШ (10–12 класи).

Відповідно до Державного стандарту профільної середньої освіти (2024 р.) та нових модельних програм поглибленого рівня для профілів громадянської та історичної галузі, хронологічні межі вивчення всесвітньої історії (зокрема Європи та Америки) розширені й охоплюють XX – першу третину XXI століття.

Структура вивчення новітньої історії країн Європи та Америки на профільному рівні повністю змінює свій формат, відходячи від класичного фактографічного («подієвого») викладу на користь проблемно-тематичного узагальнення:

Профільна середня освіта (10–12 класи) структурно розділена на два послідовні етапи:

1. Профільно-адаптаційний цикл (10 клас): спрямований на надолуження освітніх втрат і первинне узагальнення історичних процесів.

2. Профільний цикл (11–12 класи): орієнтований на глибоке вивчення обраного напряму, підготовку до складання випускних іспитів (НМТ) та подальшої професійної освіти.

Структурно зміст новітньої європейської та американської історії викладається у кількох взаємопов'язаних варіантах.

Єдиний загальноосвітній інтегрований курс («Історія» або «Історія: Україна і світ») є обов'язковим для абсолютно всіх профілів. У цьому курсі історія Європи та Америки виступає як глобальний контекст для вітчизняних процесів. При цьому український історичний складник є домінантним і становить не менше 2/3 навчального матеріалу.

Для суспільно-гуманітарного профілю викладаються поглиблені окремі курси «Всесвітня історія» та «Історія України» (обсягом до 6 годин на тиждень в 11–12 класах). Матеріал структурується за проблемно-тематичним, змістовно-логічним та хронологічним принципами.

Ліцеїсти можуть обирати додаткові курси міждисциплінарного та дослідницького характеру, які заглиблюють їх у конкретні проблеми новітньої історії Заходу. Наприклад, «Міжнародні відносини у другій половині XX ст.», «Історія повсякдення», «Мікроісторія», «Усна історія», «Опір тоталітарним та імперським режимам» тощо.

Новий стандарт вимагає відмовитися від представлення історії як безальтернативного лінійного процесу. Модельні програми пропонують гнучкі підходи. Наприклад, проведення концентричного узагальнення

історичних процесів у 10 класі з подальшим лінійно-проблемним структуруванням новітньої історії в 11–12 класах. Головний структурний акцент зміщено на аналіз наскрізних процесів – модернізації, глобалізації, розвитку демократичних інститутів та протистояння авторитаризму й тоталітаризму.

2. Ключове змістове наповнення.

Ключове змістове наповнення новітньої історії Європи та Америки на профільному рівні середньої освіти (у контексті реформи Нової української школи для 10–12 класів) зазнає суттєвої концептуальної модернізації, зміщуючи фокус із простого запам'ятовування фактографічного матеріалу на аналіз історичних процесів, закономірностей та формування соціологічних узагальнень.

Зміст навчальних курсів охоплює період XX – першої третини XXI ст. та будується на принципі україноцентризму, де події євроатлантичної цивілізації розглядаються як ширший глобальний контекст для глибшого розуміння процесів в Україні.

Вивчення новітньої історії країн Заходу реалізується через поєднання основного обов'язкового загальноосвітнього курсу (наприклад, інтегрованого курсу «Історія: Україна і світ») та розгалуженої системи спеціальних і вибіркових курсів. В основу викладання покладено проблемно-тематичний, змістовно-логічний та хронологічний принципи.

Рекомендовано модель структурування, за якою у 10 класі здійснюється концентричне узагальнення історичних

процесів, а в 11–12 класах – лінійно-проблемне вивчення новітньої історії. Головними змістовими орієнтирами є процеси модернізації, глобалізації, розвитку демократичних інститутів та протистояння тоталітаризму й імперіалізму.

Змістове наповнення першого періоду новітньої історії (1914–1945 рр.) є таким:

Перша світова війна та повоєнний устрій світу: передумови та глобальний характер війни, воєнні кампанії, розпад європейських континентальних імперій, Паризька мирна конференція, Версальсько-Вашингтонська система договорів та діяльність Ліги Націй.

Становлення та сутність тоталітарних режимів: дослідження феноменів більшовизму, італійського фашизму (диктатура Б. Муссоліні) та німецького націонал-соціалізму (прихід А. Гітлера до влади), а також аналіз інструментів державного контролю над публічним життям і суспільною свідомістю.

Розвиток західних демократій у міжвоєнний період: вихід США на позиції світового економічного лідера в 1920-х рр. (доба «просперіті»); Велика депресія (світова економічна криза 1929–1933 рр.) та «Новий курс» Ф. Рузвельта; суспільно-політичний розвиток Великої Британії (ірландське питання, консерватори та лейбористи) та Франції.

Друга світова війна: перебіг подій, результати, уроки та ціна війни для людства.

Змістове наповнення другого періоду новітньої історії (1945 р. – початок XXI ст.):

Біполярний світ та Холодна війна: геополітичне суперництво між США та СРСР; виникнення військово-політичних блоків – НАТО (1949 р.) та Організації Варшавського договору (1955 р.); Берлінська та Карибська кризи, локальні збройні конфлікти (Корейська, В'єтнамська, Афганська війни); спроби розрядки міжнародної напруженості та історичне значення Гельсінської конференції 1975 р.

Розвиток країн Західної Європи та Північної Америки: Демократизація та громадянське суспільство: розширення прав людини у повоєнному світі, роль руху Опору; ліквідація авторитарних і диктаторських режимів у Португалії, Іспанії та Греції у 1970-х рр.; боротьба афроамериканців за громадянські права під проводом М. Л. Кінґа.

Економічні процеси: повоєнна відбудова та «економічні дива» у ФРН та Італії; неоліберальний та неоконсервативний повороти (рейганоміка у США, тетчеризм у Великої Британії), становлення «соціального ринкового господарства» та шведська соціальна модель.

Європейська інтеграція: історія інтеграційних процесів від Римських договорів (створення ЄЕС) до розширення Європейського Союзу, запровадження єдиної валюти (євро) та явища типу «брекзиту».

Трансформаційні процеси кінця XX – початку XXI ст.: антитоталітарний опір у Центрально-Східній Європі (Угорська революція 1956 р., «Празька весна» 1968 р.); крах комуністичного блоку, об'єднання

Німеччини, розпад СРСР та перехід до багатополярного світоустрою за домінування США.

Розвиток постіндустріального суспільства та культури: сутність науково-технічної революції (НТР), її соціальні наслідки; процеси глобалізації та виникнення антиглобалістського руху; розвиток масової культури, молодіжна контркультура, криза модернізму та становлення постмодернізму в культурі.

Геополітична ситуація на сучасному етапі: загроза міжнародного тероризму, імперіалістична політика РФ, концепція «русского міра», сутність «рашизму» та російсько-українська війна як виклик системі міжнародної безпеки.

Політичні лідери євроатлантичного простору: формування критичних суджень про діяльність Шарля де Голля, Конрада Аденауера, Джона Кеннеді, Маргарет Тетчер, Рональда Рейгана, Франсуа Міттерана, Ангели Меркель, Бориса Джонсона, Джо Байдена та ін..

Профільний рівень передбачає поглиблення знань через спеціалізовані курси суспільно-гуманітарного та міждисциплінарного спрямування: спеціальні профільні курси (історичний профіль) – вивчення історії державотворення, інтелектуальної чи військової історії, історії релігій світу та досвіду боротьби й виживання з тоталітарними режимами та імперіями; спеціалізовані вибіркові курси – історія повсякдення, усна історія, мікроісторія, історія технічних винаходів та наукових відкриттів, а також право ЄС, медіаграмотність та міжнародне гуманітарне право.

3. Методологічні засади та інноваційні підходи.

Сучасний етап реформування історичної освіти в Україні в межах Нової української школи (для 10–12 класів) кардинально переосмислює викладання новітньої історії країн Заходу. Вивчення новітньої історії Європи та Америки на профільному рівні базується на чітких методологічних засадах та передбачає впровадження інноваційних дидактичних підходів, що дозволяють відійти від репродуктивного зазубрювання дат на користь глибокого аналізу суспільних явищ і процесів.

Методологічна перебудова профільної історичної освіти спрямована на подолання застарілих імперських, радянських та спрощених лінійних моделей викладу історичного процесу.

Ключовими засадами є такі засади.

Історія країн Європи та Америки (у хронологічних межах XX – першої третини XXI ст.) більше не розглядається як «зовнішня та відірвана» від України. Події євроатлантичного простору (як-от світові війни, повоєнний устрій, Велика депресія, Холодна війна) вивчаються як глобальний контекст, що безпосередньо впливав на перебіг українських процесів та формування вітчизняних еліт. Це дозволяє зруйнувати пропагандистські міфи про «ізольованість» української історії.

На зміну механічному лінійно-хронологічному викладу приходить блоково-модульний та лінійно-проблемний принцип. Зміст групується навколо вузлових інтегрованих процесів: модернізації, глобалізації, розвитку

демократичних інституцій та досвіду опору тоталітарним та імперським режимам.

Історія Заходу подається не як один «закритий» безальтернативний наратив, а як динамічний простір різних інтерпретацій. Учнівство вчиться аналізувати складні історичні ситуації з точок зору різних етносів, держав, соціальних, релігійних чи конфесійних груп, розрізняючи пропагандистські кліше та формуючи власну етичну оцінку подій.

Акцент зміщується з абстрактних дій «держав» на історію ідей, повсякденні практики підтримки, форми ворожості й примирення, родинні зв’язки та долі конкретних людей.

Реалізація вимог Державного стандарту профільної середньої освіти (2024 р.) вимагає впровадження активних, інтерактивних та дослідницьких методів навчання.

Метод усної історії виступає надзвичайно ефективним засобом залучення ліцеїстів до самостійного наукового пошуку. Учні здійснюють повний цикл дослідницького проєкту (від розробки запитань до транскрибування та верифікації свідчень), інтерв'ююючи очевидців знакових подій XX–XXI ст. (досвід Холодної війни, повсякдення другої половини XX ст., Революція Гідності, сучасна російсько-українська війна, рух волонтерів тощо).

Метод сторітелінгу допомагає старшокласникам подолати психологічний бар'єр сприйняття історії як «сухого набору фактів». Використання кейсів, особистих історій реальних людей та розробка цифрового сторітелінгу (наприклад, створення власних електронних книг на

платформі Ourboox) стимулює емоційне сприйняття, розвиває критичне мислення та м’які навички.

Педагогіка місця інтегрує вивчення світових процесів через призму дослідження локального простору. Робота з пам'ятками рідного краю, регіональними архівами та музеями (зокрема віртуальними) унаочнює, як глобальні історичні явища відбивалися на житті місцевих громад.

Застосування рольових, ділових ігор, симуляцій міжнародних конференцій чи судових процесів дозволяє учням краще зрозуміти мотиви історичних акторів. Наприклад, прийом «Розкажи історію» або моделювання поведінки військових блоків (Антанти, Четверного союзу чи НАТО) навчає комплексно оцінювати альтернативи історичного розвитку.

Використання хмарних платформ і сервісів (iLearn, Prometheus, Nearpod, LearningApps) для синхронного та асинхронного навчання.

Залучення штучного інтелекту (наприклад, інструментів платформи «На Урок») для організації інтерактивних «діалогів» ліцеїстів із видатними історичними діячами євроатлантичного простору.

Використання потенціалу соціальних мереж (зокрема TikTok) як джерела візуалізації та динамічного відтворення історичної хроніки для сучасного покоління «зумерів».

Організація довготривалих дослідницьких проєктів, результатом яких є створення інтерактивних карт, блогів, подкастів, лепбуків, відеофільмів або постерів.

В основі оцінювання результатів навчання ліцеїстів лежить не відтворення фактажу, а вимірювання рівня

сформованості ключових та предметних історичних компетентностей (хронологічної, просторової, інформаційної, логічної та аксіологічної).

Оцінюються вміння учнів критично аналізувати джерела, розрізняти факти та судження, виявляти інформаційні маніпуляції та пропаганду, будувати причинно-наслідкові моделі та аргументувати власну точку зору з обов'язковим дотриманням принципів академічної доброчесності.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

У чому полягає докорінна зміна філософії історичної освіти при переході до єдиного курсу «Історія: Україна і світ»?

Поясніть, яким чином у структурі трирічної старшої школи (10–12 класи) реалізується третій, профільний проблемно-тематичний концентр історичної освіти.

Чому в 11–12 класах важливо відмовитися від лінійної подієвої історії та перейти до вивчення історії, наділеної «сучасними сенсами»?

За якими критеріями вчитель має відбирати «змістове ядро» з історії країн Заходу, щоб залишити час для розвитку критичного мислення, роботи з джерелами та формування м'яких навичок?

Як вивчення контроверсійних тем новітньої історії країн Заходу допомагає учням уникати «чорно-білого» сприйняття минулого, самостійно долати псевдоісторичні міфи та пропагандистські кліше?

Які інструменти критичного аналізу європейського та американського досвіду протистояння тоталітарним режимам має засвоїти учень, щоб виявляти маніпуляції та дезінформацію в сучасному медіапросторі?

Поведінку яких історичних діячів чи спільнот країн Заходу ХХ ст. доцільно проаналізувати з ліцеїстами для виховання в них оборонної свідомості та активної громадянської позиції?

ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Семінар 1.
Версальська система та облаштування повоєнного світу

(ДФН – 2 год., ЗФН – 2 год)

План.

1. Паризька мирна конференція 1919 р. та Версальський договір.
2. Мирні договори з колишніми союзниками Німеччини: геополітичні метаморфози в Центральній, Східній та Південно-Східній Європі.
3. Ліга Націй: Статут, принципи колективної безпеки та механізми запобігання агресії.
4. Внутрішні суперечності та історичні оцінки Версальської системи.

Теми доповідей та повідомлень

«14 пунктів» Вудро Вільсона як спроба американського лідерства у післявоєнному світі.

Економічні наслідки Версальського мирного договору крізь призму аналізу Джона Мейнарда Кейнса.

Французький реваншизм та британський прагматизм на Паризькій конференції.

Рекомендована література

Буглай Н. М. Нова та новітня історія країн Європи та Америки : навч.-метод. посіб. Миколаїв : Видавець Румянцева Г. В., 2023. 369 с.

Газін В. П., Копилов С. А. Новітня історія країн Європи та Америки 1918–1945 рр.: Підручник. К.: Слово, 2003.

Зашкільняк Л. О. Історія Центрально-Східної Європи у новітній час (XX – початок XXI ст.) : навч. посіб. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2021. 430 с.

Кіссінджер Г. Дипломатія / пер. з англ. С. Бабич, А. Рогач. Київ : Наш Формат, 2018. 864 с.

Мартинов А. Ю. Версальсько-Вашингтонська система міжнародних відносин. Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 2003. Т. 1 : А–В. С. 488–489.

Покровецький В. О. Версальська система як фактор трансформації міжнародного порядку після Першої світової війни. Актуальні проблеми політики. 2019. Вип. 63. С. 112–124.

Хижниченко П. В. Паризька мирна конференція 1919–1920 рр. та «українське питання». Український історичний журнал. 2018. № 3. С. 45–58.

Семінар 2.
Становлення та трансформація політичних ідеологій у міжвоєнний період світової історії.

(ДФН – 2 год., ЗФН – 2 год)

План.

1. Криза класичного лібералізму та становлення державного інтервенціонізму.
2. Розкол у робітничому русі після Першої світової війни.
3. Більшовизм як ліва тоталітарна модель: теорія «світової революції».
4. Фашизм і націонал-соціалізм як права тоталітарна альтернатива: витоки, доктрина, корпоративна система та расово-етнічний вимір.
5. Політико-філософські концепції тоталітаризму.

Теми доповідей та повідомлень

«Теорія державного регулювання економіки» Джона Мейнарда Кейнса та її практичне втілення в реформах Ф. Рузвельта та Швеції.

Формування ультрарадикальної тактики Комінтерну.

Становлення корпоративної системи Муссоліні.

Рекомендована література

Арендт Г. Джерела тоталітаризму / пер. з англ. А. Гордієнко, В. Каменця, О. Мокровольського. Київ : Дух і Літера, 2002. 584 с.

Газін В. П., Копилов С. А. Новітня історія країн Європи та Америки 1918–1945 рр.: Підручник. К.: Слово, 2003.

Дещинський LE., Зашкільняк Л. О. Політичні партії та ідеологічні течії в Європі у міжвоєнний період (1918–1939 рр.). Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2010. 312 с.

Зашкільняк Л. О. Історія Центрально-Східної Європи у новітній час (XX – початок XXI ст.) : навч. посіб. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2021. 430 с.

Корнфорт Е. Витоки та трансформація тоталітарних ідеологій у міжвоєнній Європі (1918–1939 рр.). Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. 2019. Вип. 2 (141). С. 34–40.

Семків Р. В. Фашизм, консерватизм, лібералізм: ідеологічна динаміка Європи 1920–1930-х років. Політологічні записки. 2021. № 1. С. 112–125.

Семінар 3.
Германське питання в 1920-ті роки.

(ДФН – 2 год., ЗФН – 2 год)

План.

1. Листопадова революція 1918 р. в Німеччині та проголошення республіки.
2. Рада Народних Уповноважених (РНУ) та її соціально-економічна програма. Боротьба за вибір шляху розвитку.
3. Веймарська конституція 1919 р.: сутність та небезпека.
4. Політико-економічні потрясіння початку 1920-х рр. у Німеччині.
5. Період «золотих двадцятих» у Веймарській республіці (1924–1929 рр.).

Теми доповідей та повідомлень

Політичні погляди та трагедія Карла Лібкнехта та Рози Люксембург.

Баварська радянська республіка 1919 р. та спроби експорту більшовицької моделі в Центральну Європу.

План Дауеса 1924 р. як фінансовий інструмент стабілізації Веймарської республіки та роль американських кредитів.

Рекомендована література

Буглай Н. М. Нова та новітня історія країн Європи та Америки : навч.-метод. посіб. Миколаїв : Видавець Румянцева Г. В., 2023. 369 с.

Газін В. П., Копилов С. А. Новітня історія країн Європи та Америки 1918–1945 рр.: Підручник. К.: Слово, 2003.

Головченко В. І., Кравчук О. О. Німецька проблема в європейській політиці 1920-х років. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини. 2017. Вип. 1 (46). С. 18–24.

Гончар Б. М., Козицький М. Ю., Мордвінцев В. М., Слюсаренко А. Г. Всесвітня історія. К.: Знання, 2002. 565 с.

Зашкільняк Л. О. Історія Центрально-Східної Європи у новітній час (XX – початок XXI ст.) : навч. посіб. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2021. 430 с.

Кіссінджер Г. Дипломатія / пер. з англ. С. Бабич, А. Рогач. Київ : Наш Формат, 2018. 864 с. (Розділи про виконання Версальського договору, Локарнські угоди 1925 р. та дипломатію Ґ. Штреземана).

Кудряченко А. І. Німеччина в міжнародно-політичних процесах XX – початку XXI ст. Київ : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2016. 512 с.

Орлова Т. В. Всесвітня історія. Історія цивілізацій. К., 2012. 446 с.

СЕМІНАР 4.
КОЛОНІАЛЬНЕ ПИТАННЯ ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ
(ДФН – 2 год.)

План.

1. Колоніальні імперії напередодні Другої світової війни.
2. Атлантична хартія від 14 серпня 1941 р. та колоніальне питання.
3. Дипломатична дискусія навколо застосування принципів Атлантичної хартії.
4. Декларація Об'єднаних Націй від 1 січня 1942 р. як ідейна основа майбутнього міжнародного правопорядку та деколонізації.

Теми доповідей та повідомлень

Індійське питання в британській політиці в роки війни.

Французька колоніальна імперія та Браззавільська конференція 1944 р.

Роль США у руйнації колоніального статусу-кво під час та після Другої світової війни.

Рекомендована література

Газін В. П., Копилов С. А. Новітня історія країн Європи та Америки 1918–1945 рр.: Підручник. К.: Слово, 2003.

Головченко В. І., Рубель В. А. Нова історія Азії та Африки: колоніальний Схід (кінець XIX – друга половина XX ст.). Навчальний посібник. Київ : Либідь, 2010. 520 с.

Губерський Л. В. (ред.). Міжнародні відносини та зовнішня політика (1914–1970-ті роки). Підручник. Київ : Либідь, 2008. 608 с.

Дергачов О. П. Деколонізація та її особливості у період Другої світової війни. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини. 2016. Вип. 1 (45). С. 22–29.

Зашкільняк Л. О. Історія Центрально-Східної Європи у новітній час (XX – початок XXI ст.) : навч. посіб. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2021. 430 с.

Орлова Т. В. Всесвітня історія. Історія цивілізацій. К., 2012. 446 с.

Стрільчук Л. В., Покровецький В. О. Трансформація французької колоніальної імперії в роки Другої світової війни (1939–1945 рр.). Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. 2019. № 6 (389). С. 102–111.

Семінар 5.
Облаштування світу після Другої світової війни. Ялтинсько-Потсдамська система міжнародних відносин

(ДФН – 2 год.)

План.

1. Ялтинська (Кримська) та Потсдамська (Берлінська) конференції 1945 р. та узгодження післявоєнного устрою світу.
2. Мирне врегулювання з колишніми союзниками Німеччини.
3. Концептуальне та геополітичне оформлення біполярності.

Теми доповідей та повідомлень

Проблема легітимності та наслідків рішень «великої трійки» у Ялті для країн Центрально-Східної Європи.

Паризькі мирні договори 1947 р.: компроміс чи диктат наддержав?

«Залізна завіса» в Європі: від метафори до геополітичної реальності 1946 р.

Рекомендована література

Блек Д. Історія світу : від найдавніших часів до сьогодення / переклад з англ. Київ : Vivat, 2021. 256 с.

Голованов С. О. Всесвітня історія. К. : Каравела, 2009. 296 с.

Гончар Б. М., Козицький М. Ю., Мордвінцев В. М., Слюсаренко А. Г. Всесвітня історія. К.: Знання, 2002. 565 с.

Губерський Л. В. (ред.). Міжнародні відносини та зовнішня політика (1914–1970-ті роки). Підручник. Київ : Либідь, 2008. 608 с.

Зашкільняк Л. О. Історія Центрально-Східної Європи у новітній час (XX – початок XXI ст.) : навч. посіб. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2021. 430 с.

Кіссінджер Г. Дипломатія / пер. з англ. С. Бабич, А. Рогач. Київ : Наш Формат, 2018. 864 с.

Покровецький В. О. Ялтинсько-Потсдамська система міжнародних відносин: проблеми формування та інституціалізації. Актуальні проблеми політики. 2021. Вип. 67. С. 104–115.

Стрільчук Л. В., Ковальов В. О. Повоєнне облаштування Європи та формування біполярного протистояння (1945–1949 рр.). Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. 2020. № 5 (409). С. 112–121.

Семінар 6.
Германська проблема після Другої світової війни.

(ДФН – 2 год., ЗФН – 2 год)

План.

1. Окупаційний режим у Німеччині у 1945–1948 рр.
2. Передумови першої Берлінської кризи.
3. Берлінська блокада та функціонування Повітряного мосту.
4. Державно-політичне оформлення розколу Німеччини. Еволюція питання та об’єднання в єдину країну.

Теми доповідей та повідомлень

Німеччина в планах СРСР та США: від єдиної нейтральної держави до розколу.

Нюрнберзький процес над головними воєнними злочинцями як акт міжнародного правосуддя та його вплив на денацифікацію.

Об'єднання Німеччини у 1990 р.

Рекомендована література

Буглай Н. М. Нова та новітня історія країн Європи та Америки : навч.-метод. посіб. Миколаїв : Видавець Румянцева Г. В., 2023. 369 с.

Газін В. П., Копилов С. А. Новітня історія країн Європи та Америки (1945–2000 рр.). Навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2004. 624 с.

Губерський Л. В. (ред.). Міжнародні відносини та зовнішня політика (1914–1970-ті роки). Підручник. Київ : Либідь, 2008. 608 с.

Єдин В. В. Берлінська криза 1948–1949 рр. у контексті інституційного поділу Німеччини та формування блокової системи. Актуальні проблеми всесвітньої історії. 2021. Вип. 4. С. 45–56.

Зашкільняк Л. О. Історія Центрально-Східної Європи у новітній час (XX – початок XXI ст.) : навч. посіб. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2021. 430 с.

Кудряченко А. І. Німеччина в міжнародно-політичних процесах XX – початку XXI ст. Київ : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2016. 512 с.

Орлова Т. В. Всесвітня історія. Історія цивілізацій. К., 2012. 446 с.

Покровецький В. О. Берлінська криза 1948–1949 років і заснування ФРН та НДР як завершальний етап розколу Німеччини. Актуальні проблеми політики. 2022. Вип. 69. С. 88–97.

Стрільчук Л. В., Ковальов В. О. Німецька проблема в системі післявоєнних міжнародних відносин (1945–1949 рр.). Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. 2018. № 8. С. 105–114.

Семінар 7.
Утворення ООН та її діяльність у 1945–2026 рр.

(ДФН – 2 год., ЗФН – 2 год)

План.

1. Сан-Франциська конференція 1945 р. та ухвалення Статуту ООН.
2. Структурна організація ООН.
3. ООН у роки «холодної війни».
4. Інституційна криза безпеки ООН на початку XXI ст. (до 2026 р.).

Теми доповідей та повідомлень

Дипломатичний внесок української делегації на Сан-Франциській конференції 1945 р.

Еволюція права вето в Раді Безпеки ООН.

Загальна декларація прав людини 1948 р. як «міжнародна Велика хартія вольностей».

Рекомендована література

Бруз В. С. ООН і врегулювання міжнародних конфліктів. Навчальний посібник. Київ : Либідь, 1995. 112 с.

Віднянський С., Мартинов А. Організація Об'єднаних Націй в умовах сучасної кризи світового порядку. Український історичний журнал. 2020. №5. С.77-89.

Гончар Б. М., Козицький М. Ю., Мордвінцев В. М., Слюсаренко А. Г. Всесвітня історія. К.: Знання, 2002. 565 с.

Гуменюк Б. І. Організація Об'єднаних Націй у системі міжнародної безпеки: еволюція та сучасні виклики. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини. 2021. Вип. 1 (53). С. 12–19.

Зашкільняк Л. О. Історія Центрально-Східної Європи у новітній час (XX – початок XXI ст.) : навч. посіб. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2021. 430 с.

Кіссінджер Г. Дипломатія / пер. з англ. С. Бабич, А. Рогач. Київ : Наш Формат, 2018. 864 с. (Висвітлено роль ООН у період Холодної війни та трансформацію концепції колективної безпеки).

Мацука В. М., Перепелиця М. О. Участь України у заснуванні та діяльності Організації Об'єднаних Націй (1945–2020 рр.). Український історичний журнал. 2020. № 5. С. 89–102.

Орлова Т. В. Всесвітня історія. Історія цивілізацій. К., 2012. 446 с.

Покровецький В. О. Проблема реформування Ради Безпеки ООН у контексті кризи сучасної системи міжнародної безпеки. Актуальні проблеми політики. 2023. Вип. 71. С. 95–106.

Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 р.

СЕМІНАР 8.
РОЗВИТОК КОЛИШНІХ КОЛОНІАЛЬНИХ КРАЇН В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XX – НА ПОЧАТКУ XXI СТ.

(ДФН – 2 год.)

План.

1. Крах колоніальних імперій: причини, передумови та етапи деколонізації.
2. Рух неприєднання як альтернативний шлях.
3. Феномен неоколоніалізму.
4. Розпад «третього світу» та сучасний стан колишніх колоніальних держав.

Теми доповідей та повідомлень

Глобальне протистояння наддержав у країнах «третього світу».

«Азійські тигри»: секрет успіху.

Субсахарська Африка у XXI ст.: демографічний вибух, етнічні конфлікти та проблема голоду.

Рекомендована література

Газін В. П., Копилов С. А. Новітня історія країн Азії та Африки (1945–2000 рр.). Навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2004. 480 с.

Гончар Б. М., Козицький М. Ю., Мордвінцев В. М., Слюсаренко А. Г. Всесвітня історія. К.: Знання, 2002. 565 с.

Губерський Л. В. (ред.). Міжнародні відносини та зовнішня політика (1970–2000-ні роки). Підручник. Київ : Либідь, 2010. 624 с.

Дергачов О. П. Еволюція неоколоніалізму та проблеми постколоніального розвитку країн Глобального Півдня. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини. 2018. Вип. 1 (48). С. 15–23.

Зашкільняк Л. О. Історія постколоніального світу: концепції, етапи, суперечності. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2015. 412 с.

Зашкільняк Л. О. Історія Центрально-Східної Європи у новітній час (XX – початок XXI ст.) : навч. посіб. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2021. 430 с.

Ковальов В. О. Східноазійське «економічне диво»: феномен швидкої модернізації колишніх напівколоній і колоній. Актуальні проблеми всесвітньої історії. 2020. Вип. 3. С. 67–79.

Орлова Т. В. Всесвітня історія. Історія цивілізацій. К., 2012. 446 с.

Семінар 9.
Міжнародні відносини наприкінці XX – на початку XXI ст.

(ДФН – 2 год., ЗФН – 2 год)

План.

1. Розпад соціалістичного блоку та СРСР (1989–1991 рр.).
2. Доба однополярності (1990-ті роки).
3. Військово-політичні зсуви початку XXI ст. Перехід до багатополярності та посилення Китаю.
4. Сучасна постмодерна система міжнародних відносин (до 2026 р.).
5. Російська агресія проти України як чинник руйнації європейської безпеки.

Теми доповідей та повідомлень

Будапештський меморандум 1994 р.: історія підписання, гарантії безпеки та їх історичний крах.

Повернення у світовій політиці до логіки «права сили».

Рекомендована література

Буглай Н. М. Нова та новітня історія країн Європи та Америки : навч.-метод. посіб. Миколаїв : Видавець Румянцева Г. В., 2023. 369 с.

Газін В. П., Копилов С. А. Новітня історія країн Європи та Америки (1945–2000 рр.). Навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2004. 624 с.

Губерський Л. В. (ред.). Міжнародні відносини та зовнішня політика (1970–2000-ні роки). Підручник. Київ : Либідь, 2010. 624 с.

Зашкільняк Л. О. Історія Центрально-Східної Європи у новітній час (XX – початок XXI ст.) : навч. посіб. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2021. 430 с.

Покровецький В. О. Трансформація системи глобального управління на межі XX–XXI ст.: кризи, виклики та тенденції. Актуальні проблеми політики. 2023. Вип. 72. С. 101–112.

Рудько С. О. Зовнішня політика країн Західної Європи в новітній час. Навчально-методичний посібник. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2012. 264 с.

Стрільчук Л. В., Єдин В. В. Безпекові виклики у Центрально-Східній Європі після розпаду біполярної системи (1991–2020 рр.). Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. 2022. № 3 (427). С. 105–115.

СЕМІНАР 10.
НОВІТНЯ ІСТОРІЯ В КУРСІ ІСТОРІЇ НА РІВНІ ПРОФІЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

(ДФН – 2 год.)

План.

1. Державний стандарт профільної середньої освіти (2024 р.) та Концепція реформування історичної освіти. Місце новітньої історії світу та України.

2. Методика вивчення чутливих та контроверсійних тем сучасної історії та психоемоційна підтримка учнів.

3. Цифрові інновації в історичній освіті.

Теми доповідей та повідомлень

Метод усної історії та сторітеллінгу як інструмент формування історичної пам'яті учнів.

Формувальне оцінювання на уроках новітньої історії країн світу у профільних класах згідно з вимогами МОН України.

Рекомендована література

Про освіту : Закон України від 05 верес. 2017 р. № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38–39.

Про затвердження Державного стандарту профільної середньої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 25 липня 2024 р. № 851.

Про затвердження Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти

«Нова українська школа» на період до 2029 року : Розпорядження від 14 груд. 2016 р. № 988-р. Урядовий кур'єр. 2016. № 244.

Про затвердження Положення про ліцей : Постанова від 11 жовт. 2021 р. № 1062. Офіційний вісник України. 2021. № 82. Ст. 5236.

Бармак М. В., Власов В. С. Методика навчання історії в профільній школі. Навчально-методичний посібник. Тернопіль : Астон, 2019. 280 с.

Свобода О. В. Застосування історико-антропологічного підходу при вивченні новітньої історії в профільних класах. Педагогічний альманах. 2022. Вип. 52. С. 112–120.

Чернова М. Є. Використання его-документів (щоденників, листів, спогадів) у процесі вивчення складних питань історії ХХ століття. Проблеми сучасного підручника. 2024. Вип. 32. С. 91–101.

Чернова М. Є. Міждисциплінарний підхід у викладанні складних тем новітньої історії на профільному рівні старшої школи. Проблеми сучасного підручника. 2023. Вип. 30. С. 89–99.

КОНТРОЛЬ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Самостійна робота здобувачів вищої освіти – це форма організації освітнього процесу, за якої здобувачі вищої освіти виконують заплановані завдання під методичним керівництвом викладача, але без його безпосередньої участі.

Метою самостійної роботи здобувачів вищої освіти є засвоєння ними в повному обсязі освітнього компонента й послідовне формування у здобувачів вищої освіти самостійності як риси характеру, що відіграє суттєву роль у формуванні сучасного фахівця**.**

Для контролю самостійної роботи з освітнього компонента «Актуальні проблеми новітньої історії країн світу» кожен здобувач вищої освіти готує та захищає дві індивідуальні письмові роботи (реферати або аналітичні есе): одну за проблематикою першого, другу – другого змістового модуля. Теми обирають із запропонованого переліку або погоджують з викладачем індивідуально. Для здобувачів заочної форми навчання передбачено додаткове індивідуальне аналітичне завдання за матеріалами тем, які опановуються без аудиторних занять.

ПЕРЕЛІК ТЕМ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ.

Концепція «14 пунктів» В. Вільсона та реальні геополітичні рішення Паризької мирної конференції.

Ліга Націй як перший досвід системи колективної безпеки.

Криза класичного європейського лібералізму та причини привабливості радикальних ідеологій в міжвоєнну

добу.

Трансатлантичний фінансовий кругообіг репарацій та воєнних боргів.

Пангерманізм та доктрина ревізії Версальського договору в програмі НСДАП («25 пунктів») та книзі А. Гітлера «Майн кампф».

Концепція «життєвого простору» на Сході Європи як расово-біологічне обґрунтування підготовки Третього рейху до експансії та винищення народів.

Крах політики «умиротворення» європейських демократій після Мюнхенської угоди 1938 р. та окупації Праги навесні 1939 р.

Еволюція військово-стратегічних та геополітичних пріоритетів «Великої трійки» на конференціях у Тегерані, Ялті та Потсдамі.

Вплив Другої світової війни на руйнацію престижу колоніальних метрополій в Азійсько-Тихоокеанському регіоні.

Берлінська криза (1948–1949 рр.) та Корейська війна (1950–1953 рр.) як перші вияви переходу Холодної війни у фазу відкритої регіональної ескалації.

Перехід від однополярності 1990-х рр. до багатополярної турбулентності початку XXI ст.

Психолого-педагогічні та методичні аспекти вивчення «травмуючих» та контраверсійних тем у закладах профільної середньої освіти.

Реалізація проблемно-тематичного та інтегрованого підходів у викладанні всесвітньої історії в умовах реформи «Нова українська школа».

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО СКЛАДАННЯ ЕКЗАМЕНУ

1. Паризька мирна конференція 1919 р. та генетичні суперечності Версальського устрою в Європі.
2. Ліга Націй як перша модель системи колективної безпеки.
3. «Українське питання» в діяльності Ліги Націй.
4. Ідеологічний ландшафт міжвоєнної Європи та криза класичного лібералізму.
5. Становлення та трансформація політичних доктрин марксизму-ленінізму, соціал-реформізму, консерватизму та інтегрального націоналізму.
6. Рапалльський договір (1922 р.) та Берлінський договір (1926 р.) у контексті радянсько-німецького зближення.
7. Ідеологічні та геополітичні засади зовнішньої політики нацистської Німеччини.
8. Міжнародно-політична криза 1939 року та крах політики «умиротворення» західних демократій.
9. Радянсько-німецький пакт від 23 серпня 1939 р. та його секретний додатковий протокол.
10. Дипломатія «Великої трійки» в роки Другої світової війни.
11. Узгодження спільних воєнних цілей та повоєнного устрою на конференціях у Тегерані (1943 р.), Ялті (лютий 1945 р.) та Потсдамі (липень-серпень 1945 р.).
12. «Польське питання» як головне перехрестя геополітичних суперечностей в антигітлерівській коаліції (1941–1945 рр.).

13. Колоніальне питання в роки Другої світової війни.

14. Ялтинсько-Потсдамська система міжнародних відносин.

15. Геополітичні контури «нової Європи» та вирішення проблеми Закарпатської України (1945 р.).

16. Германська проблема після Другої світової війни.

17. Австрійська проблема в повоєнному врегулюванні (1945–1955 рр.).

18. Геополітичне значення австрійського нейтралітету для системи європейської безпеки.

19. ООН як центральний інститут повоєнного світоустрою (1945–2026 рр.).

20. Проблема права вето в Раді Безпеки та сучасна криза реформування організації.

21. Доктринальне оформлення та початковий етап «холодної війни» (1945–1953 рр.).

22. Доктрина Трумена та План Маршалла як етапи становлення політики «стримування».

23. Еволюція деколонізаційних процесів в Азії та Африці в другій половині XX ст.

24. Колишні колоніальні країни в системі неоколоніалізму.

25. Сутність глобального конфлікту по лінії «Північ – Південь».

26. Трансформація міжнародних відносин наприкінці XX – на початку XXI ст.

27. Об’єднання Німеччини та доба американського «однополярного домінування».

28. Європейська інтеграція в другій половині XX – на початку XXI ст.

29. Гібридні виклики сучасному світоустрою на початку XXI ст.

30. Концептуальні засади та структура викладання новітньої історії (XX – перша третина XXI ст.) у 10–12 класах профільної школи НУШ.

31. Реалізація принципу україноцентризму у викладанні всесвітньої новітньої історії.

32. Формування предметних компетентностей здобувачів освіти на профільному рівні в курсі новітньої історії країн світу.

33. Методика роботи з контраверсійними та психотравмуючими темами новітньої історії у закладах профільної середньої освіти.

34. Подолання невідповідності між змістом шкільних підручників всесвітньої історії та вимогами оцінювання.

ЛІТЕРАТУРА

ОСНОВНА НАВЧАЛЬНА ЛІТЕРАТУРА

Буглай Н. М. Нова та новітня історія країн Європи та Америки : навч.-метод. посіб. Миколаїв : Видавець Румянцева Г. В., 2023. 369 с.

Газін В. П., Копилов С. А. Новітня історія країн Європи та Америки (1945–2020 рр.) : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2020. 512 с.

Гісем О. В., Мартинюк О. О. Всесвітня історія (1914–1945 рр. / 1945–2024 рр.): підруч. для закл. загал. серед. освіти. Харків : Ранок, 2024.

Новітня історія країн Західної Європи та Північної Америки (1945 р. – початок XXI ст.) / за ред. Михайла Швагуляка. Львів : Тріада плюс, 2015. 705 с.

Полянський П. Б. Всесвітня історія (рівень стандарту): підруч. для 11 кл. закл. загал. серед. освіти. Київ : Грамота, 2024. 272 с.

Щупак І. Я. Всесвітня історія (рівень стандарту): підруч. для 11 кл. закл. загал. серед. освіти. Київ : УОВЦ «Оріон», 2024. 288 с.

Ямпольська Л. М. Новітня історія країн Азії та Африки. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2017. 163 с.

ДОДАТКОВА НАВЧАЛЬНА ЛІТЕРАТУРА

A More Democratic Community: The Place of Democracy in the History of European Integration / ed. by S. Lorenzini, U. Tulli. Oxford ; New York : Berghahn Books, 2024. 280 p. (Studies in Contemporary European History ; vol. 29).

Chrostowski M. Political Myths in History Textbooks: War Images of the Falange in Spain (1939–1951) and the Polish Workers' Party in Poland (1945–1956). Berlin ; Frankfurt am Main : Peter Lang, 2024. 352 p. (Studies in Contemporary History ; vol. 11).

Davies N. Europe at War 1939–1945: No simple victory. London: Macmillan, 2006. 544 p. URL: https://archive.org/details/europeatwar193910000davi

Deluermoz Q. The Paris Commune: A Global History. Cambridge : Cambridge University Press, 2026.

Jarausch K. H. The Burden of German History: A Transatlantic Life. Oxford ; New York : Berghahn Books, 2023. 320 p. (Studies in Contemporary European History ; vol. 28).

Mykhalskyi I., Balatska O., Nefodov D., Altukhov O., Plevako K. The influence of U.S.-China relations on the current geopolitical situation. *Revista Amazonia Investiga*. 2023. Vol. 12, № 68. P. 372–381.

Venken M. Peripheries at the Centre: Borderland Schooling in Interwar Europe. Oxford ; New York : Berghahn Books, 2021. 308 p. (Studies in Contemporary European History; vol. 27).

Блек Д. Історія світу : від найдавніших часів до сьогодення / переклад з англ. Київ : Vivat, 2021. 256 с.

Борділовська О. А. Індія і Пакистан: інтелектуальна історія розлучення. К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2018. 340 с.

Булик М., Гаврилова Н. Міжнародні відносини та зовнішня політика Китаю в історичній ретроспективі. Маріуполь : МДУ, 2019. 233 с.

Війна і міф. Невідома Друга світова / За заг. ред. О. Зінченка, В. В'ятровича, М. Майорова. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 272 с.

Голованов С. О. Всесвітня історія. К. : Каравела, 2009. 296 с.

Гончар Б. М., Козицький М. Ю., Мордвінцев В. М., Слюсаренко А. Г. Всесвітня історія. К.: Знання, 2002. 565 с.

Губарєв В.К. Довідник школяра і студента. Всесвітня історія. Донецьк, 2004. 496 с.

Дюрозель Ж-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів: Пер. з франц./ Ж-Б. Дюрозель. Київ, 1995. С. 8-26.

Зашкільняк Л. О. Історія Центрально-Східної Європи у новітній час (XX – початок XXI ст.) : навч. посіб. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2021. 430 с.

Коріненко, П. С. Новітня історія країн Європи та Америки (1918–1945 рр.). Тернопіль : Астон, 2003. 384 с.

Країни Азії та Африки (XX – поч. XXI ст.) : біогр. довід. / упоряд.: О. Ковальков. Харків : Озеров Г. В., 2022. 599 с.

Кудряченко А. І., Мартинов А. Ю. Глобальні виміри зовнішньої політики Німеччини (2005–2021 рр.): калейдоскоп подій. К., 2022. 560 с.

Кудряченко А. І., Солошенко В. В. Західна Європа в умовах глобальних трансформацій XXI століття: монографія. Київ : Інститут всесвітньої історії НАН України, 2022. 384 с.

Лиман С. І., Парфіненко А. Ю. Історія міжнародних відносин та дипломатії (довестфальська доба). Суми : Університетська книга, 2024. 700 с.

Майборода О. М. Етнічні пастки деколонізації: африканський досвід. Київ: ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. 216 с.

Михальський І. С., Торопцев Б. І. «Човникова дипломатія» Г. Кіссинджера як активне впровадження концепції С. Коена. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Історичні науки*. 2021. № 9 (347). С. 157–168.

Михальський І. С., Торопцева А. І. Мемуарний твір «Deux années en Ukraine (1917–1919)» Шарля Дюброя. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Історичні науки*. 2024. № 3 (362). С. 28–82.

Новітня історія країн Європи та Америки (1945–2013) / О. П. Іваницька. Київ: Слово, 2014. 1052 с.

Орлова Т. В. Всесвітня історія. Історія цивілізацій. К., 2012. 446 с.

Орлова Т. Історія сучасного світу (XV–XXI століття). К.: Вікар, 2008. 552 с.

Павленко Ю. В. Історія світової цивілізації. Соціокультурний розвиток людства: навчальний посібник. Київ: Либідь, 2001. 360 с.

Плохій С. Ялта. Ціна миру. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2019. 414 с.

Роль ООН у сучасному світі: матеріали наукового симпозіуму, присвяченого 75-річчю від дня заснування

Організації Об’єднаних Націй, м. Кам’янець-Подільський, 22 жовтня 2020 р. / [редкол.: М. М. Тріпак (гол.) та ін.]. Кам’янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2020. 154 с.

Снайдер Т. Криваві землі: Європа поміж Гітлером та Сталіним. Київ: Грані-Т, 2011. 448 с.

Суспільно-політичні трансформації в країнах Сходу на сучасному етапі. К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2012. 220 с.

Трубайчук А.Ф. Беніто Муссоліні. Портрет тоталітариста в історичному інтер’єрі. Київ : Видавництво соціація істориків Істина, 1998. 150 с.

Хижняк І. А. Нова історія міжнародних відносин у системному форматі (1648–1918): К.: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2009. 224 с.

Чан Н. Коротка історія китайської культури. Харбін: Harbin Publishing House, 2019. 201 с.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

Сайт Організації Об’єднаних Націй. URL: https://www.un.org/en/

Сайт Організації Північно-Атлантичного договору (НАТО). URL: https://www.nato.int/en

Сайт Міністерства закордонних справ (МЗС) України. URL: https://mfa.gov.ua/

Сайт Національного інституту стратегічних досліджень (НІСД). URL: https://niss.gov.ua/

The Avalon Project Documents in Law, History and Diplomacy. URL: https://avalon.law.yale.edu/

Australasian Legal Information Institute. URL: https://www.austlii.edu.au/

World War I Document Archive. URL: https://wwi.lib.byu.edu/index.php/Main_Page

Wikisource. URL: https://en.wikisource.org/wiki/Main_Page

100(0) Schlüsseldokumente. URL: https://www.1000dokumente.de/Dokumente/Hauptseite

FRASER. Economic history at your fingertips. URL: https://fraser.stlouisfed.org/

Internet Archive Wayback Machine. URL: https://web.archive.org/

Franklin D. Roosevelt Presidential Library and Museum. URL: https://www.fdrlibrary.org/documents/ Cambridge University Press. URL:.https://www.cambridge.org/core/publications/books

Digithèque de matériaux juridiques et politiques. URL: https://mjp.univ-perp.fr/ Documents d'histoire. URL: http://historien.geographe.free.fr/ National Diet Library, Japan. URL: https://www.ndl.go.jp/en/ DocumentArchiv.de. URL: http://www.documentarchiv.de/

Konrad Adenauer. URL: https://www.konrad-adenauer.de/

United Nations Treaty Collection. URL: https://treaties.un.org/

Office of the Historian. URL: https://history.state.gov/

Dipublico.org Derecho Internacional. URL: https://www.dipublico.org

LUXEMBOURG CENTRE FOR CONTEMPORARY AND DIGITAL HISTORY. URL: https://www.cvce.eu/en/ The American Presidency Project. URL: https://www.presidency.ucsb.edu/

Навчально-методичне видання

Ігор Михальський

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ КРАЇН СВІТУ

навчально-методичний посібник для здобувачів
другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності А4.03 Середня освіта
(Історія та громадянська освіта)
денної та заочної форм навчання

Здано до склад. 31.08.2026. Підп. до друку 04.09.2026
Формат 60х84 1/8. Папір офсет.
Гарнітура Times New Roman.
Друк ризографічний. Ум. друк. арк. 18,03. Наклад 100 прим.

Видавець і виготовлювач
Видавництво Державного закладу
«Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»
e-mail: luguniv.info.edu@gmail.com
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3459 від 09.04.2009 р.